

वृहज्जातक मरुः - (बराहमिहिरः)

सर्ववर्णनः - (भट्टोत्पलः)

82
10

82
10

82

(मटीधरम्)

✓ 82
10

10

॥ नमः ॥ ॥ श्रीमहागणधिपतय नमो नमः ॥ ॥ ब्रह्मा जज्ञं करवीन्दुकुजं
जजीव शुक्रार्कपुत्रगणनाथगुरुत्पणम् ॥ यः संग्रहोर्कवरलाभविहृष्टबुद्धेरा
त्यंतिकस्य तमहं विवृणोमि कृतं ॥ १ ॥ यच्छास्त्रं सविता चकार विपुलेः स्कंधे स्त्रिभि
ज्योतिषं यस्मिं छिद्भिभयात्पुनः कलियुगे संश्रित्यो भूतलं ॥ भूयः स्वल्पतरं वराह
मिहो व्याजेन सर्वव्याधादित्यर्थं प्रवदंति मोक्षकुशलास्तस्मै नमो भास्वते ॥ २ ॥ वरा
हमिहोदधौ सवदुभेदतोपाकुले गृहर्क्षगणपादसिप्रचुरयोगरत्नोज्वले ॥ भूमं
तिपरितोलघुधियो र्थलुब्धास्ततः करोमि विवृतिं प्रवं निजधिया हि भद्रोत्पलः
॥ इह सास्त्रे कानि संबंधान्निधेयप्रयोजनानि भवंतीत्युच्यते ॥ वाच्यवाचकलक्षणः
संबंधः ॥ वाच्योर्थावाचकः ॥ नाष्टः ॥ अथ चोपायोपेयलक्षणः संबंधः ॥ उपायस्ति

दंशास्त्रमुपेयं ज्ञानं ॥ अथ वा ॥ आ ब्रह्मादिविनिःसृतवेदांगमिति संबंधः ॥ रात्रिस्व
रूपे होराद्रेष्काणनवांशकघादन्ना भागत्रिंशाद्भागपरिज्ञानं ग्रहस्वरूपं ग्रहरात्रि
वलावलं वियोनिजन्माधानपरिज्ञानं जन्मकालविस्मापनप्रतावकथनामायुर्द
यदन्नांतर्देनाष्टकवर्गकर्माजीवराजयोगचंद्रयोगनाक्षत्रयोगदिग्रहादियोगप्र
वृत्त्यां रात्रिफलदृष्टिफलनावफलाश्रयप्रकीर्णनिष्पयोगस्तो जातकनिर्याण
नष्टजातकपेः काणगुणस्वरूपमभिधेयं लोकानां प्राक्तनविपाकव्यंजकं प्रयोजनं
सत्यावशुनाशुनकथनादिहलोकपरलोकसिद्धिरिति वा प्रयोजनं ॥ किमेति रुक्ते
रित्यत्रोच्यते ॥ तस्मात्तन्मूलं संबंधीभिधेयप्रयोजनकथनाच्छास्त्रविषये अद्वाजा
यत इति ॥ तथाचोक्तमत्रार्थसिद्धिः श्रोतुः प्रवृत्तानां संबंधकथनाद्यतः ॥ तस्मात्सर्वे

२

ज ३

पुसास्त्रेषु संबंधः पूर्वमुच्यते किमेवात्र निधेयं स्यादिति पृष्ठस्तु केनचित् यदि न
 प्रोच्यते तस्मै फलं न्युततन्वेत ॥ सर्वस्यैव हि सास्त्रं स्य कर्मणो वा कथं
 च न्यायवत्प्रयोनं नोक्तं तावत्केन गृह्यत इति ॥ कस्यास्मिन्नास्त्रेधिकार इत्युच्यते
 द्विजस्यैव ॥ यतस्ते न षडंगो वेदो चेतव्यो ज्ञातव्यश्च ॥ कान्यंगानां च ॥ शिष्टा क
 ल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषांगतिः ॥ छंदसां चोत्तरेणैव षडंगो वेद उच्यत इ
 ति ॥ सतामयमाचारो यथा सास्त्रप्रारंभे ॥ अभिमतदेवता प्रसादात्तन्मस्कारेण त
 त्कृत्या वा तद्भक्तिविशेषेण वाभिप्रेतार्थसिद्धिं वा छतितदमावृत्तिकानां व
 राहमिहो मगधदिजोर्को ह्यध्ववरप्रसादे ज्योतिः सास्त्रसंग्रहकृद्भणितस्कंधा
 दर्शनंतरं होरास्कंधं चिकीर्षुरशो षविधोपज्ञांतये भगवतः सूर्यादात्मगामिनां

पि ३

लु ४

२

वाकसिद्धिं गार्हलविक्रीडितेनाह॥ मूर्तित्वेपरिकल्पितः शशभृतोवर्त्तापु
नर्जन्तनामात्मेत्यात्मविदां क्रतुश्च यजतां भर्ता मरज्जोतिषां॥ लोकानां प्र
लयोद्भवस्थिति विभुश्चानेकधा यः श्रुतो वाचं नः सददात्तनेककिरणस्रै
कदीपोरविः॥ सरविर्भगवोदितः नः श्रस्माकं वाचं गिरंददातु कीदृशो
रविनेककिरणः न एकः किरणो यस्यासौ वनेककिरणः प्रभूतरस्मिः सद
स रस्मिरित्यर्थः त्रेलोकदीपः त्रयो लोकांस्त्रेलोकं भूभुवः स्वराख्यं तत्र द
पः प्रकाशसाधर्म्यात्॥ तथा मूर्तित्वेपरिकल्पितः शशभृतः शशं प्राणिविशे
षं विभर्ति धारयतीति शशभृच्चंद्रमात्॥ स्य मूर्तित्वेशरीरत्वेपरिकल्पितः
पर्यत्रस्थापितः॥ यतोऽलमयश्चंद्रमाः दक्षिणः सस्मिन्नंतर एः किर

एप्रतिफलताज्योत्स्नाप्रसरविस्तरः॥तदुक्तं॥मलितमयेऽश्रिनिखे॥दीधि
 तयोमूर्छितास्तमोनेत्रां क्षपयंति॥दर्पणोदरनिहताश्चमंदिरस्पांतइति॥तथा
 चवेदेऽसृगमसूर्यरस्मिश्चंद्रमाइति॥शश्विभृतोप्रतिपाते॥शश्विभृतोमह
 देवस्यमूर्तिर्त्वेपरिकल्पितोसोभगवानष्टमूर्तिः॥इतिजलपवनऊताशन
 गगनचंद्रात्मारवाअष्टोमूर्तयः॥तस्यमहेश्वरीमूर्तिः॥सूर्यइत्यर्थः॥शश्विभृत
 इति साधुपाठः॥तथावत्सापुनर्जन्मानांपुनर्जन्मयेषांतेअपुनर्जन्मानः॥मुक्ता
 स्तेषांवत्सा मार्गः॥मोक्षद्वारमित्यर्थः॥यतोद्विविधोमार्गः॥देवयानारख्यपितृया
 नारख्यश्च॥तत्रपितृयानमार्गश्चंद्रमायेनस्वर्गगामिनः॥स्वर्गगच्छंतिमोक्षद्वारं
 सूर्यः॥यतःसूर्यमंडलंभित्वा मोक्षभाजोगच्छंति॥तथाचभगवानूयासः॥स्वर्ग

मोक्षद्वारं २

द्वारं प्रजाद्वारं त्रिविष्टपमिति आत्मेत्यात्मविदामिति ॥ आत्मानं विदंतीत्या
त्मविदः योगिनः तेषां स एव वत्सावित्तत्वं ते जोरूपी हृदयांतरे स्थितः ॥ तथा
च स्मृतिः ॥ सूर्य आत्मा जगतस्तस्युषश्चेति ॥ जगतो जंगमस्य तस्य कथः स्थावरस्य क
मुश्च जयतां जयमानानां स एव क्रतुः पेशः ॥ तदुक्तं ॥ अग्नौ प्रजाकृतिः स पृथगा
दित्यमुपतिष्ठति ॥ आदित्या जायते हृष्टि हृष्टेरन्तं ततो प्रजायति ॥ अथ भ
र्ता मरुज्योतिषां ॥ अमरा देवाः ज्योतिषिग्रहनक्षत्रादनिर्भर्ता प्रभुः प्रधान इ
त्यर्थः ॥ यतः सर्वत्र देवयो नयस्तस्योपजावनं कुर्वति ॥ ग्रहनक्षत्राणां केवलं त
द्वज्जनित्योदयास्तमयाः ॥ तदुक्तं ॥ तेजसां गोकेतवः सूर्यो ग्रहक्षणां बुभोलाकः
प्रजावंतो हि हव्यं ते सूर्यरस्मिस्तदीयिता इति ॥ एवं गुणाधिक्यादमरज्योतिः

तेषां ४

४

४

यो प्रभुर्लोकानां प्रलयोद्भवस्थितिर्विभुरितिलोकाभूद्धोकादयस्तेषां प्रलये वि
 नाशे उद्भवोत्पत्तौ पालने प्रभुविष्णुतामगवतः अतीतवर्तमाना भविका
 सत्रयपरिच्छेदश्चिन्मृतत्वातचशशोवधारणे ॥ अनेकधायः शुतौवेदेयोः
 नेकप्रकारपद्वते ॥ तथा चोक्तं इदं मित्रं वरुणमग्निमादर्यो दिव्यं सप्त
 पणो गुरुत्मान् ॥ एकं स हि प्रावदुधावदं त्वग्निमयं मातरि श्वानमाहुः ॥ अथ
 नास्पशास्त्रस्य परप्रणीतत्वाद नर्थपरिजिहीर्षुस्तथान्यग्रास्तेभ्यो गुण
 वत्त्वं प्रदर्शयन् ग्राहूलविक्रीडितेनाह ॥ भूयोभिः पदुबुद्धिभिः दुष्टियां हो
 राफलज्ञमये शश्वन्नायसमन्वितेषु वदुःशः ग्रास्तेषु दृष्टेषु मि ॥ होरातंत्रमहा
 र्णवप्रतरणे भग्नो घमानामहं स्वल्पं दृष्टविचित्रमर्थवदुलं ग्रास्त्रयं प्रार

४

भे० होरायाः तंत्रं होरा तंत्रं ॥ अथवा होरैव तंत्रं होरा तंत्रं तदेव महार्णवोदुः पर
त्वात् तन्मते विस्तार्यते येनार्थस्तंत्रं ॥ अहं होरा तंत्रं महार्णवप्रतरणे भग्नो घमा
नां शास्त्रस्रवं प्रारभे होरा। तंत्र एव महार्णवो महामुद्रस्तत्प्रतरणे प्रतरण
विषये भग्नोत्साहनामहं शास्त्रस्रवं प्रारभे करोमि ॥ शास्त्रमेव स्रवः तं शास्त्र
स्रवं तितार्षणं पारगमनमाश्रुसंपादयति ॥ तथेदमपि होरा तंत्रं महार्णवप्र
तरणे घतानामित्यस्य स्रवेन साधर्मकेन हते होरा तंत्रं महार्णवप्रतरणे भग्नो
घमानामित्यत्र ॥ ह ॥ भूयो न्निरिति भूयो न्निरुक्तं तैः किं भूतेः पटुबुद्धिभिः प
टुबुद्धिर्येषां ते पटुबुद्धयः चतुरप्रज्ञासैः शास्त्रेषु दृष्टेषु विरचितेषु पिसत्सु
किं भूतेषु शास्त्राद्यन्यायसमन्वितेषु शास्त्रानां न्यायः मामांसा ॥ तदुक्तं ॥ शास्त्रानामे

५

वसाशक्तिस्तर्कोयः पुरुषाश्रय इति अथवा श्रद्धाश्रयायाः श्रद्धाश्रयायाः
 श्रेष्ठेयवान् न्यायोमीमांसातेस्समन्वितेषु युक्तेषु किं वारं दृष्टेषु नेत्याह।
 वक्तुः वक्तुः न्वारान्वक्तुः व्याख्यासमासेर्वक्तुः प्र कारैरन्वितेष्वित्यर्थः किम
 र्थं दृष्टेषु पटुष्विषां होराफलज्ञप्तये चतुर्विधानां होराफलार्थावबोधनाय
 प्राक्तनकर्मविषाको होरा होरायाफलं होराफलं तस्य ज्ञप्तिः तत्फलं शुभा
 शुभं तत्तज्ज्ञानाय किं भूतं शास्त्रं स्वल्पं लघुग्रंथं च तद्विविचित्रं ह्येतैश्चाह त
 विक्तीतप्रभृतिर्विविचित्रं तस्मात्स्वल्पार्थत एवो गुणत्वं यतस्तेषामत्राष्ट
 यमभंगो न भवति स्वल्पमित्यनेन ग्रहणधारणसुखतां प्रदर्शयति तथा च ह
 सि कारो वेदमवारसोः समासोक्तस्य शास्त्रस्य सुखं ग्रहणधारणे च तद्विवि

मे २

३

मः॥

५

मिथ्यतेन सख्यतां प्रदर्शयति ॥ ननु खल्वग्राह्यस्याल्यार्थ एव भविष्यतीत्यत्र
ह ॥ अर्थवदुलं वदन्निधेयं ज्ञात एव पूर्वैरेवित्तग्राह्योस्योगोरवं ॥ अन्यथा हि
च्छास्त्रसंभवात्पुनरुक्तता दोषः स्यात् एतदुक्तं च वति ॥ प्रागभित्तग्राह्यस्य तिम
विरुता न्यतस्ते भग्नो घमाः तदर्थमहं ग्राह्यस्त्रयं प्रारभे ॥ ननु कदाचिदल्पसक्त
तया ते भग्नो घमास्तत्कुतो लभ्यते ॥ तथा पूर्वग्राह्याणामहत्वाद्भग्नो घमास्तदर्थ
मिदमल्पमित्यत इदमप्यदुधिया मिथ्यते नैतत्पतिपादितं भवति ॥ न हि ते बुद्धि
हीनत्वात्तेषु ग्राह्येषु भग्नो घमाः किं तर्हि ग्राह्यदोषात् अन्यथा त्रापितेषामुप
मभंगः स्यात् ॥ प्रवमिति खल्वं लघुवृत्तमदीर्घविचित्रं रम्यं अर्थवदुलं चित्तप
रिपूर्णकरावहं ॥ अक्षना ग्राह्यस्य प्राक् कृतकर्मविपाकव्यंजकत्वं वर्णद

यपरिहारेण श्राप्स्यत्युत्पत्तिप्रदं प्रतिज्ञादन्नीयन्ति प्रवज्जयाह ॥ होरेत्यहोरात्रविक
ल्पमेकेवांछंति पूर्वापरवर्णलोपात्कर्मोर्जितं पूर्वभवे सदा दियत्तस्यप त्तिस
मभिव्यनक्ति ॥ होरा र्थेनास्मिन् होरातामहोरात्रविकल्पमेकेवांछंति अहश्चरति
अहोरात्राष्टेनोच्यते तस्य विकल्पो वकल्पना एकेनो होरां वांछं ॥ तीर्थः ॥ कथ
मुच्यते ॥ पूर्वापरवर्णलोपात् ॥ अहोरात्राष्टस्य पूर्वो वर्णोऽकारो परस्वरकारस्त
यो लोपमदर्शनं कृत्वा होराश्राष्टे विशिष्यते ॥ किमर्थं पुनरहोरात्राष्टात् हो
राश्राष्टे व्युत्पाद्य इत्यत्रोच्यते ॥ मेषादयो द्वादशलक्षाः अहोरात्रांतर्भूताः ल
ग्नस्यैव कालवशात् ज्ञानं अतो होराश्रायत्वात्तेनैव होराश्राष्टे व्युत्पाद्यते
एतदाचार्यस्याभिप्रेतं यत्तः परमतप्रसिद्धं ॥ अनुमतमिति ॥ तथाच सारावल्यां ॥

आद्यंतवर्णलोपाक्षोरास्माकंभवत्यदोरात्रात॥ तत्प्रतिबंधः सर्वग्रहभगणश्चिंत्य
तेयस्मात्॥ किमस्यप्रयोजनमित्यत आह कर्माजितं पूर्वभवे सदादियत्तस्यपा
कंसमन्निव्यनत्की पूर्वभवे प्राज्जन्मनि सदादि शुक्ताशुनमिश्रं च कर्माजितं
स्पष्टं किं पाकसंस्पृश्यनक्ति प्रकटीकरोति॥ तथा च सत्यजातके॥ यदुपचि
तमन्यजन्मनि शुभाशुनंतस्य कर्मण्यपि सिध्यं जयति शास्त्रमेतत्तममिदं
णि दीप इव॥ ननु शुभस्याशुनस्य वा वरपभाविनः किं व्यक्तं॥ उच्यते॥ द्विवि
धं शुक्ताशुनं दृढकर्मोपाजितं अदृढकर्मोपाजितं वा तत्र दृढकर्मोपाजितं
स्पष्टं शाफलपाकक्रमेण व्यक्तिः अशुभं दृष्ट्वा फलं ज्ञात्वा दृष्ट्वा दिपरि
हारः कर्तव्यः शुभं ज्ञात्वा यात्रादेरतिशयेन ज्ञानं अदृढकर्मोपाजितस्याप्य

कवर्गेण फलव्यक्तिः तत्राशुनं ज्ञात्वा शांत्यादि निरूपणं नयेत् ॥ तथा च भव
नेत्रवरः ॥ यद्यदि धानं नियतं प्रजानां ग्रहक्षयोगप्रनर्वप्रसूतो ॥ भाग्यानिता नो
त्यन्ति शाश्वयंति वास्तो नियोगेति दृष्टानराणां ॥ तदा त्वन्निजेर्दिविधं निरुक्तं
स्थिरा ॥ मोत्यातिक संज्ञकं च कालक्रमा ज्ञातक निश्चितं यत्क्रमोपसर्पे स्थि
रमुच्यते तत् ॥ स्वल्पग्रहाणां प्रथितानि यानि स्थानानि जन्मप्रसवानि सदि
तेभ्यः फलं वा श्रद्धक्रमस्था दक्षर्यदौ त्यात्तिक संज्ञितं तत् ॥ अनेन अस्थि
रस्य शांत्यादि निरूपणमः प्रदर्शितो न वर्ति ॥ उक्तं च ॥ दृष्टते दुर्वलं देवंपोरु
धेण विपश्चितेति ॥ अथ कनायवद्वारा र्थे कालाख्यस्य पुरुषस्य मेषादिराशि
पूर्वकं शिरः प्रनृत्यं गविभागं शाहेल विक्रीतेनाह ॥ कालागा निवरां गमान

नमुरोद्वतक्रोडवासोभूतोवसिर्ध्वजनमूरुजानुयुगलेजंघेतर्तोघ्रिद्वयं। मेषा
श्विप्रथमानवर्द्धचरणश्रकस्थिताराशयोराशिद्वेवृद्धर्द्धभानिन्नवनैवेका
र्यसंप्रत्ययाः॥ कालस्पांगानिकालांगानितेचमेषप्रथमराशयः नवर्द्धचरणन
वनिः कृद्धचरणेः नक्षत्रपांदेः प्रमाणयेषांते अश्विप्रथमा अश्विनीतः प्रभृति
नवनवनक्षत्रपादाएकैकस्यप्रमाणं मेषप्रथमराशयोश्विप्रथमेर्नक्षत्रैर्युक्ता
इत्यर्थः तथाभूताराशयोधातुरवयवाः॥ तथाचयवनेश्वरः॥ देधेपादेभवनंगते
ति॥ तथाचभगवाना गीः॥ सोम्यार्द्धमाईमिषुनमादित्यचरणत्रयंतत्पादः पुष्प
अश्लेषाराशिः कर्कटः स्मृतिः पित्रंभाग्यमथार्यमाणपादः सिंहः प्रकाशितइ
ति॥ चक्रस्थिताअथवाचक्रावस्थिताः अनेकसंस्थानमेषांप्रदक्षिंतंभवति

८ तत्र कालारम्भस्य वरांगं त्रिरोमेषः आननं मुखं तद्वृषः उरो वक्षो मिथुनं हृदयं कर्क
 टः क्रोडमुदरं सिंहः वासो भूत्कटिः कन्या वसिनी भि व्यंजनयो रंतरं तुला व्यंजनं
 येन पुस्तं व्यंजने लिङ्गं तद्वृश्चिकः उरू युगलं धन्वी जानु युगलं मकरः जंघे कुंभः
 श्रिष्टं पाद युगलं मीन इति ॥ तथा च वादराय साः ॥ मेषः त्रिरोथ वदनं वृषभो
 विधातुर्वक्षो भवेन्नृ मिथुनं हृदयं कुलीरः ॥ सिंहस्तथोदरमथो युवतिः कटिश्च
 वसिस्तलाभदण्डमेहनमष्टमः स्वात ॥ धनु र स्योरू युगं मकरे जानु ध्यं ॥
 जंघादितयं कुंभः पादौ मस्त्य ध्यं चेति ॥ प्रयोजनं ॥ जन्म काले यो त्रिः पायय
 हाकांतः सकालारम्भपुरुषस्य यस्मिन्ने स्थितः तत्रांगे जातस्योपघातो वक्तव्यः
 यत्र सोमस्थितस्तत्र पुष्टिरिति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ कालनरस्यावयवाः पुरु

षाणांकल्ययेत्प्रसवकाले॥सदसद्दसंयोगात्पुष्टासोपद्रवाश्राप्ति रशिक्षे
त्रमित्यादि॥एषांचप्रत्येकराशिरितिसंज्ञातस्यैवनामानि॥क्षेत्रं गृहं क्रुद्धं भं रा
शिश्रक्षेत्रं क्रुद्धं च गृहं नवनंचतानिराशिक्षेत्रं गृहं क्षभानिनवनंचचग्रहत्वा
द्नवनग्रहणे शिष्येयत्पुनर्भग्रहणं तेनेव दर्शयति॥यत्रयत्रहोरात्रास्त्रेभग्रह
णमृद्धगृहं वातत्रतत्रराशौरेवग्रहणं स्यान्ननुनक्षत्रस्य एते रात्रादयः श्राष्ट्राः
एकार्थसंप्रत्ययाः एकार्थमिधायका इत्यर्थः॥अधकाराश्रीनां स्वरूपं वसंतति
लकेनाह॥मत्स्यो घटी नृमिश्रुनंसगर्दं सवीलं चापीनरो श्वजघनो मकरो मृगा
स्प॥तौली मन्त्रास्पदं हनास्त्रवगाधकन्याशेषास्त्रनामसदृशाः स्वचराश्च सवी॥ ५॥
मीनो राशिर्मत्स्यो मत्स्यश्च मन्यो न्यपुष्पानि मुखं॥एतत्कुतोलन्यते न च ते त

८५

सैवोभयत्वात् वक्ष्यति च लग्नं सोमेत्युच्यतेः पृथुरो मयुगमिति घटी कुंभः स्कंधा सक्तसि
 क्रुधटः पुरुषः कुंभः मिथुनो नृमिथुनं नोर्मिथुनं स्त्रीपुमां सोत निथुनं सगदं सवीणं पु
 मान् सगदः स्त्री सवीणं चापी नरो श्वजघनः धन्वी रात्रिं चापी विद्यमान धन्वानरोऽ
 श्वजघनो श्वस्पतुरगस्पजघनं यस्या सप्त श्वजघनं चतुष्पाद इत्यर्थः मकरो मृगास्पः
 मकरो रात्रिर्मकर एव स च मृगास्पः मृगमुखः तोलीत्यादितुला विद्यमान स्तुला पु
 रुषकन्या कुमारी च वगानौ स्या ससस्पदहना सस्या निदहना श्वसस्पदहनी
 तो विद्येते यस्याः सा ससस्पदहना श्रेयाः स्वनाम स हृन्नाः श्रेयाराशयः मेषवृ
 षक कर्कटसिंह वृश्चिकाः स्वनाम स हृन्नाः स्वसंज्ञा वेदिता कृतयः तद्यथा मेषो
 मेष एव वृषो वृषो कर्कटः कुलारो जलचर प्राण सिंहः केशरी वृश्चिक एव की

८५

दजतिः तथा च सत्यः छागो ह्योवीणा गदाधर मिथुन मंभसि कुलीरः सिंहः श्रे-
 लेकन्या नो स्याद्दह्नसस्य क रांपुरुषस्तलाधरो हृश्चिको धन्वी नरो ह्योत्पादः
 मकरार्धमृगफर्वकुंभपुरुषो भघो मीनः स्वचराश्च सर्वसर्वे द्वादशरात्रायः स्व-
 चराः स्वेषु स्वेषु स्थानेषु चरन्ति दृष्टस्याननिवासिन इत्यर्थः मेषवृषावाणेषु २४
 दिवा रात्रौ शोभो मिथुनग्राम्यः कर्कटो बुधः सिंहः आरण्यः कन्यादर्श-
 तदेशविभागतुलाश्चरचारा हृश्चिकः श्वभचारी धन्वी ग्राम्यः मकरपूर्वभा-
 ग आरण्यः अन्यो जलचरः कुंभो ग्राम्यः मीनो जलचर इति । तथा च यवने
 रवरः ॥ आद्यं स्मृतो मेषसमानमूर्तिः कालस्पर्मूर्धगदितः पुराणैः साजावि-
 कासंचरकंदरादिस्तेनाग्निधात्वा कररत्नभूमिः दृषा कृतिस्तु प्रथितो द्विती

यंसवक्रकंठायतनंविधातुं वनादिमात्रदिपगोकुलानां कृषीवत्तानामधि
 वासभूमिः वीणागदाभूमिपुनंतृतीयः प्रजापतेः स्कंधभुजां प्रदेशः प्रनर्त
 कोगान्त्रित्यकस्याक्रोडारतिर्यु तविहारभूमिः ककीकुलीराकृतिरंबु
 संस्थोवक्षप्रदेशोविहितश्चधानुंकेदारवा पाविपुलानितस्यदेवांगणैर
 मविहारभूमिः सिंहस्तुलेहृदयप्रदेशं प्रजापतेः पंचममाक्रुश्याः तस्या
 दवापुर्गगुहावनाद्विद्याधावतीपुर्गवनप्रदेशः प्रदीपिकां गृह्यकरेणकं
 त्पात्रोत्थाजलेष्वभित्युवंतिकालार्थधीराजवरंविधातुः सत्रादूलस्त्री
 रतिशिल्पभूमिः वीष्णुतुलापणधरोमनुष्यः स्थितः स्वनाभिः कटिवसिंदे
 शोऽनुकार्यवीष्णापणपट्टनायसाथीवितायोत्तमसम्भूमिः श्वभ्रोष्ठमोष्ठश्च

कविग्रहस्तु प्रोक्तः प्रभो मे द्रुगुदप्रदेशे गुह्यविलम्बमविषाग्रमगुप्तिवल्गा
 ककीटागजेरादिभूमिः धन्वा मनुष्यादयपश्चिमा र्द्धस्तमा ऊर्ध्वभुवनप्रणेतुः
 समस्थितः वास्तसमस्तवाजिजारास्वभृत्यज्ञरथाश्च भूमिः मृगार्द्धपूर्वम
 करो वुगार्द्धे जानुप्रदेशे तमुग्रं तिधातुः नदीवनारण्यसरोजरूपश्च भ्रादि
 वा सो दग्रमः प्रदिष्टः स्कंधेतुरिक्तः पुरुषस्य कुंभोजं घेत मेकादग्रमा ऊ
 रायाः शुष्कोदकाधारकुजस्पपक्षि स्त्रोत्रो द्विक व्यूतनिवास भूमिः जले
 तुमीनवयमंत्यरात्रिः कालस्पपादौ विहितो वरिष्ठे सपुण्यदेव द्विजती
 र्थभूमिर्नदीसमुद्रां वुचपाधिवासः प्रयोजनं हस्तनष्टादिषु स्थानपरिज्ञा
 नं बुक्तं च रात्रिस्तपः कालदिग्देश इति अफनारात्रिनवां वाकधाद

रु २

स्थः ४

ग्राधिपान् कुर्वते नाह ॥ क्षितिजसितज्ञचंद्रविसेम्यमितावनिजाः सगु
 रुमंदमोरिगुरवश्च ग्रहांशकाः ॥ अजमृगतौ लिचंद्रनवनादिनवांश
 विधिर्भवनसमांशकाधिपतयः ॥ स्वग्रहाक्रमशः ॥ क्षितिजादयो ग्रहा
 यः अंशपाश्चग्रहाणां रात्रिनां मेषाद्यानां पतयः ॥ प्रयोजनं होरास्वामि
 गुरुज्ञवाक्षितयुतेत्यत्र ॥ एते एव नवांशकाधिपतयः न केवलं भौमो मेषा
 धिपतिर्यदि यस्मिन् राशौ मेषनवांशको दयो नवतित स्यात्पितौ मोधि
 पतिः शेषाणामप्येवमेव ते च नवांशकाः कथं नवंतीत्याह ॥ अज मृ
 गतौ लिचंद्रभवनादिनवांशविधिरिति ॥ अजो मेषमृगो मकरः तो लिचं
 द्रा चंद्रनवनं कर्कटः आदिनवांशविधिरिति प्रत्येकमसि संवध्यते तत्रैव

वसितिसंबंधो जायते अजादिमृगादि तौल्यादि चंद्र भवनादि नवांश विधिः
सर्वराश्रीनां भवति तेन मेष वृष मिथुन कर्कट सिंह कन्या तुला धनुर्द्वारा
एवं संबंधिनो नवांश मेष स्या भवति मृगादि वृष स्य तेन मकर कुंभ मीन
मेष वृष मिथुन कर्कट कन्या नवांशाः प्रयोजनं तेनोक्ता पंडिता यदस्या
दि ॥ भवनसमांशकाधिपतयः स्वगृहाक्रमशाः भवनस्य समांशकाः
भयनसमांशकाः भवनानि द्वादशांशं तत्समाधादशांशं इत्यर्थः ते च
प्रत्येकस्मिन् राशौः ते च स्वगृहाद्वारं न्यगणनीयाः तद्यथा मेष स्य मेष वृष
मिथुन कर्कट सिंह कन्या तुला वृश्चिक धनि मकर कुंभ मीनानां संबंध
धिनो द्वादशांशाः भवति मेषाद्याधिपतयः एवं वृष स्य वृषाद्या मेषांतः

मिथुनस्पमिथुनायाः दृष्टांताः एवं सर्ववो ध्या प्रयोजनं तत्कालमिंदु
 सहितोदिरसांशकोदत्पादि॥ अथ नात्रिंशंशुक्राधिपतिपुष्पितेना
 द॥ कुजरविजगुरुशुक्रभागाः पवनसमीरणकोर्पि नूलेयाः अ
 युजियुजितुभेविपर्ययस्थाः शशिनवनासिर्ध्यातमृक्षसंधिः कुजो
 भोमरविजः सोमः गुरुजीवः शोबुधः शुक्रोभार्गवः एषां कुजरविजग
 रुरुशुक्राणां भागाः पवनपसमीरणपकोर्पि नूक नूलेयाः ॥ अत्र
 केविदाहुः यथाविपर्ययस्था इत्यनेनानंतरं ताराणामेव पवनादिसं
 खानां भागानां विपर्ययेण न वितयेन व्यवहितानां कुजादीनां तथा
 पुक्तं॥ जैस्मात्तुशष्टोत्रपद्यते॥ सच कुजादिसमुच्चयार्थं तथाचष्टतकी

श्रीः पंचायपंचाष्टोत्तमपंचैववोजभवनेषु धरणि सुतमंदसरगुरुबुध
शुक्राणं क्रमशः पंचैव सप्तचाष्टो पंचपंचाययुगमभवनेषु भागभार्गविश
श्रुतसंज्ञेऽप्यशनिभूषुत्राणमिति प्रयोजनं कन्यैव दुष्टा व्रजतीहृदासं
साधुसमायाकुचरत्रयुक्ताभूमात्मजर्क्षक्रमशोऽशकेषु वक्राकिजोर्वेदुज
भार्गवानामिति शशिवनालिर्गर्भातमृदसंधि श्रंतशष्टः प्रत्येकमभि
संवध्यते शशिवनं कर्कटः अलिर्हृश्चिकः ऋषोमीनः एषामंतनवमन
वां कैशोयत्र नक्षत्रराशयो युगपदवसानं तदृक्षसंधिः यस्मादश्लेषांते
कर्कटकांतः ज्येष्ठांते हृश्चिकांतरेव त्वं तेमीनांतमिति एतदेव लोके गं
डांत इति प्रसिद्धं नक्तं च अश्विनीपित्रमूलाद्यामेव सिंहहृदादयः वि

日

षमश्चान्निवर्तते पादद्वयप्युत्तरमिति॥ प्रयोजनं संधौ पौषः शशिन
च जडः स्थान्तचेत्सो मृदु इति॥ अथ नाभ्यवहारार्थमेष्टादीनां संज्ञा
यथा आर्यायाह॥ क्रियता वुरिजितुमकुलीरलेयपाण्येयैककोष्पीखाः
तोक्षिकआकोकेरो ह्रोगगन्तात्यंतचेत्यं॥ इत्यमेव प्रकारेण भीमे
षाद्या रात्रयो ज्ञेयाः॥ तद्यथा॥ क्रियो मेघः तावुरिर्द्युषः जि॥ तु मो मि पु
नः कुलीरः कर्कटः लेयः सिंहः पाण्येयः कन्या यूक्तुला कोष्पीखो दृशि
कः तोक्षिको धन्वी आकोकेरो मकरः ह्रोगः कुम्भः अंत्यमी न इति॥ गो सिं
हो जितुमाप्तो क्रियतुला इत्यादि॥ अथ नाभ्यवहारस्य क्षेत्रद्वारा देवक्राणां
नवां ब्राह्मदशा भागा विंशद्भागानां च वर्गसंज्ञा व्यवहारार्थं सिद्धवज्रया

ह॥ हक्काणहोरानवनागसंज्ञासिंश्रुंश्रुकाकादशसंज्ञितश्रु॥ हेत्रं च
 ययस्यसतस्यवर्गहोरेतिलग्नंभवनस्यचां॥ ३: काणहयः षट्पदा
 र्थाः ग्रहस्यवर्गसंज्ञाः तत्रैष्काणोरश्रिः त्रिनगः होराश्रुपदंनवभागो
 नवांशः एषांसंज्ञातथात्रिंश्रुंश्रुः त्रिंश्रुपदादश्रुंश्रुोदादश्रुभागः एतत्संज्ञ
 जिताश्रुतथाययस्यहेत्रंश्रुः संस्पवर्गः एतेसर्वेएवग्रहस्यात्मायावर्गसं
 ज्ञाः एवंषड्विकल्पोश्रुः षट्स्वात्मायेषुस्थितोवर्गस्योद्भवतिग्रहः ननुग्र
 हस्यषड्विकल्पाः संभवन्तिनकस्यचित्तयतश्चंद्रार्कयोःसिंश्रुंश्रुकाकाभावः
 भौमादानांहोराभावः तस्मात्पक्षेसंभवन्तितेनपंचस्वात्मायेष्ववस्थितोव
 र्गस्यः एतदप्युपलक्षणार्थंअतोयथासंभवंश्रुद्विविकल्पस्योग्रहोवर्गस्य

गः

तः

उच्यते यस्माद्गवान्गार्गिः क्षेत्रं होराथ दृक्काणे नवांशो द्वा दशांशकः ।
 खंशंशंश्वर्गोयत्सर्वस्वसमुदाहृतः आदिष्वपि पदार्थेषु स्थितः सेषु स्ववर्गः ।
 परवर्गगतोपेवं ग्रहे न वति चान्यथेति प्रयोजनं एकोपि चक्रो पगतो न राणां ।
 श्रुतो वापि चतुष्टयस्यः वर्गोपि वा स्योदयगे विनाशं वक्तुं प्रकारं कुरुते ध्वगना
 मित्यादि ॥ होरा लक्षणं संज्ञार्थमाह ॥ होरेति लक्षणं भवनस्य चाहोमिति ॥ होरे
 तिलग्रमुच्यते प्रयोजनं ॥ होरा स्वामिगुरुत्वात्तद्विज्ञेयं भवनस्य च राशे
 र्द्वंद्वं होरा प्रयोजनं ॥ मांते देवोरा पुजिसमभेचं नान्वोश्च होरेति श्रुतं तारा
 शानां रात्रिदिनसंज्ञत्वं पृष्टे दयत्वं च वसंततिलकेनाह ॥ गोजाष्टिकर्कि
 मिथुनाः समुगानि ग्राह्याः पृष्टे दया विमिथुना करिषितास्त एव शांतिदया

दिनवलाश्रमवन्तिशेषालनं समेषु भयतः पृथुरो मपुगं गोजाश्विकर्किमि
थुनाइतिगोश्रमेनदृष्यनुच्यते अजोमेषः अश्वोस्पास्तात्पत्रवीधन्वीकर्ककु
लीरः मिथुनः प्रसिद्धः एतेगोजाश्विकर्किमिथुनाः समगामृगेणसहिताः य
ज्ञशायोनिशारवाराशिवलसंज्ञाः पृष्ठोदयाविमिथुनाइति एतएवरात्रिसंज्ञा
ज्ञाः मिथुनवर्जिताः पृष्ठोदयसंज्ञाः पृष्ठेनोदयंतात्पर्यः मिथुनः पुनः शार्घो
दयः शार्घोदयाइतिनुक्तेभ्यः शेषासिंहकन्यातुलाहृश्चिकमीनकुंभाः शार्घो
दयाः शारसाजदयंयांतिदिनवलाश्रमवन्ति अत्रराशिवलारव्याइतिसंज्ञा
मात्रं यतस्तेषामुत्तरात्रवलंवक्ष्यति ॥ द्विपदादयो हि निशिचप्राप्तेचसंध्यादय
इति ॥ एवं सत्याचार्यस्यैवचनविरोधः स्यात् ॥ तस्मात्संज्ञामात्रंवलग्रहेण ॥ प्र

योजनं॥ वारात्रि॥ यस्मिंसेषु विलोमजने त्पादितथा पृष्ठे भयकोदयर्द्धगा इति या
 त्रायां वदति॥ शार्धोदये समभिवांछितकार्यसिद्धिः पृष्ठे दये विफलता तथा
 शस्तं दिवा दिनवले निशिनक्तद्वार्ये रात्रौ विपर्ययवले गमनं नशस्तं श्रमेभ्यो
 मीनस्पर्विषमाह॥ लग्नं समेतु भयतः पृथुरो मयुगमिति॥ पृथुरो मा मत्स्यस्तु
 ग्नं मत्स्यद्वयं मीनो रात्रिरुभयतः पृष्ठे शिरोभ्यां लग्नमा सक्तं समेत्यागच्छति॥
 अधनाराशानां कूरसौम्यविभागं स्त्रीपुरुषविभागं च रश्मिरद्विस्वभावप्र
 विभागं दिग्धिपतित्वंदोरादृक्काण्यतीनां प्रविभागं च मंदार्कांतयाह॥ कू
 रः सौम्यः पुरुषवर्निते ते चरागदिदेहा प्रागादीनाः क्रियदृषनृयुक्कृत्वाः स
 त्रिकोणः॥ मार्त्तं देहो रपुंसि समभेचं द्धान्वोऽश्वदोरादेः काणं स्फः खनवन

सतत्रिविकोणधियानां कूरः सौम्य इति ते मेषादयो राशयः यथाक्रमं कूरसौम्य
 संज्ञास्तत्र मेषः कूरः दृषः सौम्यः मिथुनः कूरः एवं सर्वत्र बोध्यं प्रयोजनं कूरेषु जा
 ताः कूरस्वभावाः सौम्येषु जाताः सौम्यस्वभावा भवन्ति ॥ तथा च सत्यः ॥ ओ जा पुरु
 षा ज्ञेयाः सौम्या स्त्री संज्ञकाः क्रमा^{त्} धर्म उग्रेष्वग्राः पुरुषाः सौम्या युग्मेषु भवन्तेषु
 पुरुषवनिता इति ॥ त एव मेषादयो यथाक्रमं पुरुषवनिता रव्या ज्ञेयाः तेन मेषः
 दृषो वनिता एवं सर्वत्र तेन विषम राशयः पुरुष संज्ञाः षट्सम राशयः स्त्री संज्ञाः
 प्रयोजनं च ॥ पुरुष राशिषु जातास्ते जस्विनः स्त्री राशिषु जाता भृदवो भवन्ति।
 ते च राग द्विदेहा इति ॥ त एव मेषा यथासंख्यं च राग द्विदेहा रव्या न वन्ति तत्र मेष
 श्वरः दृषः स्थिरः मिथुनो द्विदेहः द्विस्वभावः एवं कर्कटादिषु योज्यं तेन मेषक

सु ३

पुरुषो ५

अगः ९

कर्कटं मकराश्च रा एवं सर्वत्र ॥ तथा च सत्य ॥ चरसंज्ञा स्थिरसंज्ञा द्विप्रकृतिराशयः ॥
 क्रमशः राशि स्वभावतुल्या जातिपृकृतयः प्रसूतामि ॥ प्रागादीनां इति क्रियो मेघः
 हृषो प्रसिद्धः नृयुगं मिथुनः कर्कटः कुलीरः एते क्रिय हृष नृयुक्त कर्कटाः सत्रिको
 णः त्रिकोण भां पंचमनवमाभां सहिताः प्रागादीश्वरादिषु तयो भवन्ति ॥ प्र
 योजनं नष्टादिषु द्रव्यस्य चोरादयः दिग्बिज्ञानं सत्तिका गृहद्वारविज्ञानं च तथा
 यातव्यदिग्मुखगतस्य सत्त्वेन सिद्धिः व्यर्थममो भवति दिग्प्रतिलोमत्वमेति ॥ मा
 र्त्तडेघोरिति मार्त्तडः सूर्यः द्रुष्टुं श्रद्धः अयुगमरात्रौ यथा क्रमं मार्त्तडेघोर्दोर्दोर्भ
 वतः प्रथमा सूर्यस्य च द्वितीया चंद्रस्य ॥ होराशास्त्रे नात्र राश्वर्धमुच्यते समभेचं
 द्रभान्त्वो ज्योति समभे समरात्रौ चंद्रभान्त्वोः होरे भवतः प्रथमा चंद्रस्य राशिः

द्वितीयाभ्यां नोः सूर्यस्य प्रयोजनं सूर्यद्वारा यां जाता ते जस्विनश्चंद्रद्वारा यां मृदुभा
 वा भवन्ति ॥ द्वेष्काणोराशि त्रिभागः स्वभवनसूत विविक्कोणधियानां संवर्धितो
 दृक्काण भवन्ति प्रथमो द्वेष्काणः स्वभवनधियते ॥ द्वितीयः सूतभवनस्य पंचम
 स्थानाधियते ॥ तृतीयस्त्रिविक्कोणस्य नवमस्थानाधियते ॥ प्रयोजनं द्विरुत्तमस्व
 शकभागो गौरित्वादि ॥ अथ नाम तां तरे राहोरा द्वेष्काणमिंद्रवज्रयाह ॥ केचित्तु
 होरां प्रथमां भयस्य वां छंति लान्ता धियते द्वितीयां द्वेष्काणसंज्ञामपि वण्यंति स्व
 द्वादशैकादशराशिपानां ॥ केचिद्यवने श्रवणदयः ॥ प्रथमहोरां भयस्य रात्र्या धि
 पते वां छंति द्वितीयां लान्ता धियते रेकादशस्थाना धियस्य यथा मेघस्य प्रथमहो
 रा भोमस्य द्वितीयां सो रस्य एवं सर्वेषामपि द्वेष्काणसंज्ञा भतीति स्वद्वादशैकादश

रात्रिपानां अपि प्रेक्षाण संज्ञां वार्यंति कथयंति ॥ प्रथमं स्वाधिपे रास्ती यस्वामिनः
 द्वितीयं घादश्राधिपतेः तृतीयं मेकादश्राश्राधिपतेर्यथा मेघस्य प्रथमं प्रेक्षाणे
 भोमस्य द्वितीयो जीवस्य तृतीयसोरस्य एव मन्त्रेष्वा मपि ॥ तथा च यवनैः श्वरः ॥ आद्यं
 तु होरां भवनस्य यत्पुरेकादश्रा क्षेत्रपतेर्द्वितीयो स्वहादं शोकादश्रा रात्रिपानां प्रे
 क्षाण संज्ञाः क्रमशः श्रुतवः ॥ एवं यवनैः श्वरमन्त्रेन सर्वग्रहाणां होराधिपत्यमस्ति ए
 तदाचार्यस्य नाभिप्रेतं ॥ सत्यादीनामपि तथा च सत्यः ॥ ओजे पुरवे होराप्रथमस्य
 मेषु चोत्तराशेषाः इंदो क्रमशो ज्ञेया जन्मनि चैष्ट्ये स्वहोरास्थोरा शो सुप्रेक्षा
 ण सत्यं च मनवमनवनपतयस्तु तेषामधिपतयः स्वस्वप्रेक्षाण गावलिन इति
 अथ ग्रहाण मुच्च नीचविभागं पुरिषिताग्रयाह ॥ अजब्रूममृगांग नकुलाराह

षवणौ च दिवाकरादितुंगाः दशत्रिंशमनुयुक्तित्थं द्रियां त्रैस्त्रिनवकविंश
त्रितित्थं ते सनीचाः ॥ अजादयोरात्रयो यथाक्रमेण दिवाकरादीनां ग्रहाणां तुं
गाः उच्च संज्ञाः ॥ तद्यथा अजो मेषः स आदित्योच्चः चषभो चषः स चंद्रस्पृशो म
करः सौम्यारकस्पृशो गनाकन्या बुधस्पृशो कर्कटो जावस्पृशो मीनं शुक्र
स्पृशो निजस्तलासोरस्पृशो एत एव रात्रयो दशदिना गेषूच्यः तत्रादित्यस्पृशो
दशभागे उच्चं चंद्रस्पृशो शिखिसंख्ये तृतीयां भागे भौमस्पृशो मकरो मनुयुक्तिसंख्ये
ष्टाविंशो मनुश्रुतुर्दशतेषां युगे द्विगुणमनवद्वत्यर्थः बुधस्पृशो नित्यसंख्ये
पंचदशे गुरोः कर्कटद्वंद्वियसंख्ये पंचमे ॥ शुक्रस्पृशो नस्त्रिनवकसंख्ये सप्ता
विंशो सौरस्पृशो तुलाविंशो ननु सर्व एव रात्रिरुच्च संज्ञाः सर्वे विंशदंशकः ततश्च

शादीनांतदंतर्भूतानांसिद्धेवोच्चसंज्ञातकिंदृशाद्यपदानांकंपापरमोच्चज्ञा
 नार्थेदृशानांग्रहणं ॥ अन्यथासर्वेण्वरात्रिरुच्चसंज्ञतेनोक्तराशिदृशाद्य
 संस्थाः ॥ कथितग्रहाः परमोच्चस्थाइत्युच्यतेपरमोच्चज्ञानेनवाच्यतिरिक्तं
 त्रयोजनमस्ति ॥ तथाचभगवान्गर्गिः ॥ स्तोत्रेणैवविज्ञातांशूजनयेतांनरा
 धिपं ३ ॥ उच्चस्थो धनिर्नखातं स्वत्रिकोणगतावपि ॥ तथाचयवनेत्रवरः ॥ स्तोत्रेषु
 सर्वानपरिगृह्णन्नागांस्तिष्ठत्सर्वेषुवलाधिकेषुतमेशुभेपूर्णविषुषातोदौ
 त्रैलोक्यराजाधिपतिः प्रसूते ॥ अथेदृशाः एवंविधाः सूर्यादयः परमोच्चस्था
 दृष्टव्याः अत्र दृष्टेर्मंगभत्पूरणप्रत्ययांतादृशादयाच्चाचार्येणोक्तः पूरणप्र
 त्ययांतत्त्वमेवायवनेश्वरवाक्यत्वात् ज्ञायते ॥ तथाचयवनेत्रवरः सूर्यस्पंदशमे

स्त	चं	मं	कु	ट	शु	श
६	७	३	१७	९	५	०
९	२	२७	१४	४	२६	१९

तृतीयो सोमस्य जावस्पतुपंचमोऽशुक्रस्पविंशो त्वधिसप्तके च बुधस्य भागे तिथि
 जैव नूनं भोमस्पविंशोऽप्युते नूनं विंशो तथा सूर्यस्तस्य चोऽं॥ ते सप्तमेऽपि नीच
 इति॥ तेऽपि दित्यादयः अस्तनीचा अस्ते नीचं येषां॥ अस्तः सप्तमः प्रकृतत्वात्
 स्वोऽस्मात्सप्तमः प्रत्येकस्य नीचः तद्यथा आदित्यस्वोऽस्मान्मेघात्सप्तमस्तृतीया नीच
 संज्ञः एवं चंद्रमसो हृष्टिकः भोमस्य कर्कटः बुधस्य मीनः गुरोर्मकरः शुक्रस्य क
 न्यासोरस्य मेघ इति अत्रापि दृशादिषु भागेषु परमनीचस्था दृष्टव्याः॥ तथा च
 यवनेश्वरः स्वोऽस्मात्तृतीया मित्रमुञ्चंति नीचं विंशोऽस्य वीर्यस्य सप्तमं संख्याः॥ अ
 थेदृशाः एवं विधारणादयः परमनीचस्था भवन्ति परमनीचस्थानां निष्फलं
 भगवता गार्गीणा यदृशेत्तं तथा च गार्गीः अर्धं दिगंबरं सूर्यपरपाडोपतावनं

१७

कुर्यात्तावतिनीचस्योपुरुषं शशिनः स्वरविति ॥ अधः नाग्रहाणां वर्गे तममूल
 त्रिकोणपरिज्ञानं वसंततिलकेनाह ॥ वर्गे तमश्वरगृहादिषु पूर्वमध्यपर्यंतगः
 स्र च मं उ ह शु श्रु न फ लानवभागसंज्ञाः ॥ सिंहोद्यः प्रथमषष्ठ
 द ७ ३ ११ ५ ५ ० यांगनैलिकुंभस्त्रिकोणभवनातिभवति सूर्याति च
 ५ २ २० १४ ४ २६ ५ रगृहादिषु चरस्थिरद्विस्वभावेषु यथासंख्यं पूर्वमध्य
 पर्यंततः आदिमध्यावसानतः पूर्वमध्यपर्यंतगवापाठः ॥ ये नवभागस्ते वर्गे
 तमसंज्ञाभवन्ति ॥ वर्गकसमूहे उत्तमाः प्रधाना वर्गे तमाः ॥ तथा च सत्यः चरभ
 नेष्टाद्यंशस्थिरसु मध्यादिमूर्तिषु तथा त्या वर्गे तमाः ॥ प्रदिष्टास्ते चिह्नजाता
 कुलेख्याता इति ॥ प्रयोजनं तु ॥ स्वतुंगवक्रोपगते स्त्रिसंगुणं दिरुत्तमस्वांशकम

१७

त्रिभागैरिति॥ सिंदो दृषः प्रथमदत्तादि सिंहादयो राशयो यथाक्रमं पाठक
मेण सूर्यादीनां ग्रहाणां त्रिकोण भवना निभवंति तद्यथा सूर्यस्य सिंदः दृष
श्रं द्रस्य प्रथमो मेघो गार्कस्य षष्ठः कन्या बुधस्य दया गोधन्वा दृह स्यतेः तौ ली
तुला शुक्रस्य कुंभः सौरस्येति प्रयोजनं न च स त्रिकोणैर्वलस्ये स्याद्ये भू
पतिवंशजानं रं दत्तादि॥ अथ कनाल ग्रादीनां द्वादशांतां तन्वाद्या द्वादश
संज्ञा तृतीय षष्ठ द्वादशमेकादशांतां चोपचय संज्ञा वसंत तिलकेनाह॥ हो
रादयस्तत्र कुटुंब स होत्य वंध पुत्रारिप लिमरण निशुना स्य दायः रिष्का
रत्वमित्युपचयान्परिकर्मा लान् दुश्चिक संज्ञित गृहाणि नित्यमेके॥ होराद
यो लग्नादयः तेषां यथाक्रमेण तन्वादि निनामानि तत्र लग्रस्य तत्र रितिः

रणाद्वितीयस्य कुटुंबं तृतीयस्य सद्योऽस्यः स होत्यो भ्राता चतुर्थस्य बंधुः शोकातिवा
 ची पुत्रारव्यः पंचमः अरिः शत्रुस्तदारव्यः षष्ठः पत्न्यारव्यः सप्तमः भ्राणारव्यः
 शुभारव्यो नवमः आस्पदारव्यो दशमः आय एकादशः रिष्कारव्यो द्वादश इति श
 ष्टप्रकारार्थः ते तु होरादीनां तन्वादिपर्यायाः संज्ञाभूता इति अवगम्य ॥ नृपच
 यान्परिकर्मलाभदुश्चिक्वसंज्ञितगुणानि ॥ अरिषष्टे कर्मदशमं लानमेका
 दशं दुश्चिक्वसंज्ञं तृतीयं एता निगृह्णाणि स्थानान्युपचयसंज्ञानीति एकेन के
 चित् न नित्यमुपचयनातिवर्णयंति तेषामभिप्रायः यदि पापग्रहेण स्वामि
 शत्रुणा दृष्टा भवति तदा नोपचयास्ते च गार्ग्यदयः तद्वाक्यं ॥ अथोपचयसं
 ज्ञास्पत्रिताभिरिषुकर्मणो न चेद्भवति दृष्टास्ते पापस्वामि शत्रुनिः एतदाचा

र्यस्पवराहस्पनाभिप्रेतं॥ यतोसौसर्वदैवोपचयार्योस्तेर्व्यवह रति
 सत्पादयोपेवंतथाचसत्यः॥ दशमेवाद्दशषष्टतृतीयसंज्ञानिजमलग्न
 जनरात्रिभ्या उपचयभवना निष्कः शेष द्वाणपचयानियवनेश्वरः ष
 ष्टं तृतीयं दशमं च रात्रिमेकादशं चोपचयर्क्षमाहुः॥ होरागृहस्वामिश्राश्र
 केभ्यः शेषाणि चैभ्योपचयात्मकानि॥ प्रयोजनं॥ उपचयगृहमित्रस्वोच्ये
 पुष्टमिष्टमपचयगृहनीचरात्रिगैर्नेष्टं संपदित्पादिपुनरपि होरादीनां सं
 ज्ञांतराणिव संततितलकेनाह॥ कल्पस्वविक्रमगृहप्रतिभाक्षतानिचितो
 ह्यरंध्रगुरुमानभवम्यानि लग्नचतुर्थनिधनेचतुरस्रसंज्ञेयकनंचसप्तमगृ
 हंदशमं खमाज्ञा॥ एतेषामपि लग्नादीनां द्वादशानां यथाक्रमं कल्यायाः

२१

संज्ञास्तद्यथा ॥ लग्नं कल्पारखं द्वितीयं स्वतत्तायं विक्रमं चतुर्थं गृहं पंचमं प्रति
माषं द्वादशं सप्तमं चित्तोप्यं अष्टमं रं धनं नवमं गुरुः दशमं मानं एकादशं भवः
द्वादशं व्ययः ॥ लग्नाच्चतुर्थानि धनं इति लग्नाच्चतुर्थस्यानं निधनमष्टमं च ते च
रससंज्ञे चतुरस्त्रारख्ये लग्नात्सप्तमगृहं द्यूतं दशमराशिमाज्ञारख्यं एताः संज्ञाः व्य
वहारार्थं ज्ञेयाः ॥ अथ केन्द्राणां संज्ञास्तस्य राशिबलं च दोषकेनाह ॥ कंटकके
चतुष्टयसंज्ञासप्तमलग्नचतुर्थखभानां तेषु यथा हि तेषु बलाद्याः कोटन
रां बुचरः पञ्चवश्रसं प्रमलग्नचतुर्थानि सुप्रसिद्धानि खभं दशमं खमाकाश
मध्ये तत्काले यद्गराशिर्वर्तते तस्य खभेति संज्ञा ॥ एतेषां सप्तमलग्नचतुर्थभा
नाराशानां प्रत्येकस्य कंटकके चतुष्टयाख्याः तिस्रः संज्ञाः तेषु स्थानेषु

ख२

२१

यथानिर्दिष्टेषु कोटनरां वचराः यत्रावश्वरात्रयो वलाद्या भवंति कोटकोट
श्रिकः सप्तमस्यानेवलीनरात्रायः मिथुनकन्यातुलाधनिपूर्वाधिकुंभाः
एते लश्रस्थिता वलिनः अं वचरात्रायः कर्किमीनमकरार्धमेचतुर्थस्थाने
वलिनः यत्रावश्वतुष्यदा मेषहृषसिंहधनिपरार्धमकरपूर्वाधिसिंहश्रमस्या
वलिनः तथा च भगवान्गर्गिः नृमुक्तुलाघटः कन्यापूर्वाधिवैधनिः लग्न
स्था वलिनो ज्ञेया एते हि नरात्रायः चतुर्थे कर्कटो मानो मकरार्धचपश्चिमे वि
ज्ञेया वलिनो नित्यमेते हि जलरात्रायः सप्तमे च श्रिकः कोटो वलवान्परिकर्त्ति
तः धन्वंत्याक्षजिगोसिंहो वलिनः खेचतुष्यदाः अत्राप्यर्धशष्टेन मकरपूर्वाधिम
पिष्टयत इति ॥ अथ परिशिष्ट स्थानानां संज्ञांतराणि वसंततिलकेनाह ॥ केश

त्वरं पणफरं परतश्च सर्वमापोक्तिमं द्विबुकमंबुसखंचवेग्रमं ॥ जामित्रमस्तभवन्
 कृतमंत्रिकोणं मेषूरणंदशममत्रचकर्मविंद्यातं ॥ सर्वस्मात्केदातद्वितीयं
 स्थानं पणफरं ॥ तेन द्वितीयपंचमाष्ट ॥ मेकादशास्थानानां पणफरसंज्ञा ॥ प
 रतश्च सर्वमापोक्तिमं सर्वस्मात्पणफरात्वरं सर्वस्थानमापोक्तिमं तेन तृतीय
 षष्टनवमद्वादशानामापोक्तिमेति संज्ञा ॥ द्विबुकमंबुसखंचवेग्रमवेग्रमद्रष्टोग
 दपर्यायवेग्रमेति चतुर्थस्य संज्ञा ॥ मिद्वितातस्यैव द्विबुकसंज्ञा च जामित्रमस्तभ
 वनं सप्तमस्थानं यतः पूर्व एव ग्रहनदयराज्ञेः सप्तमरात्रावस्तमेति तदेवास्तभव
 नं जामित्रं कृतमंत्रिकोणं कृतनंपंच^मस्थानं त्रिकोणसंज्ञं मेषूरणंदशमंदश
 मस्थानं मेषूरणसंज्ञं अत्रास्मिन्दशमेकमेत्यपरां संज्ञां विंद्याजानीयात् ॥

अथ होरादोनां राशानां बलं व्यवहारार्थं च प्रमाणं न्यायं वि॥ क्रीडितेनाह
 होरास्वामिगुरुवृद्धाक्षितयुतानां नैश्वरीयोत्कटाकेंद्रस्थादिपदादयोऽस्ति
 निश्चिचप्राप्तेचसंध्याद्येपूर्वीर्देविषयादयः कृतगुणमानं प्रतीपंचदुश्चिकं सह
 जंतपश्चनवमं आद्यं त्रिकोणं च तत् होरास्वामितीति होरालग्नं तत्स्वामिना त
 त्यतिता वृद्धिता दृष्ट्या वृद्धीत्कटास्वामिगुरुवर्ज्यमन्यैर्युत दृष्ट्या बलही
 ना भवति अर्थादेवोक्ता नुक्तेर्मिष्टैर्युत दृष्ट्या भवति तदा मध्यला॥ तथच
 वादरायणः॥ जीवस्वनाथग्राहिजेर्युत दृष्ट्या बलवती होराशेषैर्वलहीना
 स्यादेवं मिष्टैस्तु मध्यवलादीनैर्यदि सर्वे न वृद्धिता नैव युक्ता वा केंद्रस्था
 इति॥ वृद्धीत्कटा इत्यवर्तते अत्र दिशो लुप्तो दृष्ट्याः केंद्रस्थाः सर्वे ए

वराशयोवलिः॥ पणपरलग्नगामध्यवलाः आपोक्लिमस्यानवलाः अ
 व केचित्केन्द्रपणफरापोक्लिमानां द्विपदचतुष्पदकोटानां यथाक्रमं
 स्ववलवत्वं व्याचक्षते॥ तद्युक्तं॥ यस्माद्वादरायणः केन्द्रस्थाः सवलाः स्फर्म
 भवलापणफराश्रिताश्चेत्याः आपोक्लिमगाः सर्वे हीन वलाराशयः कथि
 ताः॥ द्विपदादयो न्दिनिश्चिचप्राप्तेचसंध्यादय इति वीर्योत्कटा भवन्ति अफ
 न्दिने द्विपदावलिनः निशिरात्रोचतुष्पदावलिनः संध्यादये कोटाः द्वि
 पदचतुष्पदकोटाः अत्र न केवलं हृष्टिकोयावदाप्याः॥ अत्र च श्रीदेवकी
 त्तिः॥ मिथुनतुलाकुंभकन्यादिवाव लान्वितेष्वपूर्वाह्ने अजहृषसिंहाद्या
 रात्रौ मृगर्दयोः पूर्वपश्चाह्ने हृष्टिकमानकुलीरामकरांत्याह्ने संध्यायामिति

अथ होरादोनां राशीनां बलं व्यवहारार्थं च प्रमाणं न्यायं वि॥ क्रीडितेनाह।
 होरास्वामिगुरुश्च वाक्षितयुतानामेष्वव्यक्तार्थोत्कटाकेंद्रस्थादिपदादयोऽस्ति
 निश्चितप्रामेयसंध्याद्येपूर्वार्धे विषयादयः कृतगुणमानं प्रतीपंचदुश्चिकं स
 जंतपश्चनवमं आद्यं त्रिकोणं चतुर्थं होरास्वामीति होरातन्त्रतत्त्वामिनात
 त्यतिता वाक्षितादृष्ट्या वाच्योत्कटास्वामिगुरुवर्ज्यमन्येयुतदृष्ट्या बलही
 ना भवति अर्थादेवोक्तानुक्तेर्मिश्रयुतदृष्ट्या भवति तदा मध्यमा॥ तथच
 वादरायणः॥ जीवस्वनाथराशिजेयुतदृष्ट्या बलवती होराशेषैर्वलहीना
 स्यादेवं मिश्रेस्तमध्यवलादीनैर्यदि सर्वे न वाक्षिता नैव युक्ता वा केंद्रस्था
 इति॥ वाच्योत्कटा इत्यवर्तते अत्र दिशो लुप्तोऽस्यः केंद्रस्थाः सर्वे ए

पूर्वाह्निविषयादयः कृतगुणा इति ॥ विषया इन्द्रियाणि तानि पञ्चतदादयः
पञ्च तेषां सप्ताष्टनवदशयावत् एते सर्व एव कृतगुणाश्चतुर्गुणिताः पूर्वा
ह्निमानां कस्य प्रकृतत्वाद्दूषद्भूतस्य पूर्वाह्निप्रथमरात्रिषट्कृत्यर्थः प्रतापञ्चत
तयदेवचक्रपूर्वाह्निमेषादीनां रात्राणां प्रमाणं तदेव प्रतीपं विपर्ययं तुला
दिषट्कसमानं तद्यथा विषयादयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ एते चतुर्गुणिता
जाताः ॥ ११ ॥ १४ ॥ १८ ॥ २२ ॥ २६ ॥ ३० ॥ एते प्रमाणं मेषादीनां व्यत्याश्रित
लादीनां प्रमाणमिति तथा च सत्यः चतुरस्रस्फर्विभक्तिभागा नवति मे
षाद्याभानामर्धपूर्वमीनाये चोक्तमादये भाग व्यवहारश्च क्षेत्रे भागे नै
केन काले दशवषका भवन्ति यस्याद्या कला क्षेत्रे सा कला प्रमाणं इति ।

यस्माद्दृष्टव्यमगुप्ते नोक्तं ॥ लंकासमपश्चिमगंगाणेन कलां भ्रमं डलं भ्रमता
 तिएवमेते भागा दशगुणिताश्च पला नि भवन्ति ॥ तत्रैव जातं काले या घटि
 का सा षष्ठ्यधिकेन शतत्रयेण गुणिता प्राणा भवन्ति क्षेत्रे च ता एव लिप्ताः
 तासां षष्ठ्या भाग मेष ह्य षड्भागाः क्षेत्रे भवन्ति एवं मेषादीनां प्रमाण
 भागा दशगुणिताश्च षका भवन्ति तेन च षक शतद्वयं मेषमानयोः प्रमाणं
 वंचत्वारिंशदधिकं शतद्वयं दृष कुंभयोः शतद्वयमश्वत्थधिकं मिथुनमकर
 योः शतत्रयं विंशत्यधिकं कर्कटधनुषोः शतत्रयं षष्ठ्यधिकं सिंहदृष्टि
 कयोः शचेते तुष्ट्यं कत्पा तुल्योः एत एव च षका दश विभक्ताः भागत्वेन
 परिकल्पिताः यतः क्षेत्रे दशभिश्च षके भागो नवति ॥ ननु चरदलवशा

रु

त्प्रतिदेशमन्येषु राशुपुदयेषु गणितस्कंधसिद्धेषु किमर्थमेष रूपंतदुद
यप्रमाणंदत्तितमाचार्येण त्रोच्यते न ह्यवितादिष्वध्वपरिज्ञानाय पुरुषा
वयवानां फलस्य दीर्घज्ञापनयोपयुज्यते ॥ तथा च ययवनेस्वरः ॥ आद्यंत राशे
दयप्रमाणंदौघो मुहूर्तैर्नियतंप्रदिष्टे क्रमोत्क्रमाभ्यामधियंचमस्याच्च
क्रादयोर्दिष्टुदयप्रमाणं एवं प्रमाणनिगृह्णानि बुद्धादृष्टानि मध्यानि
तथा यत्तानि चक्रांगभेदेः शृङ्गाश्रुतीनि मार्गप्रमाणनिविकल्पयेच्च
अंगविभागकल्पनावस्यति कादिदिविलग्रविभक्तं भागावद्वतितत्र तस्मि
न्तंगे दीर्घराशौ भवति दीर्घाधिपोग्रहः तदंगं दीर्घं भवति मध्ययोर्मध्यं फ
लमोर्ध्वस्वमिति ॥ तथा च सागवत्यां फलस्वस्तिमिगोजघटमिथुनधनुः क

किमगमुरव्यसमाः वृश्चिककन्यामगमतिवर्णजोदीर्घासमारब्धाः एभिर्न
 नादिगतेः शीर्षपभूतेनिसर्वजंतूनां शृङ्गाणि च जायंते गगनचोरे श्वेतुल्पा
 नि॥ तथा च सत्यः॥ दीर्घादिपतिदीर्घगृहे स्थितो वयवदीर्घकृद्भवति॥ एवमादिष्व
 र्थेष्वेतेर्विकल्पनाकार्यानि श्रोतव्यानि रूपेण गणितस्कंधासिद्धेरेव कार्थेति॥ उश्चि
 कसहजमिति सहजस्य तृतीयस्यानस्य उश्चिकसंज्ञानवमस्य तपः संज्ञाया
 यं त्रिकोणं च त्रिग्राह्ये आद्यो यस्य त्रिकोणं त्रिभुजोऽयमित्यर्थः त्रिकोणं च त
 देवनवममिति॥ अथ नारायणवर्णसंज्ञां तयाह॥ रक्तः श्वेतः शुक्लतनुनि
 भः पाटलो धूम्रपांडुश्चित्रः कृष्णः कनकसहजः पिंगलः कर्पूरश्च वभुः स्वस्त
 प्रथमभवनायेषु वर्णः प्रवृत्तं स्ताम्ना ग्राह्यं दिनकरयुताद्वा द्वितीयं च वेदि^{१२}

श्मनवनं मेघंतदाद्येषु मेघादिषु राशिषु यथाक्रममेतेवर्णः तत्र मोघोरक्तः
 लोहितवर्णः दृषः स्वेतः शुक्लः मिथुनः शुक्रतनुनिनोदरितस्त्यर्थः कर्क
 टः पाटलः पाटलपुष्पवर्णः ईषत्कृतस्त्यर्थः सिंहो धूमपांडुराशच्छुक्लः
 कन्याचित्रनानावर्णस्त्यर्थः तुलाकृतः हृष्टिकः कनकसदृशः सवर्णवर्णः
 धन्यापिंगलः मकरः कर्बुरः शुक्लकपिलव्याश्रवर्णः कुंभो वधुः कपिलः मीनः
 सवर्णे मत्स्यवर्ण इति प्रयोजनं वियो निजन्मज्ञाने लग्नांशकादिवक्ष्यति प्रव
 त्वं स्वांशाख्यमिति स्वामिनः आशास्वाम्याशा आशादिकं तत्र प्रवत्वं प्रव
 स्मनावः प्रवत्वं सर्वस्वराशेः स्वाम्याशाख्यं स्थानं प्रवत्वं निम्नं त्यर्थः यथा मे
 षहृष्टिकयोर्भौमोक्षियतितस्पदक्षिणदिक् तत्र तोष्वसंज्ञौ कर्कटस्य चंद्रोधि

म्या ३

मि २

पतिस्तस्य वायव्यविदिकतत्रासौ प्लवसंज्ञः सिंहस्याकोधिपतिस्तस्य पूर्वादि
 कतत्र सप्तवसंज्ञः धन्विमीनयोर्जावोधिपतिस्तस्यैत्रागनदिकतत्र तौ प्लवसंज्ञः
 ज्योमकरकुंभयोः सोरोधिपतिस्तस्य पश्चिमादिकतत्र तौ प्लवसंज्ञौ एवं रा
 त्रिास्त्राभिर्नायादिकतदिकतद्वोरश्चिजेयः हतनष्टादिषु तद्विस्तृतं
 चौरादप्यत्र यात्राया मुपमुज्यते तथा च सारावल्पा भवन्नाचते न तस्मादं
 धस्वग्रहाणं चान्वेषणं यंच मस्य पुत्रसंज्ञा बुद्धिसंज्ञा च तेन तस्मात्पुत्रव
 धोरन्वेषां कार्यं विष्णुसंज्ञा अरिनाष्टशत्रुवाची क्षत्रश्रेष्ठे वाची
 तेन तस्मादरातिवृणन्वेषणं कार्यं सप्तमस्य दारसंज्ञा चितोत्पसंज्ञा जा मि
 त्रसंज्ञा च दारश्रेष्ठे भार्यावाची चितोत्पशब्दः कामवाची जा मित्रश्रेष्ठे वि

वाद्वाचीतेनतस्माद्रायाकामविवाह न्वेषणंकार्यं नवमस्य शुभसं
ज्ञागुरुसंज्ञातपसंज्ञाचशुभशब्देनात्रधर्मोक्तियः गुरुशब्देमानुपितपूर्वकत
पोव्रतादि॥ तेनतस्माद्धर्ममानुपितपूर्वकाणंगुरुणंतपसांचान्वेषणंका
र्यदशमस्यास्पदकर्मसंज्ञाआस्पदः कर्मवाचीस्यानवाचीवाकर्म
ज्ञशुभप्रसिद्धौतेनतस्मात्क्रियाभावान्वेषणंकार्यंएकादशस्याभवायसं
ज्ञाभवशब्देनविद्यादिगुणसंपत्तासिवचनः आयशब्देर्यवाचीतेनतस्मा
त्तयोरेवेषणंकार्यंययंद्वादशस्याख्यातेनतस्माद्ध्यानंकार्यंतृती
यषष्ठदशस्यानानामुपचयसंज्ञाउपचयकरत्वात्अयंचतेषामुपचय
करत्वंयदितत्रस्यापापाअपिशुभफलदाभवंतितथादिषष्टस्यानंवि

नासोम्याः सर्वत्रभाववृद्धिकरः भवनाधिपतेर्नामस्रवद्वयवनेः प्रबंधतः
 कथितः तत्सुवगोविनिद्वन्मादचिरेणमर्ह्यतिः शत्रूनिदिदिनकरयुता
 आदितीयंचवेशातिदिनकरः सूर्यस्तकृतोयोरात्रास्तस्मादितीयोवेत्रि
 संज्ञः प्रयोजनंयथायांवक्ष्यति वेत्रिविलग्नोपगतोपियासोरिति तथाच
 वेत्रिस्थानेचवंकग्रहदत्तादिअत्रसंज्ञाध्यायेयासंज्ञानुक्तास्ताः द्विः प्र
 काशस्तत्रचित्संज्ञामात्रप्रयोजनफलनिर्देशाप्रयोजना तत्रेयाः संज्ञामा
 त्रप्रयोजनायथालग्नस्पहोरात्रतायस्पदुष्टिकंचतुर्थस्पद्विकंपंचमस्प
 त्रिकोणंसप्तमस्पकनंनवमस्पत्रिकोणसंज्ञादशमस्पमेष्टूरणं द्वादश
 स्परिष्कंचतुर्थाष्टमयोश्चतुरस्रसंज्ञा लघुचतुर्थसप्तदशमानांमापो

केन्द्रसंज्ञागत तीयषट्चनवमहादशाना १

क्लिमशंज्ञावताः संज्ञा ॥ मात्रप्रयोजनं इमाश्च फलनिर्देशप्रयोजनास्तत्र
लग्नस्य तनुसंज्ञा वालग्राच्छरारहृष्यन्वेषणमारोग्यान्वेषणं च कार्यम्
द्वितीयस्य कुटुंबसंज्ञा स्वसंज्ञा च तेन तस्माज्जातिधनान्वेषणं कार्यम् ॥ त
तीयस्य सहजसंज्ञा तेन तस्माज्जातिभ्रातृणां पुरुषार्थस्यान्वेषणं कार्यं चतु
र्थस्य वंशसंज्ञा वेत्तमसंज्ञा स्वसंज्ञा तस्माद्वंशसुखग्रहाणां चान्वेषण
ं कार्यं पंचमस्य पुत्रसंज्ञा बुद्धिसंज्ञा च तेन तस्मात्पुत्रबुद्धोरन्वेषणं कार
्यं षष्ठस्य रिपुसंज्ञा चारिशष्ट्यष्टस्थाः पुनरिह हानिकुर्वंतिकुतः हानिं
च कुर्वंति पापाश्चोपयस्याभाववृद्धिकुच्चीणा अपि षष्ठमुपचयस्यानं प्रा
प्यतश्चिंत्य दुष्टभावरिक्ततयोरपि हानिकुर्वंतियतस्तस्यामुपचयकरा

इत्यन्वर्थसंज्ञा ॥ अपचयस्यास्तएवपापादभावानि कुर्वाण अपिञ्चम
 दादशस्थानचिंत्यमनिष्ठभावनावस्थानिष्ठत्वात्स्थानस्यापचयात्मक
 त्वा द्वाप्रापयंति ॥ तथाचश्रोदेवकार्त्तिः सोम्याः षष्ठेपापास्तन्वर्थसुखारि
 धर्मेधायकनगः कुर्युर्भावविपत्तिंशेषोपगतास्तद्विद्विमिति एतद्विशेषव
 चनेनविनासर्वत्रोपतिष्ठतइति ॥ भद्रोत्पलविरचितायां हृद्ज्ञातकवि
 दंतोराशिभेदः प्रथमोऽध्यायः ॥ अथतोत्रयोनिभेदाध्यायोव्याख्यायते ॥ त
 त्रचराचरं जगद्ग्रहमयमेव प्राक्कालाख्यस्यपुरुषस्यकालांगानीत्येवमा
 दिनाराशिनक्षत्रमयोंगविभागः प्रदक्षितस्यादक्षिणेनग्रहमयएवांसोप्र
 दक्षितोभवतियतोराशिस्वामिनोग्रहाएव ॥ अकनातस्यात्मादीनभवान्

प्रहमयानेव जगत्पालकांस्तथा राजा दीनप्रहमयानेव च शास्त्रविनी
डितेनाह ॥ कालात्मा दिनकृत् मनस्तु दितगुः सत्त्वं कुजो ज्ञो ववो जीवो
ज्ञान सुखे सितश्च मदनोदुःखं दिनेन गतमजः राजानो रविशतगूदिति
स्ततो नेता कुमारो बुधः सूरिर्दानवपूजितश्च सचिवः प्रेष्यः सहस्रांशुजः ॥ २० ॥
कालात्मा दिनकृदितिकालस्यात्मा दिनस्तूर्यः तस्यैव तु हिमं गुश्चंद्रो
मनः तु हिनेन हिमेन सह शः शीतला गावो यस्प स तु हिनगुः सत्त्वं कुजो
भोमः शत्वलक्ष्मणः अधिकारक सत्त्वं वासनाभ्युदयागमो वा सत्वशंक्षे
चरात्रो र्यपर्यायः यच्च सिंहदोना मस्तितथा च एकाकिनिचनवान्पराज
लक्ष्मणनीतिशास्त्रज्ञैः सत्त्वाश्च मृगराजैति गिरपरिणमति ॥ नृत्कतराभवः

२९

स्पर्शः बुधो ॥ वचः जावो रुद्रस्पर्शितो न सखे ज्ञानं वसुखं च ज्ञान सखेति
सितः शुक्रो मदनः कामः दिनेशो दिनपः सूर्यस्तत्पात्मजः पुत्रः शोभे श्वरो दुः
खं ॥ अत्र कालग्रहणं कालस्य सर्वगतत्वेन जगत्प्रद्वर्तनार्थं तत्र न केवलं का
लपुरुषस्य मेषाद्या रात्रयः शिरः प्रभृत्यंगविभागेन स्थिता यावदादित्या
दयश्चात्मादिविभागेन सर्वस्य जगतः स्थिताः ॥ प्रयोजनं च पाण्डितेग्रहदेहव्यवे
पितदंगनावात्मगुणपाडनं ॥ वक्तव्यं ॥ पुष्टे पुष्टिरिति ॥ न केवलं यावज्जा
ननिबलवद्भिर्ग्रहेरेतएव भावाश्चात्मादयः शुभा भवन्ति न च दुर्वलैर्दु
र्वलाः किंतु सौरस्य विपरीतं ॥ तथा च सारावल्यां ॥ आत्माद्योगगनं मे
र्वलिभिर्वलवत्तराः ॥ क्षितिर्भूमिस्तस्याः सुतो गारकः सनेता सेनापतिः

२९

कुमारोवुधः कुमारोयुवराजः राजपुत्र इति केचित्सूरिर्वदस्यति दर्शनवपूजि
तः शुक्र एतौ सचिवौ मंत्रि सदसां शुः सूर्यस्तज्जन्माशनेश्वरः सप्रेषो दासः प्रे
षकिंतत्रोच्यते प्रेषोपि स्वकर्मणां पालक एव प्रयोजनं जन्मनि प्रश्नकाले वा व
लवानुपवयस्यो ग्रहो भवति तदुक्तो राजादिकस्तस्य साधको भवति अन्यथा
हानिकरः ॥ अथ कना व्यवहारार्थं सूर्यचंद्रबुधां गारकशनेश्वराणां संज्ञाः ग्राह
लिन्याह ॥ हेलिः सूर्यः श्वंद्रमाशानरश्मिर्हेमो वित्तज्ञो बोधनश्चंद्रपुत्रः आ
रोवक्रकूरदकचावनेयः कोणो मंदः सूर्यपुत्रो सितश्च ॥ सूर्यः आदित्यो हेलिः
संज्ञः ॥ अथ कना गुरुशुक्रराहुकेतूनां संज्ञा वसंततिलकेनाह ॥ जीर्वांगि
राः सरगुरुर्वचसांपती ज्यौशुक्रो भृगुर्भृगुस्तः सितआस्फुजि च्चराहुस्त

३०

मोगुरसरश्चि खीवकेतुः पर्यायमन्यमुपलभ्यवदेच्चलोकात्^{२२}नवियते
गावोयस्यासोअगुः अरश्मिरित्यर्थः॥ केतुः शि खीति संज्ञा शिषा वियते
यस्य सशिषी॥ अन्यत्पर्यायं लोकादन्यत्रास्त्राडुपलभ्यवदेत्तूयात्
अधनाग्रहवर्णान्नालिन्पाह॥ रक्तस्यामोभास्करोगोरदंडनात्पुच्छो गो
रक्तगोरश्चवक्रः॥ इवास्यामोज्ञोगुरुगौरगात्रः शवः शुक्रोभास्करिः कृष्ण
देहः॥ रक्तश्चासोत्र्यामश्चरक्तस्यामः पाटलपुष्पवर्ण इत्यर्थः एवंविधो
भास्करः सूर्यः दंडुश्चंद्रो गौरः श्वेतप्रायः॥ वक्रो गारकः सनात्पुच्छो नाति
दीर्घः रक्तगौरः क्षोबुधः स इवास्यामः श्राडूलप्रवालवर्णः गुतर्हस्पतिः
सगोरगात्रः गोरशरीरः शुक्रस्यामवर्णः नातिगोरो नाति कृष्णः भास्करिः

३०

सौरः सकृन्मवर्णं देहोऽसितवर्णः॥ वर्णप्रयोजनं॥ सर्वग्रहे जन्मनियोक्त
वान् तद्वर्णस्तत्कालजातो भवति प्रश्नकाले चौरादेरपि॥ अथ नाग्र हा
रां वर्णदेवतादिकं स्वामं सोम्यपात्वं च त्राहूलविक्रीडितेनाह॥ वर्णस्ता
मसितातिरक्तहरितव्यापातचित्रासितावन्धुग्नजकेत्रवेन्द्राचिकाः
सूर्यादिनाथाक्रमात्॥ प्रागाद्यारविशुक्रलोहिततमसौरेन्द्रवित्सूरयः क्षी
णेन्द्रकर्महीकृताकर्तनयाः पापाबुधसैर्युतः॥ वर्णइत्यादिताम्रदयोवर्णः
सूर्यादयो ग्रहनाथास्वामिनो येषां॥ ताम्रवर्णस्यादित्यो नाथः स्त्रीमासि
तस्य वेन्द्रः अतिरक्तस्यातिलोहितस्य भौमः हरितस्य नालवर्णः स्पु
धः व्यापातस्य हरिद्रस्य जीवः चित्रस्य नानावर्णस्य शुक्रः असितस्य कृष्णः

एस्मिन्सौरः॥ प्रयोजनं बलवति ग्रहे हस्तनष्टादिदृश्यवर्णज्ञानं जन्मनि प्रश्न
 काले चोक्तद्वयलाभः॥ अन्यथा हानिः ग्रहपूजायां तद्वर्णकुसमपूजा॥ तथा
 याज्ञवल्क्यः॥ वर्णे मंडितकेषु चेति॥ वन्द्य इत्यादि॥ सूर्यादिनाथा इत्यनुव
 र्त्तते सूर्यादीनां नाथाः सूर्यादिनाथाः आदित्यस्पवन्दिः अग्निर्नाथः स्वा
 मी चंद्रस्यां बुधस्तंभो मस्याग्निजः कुमारः बुधस्पके शक्रो विष्णुः गुरो रि
 षः शतक्रतुः शुक्रस्पशचीद्राणी सौरस्पकः प्रजापतिः प्रयोजनं ग्रहपूजायां
 महोक्तदेवतापूजा॥ तथा च यवनेश्वरः॥ देवग्रहाणां जलवन्दि विष्णु प्रजा
 पतिः स्कंदमहेंद्रदेवः॥ चंद्रार्कचंद्रार्कजभो मजीवशुक्रौ यज्ञो तशस्रतः॥ पुण्यजे २
 तथा चो रनामानयने बलवज्जहोक्तदेवतायथायनाम॥ तथा च यात्रायां ग्रह
 नि २

देवतां संपूज्य तद्ग्रंथायात ॥ तथा च सारावल्यं ॥ ताम्रसितरक्तहरितपीतविचित्रा
सिता इत्यादीनां पावकजलगुहकेशवशक्रशचीमेधसः पतयः पूर्वादिग्रहे देव
तास्तन्त्रैः समभिपूज्य ताम्रां स्थितः कनकगजवाहनादीन् प्रामोतिनृपयैति
श्रीघ्रं प्रागाद्या इत्यादि ॥ प्रागाद्याः पूर्वप्रथमाः दिग्गः तासां सूर्यादयो नाथाः ॥ तत्र पूर्व
स्यां रविर्दिशो धिपतिं पूर्वदक्षिणस्यां शुक्रः दक्षिणस्यां लोहितो गारकः दक्षिणप
श्चिमायां राहुः पश्चिमायां शनिः पश्चिमोत्तरस्यां मिंदुश्चंद्रमानुत्तरस्यां बुधः ॥ उत्तरपूर्व
स्यां सूरिर्हृदस्पतिः ॥ प्रयोजनं केन्द्रस्थे ग्रहे सति कागृहे द्वारज्ञानं हतनष्टादिषु चो
त्तरादेर्गमनं क्षीणं च केति क्षीणश्रासोऽं दुश्चक्षीणं दुःकृष्णमप्यर्क्षोत्तुक्ताष्ट
मर्क्षयावत्क्षीणचंद्रः परतः पूर्णः आयुर्द्ययविधौ कृष्णपक्षत्रयोदश्यां तावत्प्रभृति

यावद मां तेसूर्यमंडलोजतस्तावत्क्ष्माण्डति॥यस्माद्यवनेश्वरः चंद्रस्पपात्वा
 कदाचिदपाष्ठतितदाकं मासेतुशुक्लप्रतिपत्प्रचनेपूर्वेन शीमध्वलोदशाहे
 श्रष्टो द्वितीयेऽल्पवलोतृतीयेसौम्येश्रष्टो वलवाम्संदेव॥ तथा क्रूरग्रहार्ककु
 जसूर्यजापापाः शुभाः शुक्रशशांकजीवाः सौम्येस्तसौम्यो व्यतिमिश्रितो नैवर्गैस्त
 तुल्यप्रतिमत्वमेतितस्मादेवतावत्क्ष्माण्डतिप्रयोजनं पापसौम्यग्रहवलाज्जा
 तः पापात्मकः सौम्यस्वभावश्च भवति॥ अथ नाग्रहाणां प्रकृतिविभागं महाभूता
 धिपत्यं चोपछंदसिकेनाह॥ बुधसूर्यस्तौ नपुंसकांश्चोश्रुक्रौ युवती नरा
 श्रुगोषाः॥ शिविभूपयो मरुद्गणनामधिपामृमिस्तदयः क्रमेण॥ प्रयोजनं जन्म
 निधिंतायां हतनष्टादिषु वलवंतः स्वपक्षमेव कुर्वन्ति॥ एषामुपतापे तदाश्रिताः

नामुपतायः क्रमेण वशिनः तद्यथा त्रिखिनो ग्रेभू मिक्तो गारको वशो भो मो
मिपतिरित्यर्थः ॥ एवं भूमेर्बुधः खमाकाशस्य जीवः पयसो भसः शुक्रः महतो वायोः
शोनेश्वरः गणग्रहणमत्र च तत्पूरणार्थः ॥ ननु न्वादित्य चंद्रयोः कस्मान्नोक्तमि
त्यत्रोच्यते तयोः पूर्वमेवोक्तं ॥ वन्ध्वं वूचसितो इति तु प्रसिद्धं प्रयोजनं स्वदशायां मह
भूतकृतां षायां यं जपति ॥ वक्ष्यति च ॥ षायां महभूतकृतां च सर्वइत्यादि ॥ अ
धनाग्रहाणां ब्राह्मणदिवर्णाधिपत्यं गुणविभाचोपजातिकयाह ॥ विप्रदितः
शुक्रगुरुकुजाकौशत्रात्रिबुधश्चेत्यसितो त्यजानां चंद्रार्कजीवाज्ञसितौ कुजाकी
यथाक्रमं सत्वरजस्तमोः सि ॥ प्रयोजनं हतनष्टादिषु ग्रहवलाद्धोरादीनां ग्रहोक्त
वर्णप्रभावः ॥ एषामुपघातो वर्णोपघातः प्रयोजनं सत्वरजस्तमो वा विंशं श्रेयस्य भा

गं ६

३३

नस्तादृक इति अन्ये पुनः ग्रहवलाद्वर्णयन्ति तथा च श्रादेव कीर्तिः वलवद्विस्तृप्त
णो भवे जात इति अत्राचार्यस्य यवनेश्वरेण सह मतभेदः अंगीकृतं सत्यमतमिह
ति अथ पूर्वमभिहितं सत्त्वं कुतः चंद्रार्कजीवाः पुनः किमित्यत्रोच्यते इह गुणवच
नः सत्त्वगुणः तत्र त्रयोपर्यायः कार्यः प्रकृतानां सिद्धदीनामप्यस्तियेन एका
किनोपिवनवासिनः तथा च एका किनिवनवासिन्यराजलक्ष्मणनीतिग्रास
ज्ञेयसि विधेते मृगपंतो राजेति गिरः परिणमन्ति अथ गुणस्वरूपं यः सात्विक
सम्यग्दया स्थिरत्वं सत्पार्जवी ब्राह्मणदेवभक्तिः रजोधिकः काव्यकलाक्रतु
स्त्रीसंसक्तचित्तपुरुषो स्वरूपं तोटकेनाह मधःपिंगलदृकचतुरस्रतनुः पित्त
प्रकृतिः सविताल्पकचः तनुदृत्ततनुर्वज्रवातकफः प्राज्ञश्च शशीमृदुवाकः

तिश्रः २

३३

महक^{२६} मेध पिंगलदृगिति मधवत पिंगलादृष्टिर्यस्पद्रघत्कातराक्षः चतुरस्र
तनुः प्रसारितचुजद्वयप्रमाण समोऽधायः पित्त प्रकृतिः पित्ताधिकः अल्पकचो वि
रलकेनः एवंविधः स वितातनुचततनुरित्यादि॥ तन्वीचासौ ~~चतुः~~ चत्तातनु
र्यस्पसदृत्ततनुः कृतवर्तुलांगद्वयार्थः वज्रवातकफः प्रभूतमारुतश्लेष्माप्राज्ञो
मेधावीमृदुवाक्कोमलभाषाशुभद्वर्त्तनीयाक्षः एवंविधः शशः॥ अथांगार
कस्वरूपं स्वागतयाह॥ कूरदकतरुणमूर्तिरुदारः पित्तिकः स्रवपलः कृश
मध्यः॥ श्लिष्टवाकसततहास्पहचिन्नः पित्तमारुतकफप्रकृतिश्च॥ कूरद
गंगारकः सतरुण मूर्तिर्नित्ययोवनोपेताकारः विग्रहः उदारोदातापित्तिकः
पित्तवज्रलः स्रवपलोवास्थिरचित्तः कृशमध्यमनूदरः एवंविधो गंगारकः श्लि

एवागित्यादिस्निग्धवागाङ्गदभाषी सततहास्यरुचिर्नित्यं परिहासशीलः पि
 त्तमारुतकफप्रकृतिः दोषत्रयोल्वणस्वभावः एवं शोबुधः अथ जीवन्मुक्तयोः
 स्वरूपं वंग्रस्ये नाह ॥ वृहत्तनुः पिंगलमूर्धजे दक्षणे वृहस्पतिः श्रेष्ठमतिः क
 फात्मकः भृगुः सुखी कांतवपुः सुलोचनः कफानिलात्मा सितवक्रमूर्धजः ॥ २८ ॥
 वृहत्तनुः स्थूलशरीरः मूर्धजाः केशाः दक्षिणे च नयने पिंगलकपिले यस्य स
 कपिलकेशः कपिलकेशः कातरश्च श्रेष्ठमतिः धर्मानुगः प्राज्ञः कफानि
 लात्मा श्लेष्मात्मा एवं विधो वृहस्पतिः भृगुरित्यादि सुखी नित्यं सुखासक्तः
 कांतवपुर्दर्शनीयशरीरः सुलोचनः शोभनाक्षः कफानिलात्मा श्लेष्ममारुत
 प्रकृतिः असितवक्रमूर्धजाः असिताः कृष्णाः वक्राः कुचितामूर्धजाः केशायस्य

कृष्णकुंचितकेशाद्वर्णः एवंविधोभृगुः अथनाशनेश्वरस्वरूपंस्नायादि
 सारत्वंग्रहाश्रयेचवसंततिलकेनाद॥ मंदोलसः कपिलहृक्कृशागात्रदी
 र्घः स्थूलद्विजः परुषरोमकचो निलात्मा स्नायस्थसंगयशुकवसाचमज्जा
 मंदार्कचंद्रबुधशुकस्करेज्यभौमाः॥ मंदइतिपरुषरोमकचः सूक्ष्मतनुरुहकेशः
 अनिलात्मावातप्रकृतिः एवंविधोमंदः॥ स्नायस्थोत्पादिमंदादीनांग्रहाणांस्ना
 यादिसारत्वंस्नायस्थानिप्रसिद्धार्थेतिदेहवतांशनेश्वरादित्योस्नायुर्मंदः अ
 नंतरेयशुकोरेतस्तच्छुक्रः वसामेदस्तत्करेज्योगुरुः मज्जाअस्थंतरगतोधातुवि
 शेषः सभौमः ग्रहस्वरूपज्ञानंप्रयोजनं॥ लग्नवांशपतुल्यतनुस्यादित्यत्रो
 पयुज्यतेजन्मकालेयोग्रहोवलवांस्तत्पठितरूपस्तत्फलजातोभवतितत्तत्तुसा

कृ३

रश्मिस्तनष्टादिसुप्रश्नकालेयेवंविधधातुरूपाश्चोरादयः व्याप्तिप्रश्नेयह्रग्नय
 श्वनवांशकोलमेवर्ततेतत्स्वामिनोवलवशादभिहितदोषभवापोडा॥ अथ
 नाग्रहाणं स्थानवस्त्रद्वयं भूतं त्वं शाईलविकीतेनाह॥ देवांश्च भि विहारकोश
 यनक्षितुत्करेशाः क्रमादस्त्रं स्पूलममुक्तमग्निक्वदंतं मध्यं दृढं स्फटितं ताम्रं स्प
 न्मणिदेमयुक्तिरुजताम्यर्काश्च मुक्तायसीदृक्काणेः त्रिशिरादयः शशुकुचज
 ग्वादिषूयत्सवा॥ अर्कप्रभृतितदादीनां ग्रहाणं क्रमादेवादीनि स्थानानि॥
 तत्र देवस्थानं आदित्यस्य अंशुस्थानं चंद्रमसः अग्निस्थानं भौमस्य विहारं की
 डास्थानं बुधस्य कोशो भांडागारतस्थानं दृढस्य तेः शयनस्थानं शुक्रस्य क्षित्यु
 त्करः अवर्कं राशिः तत्स्थानं ग्रानेश्वरस्य॥ एषां स्थानानामेते स्वामिनः प्रयोज

नंवलवतिग्रहोक्तप्रसवज्ञानं हतनष्टादेशोरादेः स्थानंतदेवद्रव्यस्य च ॥ वस्त्रमित्या
 दि ॥ अर्कादितिसर्वत्रानुवृत्तिः तत्र स्थूलतंतु कृतमादित्यस्य वस्त्रं ॥ अमुक्तं नवचं
 द्रस्य अग्निना हतमेकदेशादग्धं भौमस्य केनां वुना हतं किं ननु धस्य मध्यं नाति
 जीर्णं दृष्टस्य तेः दृढं कालांतरस्थापि शुक्रस्य पाटितं जीर्णं शोभे श्वरस्य ॥ प्रयोज
 नं सूतिका वस्त्रज्ञाने हतनष्टादि चिंतायां वलवद्गृहवशाद्वस्त्रज्ञानं ताम्रं स्या
 दित्यादि ॥ ५ ॥ ताम्रमादित्यस्य चंद्रस्य मणयः भौमस्य हेमं सुवर्णं बुधस्य युक्तिः
 हरिं कां स्यादिरजतं रौप्यं दृष्टस्य तेः स्वस्थानस्थस्य तस्यैव सुवर्णमपि मुक्त
 शुक्रस्य अयः कृष्णलोहं शोभनं पुण्यं च शोभे श्वरस्य तथा चानेनैव सूक्ष्मजा
 तके उक्तं ॥ अर्कादिताम्रमणिहेमयुक्तिरजतानि मोक्तिकं लोहं वक्तव्यं च

युज्यत इति युक्तिः

३६

लवङ्गिः स्वस्थाने देममपि जीवे पितृणां च वादरायणः अर्कस्य ताम्रमणयो हि
मांशो भोमिस्पदे मे दुस्तस्य युक्तिः ॥ जीवस्य रूपं स्वगृहे स्थितस्य तस्यैव हेतोः शन
सश्च मुक्तातीक्ष्णं शुद्धे ह प्रभवस्य सा संकृत्मा यस्य संघे वै दंतितज्ञाः प्रयोजनं सति
कागृहे वलवद्दस्य द्वा सत्ता ह तनष्टा दिविंतायां च तद्व्यनाशादि परिज्ञा
नं ॥ तच्छुभदशायां तस्मिन्नुपचयस्येतदाप्तिः नक्तविपरीते हानिः द्रष्टाणे रि
त्यादि अत्राकारादिभिः गुपर्यतैर्वर्णैः संज्ञाद्यैः शोभे श्वरप्रभृतीनां गुर्वेत्तानुरो
धान्विदेशः कृतः शोभे श्वरशुक्ररुधिरस्वद्वुधगुरुषूद्यत्फलप्रगतेषु शिशिरा
दयः षट्कृतवो ज्ञेयाः तत्राकारोपलक्षितः शोभे श्वरः तस्मिन्नुदयतिलग्नस्य
शिशिरकृतविज्ञेयः शुक्रारोपलक्षितः शुक्रः तस्मिन्वसंतः रूपापरोलक्षि

३६

तो रूधिरः भौमस्तस्मिन् ग्रीष्मः चकारोपलक्षितश्चंद्रः तस्मिन् वर्षाशो बुधस्तस्मिन्
रतगुकारोपलक्षितो गुरुस्तस्मिन् हेमंतः आदित्ये शुक्रयति ग्रीष्मः ॥ तथा च वाद
रायणः ग्रीष्ममथ प्रवदंति कुजा का विति देष्काणेरित्यस्य वा इत्यनेन नव्य बह्नि
न संबंधः देष्काणोर्बोध्यं शिंशनेश्च रादिसंबंधिभिः शिंशिरादयो ज्ञेयाः ॥ एतद्
क्तं भवति लग्नग्रहा संभवे शोनेश्च देष्काणो लग्नं ते शिंशिरः एवं शुक्र देष्का
णो वसंतः भौम देष्काणो ग्रीष्मः रवि देष्काणो च ग्रीष्म एव चंद्र देष्काणो वर्षा बुध
देष्काणो नारद जी वं देष्काणो हेमंतः अत्र च मुख्यग्रहो द्ये न तर्निर्देशः कर्तव्यः
तदभावे देष्काणो न वदू नामुदये पि देष्काणो नैव केचिद् रू नामुदये वलव
द्देष्काणोति वाच्यते ॥ तथा च मरणस्यः घाते लिंगा पगते ये वलवांस्तज्जहर्तुनि

द्वेन्द्रादितितत्रैवजातंलयेयोग्रहः स्थितस्तदुक्तमर्तुर्वाच्यः वङ्गयुलग्नगतेषुयोवल
 वान्ग्रहाभावेद्रेष्माणपतेःकरुनिर्देशः प्रयोजनंनष्टजातकेकरुनिर्देशः कृत
 नष्टादिदिचिंतायांचेतिअत्राचार्येणग्रहाणांशाखाधिपत्यंनोक्तं॥उक्तंचस्व
 त्त्यजातके॥ऋगथर्वणसामयजुषामधिपादिगुरुसौम्यभौमसिताः॥ऋग्वेदा
 धिपतिगुरुः अथर्ववेदाधिपतिः शोम्येवुधः सामवेदाधिपिभौमः यजुर्वेदा
 धिपतिः शुक्रः प्रयोजनंवलवतिशाखाधिपेव्राह्मणदेस्तच्छाखापावको
 भवतिव्राह्मणेचोरेज्ञानेशाखाविज्ञानंअनिष्टस्थानस्येग्रहेतन्मंत्रैःशांतिरि
 ति॥अथग्रहाणंहृष्टिस्थानानिनिर्गहृष्टिफलानिचप्रहर्षिणपह॥त्रिदश
 त्रिकोणचतुरस्रसप्तमान्यवलोकयंतिचरणभिदृष्टितः॥रविजामरेज्यरुधि

राः परे च ये क्रमशो भवन्ति किल वा द्वाणे धिकाः ॥ १३ ॥ यस्मिन् स्थाने ग्रहाः स्थि-
 तास्तस्मिन् त्रिदशा दशानि स्थानानि चरणानि मिह द्धितः पाददृष्ट्यावलोक-
 कयन्ति ॥ ग्रहो यस्मिन् राशौ व्यवस्थितः तस्माद्यत्ततो योगो ग्रहो दशमग-
 तश्च तथा तृतीयदशमस्थो राशिगतो पादेन चतुर्भा गदृष्ट्यावलोकयन्ति ॥ १४ ॥
 च त्रिकोणस्थो नवपंचस्थानगता वर्धदृष्ट्या चतुरस्रेष्टमचतुर्थे अष्टम-
 चतुर्थे स्थानस्थो पददशानदृष्ट्या ॥ सप्तमं सप्तमपरिपूर्णदृष्ट्या ॥ चरण-
 मिह द्धित इत्यत्राभिज्ञाद्वोक्तां व्योतयति ॥ चरणदृष्ट्या पाददृष्ट्या तथ-
 यावत्पाददृष्ट्या पञ्चपन्तितावत्स्वल्पं प्रयन्ति ॥ तथा च स्वल्पजातके ॥ दश-
 मतृतीयेन नवपंचमेचतुर्थाष्टमे कलत्रं च पञ्चपन्तिता पाददृष्ट्या फलानि वैवं

३६

प्रयच्छंति॥ अर्थादिवग्रद्वेगुक्तस्थानानि पश्यति॥ तथाच सा रावत्या॥ स
व्यंपश्यंति सदा ग्रहान् ग्रहाश्चरणचक्षितः॥ सर्वविदशत्रिकोणचतुरस्र
सप्तमगता न कलंक्रमेणैव॥ पूर्णपश्यति रविजस्ततायदशमे त्रिकोण
मपि जीवः॥ चतुरस्रं भूमिस्तः सितार्कबुधहिमकराः कलत्रं च॥ तथा
च यवनेश्वरः॥ द्यौपश्चिमोषष्टमथ द्विस्थान सूर्यचंद्रबुधशुक्राः एतश्च
बहलतराणं आचार्याणं मतं॥ तथाच भगवान्॥ तृतीयसंस्थान राशौ
परिहृत्य राशिं शोभान् ग्रहः पश्यति सर्वकालमिदं तु चैषा दिवहिता द
गिष्टया मित्रमेद गिष्ट्या॥ यामित्रमेदष्टिफलं सप्तमं स्वपाददशनं चतुरस्र
योश्च॥ त्रिकोणयोर्दृष्टि फलाद्दमाकुटुश्चिक्वसंज्ञे दशमे च पादं॥ रविजाम

३६

रेज्यरुधिरादिति॥ किलेत्पागस्त्रचनेचरणमिदृक्षितद्रव्यनुवर्तते एतेर
विजादयश्चरणमिदृक्षितः पादोपवयादोक्षणेदर्शनेक्रमशोधिकफल
प्रदाभवन्ति॥ रविजः सौरः सदृशनेपादफलप्रदः अमरेज्योचदस्पतिर
र्द्धफलप्रदः रुधिरोगारकः सपादहीनफलप्रदः अपरे र्कचंद्रबुधशुक्र
सेवीक्षणे समग्रफलप्रदा॥ एतन्ने सर्गिकंग्रहाणं दृष्टिफलं॥ स्थानवशादे
तेषां यथा स दृष्टिफलमूला एवमेके व्याचक्षते॥ अपरे तु आहुः॥ स्थानवल
मेतत्तेन त्रिदशादिस्थानगतान् ग्रहारात्रीन् पश्यन्ते॥ रविजादयो दर्श
नेधिकफलप्रदा भवन्ति॥ तद्यथा॥ तृतीयदशमस्थानग्रहान् रात्रीन्वाश
नेश्वरः पश्यन्तान्नेत्योधिकफलप्रदो भवति परिपूर्णपश्यतीत्यर्थः एवं त्रि

३७

कोणस्थान्जीवः॥ चतुरस्रगाभौमः॥ सप्तमस्थान्सूर्यचंद्रबुधशुक्राणतच्चवक्र
लतराणमाचार्यमतेतथाचभगवान्॥ गार्गिः दुष्टिकारखगतानुसौरस्त्रिकोण
स्थान्चहस्यतिःचतुर्थोष्टमगाभौमःश्रेयाःसप्तमसंस्थितानुभवंतिवीक्षणेनित्य
मुक्ताधिकफलग्रहाःइति॥ अथकनाग्रहाणंकालनिर्देशोवैतालीयेनाह॥ अ
पक्षेणवासरत्तवोमासोर्ध्वचसमाश्रभास्करात्॥ कडुकलवणतिक्तमिश्रितंमधरा
स्त्रोच॥ वायद्रव्यपि॥ १४॥ भास्करादादित्यात्यभृत्ययनादिःकालनिर्देशःतत्रायन
निर्दिष्टोभास्करादित्येणमुहूर्त्तस्तस्मिन्निर्देशश्चंद्रात्॥ मासनिर्देशोजीवात्॥
मासार्धःपक्षनिर्दिष्टःशुक्रावसमासंवत्सरस्तस्मिन्निर्देशःसौरात्॥ प्रयोजनं प्र
त्यक्षलेपस्यग्रहस्य नवांशकाद्यावात्संख्यनवांशकोभवतितावत्संख्येयना

३७

दिको ग्रहोपलक्षितः कालः शुभाशुभफलपक्षौ वाच्यः ॥ अनेत्वेवं व्याचक्षते ॥ लग्नेषा
वत्संख्योनवांशकोदितस्तावत्संख्योऽथनादिकालोऽपतिवशादक्षयः ॥ तथाचमणि
सः ॥ लग्नांशकपतितुल्यः कालो लग्नादिनवांशसमतुल्यः वक्तव्योरिषुविजयोगर्भाधा
ने ॥ यकार्यसंयोगे कटुकलवणेत्यादिभास्करात् ॥ कटुकादिरसनिर्देशः ॥ तात्रादि
त्यातकटुकस्पनिर्देशः चंद्रात्लवणस्पभौमातिक्तस्पतिक्तं मरिचादि ॥ बुधानि
अस्पष्टरसस्पृष्टीवान्मधुरस्पमिष्टस्पशुक्रादस्यसौरात्कषायस्प ॥ प्रयोजनं
आधानकालेयोवलवांस्तदुक्तंरसस्पदोददोगर्भिणाभवति ॥ तथाचसारावल्यां
मासे तृतीयेत्याणां दोहदको जायते वश्यं ॥ मासाधिपस्पभावेर्लग्नपयोगादिभि
श्चित्तं भोजनाश्रये च प्रसंगे ग्रहोदयेतन्तवांशकोदयेवा ॥ तदुक्तं सान्वितभोजन

४०

धौ४
त्य५

ज्ञानमिति॥ अधनामित्रमित्रविधिंशार्द्रलविक्राडितेनाह जीवो जावुधौ सि
तेन्दुतनयो व्यर्का विभो माः क्रमाधो धर्का विकुजेन्दुनाश्च स्रष्टुदः केषां चिदेवं
मतं॥ सत्योक्ते सुहृदस्त्रिकोण भवनात्त्वात्स्वात्पधाधर्मपाः स्वाच्चायुः सखपाः
स्वलेक्षणविनान्येर्विरोधादिति॥ १५॥ सूर्यादीनां ग्रहाणां क्रमाज्जीवादयः स्रष्टुदः
तत्रादिं स्पजीवो हृत्स्पतिः स्रष्टुनित्रं जीवुधौ चंद्रस्पशुक्रबुधौ भोमस्पविगता
र्को सूर्यवर्जिताः सर्वे एव बुधस्पविकुजा विगतां गारका सर्वे एव सौरस्पराव केषां
चिन्मतं वरूनां अत्र चतेषां शत्रुमित्रस्प व्यवहारविष्टे नो दासी न व्यवहारस
स्मान्मित्रेभ्यो न्योन्यमित्राणां तिके वियवने श्वरादयः॥ तथा चरवे चैगुरुमित्र
मतो न्यप्या न्येगुरुस्तभोमं परिहृत्य सर्वे चांद्रेन काभृगुनंदनस्प व्यर्के दवोस्त

४०

हृदप्रदिष्टः भौमस्य शुक्रः शशिजश्च मित्रमित्रो बुधं देवगुरुं च विद्यात् सो
रस्प मित्राण्यपकुजेऽसूर्याः शोषान् रिपून् विद्धि नराणां श्वतंतं सत्योक्त इति स
त्योक्ते होराशास्त्रे स्वात्रिकोण भवनादात्मीयमूलत्रिकोण राशोः स्वांत्यधा
धर्मपाः स्वोच्चायुः सुखपाश्चते ग्रहाः सह दो भवन्ति तत्र त्रिकोणं मूलत्रिको
णं तस्मात्स्वापो द्वितीयरात्र्या धिपः तस्माद्देवांत्यपो द्वादशा स्थाना धिपो धीपंच
मस्या धिपः धर्मपो नवमा धिपः स्वोच्चायुः ग्रहोच्चस्प स्वामी आयुषोष्टमस्या
ना धिपः सुखपाश्चतुर्थस्थाना धिपतिः ग्रहो मित्रं भवति स्वलक्षण विधे विरो
धादनेरपठि स्थाना धिपतिग्रहैः सह नायं विभागः कल्पनीयः विरोधादस
ह्युवन्ति स्वलक्षणं स्वलक्षणं स्वलक्षणे विधिः स्वलक्षणविधि स्तेनविरो

धस्तस्मात् एतदुक्तं भवति ॥ योयं स्वविधेः मित्रलक्षणविभागः प्रदर्शितः अतो
 न्यस्यानाधिपाः ये ग्रहास्ते ग्रहस्य स हृदोन भवन्ति ॥ तथा च सत्यः स हृदस्त्रिको
 णभवना हृदस्य सतमे व्यये यधन भवने स्वजने निधने धर्मे स्वोच्चे च भवन्ति ॥
 नोशेषाः स्वजनसंज्ञचतुर्थस्यानंतत्रहिरास्यधियो मित्रसंज्ञः एकरात्रपधिपो
 मध्यः अनुक्तरात्रपधिपः शत्रुः वक्षति ॥ द्वेकानुक्तमपान् स हृत्समरिपून्संन्वित्य
 नेसर्गिकानिति ॥ एकरात्रपधिपो मध्यस्य इति ॥ यदुक्तं ॥ तथा चंद्रार्कवैकरात्रप
 धिपावपिमित्रसंज्ञौ भवतः ॥ तयोर्हिराशिद्वयस्याधिपत्यानावात् ॥ राशिद्वयस्य
 योग्रहोधिपतिं स एव यदुच्चरात्रपधिपत्या उभयत्वं प्राप्नोति तथापि द्विभय एव
 ज्ञातव्यः तस्य स्वराशिव्यतिरेकात् ॥ मंदबुद्धियुता दनार्थं स्पष्टतरं व्याख्या

यते तथादित्यस्य सिंहस्त्रिकोणः तस्माद्वादशास्थानस्य कर्कटस्य चंद्रमाधिप
तिः स एकराश्रयधिपोऽपि स द्वितीयस्य राश्रयधिपो यस्य भावादादित्यस्य मित्रं सिंह
चतुर्थो वृश्चिकः नवमो मेषः तयोर्भौमोधिपतिः आदित्यस्य स्वोच्चं मेषः तस्याधिप
तिर्भौमः मेषस्य सिंह नवमत्वादादित्यस्य स्वोच्चत्वादेकराश्रित्वं मेषस्यैकत्वाच्च २४
श्रिकस्य द्वितीयत्वाच्चैमः द्विराश्रयधिपो जातः तेनादित्यस्य मित्रं सिंह तद्विती
येकादशो कन्यामिषु नोतयोर्बुधः स्वामी तत्र द्वितीयस्थानं स्योक्तत्वादेका
दशास्थानं कृत्वा त्रितेकराश्रयधिपत्वाद्बुधो रवेर्मध्यमः सिंहस्य सप्तमस्थाने
मकरकुंभो नोक्तौ तयोराश्रयधिपत्वादादित्यस्य शनिश्चरः शत्रुः सिंहदशम
तृतीये च षष्ठ्युले तयोराश्रयधियत्वाच्चुक्र आदित्यस्य शत्रुर्बुधो रवेः ॥

अथ चंद्रस्य ॥ तथा चंद्रस्य वृषस्त्रिकोणस्तस्माच्चतुर्थस्यानं सिंहस्तस्याधियः
 सूर्यः स एकराश्रपधिपोपि द्वितीयराश्रपधिपाभावात् चंद्रस्य मित्रं वृषात् द्विती
 यो मिथुनः पंचमः कन्यातयोर्वृधोधिपतिः स चोक्तस्यानद्वयस्याधिपत्वाच्च चंद्र
 स्य मित्रं वृषात् सप्तमद्वादशौ वृश्चिकमेधौ तयोश्च भौमस्वामातत्र द्वादशस्यो
 क्तत्वात् सप्तमस्यानुक्तत्वात् पवित्रेकराश्रपधिपत्वाद्धोमश्चंद्रस्य मध्यमस्यः वृषा
 दष्टमेकादशौ धनिमानौ तयोर्गुरुः स्वामातत्रैकादशस्यानस्यानुक्तत्वाद्
 षष्ठमस्योक्तत्वात् पवित्रेकराश्रपधिपत्वाच्च जावश्चंद्रस्य मध्यमस्यः ॥ चंद्रस्य वृष
 उच्चः वृषात् षष्ठस्तलस्तस्य शुक्रोधिपतिस्तच्च वृषस्योच्चत्वाद्दुक्तत्वात् पवित्रे
 करारश्रपधिपत्वाच्चंद्रस्य शुक्रो मध्यमस्यः वृषान्नवमद्वादशभौमकरकुंभौ तयोः

सौरोधिपतिः तत्र नवमस्योक्तत्वाद्ग्रामस्यानुक्तत्वात्पठितैकरात्रपधिपत्वात्सो
 रः चंद्रमस्यः एवं चंद्रस्य ॥ अथ भौमस्य मेषरिक्तोर्णमेवाच्चतुर्थस्यानस्य कर्क
 टस्याधियश्रंदः स एकरात्रपधिपोपिसद्वितीयस्य राशेरधिपत्वाभावद्वौ मस्य मि
 त्रं मेषात्पंचमस्य सिंहस्याधियः सूर्यः स एकरात्रपधिपोपिसद्वितीयराशेरधिप
 त्वाभावाद्द्वौ मस्य मित्रं मेषान्नवमद्वादशो धन्विनी नोतयोर्जीवोधिपतिः स चोक्त
 स्थानद्वयस्याधिपत्वाद्द्वौ मस्य बुधः शत्रुः मेषात्तद्वितीयसप्तमौ दृष्टतुल्येतयोः शु
 क्रः स्वामी तत्र द्वितीयोक्तत्वात्सप्तमस्यानुक्तत्वात्पठितैकरात्रपधिपत्वाच्चुक्रोभौ
 मस्य मध्यस्थः मेषाद्ग्रामेकादशमकरकुंभौ तयोः सौरोधिपतिः भौमस्य मकरोच्चस
 योक्तत्वाद्देकादशास्यानुक्तत्वात्पठितैकरात्रपधिपत्वात्सौरोभौमस्य मध्यस्थः एवं

भौमस्य ॥ अथ बुधस्य ॥ बुधस्य कन्या त्रिकोणं तस्मात् द्वादश स्थानस्य सिंहस्याधिपतिः
 सूर्यः स एकरात्रपधिपोपि स द्वितीयराशेरधिपत्याभावाद् बुधस्य मित्रं कन्यायाः द्वितीय
 नवमो तुल्यं धौतयोः शुक्रोधिपतिः स चोक्तस्थानद्वयस्याधिपत्वाद् बुधस्य मित्रं क
 न्यायाः एकादशस्थानस्य कर्कटस्याधिपतिर्नुक्तत्वाद् बुधस्य चंद्रशत्रुः कन्यायास्त
 तृतीयाष्टमो वृश्चिकमेधौतयोर्भौमोधिपतिः तत्राष्टमस्योक्तत्वात् तृतीयस्यानुक्त
 धि ॥ त्वात्पठितैकरात्रपत्वाद् भौमो बुधस्य मध्यस्थः कन्यायाश्चतुर्थसप्तमौ धन्विमानौ
 तयोर्जीवोधिपतिस्तत्रचतुर्थस्योक्तत्वात् सप्तमस्यानुक्तत्वात्पठितैकरात्रपधिप
 त्वात्सूरिर्बुधस्य मध्यस्थः ॥ एवं बुधस्य अथ गुरोः जीवस्य धन्वी त्रिकोणं तस्माद्
 षष्ठमस्थानस्य कर्करात्रपधिपतिश्चंद्रः स एकरात्रपधिपतिः स द्वितीयस्पाशे

राधिपत्याभावाज्जीवस्यमित्रं धनुषः पंचमघादश्रोमेष वृश्चिको तयोर्भौमोधिपतिः स
 चोक्तस्यानद्यस्याधिपतित्वाज्जीवस्यमित्रं धनुषो द्वितीयतृतीयमकरकुंभोतयोः सौरो
 धिपतिः तत्र द्वितीयस्योक्तत्वात्पठितेकराश्रयधिपत्वात्सौरोजीवस्यमध्यस्यः
 धनुषः षष्ठेकादश्रोस्थानोदृषतुलोतयोः शुक्रोधिपतिः स्थानद्वयस्यानुक्तत्वात् शु
 क्रो गुरोः शत्रुः धनुषः सप्तमदशभौमिषुनकन्येतयोर्वृधोधिपतिः स्थानद्वयस्या
 नुक्तत्वात् गुरोः बुधं शत्रुः एवं जीवस्य अथ शुक्रस्य शुक्रस्य तु लल्लिको एतस्मा
 न्नवघादश्राण्यानेमिषुनकन्येतयोर्वृधोधिपतिः सचोक्तस्यानद्यस्याधिपत्वा
 च्छुक्रस्यमित्रं तुलाश्चतुर्थपंचभौमकरकुंभोतयोरधिपतिः सौरः सचोक्तस्यान
 द्यस्याधिपत्वाच्छुक्रस्यमित्रं तु द्वितीयस्य सप्तमो वृश्चिकमेधोतयोर्भौमोधिपतिः

स्योर

लस्य

तत्र द्वितीयस्योक्तत्वात्पठितैकराश्रयपितृत्वोक्तमः शुक्रस्य मध्यस्थः तुलातृतीयस्य
 धेनुध्विमानोतयो जीवो धिपतिः मानः शुक्रस्योक्तत्वाच्चतुर्थोक्तत्वात्पठितैकराश्रय
 पितृत्वोक्तमः शुक्रस्य मध्यस्थः तुलादशमः कर्कटः तस्यानुक्तत्वाच्चतुक्रस्य च
 दशमः तुलादेकादशः सिंहस्तस्याधिपः सूर्यस्तस्यानस्यानुक्तत्वाच्चतुक्रस्यार्कः
 शत्रुः एवं शुक्रस्य अथ सौरस्य सौरस्य कुंभस्त्रिकोणं तस्मात्पंचमाष्टमौ मिथुन
 कन्येतयोर्वधो धिपतिः सचोक्तस्यानद्यस्याधिपतित्वात्सौरस्यवधो मित्रं सौरस्यो
 च्छुक्त्वा कुंभाच्चतुर्थं नवमो वृषतुलौतयोः शुक्रो धिपतिः सचोक्तस्यानद्यस्या
 धिपतित्वात्सौरस्य शुक्रो मित्रं कुंभात् द्वितीयेकादशो मानध्विनोतयो जीवो
 धिपतिः तस्य द्वितीयस्योक्तत्वादेत्यात्पठितैकराश्रयपितृत्वोक्तमसौ सौरस्य जीवो मध्य

स्यः कुंभातषष्ठः कर्कसप्तमः। पेधि श्रं दस्तस्यानुक्तत्वात्सौरस्पचंद्रः शत्रुः कुं
 भातसप्तमः सिंहस्तस्याधिपतिः सूर्यस्तनुक्तत्वात्सौरस्पसूर्यः शत्रुः कुंभातृता
 यदशमो मेघदृष्टिः कोतयोर्भो मोधिपतिस्तयोर्नुक्तत्वाद्दोमः सौरस्पशत्रुरि
 ति॥ अथुना सत्पोत्तेनेवदेकानुक्तभयान्ग्रहस्पसुहृन्मध्यस्पशत्रुः कुंभातृ
 त्तविक्रीडित॥ द्येनाहपति॥ शत्रुमंदसितो समश्च शत्रिजोतित्राणि शेषार
 वेत्ती दण्डुर्हिमरस्मिजश्च सुहृदो शेषाः समाः शीतगोः॥ जीवेन्द्राकराः कु
 जस्पसुहृदो शौरिः सिताकीसंभो मित्रे सूर्यसितो बुधस्पहिमगुः शत्रुसमाश्राप
 र॥ १६॥ सूरः सोम्यसितावरीरविसुतो मध्योपरे त्वन्यथा सोम्याकी सुहृदौ संभो कु
 जगुरुः शुकस्पशेषावरी॥ शुकशौ सुहृदौ समः सरगुरुः सौरस्पचान्पेरमः प्रो

धि

क्राये सहस्रकोण भवनात्ते माया कार्तिताः ॥ १७ ॥ ये प्रोक्ता इत्यादि ये मया
 स्वत्रिकोण भादिषु पूर्व त्रिकोण भवनात्स्वात्पधा धर्म पा इत्यादि ग्रंथे नोक्ता
 स्त एव प्रविभज्य पुनर्भूयः प्रकाशिता उदाहरणत्वेन प्रदर्शिता इति एवं नै स
 र्गिकं मित्रा मित्र मध्यस्थ विभागं ग्राह्यं विव्रीडितेनाह ॥ अन्योन्यस्य धनम
 याय दहज अपारवं ध स्थितास्तत्काले सहस्रः स्वतुंग भवने ये केरयस्तन्यथा ॥
 लोकानुक्त भयान्क हस्त मरि पू सं चिंत्य नै सर्गिकास्तत्काले च पुनस्तत्तानधि
 सहस्र मित्रादिभिः कल्पयेत् ॥ अन्योन्यस्य परस्पर मेतेषु स्थानेषु ग्रह स्पष्टा
 व्यवस्थितास्तत्काले जन्म निरात्रायां विवाहे प्रप्रेवा तत्समये सहस्र दो मित्रा
 लिभवंति धनस्यो हितार्थं व्ययस्या द्वादश माय स्थान मेकादशं सहज स्थानं

तृतीयं व्यापारस्थानं कर्मसंबंधस्थानं चतुर्थं तैषु यो ग्रहो स्थितः स
वस्मात् ग्रहस्थितस्तस्य सह मित्रं भवति स च तस्यापि भवति ॥ मतु उक्तमन्यो
न्यस्येति स्वतुं भगभवेनेक इति ॥ एकेन्ये पुनराचार्याः ग्रहस्य यस्योच्चो यो ग्रहः
स्थितः स तस्योच्चो स्थितस्तस्य तात्कालिकं मित्रमिच्छंति ॥ ते यत्र नेश्वरादयः त
थावत द्वाकं ॥ मूलत्रिकोणद्वयधर्मवंधयुत्र व्यस्य न गता ग्रहेऽः तत्काल
मेते सह ग्रहो भवंति स्वेच्छेयं ये यस्य विहृष्य वार्या इति यदस्माचार्यस्य नाभि
प्रेतं ॥ तस्मादनेनैव स्वल्पमात्रकेन क्तं ॥ तत्काले च दशायवंधसहजस्वातेषु
षु मित्रं स्थिता इति ॥ अपरस्य त्वन्येति ॥ अन्यथा अनेन प्रकारेण ग्रहस्य ग्र
हस्य वस्थितास्तत्काले रयः शत्रवो भवंति अन्योन्यमिति ॥ तद्यथा एकराशि

४६

गतः पंचमयष्टः सप्तममाष्टमनवमस्थानं शतकालशत्रुर्ग्रहस्पृशे भवति
 द्वेकानुक्तमपानिति ॥ पूर्वमेव दर्शितान् द्वितीयमपानेकमपाननुक्तमपानं
 मित्रमध्यस्थशत्रून्ने शर्गिकान् शत्रून् मंदसितावित्पा ॥ न दो नि सत्रस्थाना
 नितेषु नैसर्गिकह मित्रस्थो भवति मध्यस्थः शत्रुरधि शत्रुरिति ॥ अत्र ग्रहाणां
 चतुर्विधवलं स्थानदि कुंचेष्टकालवलाखं तत्र तावत्स्थानदि गूलदीनाह
 सोऽत्र सप्तत्त्वत्रिकोणनवांशोः स्थानवलं स्वगृहोपगतेषु ॥ दिक्षु बुधांगिर
 सौरविभोमौ सूर्यस्तुतः सितशतकं रोच ॥ १७ ॥ स्वगृहाणां प्रत्येकमभि संव
 ध्यते ॥ तत्र सोऽत्र स्थिते गृहो वलवा भवति तत्कालिकस्य सप्तहो मित्रस्य क्षेत्र
 स्थितो वलवानेव स्वत्रिकोणे आ ॥ त्सीये मूलत्रिकोणे स्थितः स्वनवांशो स्थितः

४६

स्वगृहे स्वराशाद्युपगतः प्राप्तो बलवानेव ॥ एतेषामन्यतमेन्यवस्थितो ग्रहः स्था
नबल युक्तो भवति ॥ तत्रार्कस्य सिंहः स्वत्रिकोणं तदेव स्वगृहं क्षेत्रं ॥ चंद्रस्य द्वि
जः स एव त्रिकोणं भौमस्य मेघस्त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं बुधस्य कन्या उच्चः सेवम
ल त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं गुरोः धन्वी त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं शुक्रस्य तुला त्रिको
णं तदेव स्वक्षेत्रं सौरस्य कुम्भस्त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं ॥ एतेषामाचार्येण विशेषोक्तः
अस्माभिरन्यद्दोराशास्त्रादानां यन्निष्पदिता ॥ ये ह लिख्यते ॥ तथा च सा राव
ल्यां ॥ विंशतिरंशा सिंह त्रिकोणमपरे स्वभवनमर्कस्य ॥ उच्चं भाग त्रितयं दृषदं
दोः स्यात्त्रिकोणमपरे ॥ द्वादश भागमेवे त्रिकोणमपरे स्वभंतु भौमस्य ॥ उच्च
फलं कन्यायां बुधस्य तुंगांशकैः सदा चिंत्यं परतस्त्रिकोणमाताः पंचभिरंशोऽष्ट

रात्रिजं परतः दशभिर्भागैर्जीवस्पत्रिकोणफलं स्वमेपरंचापे ॥ शुक्रस्पतुतिष्ययं
 त्राल्लिकोणमपरेष्वटेखरात्रोश्च ॥ कुंभे त्रिकोण निजनेरविजस्परवेर्यथा सिंहे ॥
 एतद्वर्गचतुष्टयं दिक्षु बुधांगिरसावित्पादिषाच्याच्यासुचतस्युदि ॥ शुक्र
 मादुधादयो वलिनो भवन्ति ॥ तत्र पूर्वस्यां बुधांगि सौक्ष्मजीवो वलिनो भवतः लग्न
 स्थावित्पथः दक्षिणस्यां रविर्भौमो सूर्यो गार्को दशमस्यावित्पथः पश्चिमायां सूर्य
 सुतः शनिः सप्तमस्यावित्पथः ॥ उत्तरस्यां सितशतकर्को शुक्रचंद्रौ चतुर्थस्यावि
 त्पथः योग्रहो यत्र वली सतस्मात्सप्तमस्यानस्थो विवलो भवति मध्ये नुपात
 जं ह्यमिति सर्वत्रेयं परिभाषा ॥ ग्रहाण मुच्चनीचप्रविभागे रासीनां दिग्बलप्रवि
 भागेऽपि ॥ तथा च यवने श्वरः गुरुबुधौ पूर्वविंश संस्थौ नभस्तलस्थौ च दिवाकरा

रौ। सौरोस्तगः शुक्र निशाकरो वृजले स्थितौ तौ सवलौ भवेतामिति। अन्यवले ग्र
हाणं श्रंतरेनुपात। एवयुक्तः एतत्तु ग्राहणं दिग्वलमुच्यते। अक्षनाचेष्टवले दो
धकेनाह। नदगयनेरविश्रातमपूषो वक्र समागमगाः परिशेषाः विपुलकरायुधिवे
चोत्तरचोत्तरसंस्थाश्चेष्टितवीर्ययुता परिकल्प्या॥२०॥ नदगयने नत्तरायणे रवि
श्रातमपूषौ सूर्यचंद्रमसौ वलिनो भवतः भौमबुधगुरु सितसौराः वक्रगा विपरा
तगस्तयो वलिनो भवन्ति। तथा च समागमगाश्चंद्रेण सहिताः वलिनः एवं चंद्रे
ण सह संयोगो ग्राहणं समागमश्राष्टो वाच्यः। रविण सहः सतमयो भौमादीनां प
रस्परं युद्धं। उक्तं चार्यविष्णु चंद्रेण। दिवसकरेण सतमयः समागमः शीतरस्मि
सहितानां कुसुतादीनां युद्धं निगद्यते न्योन्ययुक्तानामिति। विपुलकरानि

४८

ति॥ विपुलाः कराः येषां ते विसीर्णरश्मयो वलिनो भवंति शोधकैर्देहिता यत्
तीयपदं स्पग्रहस्पविपुलकरत्वं प्रायः संभवति॥ व्यक्ता समत्वात् त्रयुधि
संग्रामे चोत्तरसंस्था वलिन एव कुसतादीनां युद्धमित्युक्तं॥ तत्र यत् उत्तरदिगा
गे संस्थितो जयी स च वलवान् उत्तरसंस्थत्वमात्रोपलक्षणार्थं यन्मन्यो स एव न
वलवान् तत्रैतज्जयलक्षणं दक्षिणदिक्स्थः परुषावेपथुरप्राण्य सन्निकृ
ष्टतनुः अक्षिरूढो विहृतो निःप्रभो विवर्णश्चयः सजितः उक्तविपरीतलक्ष
णसंपन्नो जयगतो विनिर्दिष्टः विश्वः स्निग्धोद्युतिमान् दक्षिणदिग्स्थो विज
ययुक्त इति एतच्छुक्रस्य प्रायः संभवति॥ यस्मात्पुलिग्राचार्यः सर्वजयो न नद
कस्य दक्षिणदिक्स्थो जयी शुक्र इति एतच्चेष्टा वलोयेषामन्यतमेन संयु

४८

घः

क्तश्रेष्ठवल्लुको भवति । अथ नाग्रहाणां कालवर्त्तने सार्गिकवल्लुचसालिन्पा
ह । निशितिश्रिकुजसौराः सर्वदा शोद्धिचान्ये वज्रलसितगताः स्फः क्रूरसोम्याः
क्रमेण यनदिवसद्वोरामासपैः कालवीर्यशरुवुगुशुचसम्यादृष्टितो वीर्यवंतः
२१ निशितिश्रिकुजसौराः चंद्रमौमशानयः निशिराश्रौ वीर्यवंतो वलिनः शोबु
धः सर्वदा सर्वस्मिन्कले निशितिदिने वली अन्ते परे रविगुरुसिताः अश्विदिने वलि
नक्रूराः पापग्रहाः प्रागुक्ता वज्रले कृष्णपक्षे वलिनः सोम्याः शुभग्रहाः सितगताः
शुक्लपक्षे वलिनः कृष्णपक्षे चंद्रमा क्रूरोरिषिवलवान् भवति । यस्माद्यवने श्वरः मासि
तु शुक्लप्रतिपत्त्युत्तिः पूर्वश्रुता भव्यवलोदशादे श्रेष्ठो द्वितीये ल्पलैवे सतीति
सोम्येस्तदृष्टे वल्लुसंदेव । अयनेति च आयने प्रमाणमस्मत्तत्त्वमयैवर्षः स्व

४७

ये आत्मीयवर्षे यो ग्रहो यत्र वर्षाधिपतिः स तत्र चलवान् स्वदिवसे आत्मीय
वासरे स्वहोरायां कालहोरायां तस्यास्वमासे यस्मिन्मासोधिपतिः स तत्र चल
व्ययनदिनहोरासासां येधिपतयस्ते ग्रहेः कालवीर्यमुपलक्षणा यं ते कालव
लोपेतादित्यर्थः केचिच्चयनदिवसहोरासासौपेरिति पठन्ति अन्ये स्वदिवसस
महोरासासौपेरिति पठन्त्येषां संपराधः पाठः एतेषु कालेषु सर्व एव चलिनो भवं
ति एतद्द्रष्टव्यं कालवीर्य एतेषां मन्वन्तमेन संयुक्तो ग्रहो कालवल संपन्नो भव
ति ॥ गुरुबुधशुक्रराह्या इत्यादि गुरुबुधशुक्रस एते वर्णा आद्यायेषां शकाराद
यः शोभेश्वरः सर्वभोक्षो नवलः रुकारो रुधिरः स तस्माच्छोभेश्वरात् चलवान्
बुकाराद्यो बुधः स भोमादलवान् गुकारो जीवः स बुधादलवान् शुकाराद्याः शु

४७

क्रः सगुरोर्वलवान् चकाराद्यश्चंद्रः सशुक्रादलवान् सकाराद्यः सखितासर्वप्राद
 लवान् भवति एतद् द्वाणं नैवार्गिकं वलं यस्मादनेव स्वल्पजातकेन तं मंदार
 सोम्यवाक्यति सितचंद्रार्कयथोत्तरं वलिनः नैव सार्गिकवलमेतदलसाम्ये स्यादधि
 कचित्ता इति यत्र ग्रहयोर्ग्रहाणं वा वलसाम्यं भवति तत्रास्मादलाधिकवार्थ
 ताज्ञेयेति अत्राचार्येण चतुः प्रकारस्य ग्रहाणं वलस्य फलं नोक्तं तच्च स्यामि
 रन्यत्रास्माद्विरच्यते तथा च सारावल्यं न च्च वलेन समोयः परं विभूतिं ग्रहप्र
 साधयति स्वत्रिकोणवलः पुंसां सधित्ववलपतित्वं च स्वर्धवलनचमदितः
 प्रमुदितधनधान्यसंपदाक्रांतं मित्रभवेन न संयुक्तो जनपतिकीर्त्या न्वितं पुरुषं
 तेजस्विनमतिमुखिनं सुस्थिरविभवं नृपाञ्चलव्यधनं स्वनवांशवलपुक्तः कंशे

तिपुरुषं प्रसिद्धं च सत्त्वजातके उक्तं वलवा मित्रस्य गृहे अनवांशुके प्वोक्षितः
 शुभेष्टादि ॥ चंद्रसिंहे स्त्रीक्षेत्रे पुरुषक्षेत्रे पणाः शेषादिति ॥ तत्र शुभदृष्ट्यफलं
 शुभदर्शनवलसहितः पुरुषं कुर्यादिति चितं रव्यास भंगप्रधानमखिलं स्वरू
 पदेहं सौम्यं च पुंस्त्रीभवनवलेन च करोति जनपूजितं कलाकुशलं पुरुषं प्रस
 न्नचितं कल्पं परलोकगारुचं ॥ आसावलसमवेतो जनयति स्वदिशं न नष्टः
 पुरुषं वीत्वा वस्त्रविभूषणवाहनसौख्या न्वितं कुरुते ॥ क्वचिद्राज्यं क्वचित्पूजां
 क्वचिद्रत्नं क्वचियशः ददाति विद्वगश्चित्रं चेष्टा वीर्यसमन्वितः ॥ वक्रिणस्त
 मदावीर्याः शुभराज्यप्रदप्रदाः पापाव्यसनदाः पुंसां कुर्वति च चृपाटनं च
 स्थारा रसमागस्तु खमहनं जयवलेन विदधाति शुभमनुलविहं प्रोराज्यं

चविसर्जिता रतिः रात्रिदिवा बलपूर्णं भूगलौ जेभेन शौर्यपरिचया ॥ म
लिनयति शत्रुपक्षं भजति चलक्ष्मीनभश्चरेः पुरुषः ॥ द्विगुणं द्विगुणं दयकं
वर्षाधिपमासदिव्यदोरे शः ॥ कम परिचया ॥ सौख्यं स्वदशासु धनं च को
र्तिच ॥ पक्षवलादिपुनां शंरक्तं वरं दत्ति संपदं दयकः ॥ स्त्रीकनकभूमिला
भंकाति च शत्रुं कधरधवलं ॥ सकलवलनारभरितनिर्मलकरजालभा
सराः सततं रज्यं गृहाविदधः ॥ सौख्यं च मनोरथातीतं ॥ आचारसत्यं
भरोर्ययुताः स्वरूपा स्तेजश्चिनः कृतविदो द्विजदेवभक्ताः सद्गुणमात्म
जनभूषणसंप्रियाश्च सौम्यग्रेहैर्वलसुतेः पुरुषा भवन्ति लब्धाः कुकर्मनि
रताः निजकार्यनिष्ठाः पापान्विताः सकलदाश्च तमोभिभूताः ॥ शूरः श

वावधरताः पतिताः कृतघ्नाः पापग्रहेर्वलयुतेः पिशुनाकुरूपाः पुंराशिषु
 ग्रहेषु धाराः संग्रामकांक्षिणे वलिनः निसेदास्तकगेशः क्रूरामूर्खाश्च जायं
 ते युवतिभुवनस्थितेषु चमृदवसंग्रामभारवः पुरुषाः जलकुसुमवत्प्रनि
 रताः सोम्याकलदाः समादिष्टा इति एतत्सर्वं स गमं ॥ इति श्रीभट्टोत्प
 लविरचितामृतहज्जातकविहृतौ गृह्यो निनेदाध्यायो द्वितीयः ॥
 ॥ २॥ अथ तो वियो निजन्माध्यायो व्याख्याते ॥ कः पुनरप्यो वियो निजन्मेत्पु
 न्यते ॥ विविधयो निजन्मनांतिर्यकपक्षिस्थावरादीनामुत्पत्तिर्वियो निज
 न्मेत्पुन्यते ॥ तत्र ॥ सकाशाज्जातककालं प्रश्नकालं वा विज्ञाय वियो निज
 न्मनि श्रयज्ञानं भवति ॥ तच्च वसंततिलकेनाह ॥ क्रूरग्रहेः सवलिभिर्वि

वल्लेऽसो म्येः क्रीवेचतुष्टयगतेतवेक्षणघा॥ चंद्रोपगदिरसभागसमान
 रूपं सत्वं वदेद्यदि भवेत्स वियो निसंज्ञः॥ चंद्रोपगदिरसभागेति चंद्रमा उपग
 तो व्यवस्थितो यस्मिन् दिरसभागे तत्समान रूपं तत्सदृशं रूपं सत्वं प्रणिनं
 वियो निजमानं वदेत्॥ स च दिरसभागे यदि वियो निसंज्ञो भवति स चंद्राकां
 तो द्वादश भागे यदि वियो निसंज्ञस्तदैव वदेन्नान्यैति॥ तत्र मेघद्वारश्राभागव्य
 वस्थिते चंद्रमसि मेघारव्यस्य वियो नेजनिज्ञातव्यं श्राजादिष्ठागादेः॥ एवं च
 षष्ठादश भागव्यवस्थिते दृषाख्यस्य महिषादेश्च कर्कटद्वादश भागव्य
 वस्थिते कुलारादेः॥ सिंहद्वादश भागव्यवस्थिते सिंहपिशुनालश्वान
 माज्जारादिसत्त्वानां जन्म॥ द्वादश भागव्यवस्थिते वृश्चिकद्वादश भा

गव्यवस्थिते सर्वकीटादेः धनुर्धरद्वादशभागे द्वितीये गव्यवस्थिते ऽथ गर्दभ
 जन्म ~~जन्म~~ मकरद्वादशभागे पूर्वार्धे गव्यवस्थिते मृगजन्म अपरे मंडुकादेर्जल
 प्राणिनामिच्छंति ॥ मीने मीनस्यैव किमेतावन्तैव वियोनिजन्म निश्चयोनेत्या
 ह ॥ क्रूरग्रहे रित्पादि क्रूरग्रहे रित्पांगा रकश निश्चरे बुधे न चतदे कत
 मेन युक्तो न क्षीणे न चंद्रमसा एतेः स्रवलिभिरिति वलसंयुक्तेः सौम्यैः शुभ
 ग्रहेः क्रूरपरिशिष्टैः विवलैर्वीरहेतैः क्षीवेशाने श्वरे बुधे वाचतुष्टयगते कें
 द्रे स्थे एको वियोनिजन्मयोगः ॥ तद्वेक्षणाद्वा चंद्रमसि प्रदक्षितवियोनिज
 न्मद्वादशभागस्थैः क्रूरैर्वलयुक्तैः सौम्यैः वलरहितैः यत्र तत्रावस्थितेन बु
 धेन शाने श्वरेण कालग्रेहस्थे वियोनिजन्मज्ञाने द्वितीयो योगः ॥ अथ दिव

द्विपदद्वादशभागव्यवस्थिते चंद्रमसि पूर्वोक्तयोगाभावे द्विपदजन्म ॥ तथा च सा
रावल्यां ॥ करैः सवत्सरेः विवलेः सोम्ये विवो निमागते चंद्रे च शनि केन्द्रे तद् द्वित
चोदये विवो निः स्यात् ॥ मेघे ग्राशा तदंशे षष्ठागादिप्रसवमादुर्गार्याः गोमहिषाणां च
यणिगंशे नररूपेष्टश्चिकभागे तथा भुजांगाद्याः खरतुरगानां ॥ नाविधाश्रांतेष्वमा
जरभूषकादीनां संख्याज्ञानं श्वप्रभृतीनां प्रभवयावंतोद्वादशांशकाले ये तावं
तिचवंदेत्याज्ञाः पुंस्त्रासंज्ञान्यप ॥ त्यादि ॥ अथ विवो निजन्मज्ञाने योगांतरं वैता
लोयेनाह ॥ पापावलिनः स्वभागगां पूर्को विवला श्रशोभनाः ॥ लग्नं च विमो नि सं
ज्ञकं दृष्ट्वा वारि विवो निमादिश्रोतं चंद्रोपगच्छिरसभागसमानरूपमित्यनुवर्तते
पापाः कुरुप्रगुक्तावलिनसवलाः न केवलं यावत्स्वभागगाः स्वतर्वांशकस्थाः भा

गग्रहादिनवांशकएवज्ञातयः शोभनाः शुभग्रहाः प्रागुक्ताः पारकोपरनवां
 शके विवलावार्यहानावस्थिताः लग्नतात्कालिकंचयदिवियोनिमंशकं भ
 वतितदास्मिन्नपियोगेचंद्रोपगद्विरसभागसमानरूपं जातमिति वदेत् ॥ अथ
 वियोनावपि चतुष्यदानां प्रधानेनोपयोगित्वात्तदंगविभागं शब्दात्मकमुपजाति
 कयाह ॥ क्रिपः शिरोवक्त्रगले हृषोत्पेपादांशौ पृष्ठमुरोपपांशौ कुक्षिस्त्वपानां
 अथमेहमुष्कोस्फिकमुष्मिताहचतुष्यदांगैः क्रियोमेषश्चतुष्यदानां शिरस्त
 उपलक्षतमित्यर्थः हृषोवक्त्रगले वक्त्रं मुखं गलः कंठो हृषः अन्ये मिथुनादयो य
 श्चाक्रमं पादादिमिथुनः पादांशकं पादौ पूर्वपादावंसौ स्कंधो पृष्ठं कर्कः उरो व
 क्षः सिंहः अथ शहः पादपूर्णे मेहं लिंगं मुष्को हृषो लोभकरः स्फिजो कुंभं पुच्छं लां

गुलंमानः इति श्राष्टः प्रकाशम् इति चतुष्पदांगे रात्रि विभागाः आह्वये चित्त्र
वीत्पाचार्य इति वाक्या ध्याहारः चतुष्पादग्रहणमुपलक्ष्यं पक्षिणमप्येवं ते
षां पूर्वपादस्थाने पदीपाली श्रेयं समाप्तं प्रयोजनं राशुपलक्षिते गेयर्णे पद्या
सादेर्विज्ञानमिति अथ वियोनिवर्णं ज्ञानं वैश्वदेव्याह लक्षांशकादह
योगे क्षणघावर्णं न्वदेष्टु लयुक्ता द्वियोने दृष्ट्या समाप्तं प्रवदेच्च संख्यया
रेखाभूवदेस्मरसंस्थे अपृष्टे लक्षांशकादिति लगेयेन ग्रहेण योगोयस्तत्र
व्यवस्थितस्तस्योवर्णः प्रागुक्तोवर्णः साम्प्रसितातिरक्तहरित इत्यादि
तद्वर्णवियोभो सत्वजातोवदेत इतनष्टांशोवा अथ लगेन कश्चिद्दः म
वतितदायेन ग्रहेण लक्ष्मीक्षते दृश्यते तस्योवर्णस्तं वदेत अथ लगेन केन

चिकतं दृष्टं न भवति तदा लक्षणं कातलं गेयं शानि न वांशकोदपस्तप्राशिवर्णः
 रक्तः श्वेत इत्यादि वदेत् ॥ दृष्ट्या समाना मिति ॥ अथ वक्रमिर्ग्रहे लक्षणं युक्तं दृष्टं भ
 वति तदा वक्रं नेव वर्णं न्वदेत् तत्रापि यो वार्यवान् सवलस्तद्वर्णं वा कुलं यतनुक्तं
 वलेयुक्तादिति ॥ अथ लग्नस्वामिना युत दृष्टं स्पराग्नोः संवन्धि न वांशकोदयो लग्न
 गतो न भवति तदा तद्वर्णं मेव वदेत् अत्र यो ग्रहो विद्यो नो यस्मिन् संगे व्यवस्थितस्त
 त्रात्मा यवर्णं करोति एतत्कुतो लभ्यते ॥ तस्मिन् संगे सप्तमस्या न गतेर्ग्रहे वल
 वत् वर्णं नृपृष्ठे विद्यो नो रेखां वदेत् ॥ तथैव सारावल्यां ॥ मेयादिभिरुदयसंस्थै रग्नो
 र्वाग्रहयुते श्रद्धेर्वीखगृहं शक संयोगाद्विद्याद्वर्णं स्परांशकोदयो लक्षणं सप्तम
 संस्थाः कुर्युः पृष्ठे रेखां स्ववर्णं समां वा द्यप्यंते यावन्तो विद्यो निवर्णं श्रुता वन्तः वलदी

सोमगणैश्चरः करोति वर्णं विद्योनिनां पातं करोति जावः शशासितं भार्गवो चित्रं च
 रक्तं दिनकररुधिरोरविजः कृष्णं बुधः शबलं स्वराशौ परभागे परराशौ स्वेन वांशके
 तिष्ठन् पशुपन्त्यदेविर्गले स्ववर्णं वर्णं तदा कुरुते ॥ अधनापक्षि जन्म ज्ञानं वंशस्य
 धिरेनाह ॥ खगे दृक्काणे बलसंयुते नवाग्रहेण युक्ते चरभांशको दये बुधांशके वा वि
 द्गाः स्थलांशुजाः शनैश्चरं दीक्षणा योगसंभवाः ॥ खगे दृक्काणे तिखगदृक्काणः
 तत्र पक्षिदेष्काणे भी नदितीयः सिंहप्रथमः तुला द्वितीयः कुंभप्रथमः एतेषां
 मन्वतमे दृक्काणे नदयति शनिश्चरं दीक्षणा योगसंभवा यथाक्रमं विदगाः पक्षिणः
 स्थलांशुजाः भवंति पक्षिदेष्काणे शनैश्चरेण युक्ते दृष्टे वा स्थलजानां जन्मवत्कर्म
 पक्षिणमेव मिंदुना युक्ते तदृष्टे जलजानामिति एकयोगः ॥ अत्र लग्ने प्रथमे भादे

मीन २
 सिंह १
 तुला २
 कुंभ १

शकेयोगदः प्रथमं देः काणस्थस्ततः परमन्यसिन्दुशके द्वितीयदेष्काणस्थ
 स्ततः परमन्यसिन्दुशके तृतीयदेष्काणस्थ इति एवं त्रयोभागा लिप्ता वंशति
 श्रनवांशकप्रमाणं परिकल्प्यं ग्रहस्थितिरेवेष्टा सर्वराशिष्वियं परिभाषावल
 संयुतेन येन ग्रहेण युक्ते तथा भूते शनैश्चरयुतदृष्टे स्थलजानां चंद्रयुतदृष्टे ज
 लजानां ॥ द्वितीयो योगः ॥ बुधांशके वेति मिथुनकन्ययोरन्यतमे तत्कालिकस्थ
 लग्नोदिते तस्मिंश्च वलवद्ग्रहसंयुक्ते शनैश्चरेन्दुयुतदृष्टे स्थलजजलजानामिति
 तृतीयो योगः ॥ एते शनैश्चरस्येन्दोर्वायोगेन वाक्षणेन नवांशभवतीति ॥ तथा च सारा
 वल्पां विहगोदितदृष्टाणो ग्रहेण वलिना युते चरभांशके दोषे शोवा विहगा
 स्थलां बुजाः शनिशुश्रीक्षणा योगात् ॥ अकना दृष्टजन्मज्ञानं वसंततिलके नाह

स्तावं २

होरेण्डुसरिरविमिविवलेस्तारुणं तोये स्थले तरुभवो मकृतः प्रभेदः लग्नाद्दः
स्थलजलर्क्षपतिस्तयावां तएव तरव स्थल तोय जाताः होरा लग्नं दुश्चंद्रः सरि
जीवः रविरादित्यः एते विवले धीर्य रहितैः पृष्ठा तरुणं जन्म प्रकृतातिवक्तव्यं
तत्रायं विशेषः तोये स्थल इति तत्र तरुभवो हृक्ष जन्म किं तोये स्थले निर्जले
वेति तत्प्रभेदस्तावद्विकल्पोऽत्र कृतो नवांशक विहितः तत्र तोयराश्रयं शको
दये तोयसमाजातवृक्षान् तोयराश्रयः कर्मकरपश्चाद्भोनाः एतेऽनुपजन्म
ज्ञानं इतराश्रयं शको दये तत्रापि संख्यायां लग्नाद्द इति नृदितांशः स्थलचा
राजलचारा भवति तदधिपतिर्यावत्संख्या राशौ लग्नात् व्यवस्थितस्तावं तए
व संख्या सरवो हृक्षः स्थलजाजलजावावक्तव्याः अत्रायमंशपतिवशाद्द

क्षमाणयुर्दायविधिना द्वित्रिगुणत्वं वाच्यं ॥ स्वतुंगवक्रोपगंतैस्त्रिसंगुणं द्विरुक्तं
 मस्तांशकं विभागैरेति ॥ अथ मावंत्पो गुणान्नवंति तावंत्तः कार्योऽस्याग
 मविदः ॥ तथा च सारावल्यां लग्नार्कजावचंद्रैरवलैः शेषैश्च मूलयोनिः स्यात्तस्य
 लज्जामुक्तं भवनविभागदृष्टादनां प्रभेदकराः ॥ स्थलजलग्नहयोर्लगाद्यावति
 राशौ स्तेऽकृते पितावंतः ॥ द्वित्रिगुणत्वे तेषामायुर्दायप्रकारोक्तं ॥ अथ न स्थलज
 लजांशस्वामिवक्त्रा दृष्टाणां विशेषज्ञानं संशयात् ॥ अंतः सारा नूजनय
 तिरविर्द्धिर्भग्नसूर्यपुत्रः क्षीरोपेतांस्तु हिनकिरणः कंटकाद्यांश्च भोमः वागीश
 क्षौमफलविकलानुपुष्पदृष्टांश्च शुक्रः स्निग्धानिंदुकडकविटपानुभूमिपु
 त्रश्च भूयः ॥ अंतः सारा निति ॥ रविः सूर्योऽपतिरंतः सारा नू मध्यदृष्टानु शिशुया

ता

दीनृक्षानृजनयत्तुदयतिसूर्यसूनुश्चाकिर्दुर्भागानृदञ्च नमोरप्रियानृकुक्क
टसप्रभृतीनृजनयतितुहिनकिरणश्रृङ्गः क्षीरोपेतोऽक्षप्रभृतीनृजनयति
मौमः कंटकाद्यानृकंटकवज्रलानृवदिरप्रभृतीनृवागाश्राज्ञावि
तिवागीशोदृहस्पतिः क्षोबुधः एतौ यथा संख्यं सफलविफलानृक्षानृजनय
तः तत्र च दृहस्पतिः सफलानृश्राश्रवक्षीदीनृबुधः विफलानृमरादुकप्रभृतीनृ
भूयः पुनः स्निग्धानृसचिक्कणानृधवप्रभृतीनृजनयति भूमिपुत्रो गारककटु
कविटपानृभक्षानृकप्रभृतीनृजनयति श्रवोभयजनिर्निर्दृहत्वं निर्देशाश्रं
दमौमयोर्विकल्पेनादेशः **अथ** भूतरुशुभाशुभसंख्यां च वंशस्य विरेणह **शु**
भोशुभक्षीरुचिरंकुभूमितं करोति दृष्टं विपरीतमन्यथा **परां** श्रांकेयावतिवि

नृ २

अतः स्वकाश्रवंतितुल्यास्तरयस्तथाविधाः शुभो शुभर्क्ष इति ॥ स एव स्थलजलां
 रापतिर्ग्रहः शुभस्तत्कालमशुभर्क्षपापराशौ व्यवस्थितो भवति ॥ तदा रुचिरं तरुं
 वृक्षं कुभूमिजमशोभनायां भूमौ जातं वक्तव्यं ॥ अन्यथा विपर्यये विपरीतं वृक्षं करो
 ति ॥ अंशकपतिरशुभस्तत्कालं शुभग्रहराशिस्थो भवति तदा शोभनं वृक्षं शो
 भनभूमिजातं वदेत् ॥ अथादेव शुभग्रहो शुभक्षेत्रस्थे शुभं वृक्षं शोभनं भूजं वदे
 त् ॥ अशुभे अशुभक्षेत्रस्थेऽशोभनं वृक्षमशोभनं भूमिजातं वदेत् ॥ परं शक्ये
 वतीति ॥ स्थलजलां रापतिर्ग्रहः स्वकाशात्माया दंशकादिभ्युतश्रुतिलिप्तोया
 वत्संख्येपरनवांशके व्यवस्थितः स्वमंशप्रतिक्रम्यावत्संख्येपरनवांशके वर्त्त
 ते तुल्यास्तसंख्यास्तज्ञाताया अंतरवो वृक्षा भवंति ॥ तत्र पुनः संख्याकरणं हि

पु

ग्रहणक्षममार्तवंप्रदर्शयति॥ कृतोभवमार्तवंकथमित्याह॥ गतेतुपाडर्शमनु
स्मदीधितोशतमपूर्वेचंद्रेपाडर्शगतेस्तवानुस्मरणमनुपचयगृहाणि
तेआर्तवंकारणंभवति॥ अर्थादेवयदिचंद्रः कुजसंहृष्टोभवति एतदुक्तं
भवति॥ स्त्रियोजनार्क्षदिनुपचयस्यश्रद्धमास्तत्रयद्यंगारकेण दृश्यतेतदा
गर्भग्रहणक्षममार्तवमितिहेतुर्भवति॥ अन्यत्रवालावृष्टानुरवंध्याभावः
अत्रचवाधरायणः॥ स्त्राणंगतोनुपचयर्क्षमनुस्मरस्मिः संहृश्यतेयदिध
रातनेयेनतासां॥ गर्भग्रहार्तवमुक्तं तदानुरवंध्यातुराल्पवयसामपिचेतहि
ष्टं॥ तथाचसारावलां॥ अनुपचयराशिंसंस्थेकुमुदाकरवांधवेरुधिरदृष्टेप्र
तिमासंयुवतीनारजोबुवंत्येके॥ इंदुर्जलंकुजोवन्दिर्जलमिज्रस्त्वग्निरेवपि

वरं३

पु

कल्पेनादेश इति ॥ तथा च सारावलम्बं ॥ स्वांशान्तरांशगामिषु यावत्संख्या भवं
तितावंतजलजा वा स्यात्तजलजा वातरवः ॥ प्राक् संख्यया यवदेदिति ॥ इति श्रीम
होयत्वविरचिता यां हृदज्ञात कवि हतौ विमो निजमाध्यायस्तये
अथातो निमेषकाध्याये व्याख्यायते ॥ तत्राद्यवपि कृत्वन्ते सति गर्भाधन
मित्यतः ॥ क्रतुनिर्परा मृता वपि स्त्रा पुरुषसंयोगज्ञानं वंशस्येनाद्य ॥ कुंजेंडहे
तु प्रतिमा समार्तवंगते तु पांडुर्दमनुष्मदी धितो ॥ अतो न्यप्यास्ये शुभपुंग्रहे हि
ते नरेण संयोगमुपैति कामिनी ॥ कुंजेंडहेत्विति ॥ कुजो भोमः इंदुश्चंद्रस्तौ हे
तुः कारणं निमित्तं यस्याजसस्तत्कुजेंडहेतु ॥ मासं प्रतिमा संस्त्रीणं प्रतिमा स
मार्तवंकुजेंडहेतु प्रतिमा सग्रहणेन प्रप्यमोद्भूत रजो निवृत्तिं दर्शयत् ॥ गर्भ

नं स्यात् ॥ एवं स्रजे के कभिते पितरेण स्रजः प्रवर्तते स्त्रायु ॥ एवं यद्रवति रजोगा
भस्य निमित्तमेव कथितं तत्र उपचयसंस्थे विफलं प्रतिमासं दर्शयति ॥ एवं गर्भ
ग्रहणयोगमार्तवंप्रदर्शयति स्त्रायु पुरुषसंयोगसंभवं प्रदर्शयति ॥ अतो न्यथा स्यात्
दिति ॥ अथ तोययोक्तप्रकारादन्यथा स्थे विपर्ययस्थे चंद्रमसि ॥ तत्रोक्तविपर
ययस्य पुरुषजन्मराशोरुपचयस्य श्रं दमायदि भवति तस्मिन्नावेशुभेन सौ
मेन पुंयदेण गुरुणे क्षिते दृष्टे कामिनी स्त्रानरेण पुरुषेण सह संयोगं मे पुन
मुपेति गच्छताति वक्तव्यं न त्वत्रातो न्यथा स्यादिति स्त्रिये उपचयस्यः कस्मान्न
व्याख्यायते ॥ अयुक्तमेतत् ॥ प्राधान्यात् पुरुषस्यैव ॥ यस्माद्वा दरायणः पुरुषो
पचयग्रहस्यो गुरुण यदि दृश्यते हि मम शुभः स्त्रायु पुरुषस्य सूर्यसंयोगं तदाव

५८

देत॥ अन्यथा नैव मिति सा रावली कोरेण सामान्ये स्ते नो॥ तथा च॥ उपचय भव
ने शश भूत दृष्टे गुरुणा मुहुरि रथ वा सो पुंसां करोति योगं विशोषात् तत्र
क्रसदृष्टः कस्मिन्काले विचारः चतुर्थ दिने स्नातायां॥ तथा च मणित्यः॥ क्रतु वि
रोमे स्नातायां यक्ष पचय संस्थः शश भवति वलिना गुण दृष्टो भर्ता सह संगम
श्च तदा राजपुरुषै रविण विदेन भो मे न वीक्षिते चंदे सो मे न च पल मतिना भ
गुणा कांतेन रूपवता भूत्वेन सूर्य पुत्रेण याति सा स्त्री समाये ॥ एके केन क
दि लं स्पा दृष्टे मान्येः कुजं भिः पापेः सर्वैः स्वग्रहं त्यक्त्वा गच्छति वैश्या पदं युवति
अथ मे पुन प्रकार ज्ञान मिंद्रव जमाह॥ यथा स्तरा शिर्मि पुनं समेतितं येन
वाच्यो मिपुन प्रयोगः॥ असद्गदालो कित संयुतैस्तै सरोष दृष्टेः सविलासदा

५९

सः^३ आधानलग्नान्नलगात्प्रसन्नलगाद्यायोत्तराशिः सप्तमोलनप्रसन्नसंज्ञको
यो जंतुस्तन्मिथुनं स्त्रीषु मां सो यथा येन प्रकारेण तस्य नरस्य मिथुनस्य प्रयो
गः संयोगो वाच्यो वक्तव्यः तस्मिन्नेवास्ति सप्तमस्याने अस्मद्दृष्टा लोकितसंयुते
पापग्रहेष्टेष्टेयुक्ते वा सरोषः सकलहेमिथुनप्रयोगो वाच्यः इष्टेः सोम्ये युते
दृष्टे सविलासहासः सत्कारादि संयुतो मिथुनप्रयोगो वाच्यः अर्थादेवन
केचिद्वक्तव्येन सरोषो नापि सविलास इति मिथुनदृष्टे सरोषः सविलासश्चेति
तथा च सारावल्यां द्विपदादयो विलग्नान्तरतं करोति सप्तमेतद्वत् तद्वत्पुरु
षाणामपि गभीधानं समादेशं अस्तेऽगुप्तदृष्टे सरोषकलं भवेद्गाम्यं सोम्ये
रतं वा साधनसंयोगिकारजातं अथ गर्भसंभावना ज्ञातुं स्थविरेनाह

हं

६०

वां पुशुक्रावनिजेः स्वभागो गुरौ त्रिकोणो दयसंस्थिते पिवा ॥ भवत्यत्यस्य हि वि
 वाजि ॥ नासिमेक राहिमांशो विदुः शनिवाफलाः ॥ रं वां पुशुक्रावनिजेः स्वभागो
 यत्र तत्राग्रेः स्वनवांशकस्थिते रम्यं भवति ॥ गर्भसंभवो भवतीत्यर्थः ॥ यद्विचस
 र्वस्वभागगतस्य सदापुरुषोपचयर्द्दगाभ्यां सूर्यसिताभ्यां स्वनवांशगताभ्यां मे
 वगर्भसंभवो वाच्यः ॥ एवं भोमचंद्राभ्यां नार्युपचयर्द्दगाभ्यां स्वनवांशस्थाभ्यां श्रा
 धानकाले वश्रपमेवापत्यं संभवति गर्भसंभवो भवतीत्यर्थः ॥ यस्मादनेनैव स्वल्पजा
 तके उक्तं ॥ वलयुक्तो स्वगृहांशो ध्वर्कसितावुपचयर्द्दगोपुंसां स्त्रीणां वा कुजचं
 द्रो यदा तदा संभवति गर्भः ॥ गुरौ त्रिकोणो दयसंस्थिते पिवा ॥ गुरौ दृष्टस्तो
 त्रिकोणयोर्नवपंचमयोर्लगे पिवासंस्थिते एषामन्यतमस्थानस्थे पिभवत्यप

६०

त्वसंन वेग भेद ह्यंभवति ॥ विवाजिनामिमे ॥ इति ह्यस्मादर्थेयं तौगा विवाजि
 नां घट्टनां विगतं बीजं येषां स्त्री पुरुषाणां तेषां फला विद्यमाना अपि न संभवति
 अत्रोदाहरणं करहि मांशोर्विदृशा मिवा फला इति यथा हि मांशोः शतरसेऽं
 इत्यकारत्रयमयो विद्यमाना अपि विदृशमंधानां निःफला विगता दृष्टिर्भ
 यांते विदृशास्तेषां मिवेति ॥ अथ नास्ती पुंशोराधानकालवशादाप्रसवाद्य
 धियावच्छुभाशुज्ञानं वंशस्येनाह ॥ दिवाकरेन्दोः स्मरगोकुजार्कजोगदप्रदो
 पुंगवयोषितोस्तदा ॥ अथ स्वगोमृत्युकरो युतौ तथा तदेकदृष्ट्या मरणयकल्पि
 तौ ॥ दिवाकरात्सूर्यात्स्मरगौ गदप्रदो पुंगवयोषितो समस्य नां गोकुजार्कजो
 यदि भवतस्तदा पुंगवस्य मनुष्यस्य गदप्रदो रोगप्रदो भवतः ॥ एतदुक्तं भवति ॥ आ

इमेयो १

६१

धानकालेयत्रार्कस्थितस्तस्मात्सप्तमे स्थाने यदंगारको भवति सौरो वा तदा पुंशो गद
 प्रदो भवति ॥ स्वमासे एव मिंदोः सप्तमस्यः कुजः सौरो वा भवति तदा योषितस्त्रि
 योरोगप्रदो भवतः ॥ अथ स्वर्गो मृत्युकराविति ॥ तावेव कुजं सौरो द्वादशद्वितीया
 योगो तयो दिवा करे द्योः सकाशाद्भयवर्द्धस्थितयोस्तदा पुंशो योषितोः स्त्रीपुरुष
 योर्मृत्युकरो भवतः ॥ एतदुक्तं भवति ॥ सूर्यादेको द्वादशो द्वितीये तदा तयोर्मध्ये यो
 वलवान् स स्वमासे मृत्युकरो न स्पभवति ॥ चंद्रादप्येवं व्यवस्थितौ ॥ तदि
 तिकुजं सौरयोः परामर्शः ॥ तयोः कुजं सौरयोः मध्ये यदेकेनादित्यो युतः सहितो भ
 वत्यनेन दृश्यते तदा नरस्य मरणाय कल्पितो निश्चितः एवं चंद्रो यदेकेन युक्तो
 भवत्यपरेण दृष्टस्तदा स्त्रियो मरणाय कल्पितः तर्ह्ययोर्मध्ये यो वलवान् स स्वमा

यो

६२

सदति॥ अथ निषक्तस्य पितृमातृपितृव्यमातृव्यश्च सणं शुभाशुभज्ञानं वंश
स्थेनाह॥ दिवा कश्चुक्रो पितृमातृसंज्ञितौ ग्रंथे श्वरे हो नि निशितदिपर्यात् पितृ
व्यमातृष्वसंज्ञितौ च तावथो जयुग्मर्जगंतो तयोः शुभौ॥ दिवा दिने निषि
क्तस्य जातस्य वा जंतोर्यथा क्रमं पितृमातृसंज्ञिता वरकश्चुक्रो भवतः पितृसं
ज्ञिको वरमातृसंज्ञकः शुक्रः एवमेव निशितरात्रौ निषिक्तस्य जातस्य यथा क्र
मं पितृमातृसंज्ञितौ ग्रंथे श्वरे भवतः॥ तद्विपर्ययादिति॥ तद्विपर्ययादिवा रा
त्रिदिव्यत्यात्ता वेदपूर्वोक्तौ ग्रंथे पितृव्यमातृव्यस्वसंज्ञितौ भवतः तत्र दिवा
निषिक्तस्य वा ग्रंथे श्वरपितृव्यसंज्ञः॥ चंद्रो मातृष्वसंज्ञः रात्रौ निषिक्तस्य
जातस्य वा कश्चुक्रो पितृव्यसंज्ञकः शुक्रो मातृष्वसंज्ञः तत्संज्ञयोः प्रयोजनं ता

६२ न्य१ वन्यो युगमर्द्धगतो तयोः शुभा विति ॥ तावेव यथोक्तौ ग्रहौ तयोरे युगमर्द्धगतौ व१
 शुभो ज्ञेयो तत्र दिवा कौ विषमर्द्धगो पितुः शुभकृत् रात्रौ पितृव्यस्य दिवा शु
 कः समर्द्धगो मातुः शुभकृत् रात्रौ मातृव्यस्य शुभकृत् रात्रौ श्वरो रात्रौ विष
 मर्द्धगतः पितुः शुभकृत् दिवा पितृव्यस्य चंद्रो रात्रौ समर्द्धगो मातुः शुभकृ
 त् दिवा मातृव्यस्यः अर्थादेवोक्त विपर्ययस्यः स एवोक्तयोरनुभूतः यथा
 दिवा समक्षेत्रगतो कः पितुरनुभूतः शुभापि पितृव्यस्य दिवा विषम
 र्द्धगतः शुक्रो मातुरनुभूतः रात्रौ मातृव्यस्यः रात्रौ समक्षेत्रगतः श्वरो
 पितुरनुभूतः शुभापि पितृव्यस्य रात्रौ विषमर्द्धगतः चंद्रः मातुरनुभूतः
 दिवा मातृव्यस्य रिति ॥ अथाधानपञ्चमध्याह्निके आधानकाले यन्मातुर्मरण

योगक्षयमाह ॥ अ मिलयद्भिरुदयर्क्षमसद्भिर्मरणमेति शुभदृष्टिमयाते : उद
यरश्चिमदितेवयमेस्त्रिविगलितोऽपु प्रतिभूक्ततदृष्टे ॥ उदयर्क्षमुदयलग्नमस
द्भिः पापग्रहेरुमिलयद्भिः तत्रोदयलग्नमिलाषः केचिद्भ्यातद्वितीयस्यस्य
ग्रहस्यव्याख्यातः तेषामभिमतं यथा उदयलग्नमद्वयं तदुदयस्यपत्यामन्नत
या मिलयत्तुदयर्क्षमिति अन्येपुनर्लगाद्वा दृशांशुस्थानस्यस्यग्रहस्योदयर्क्ष
मिलाषं कथयंतितस्मान्नदिहायोदयरश्चिगमनं ग्रहः करोति एवं लग्नाद्वा
शस्त्रेः पापेः लग्ने शुभदृष्टे सौम्यदृष्टिर्नमयातेऽप्राप्तेग्रहेः सौम्ये रश्चिपमानेस्त्रा
योषिर्भूमिणामरणं एतिमृत्युं प्राप्नोति ॥ अत्रच भगवान्गार्गिः अनुमैर्दृष्ट्वा
र्क्षस्ये शुभदृष्टिविवर्जितैः आधानलग्ने मरणं योषितः प्रवदेद्बुधमिति योऽ

ध्यसंस्थितो लग्नस्थे च नमसि यद्येकः पापग्रहो द्वादशस्थो भवति ॥ द्वितीयस्थो परे तदा लग्ने इ
युगपत्तुल्यं पापद्वयमध्य ५

द्वि

गोतरमाह ॥ नदयरात्रि सहिते च यो मेरुति यमे ग्रने श्वरे उदयरात्रि सहिते लग्नस्थे
तस्मिंश्च विगलिते नो दुपति नो नक्षत्रस्वामिना द्वा एभूस्ते तां गारकेण च हृष्टे
वल्लोकि ते स्त्री गर्भिणी मरणमेति ॥ अथ यो गोतरं वैतालयेनाह ॥ पापद्वयमध्य
संस्थितो लग्ने इन्द्रनच सोम्य वा द्वा द्वितीयो युगपत्पृथगे ववा वदेन्तारी गर्भयुता विपद्य
ते लग्नमुदयरात्रि रिंदु श्रुदः एतौ लग्ने इन्द्रपापद्वयममौ बुध्येते अथवा लग्ने इन्द्र
विहृष्टं शक्रांतरितो भगवतस्तत्रैकः पापस्तावपापस्थितो परस्तावति क्र
मस्थितस्तथापि लग्ने इन्द्रपापद्वयमध्यगौ बुध्येते ॥ अथ वा द्वादशास्थाने एकः पा
पोऽपरो द्वितीये तृतीये चंद्रश्रुतुर्थे च पापो भवति तदापि लग्ने इन्द्रपापद्वयमध्यगौ
बुध्येते एवं लग्ने इन्द्रयुगपत्पापद्वयमध्यगतौ नच सोम्य वा द्वा द्वितीयो युगपत्पृथगे ववा वदेन्तारी गर्भयुता विपद्य

द्वि

कितौ न भवतस्तदानीगर्भयुक् विपद्यंते म्रियंते ॥ पृथगेवेति ॥ अथ बालगा
तृतीये चंद्रे द्वितीया तृतीयचतुर्थ्यद्वादशा स्यात्पापास्तथापिलग्नं द्वापापमध्यगो
भवतः अथ बालगा द्वादशास्ये चंद्रे द्वितीया तृतीयद्वादशमग्नः पापास्तथा
पिलग्नं द्वापापद्वयमध्यगो भवतः युगपद्गुणं पादपूर्णार्थं वा स्पष्टार्थं वा तदर्थं
स्पृष्टगो वसामर्थं लब्धत्वात् ॥ अत्र योगकर्तृणां मध्याद्यो वलीतन्मासि ग
र्भिण्यमरणं भवतीति सर्वत्र परिभाषा ॥ अन्यथा योगांतराणि वेत्ता लीयेनाह
क्रूरैः शत्रिभ्यश्चतुर्थ्यैः लग्नाद्वा निधनाश्रिते कुजे ॥ वंध्यं त्यग्योः कुजार्कयोः
क्षीणैर्दो निधनाय पूर्ववत् ॥ शत्रिभ्यश्च द्वादशैः पापग्रहेः चतुर्थस्यान
स्ये निधनाश्रितेष्टमस्थानस्ये कुजे भौमे एकयोगः अथ बालगा चतुर्थ्यैः पा

चेः अष्टमे भौमो द्वितीयो योगः ॥ वंध्यं त्याग्योः कुतार्क्यो रिति ॥ लग्नादं धर्मगते च
 तुर्यस्थानस्ये कुजे भौमे अंत्पगते द्वादशस्थाने अर्के मन्त्रतत्रस्ये द्वाले द्योपरि
 क्षाणचंद्रे तृतायो योगः ॥ एषामाधानकाले एकतमस्य संभवे मरणाय पूर्ववन्ता
 रा गर्भयुता विपद्यन्ते ॥ अथ कना मातुः शास्त्रनिमित्तमरणयोगं गर्भयुतिं चाधान
 लग्नवशां द्वेतालीयेनाह ॥ उदयास्तगयोः कुतार्क्यो निर्धनं शास्त्रकृतं वदे
 तदा ॥ मासाधिपतौ निपाडिते तत्कालं स्रवणं समादि शतं ॥ निषेककाले कुजा
 र्कयो भौमसूर्ययोर्लग्नसप्तमस्य योर्लग्ने भौमे सप्तमस्येर्के गर्भयुतायाः नार्य
 स्त्रियः शास्त्रकृतं शास्त्रहेतुकं निर्धनं मरणं वदेद्भूयात् ॥ तथा तेनैव प्रकारेण
 ति ॥ नारी गर्भयुता विपद्यत इत्यर्थः ॥ मासाधिपताविति गर्भमासेषु मासाधि

पातवक्ष्यति॥ काललंबनेत्यादिना॥ तत्रनिषेककालेयोगहोमोमादिरन्ये
नग्रहेणयुद्धेविजितोभवतिपराजितोभवति॥ यतःकुसुतादीनांयुद्धमित्युक्तं
केतुनावाभिधूमितउक्तपापानिहतःसोपिनिपाडितग्रहस्तुच्यते॥ सूर्याचंद्र
मंसोक्रूरयुक्तोदृष्टोवाराङ्गणग्रहोदृष्टोपाडितोदृष्टस्तुच्यते॥ तस्यापिनिपाडि
तस्यग्रहस्ययोभवतिमासोयस्मिन्मासेमासाधिपत्यंतस्यमाससमेभव
तितत्कालेतस्मिन्कालेगर्भस्यश्रवणंचुतिंसमादिशोद्धदेत्॥ अथनागर्भपु
ष्टिज्ञानंबंशस्येनाह॥ शशंकलसोपगतेःशुभग्रहेस्त्रिकोणजायार्थक
खास्पदस्थिते॥ तृतीयलाभर्शगतेश्चपापकेसरवीसगर्भोरविणनिरीक्षि
ते॥ यत्रराशौशशंकश्चंद्रस्थितस्तत्रैवशुभग्रहेर्व्यवस्थितेर्वृधगुरुसितैरि

त्पथः अथवा लभ्येः शुभग्रहेर्लभ्यवस्थितैरथवाकैश्चिच्छात्रां कोपगतेः
 कैश्चिच्छात्रोपगतेरेवंशात्रां कोपगतेः शुभग्रहेर्हृदयोपगतेर्वा ॥ अथवा त्रिको
 णजायार्थसखास्पदस्थितेः त्रिकोणनवपंचके जायास्यानं सप्तमं अर्धं द्विती
 यं सखा चतुर्थं आस्पदस्यानंदशमं एतेषु त्रिकोणजायार्थसखास्पदेषु यथा
 संभवं चंद्राक्षग्राहाद्योर्वा समवस्थिते यथा पापकेः क्रूरग्रहे चंद्राक्षग्राहा
 तृतीयलान्नर्क्षगतेस्तृतीयेकादशस्यानस्येयथा संभवं चंद्रोर्वा समवस्थित
 तैः रविनायदिनिगदितो नृणां लभ्ये वा भवति यस्मा देवयोगः सच दृश्य
 तेतदागर्भस्यः सखापुष्टिमान्भवति केचिदुक्तं निगदित इति पठंति ॥ तदयु
 क्तं ॥ यस्मात्सारावल्पा मुक्तं ॥ होरेन्दुयुतेः सोमैस्त्रिकोणलाभार्थं वां वुमं स्ये

वो॥ पोपेलिला भयातेः सखासगर्भो निराक्षितोरविणा॥ अप्यनिषिक्तस्य निषेकका
लजातस्य जन्मकालेन भयोरपि प्रश्नकालाद्वा पुंस्त्रीविभागज्ञानं शार्दूलविक्री
डितेनाह॥ ओजर्क्षे पुरुषांश्च केषु बलिमिलनार्कगुर्विंदुभिः पुंजन्मप्रवदेत्स
मांशकगतेर्युग्मे युते भोरिषतः॥ गुर्वर्को विषमे नरं शत्रिसितो वक्रश्रुगमे स्त्रियं
ब्रंगस्या बुधवा क्षणाश्च यमलोकुर्वीति पदे स्वके॥ ओजर्क्षे इति॥ लग्नमुदयं
अर्कः आदित्यः गुरुजीवः इंदुश्चंद्रः एमिलनार्कगुर्विंदुभिरोजर्क्षे विषमराशि
व्यवस्थितेर्न केवलं बलवत् पुरुषांश्च केषु विषमराशिनवांश्च केषु गतेर्न केव
लं यावत् बलिभिः सर्वलेः पुंसो जन्मप्रवदेद्भूयात् यावद्विषमनवांश्च कर्मेव
लिभिश्च पुंसो जन्मप्रवदेत्॥ न च त्रविषमनवांश्च ग्रहणं नास्ति कथं व्याख्याने वि

६६

समनवांशो गेरित्युच्यते॥ पुरुषांशकैश्चितिवचनात्॥ पुरुषराशानामंशकात्पर्यः
यतस्तएवविषमराशयस्तएवपुरुषराशयः॥ समंशकगतेर्युग्मेश्चिति॥ ना
र्कगुर्विदुभिर्युग्मराशिस्थेः समराशिव्यवस्थितैः यथासंभवं न केवलं यावत्समं
शकगतेर्युग्मराशिनंवांशकस्थेर्बलिभिश्च योषितस्त्रियोजन्मप्रवदेत् अथ
तेषां यथाभिहितानां लग्नग्रहाणां भयविकल्पकानां वा दुष्पानं स्त्रीनिर्देशः
साम्येवलाधिकत्वात्॥ अथ तथागुर्वर्कविति॥ पुरुजीवः चर्कः आदित्यः ए
तावुभावपि विषमराशौ गतौ यत्र तत्र नवांशकस्थो नरं मनुष्यं कुरुतः वलग्रह
णमथत्रानुवर्तते शशाचंद्रः सितः शुक्रः वक्रो गारकः एते यदि सवला युग्मे स
मराशौ गता यत्र तत्र नवांशकस्थेः नरं कुरुतः स्त्रियोजनयंति॥

६६

अंगस्था इति अतएव ग्राह्यं गस्या यत्र तत्र राशौ द्विशरां नवांशकस्या बुधवीरु
 णा तबुधदृष्ट्या यमलोखपक्षे कुर्वेति आत्मीयपक्षे पुरुषनवांशके स्त्रीनवांशके चेत्सर्व
 एतदुक्तं भवति चत्वारो द्विस्वभावा मिथुनकन्या मीनाः तत्र मिथुनधन्विनो पुरुषांशको क
 न्यामीनो स्त्रीनांशको तेन यथासंभवं मिथुनधन्वंशकगता वादित्यजीवो यदि बुधेन यत्र तत्र
 वस्थितेन दृश्येते तदा दोयमलो पुरुषो वाच्यो एवं यथाक्रमं कन्यामीनां गताः शनि
 शुक्र भौमाः यत्र तत्रावस्थितेन बुधेन दृश्येते तदा दोयमलो द्वे कन्ये कुर्वेति अथ द्वावे
 कविषमराग्निगंतो यथा दशमस्थो बुधः पश्येत् तदा दो पुरुषो द्वे कर्तव्यं न च त्राश
 ग्रहणं सितत्कथं व्याख्यातं द्विशरांशो स्थित इति उच्यते अनेनैव स्वल्पजातके
 उक्तं वलिनो विषमे कर्गु रूनरं स्त्रियं समगृहे कुजे दुसिताः यमलं द्विशरांशो स्थि

उजहृष्टाखपक्षसमस्थितेति॥ अन्यथापुनरुक्तं न स्यात्॥ ओजर्क्षेपुरुषांश
 केष्टित्यनेनेवगतार्थत्वात्॥ लग्नग्रहणमत्रानुवर्तनीयमिति अथ पुंजन्म
 योगांतरमुपेक्ष्ययाह॥ विहाय लग्नं विषमर्क्षसंस्थः सौरशिपु पुंजन्मकरो
 विलग्नान्नोक्तग्रहाणामवलोक्य वीर्यवाच्यं प्रसृतौ पुरुषांगनायां नक्तयो
 गस्यावसरे वा न्यथा आधान लग्नं पृष्ठा कालिकं वा लग्नं विहाय तत्काले सौरः
 शोभेश्वरः शोभेश्वरो लग्नादिषमर्क्षगतस्तृतीयपंचमसप्तमनवमेकादशास्था
 नानामन्यतमस्थः पुंजन्मकरः पुरुषजन्मकरो भवति॥ ओक्तग्रहाणामिति
 ओक्तग्रहाणं कथितयोगकर्तृणां वीर्यवलमवलोक्य विचार्य प्रसृतौ प्रस
 वे पुरुषांगना स्त्री वा वक्तव्या॥ एतदुक्तं भवति यत्र पुरुषयोगजन्मसंभवः स्त्री

जन्मयोगसंभवश्च दृश्यते तदा यो योगो बलवद्वा मिनिर्मितस्तद्वशात्पुंस्त्री
जन्मवक्तव्यं ॥ अथ क्लीबजन्मयोगानुशास्त्रेन विकीर्तितेनाह ॥ अन्योन्यं यदि
पश्यतः शशिरवीयद्या किं सौम्यावपि वक्रो वासमगंदिने शमसमेधं द्रोदमौ चे
त्स्थितौ युगमौ जर्हगतावपौ दुःशश्रिजो भूम्यात्मजेनेक्षितौ पुंभागे सितलम
श्रुतकिरणः षट् क्लीबयोगाः स्मृताः ॥ अन्योन्यमिति शशिरवीचयथाक्रमं
युगमौ जर्हगताौ समविषमराशि स्यावन्मोन्यं परस्परं यदि पश्यतः समराशि स्थ
श्रंदो विषमराशि गता कं पश्यत्यर्कश्रंदं शश्रिनं पश्यति तदा क्लीबजन्मयो
गएकः यद्या किं सौम्यावपि अर्किः सौरसौम्यो बुधः एतौ आर्किः सौम्यो यथा
क्रमं युगमौ जर्हगतावन्मोन्यं यदा पश्यत तदा द्वितीययोगः वक्रो वासमग

६८

जे ताव लो कि

मिति वक्रांगारकः विषमर्क्षगतः समगंसमराशि स्थितिनेत्रां सूर्यपञ्चपतिसूर्यश्रां
गारकं पञ्चपतितृतीययोगः ॥ असमेवं द्रोदयो चेत् स्थितौ भूम्यात्मजेने द्वितो च
५ः शशी न दयो लभ्येतावसमे विषमराशाव स्थितौ भूम्यात्मजेनांगारकेण स
मराशि गतेने द्वितो दृष्टे तदा चतुर्थो योगः युगमोजर्क्षगतावपि ॥ इन्द्रश्रं ५ः
शशिजो बुधः एतौ यं संख्यं युगमोजर्क्षगते स मविषमराशिगो भूम्यात्मजेन
यत्र तत्रावस्थितौ तदा पंचमो योगः पुंभागा इति ॥ सितः शुक्रः लग्नमुदयं शी
तकिरणश्रं ५ः एते सितलग्नशीतकिरणः यत्र तत्र राशौ पुंभागे पुरुषनवां
शके व्यवस्थितो भवति तदा क्लीवजन्मयोगः षष्ठः ॥ तथा च वादरायणः ॥
अन्योन्यं रविशशिनो विषमा विषमर्क्षगो निराक्षिते इन्द्रजरविपुत्रो वा त

६८

येवनपुंसकंकुरुतः॥ वक्रो विषमसूर्यः समगं श्रेयपरं परावलोकात् विषमर्ह
 लंग्रेण समरसिगतः कुजो वलोकयति॥ बुधचंद्रो कुजदृष्टौ समविषमक्षगो
 तथैवोक्तं॥ ज्ञानवांशकसंस्थालंग्रेण दुसितास्तथैवोक्तं॥ इति एते योगाः पूर्वयो
 गानामभावे वक्तव्याः॥ तेषां योगानामेतेषां संभवे तेषां मेव वलत्वं॥ अधस्तात्
 द्वित्रिगर्भसंभवयोगान् शाईलविक्रीडितेनाह॥ युगे चंद्रसितावथोजभवने
 सुज्ञारिजीवोदया लंग्रेण निरक्षितौ च समगो युगेषु वा पाणिनः॥ कुरुते मि
 थुनं ग्रहोदयगतान् ध्वंगांशकान् व्यतिस्वांशे त्रितयं जगंशकवशाद्युगं
 त्वमिष्टैः समं॥ युगे चंद्रसिताविति चंद्रसितौ युगे समराशावस्थितौ तथ्याते
 नैव प्रकारेण ज्ञास्तीवोदयाः एते सर्व एवौ जभवने विषमराशौ सुर्भवेयुः

६९

एवमेतेमिषुनंकुर्युः दारिकादारकश्च॥ लगेन्द्रनिराक्षितेति॥ लगेन्द्रमुदयचंद्र
समंगेयुगमराक्रियवस्थितोनिराक्षितोनरग्रहेणयेनपुं॥ ग्रहेणयेनके
नचिदृष्टोभवतसप्यापिमिषुनंगर्भस्थंवाचं॥ युग्मेषुप्राणिणः॥ तएवपूर्वोक्त
ज्ञास्त्रीबोदयाः सर्वएवयुग्मेषुसमराक्रियुस्थिताः प्राणिनोवलिनोभवेति
तदापिमिषुनंकुर्युः ग्रहोदयगतानित्यादि॥ ग्रहाः सर्वएवध्वंगांशकेषुहि
स्वभावनवांशकेषुपाताउदयोत्तरश्चध्वंगांशकगताः तान्ग्रहोदयग
तान्ध्वंगांशकान्स्वांशेषुस्वनवांशकस्येवबुधेपश्यतिसतिवितयंवक्तव्यं
तत्रायंविशेषः जगंशकवशाद्यगंतुइति॥ ज्ञोबुधोव्यवस्थितोयस्मिन्त
वांशके॥ बुधोयस्मिन्तवांशकेव्यवस्थितः सयद्विंशांशक

६९

स्तद्विंशतत्रगर्भेषु युग्मे वक्तव्यं एकस्तद्विपरीतः एतदुक्तं भवति मिथुनो ग्रहा
कस्यो बुधो यदा ग्रहो दयगतां ध्रुवांशकान् पश्यति तदा दारक द्वयं शरिका चै
कावक्तव्यं ॥ अथ कन्या नवांशकस्यो बुधध्रुवांशक व्यवस्थितान् ग्रहो दया
नृपश्यति तदा दारिका द्वयं एकश्च दारको वक्तव्यः ॥ अग्निश्रेः सममिति ते ग्रहे
दयगतेः स बुधैरग्निश्रेः स्थितेः द्विस्वभावसमलिंगस्थितेः त्रितयं सममेकलि
गं वक्तव्यं एतदुक्तं भवति ॥ मिथुननवांशक व्यवस्थितो बुधः मिथुनधनंश
क व्यवस्थितान् ग्रहो दयानृपश्यति तदा गर्भे दारका त्रितयं वक्तव्यं ॥ अथ
कन्याशके व्यवस्थितो बुधः कन्यामासांशक व्यवस्थितान् पश्यति तदा गर्भे
दारिका त्रितयं वक्तव्यं ॥ तथा च सारावल्यां ॥ समराशौ ग्रहासितयोर्विषमे गुरु

भोमलमेयुयोगेसिनगर्भगतंविहृष्टिर्मिथुनंतुवक्तव्यंलभेद्वासमंगो
 पुंग्रहहृष्टेचमिथुनजन्तकरो॥उदयज्ञवक्रगुरवोचलिनःसप्तरात्रिगा
 सदेवोक्तं॥दिशरीरांशपुक्तान्विलग्नंचपत्रातीडुक्तते॥कन्यांशोद्वेकन्ये
 पुरुषश्चनिषिच्यांतेगर्भे॥मिथुनांशोद्वेकन्येकाद्योपुरुषोवितयमेवंस्यात्
 मिथुनधनुर्गताग्रहाचिलग्नंचपत्रपतीडुक्ततः॥मिथुनांशश्चयदापु
 रुषवितयंतदागर्भेयथासंभवंहिःस्वभावमिथुनकन्याधनुर्धरमीनसं
 वंधिषुनवांशकेषुस्थितान्स्वनवांशकस्थेनकन्यामिथुनयोरन्यतम
 नवांशकस्थेनबुधेनयदिहृष्टपतेतदागर्भग्रहाःवितयंकुर्युःवलप्रदा
 कन्यामीनांशाएतान्विहगानुदयंचयुवतिभागगतःपत्रपतिश्चात्रितन

पः कन्या त्रितयंतदा गर्भे ॥ अधस्ता अधिक संभवयोगज्ञानमुपजातिवयाह
 धनुर्धरस्यां त्यगते विंशे ग्रहे सप्तदंशोपगते र्धलिष्टेः ज्ञेना किं एवा र्धयुतेन दृ
 ष्टे संति प्रसृता अपि कोश संस्था ॥ धन्विलग्रे धनुर्धरं शके चोदयमुपगते यत्र ग
 शो व्यवस्थितेः सर्वग्रहे र्धन्वंशोपगते र्धलवद्भिश्च ज्ञेन बुधेन धन्विलग्रे धनुर्धरं
 शके चोदयं लग्नमुपगते धनुर्धरस्य धनुषोऽप्यगते विलग्रे धन्वंशके चोपगते ग्रहेः
 सर्वे रेवतदंशोपगते र्धत्रतत्र गशो धन्विनर्वाशकस्येन केवलं यावदलस्थे वी
 र्यवद्भिस्तस्मिंश्च लग्रे ज्ञेना किं एवा च दृष्टे ज्ञेन बुधेन अकिं एवा ज्ञेने श्वरे एवा वी
 र्ययुतेन वलवता दृष्टे ॥ वल्लोकिते प्रसृता वद्वः कोश संस्था जरायुवेष्टितवि
 ग्रहा गर्भे संति पंच सप्तदश यावत् ॥ पूर्वमुक्तं मासाधिपतो निपाडिते तत्का

लं सवर्णं समादिशेदितितदधनागर्भस्य मासाधिपात्रकोडकेनाह कलल
 घनांकुरास्थिचमंगिजचेतनासितकुजजावसर्पचंद्रार्किधौः बुपरतः नदय
 चंद्रसूर्यनाथाः क्रमशोगदिता भवंति शुभान् शुभं च मासाधिपतेः सदृशं सित
 यागर्भस्य प्रथममासात्प्रभृतिकललादीनि भवंति सवर्तयंति तद्यथा गर्भ
 स्पप्रथमे मासिकललं भवति शुक्रशोणितं त्रिदशे मासे संभवो लोमजन्म
 तत्रार्किः सोरोधिपतिः सप्तमे चेतनतां संभवो भवति चेतनस्य भावः तत्र बु
 धोधिपतिः काठिन्यं सन्निश्राभूतं तत्र गर्भस्य तस्मिन्मासि सितः शुक्रो धि
 पतिर्भवति द्वितीये घनताकाठिन्यं भवति तत्र कुजो गारको धिपतिः तृती
 ये कुरोत्यतिः दस्ताद्यवयवजन्मतत्र जीवो दृढस्यतिः चतुर्थे स्थि संभव

वहं गतसंभवो लोमतन्मः॥ तत्रा किं सोरोधिपतिः॥ सप्तमे चेतनता संभवे भवति चेतनस्य भावः॥
तत्र बुधोधिपतिः॥ २

स्तत्र सूर्योधिपतिः पंचमे चर्मसंभवः तत्र चंद्रोधिपतिः बुधमासात्परतो येन्ये
शेषाः मासास्ते गर्भस्याग्रानोद्देगप्रसवकरास्तेषु चोदयति चंद्रसूर्यनायाः स्वा
मिनः क्रमशो गदिता उक्तास्तत्राष्टमे मासि गर्भस्थो जंतुरग्रानं करोति मात्रा
भुक्तं पातरसादितस्पनाभिलग्ननालेन संक्रमात् तत्र गर्भाधानलग्नाधिपति
योग्रहः समासाधिपतिः॥ नवमे गर्भस्थस्योद्देगो भवति तत्र चंद्रोधिपतिः दशमे ग
र्भस्य प्रसवो भवति तत्र सूर्योधिपतिः॥ तथा च स्वल्पजातके॥ कललघनावय
वा स्थित्व ग्रीमस्मृति समुद्रवाः क्रमशः मासेषु शुक्रकुजजीवसूर्यचंद्रा
किं सो म्यानां॥ अग्रानोद्देगप्रसवाः परतो लग्ने ग्राचंद्रसूर्याणामिति॥ अत्र प्रथम
द्वितीयमासाधिपयो र्यवनेश्वरेण सह मतभेदः तथा च तद्वाक्यं॥ कुजास्फुजि

प२

प५

जीवरवां दुसोरनाशं कलं ग्रेणु दिवाकराणां मासाधिपत्यप्रभवो न चैषां ज
 योपपद्याते ग्रहवद्भवंति ॥ आद्ये तु मासे कलं द्वितीये पेशिस्तृतीये पिभवं
 ति ग्राखाः ॥ अस्थीत्यथ स्यायुशिराचतुर्थे मज्जात्रचर्मा एपि पंचमेतु ॥ षष्ठे च
 त्वग्रो मनखोपकृतचेतस्थिता सप्तममासि चेत्य ॥ तृष्ठाशानखा दमष्टमे स्या ॥ था
 त्स्यग्रीपराधीनवमे मतिश्च ॥ श्रोतोभिरुद्वुटितपूर्णदेहो गर्भोर्कमासे दश
 मे प्रसूते ॥ अस्य वज्रमतसाम्प्रभिमतमिति भवति शुभाशुभं च मासाधि
 पतेः सदृशं गर्भस्य स्यामासाधिपति सदृशं शुभमशुभं फलं भवति एतदुक्तं
 आधानकाले यो ग्रहोऽपि निपादितो भवति तन्मासे गर्भस्य स्य पतनं कलु
 षे मंदरश्चैव विवर्णे पादनिर्मज्जालसंपन्ने बलवति पुष्टिरिति ॥ तथा

चसस्मजातके॥ कलुषैः पाडापतनं निपाडितैर्निर्मलैः पुष्टिः॥ अथवाभ्येः ग्रा
स्त्रकारैः विशेषतस्तत्किंचित्प्रदं श्रूयते॥ तथाचसागवल्पां व्रतशुभा
शुभमिश्रैः कर्मभिरधिवसिताविषमवृत्तिः गर्भवासो निपततिसंयोगे शुक्र
शोणितयोः मिथुनस्पमनोभावो यादृग्मदलालस्य संभवति श्लेष्मादिभिश्च
दोषैस्तनुल्पगुणे निषिक्तस्यात्॥ यादृक्पत्रपतिसौम्यस्तनुल्पगुणं कृतं स
माधत्ते पितृजननी सादृशं रवेः शशांकस्य बलयोगात्॥ स बोधमेतत्॥ अ
धनाधिकंगमूकचिरलब्धगिरां संभवयोगान्नृवंशास्येनाह॥ त्रिकोणगेत्रे
विवर्तते तथापैरुर्वां द्विहस्तेर्द्विगुणे सदा भवेत्॥ अथागवीदावशुभेर्भ
सधिगेः शुभे हितश्रेत्कुहते गिरं चिरात्॥ १९ जेवुधे त्रिकोणगे लशान्नवमस्येपं

चमस्येवाततस्तस्मादुधादन्पेरपरेः सर्वग्रहेः यत्र तत्र स्थितेर्वि वलेवीर्य
 रहितेर्मुखां घिहसेदिगुणेर्गर्भवाचः ॥ द्विशिराश्चतुष्पाच्चतुर्भुज इति वि
 कोणगेज्ञ इत्यत्र केचि ॥ मूलत्रिकोणगेवुधेकत्पागत इत्याहुः ॥ तच्चायुक्तं
 यस्माद्गवानागिः ॥ वलहीनेर्ग्रहेः सर्वैः नवपंचमगेवुधेदिगुणं घिशिरा
 हस्तोभवत्येकोदरस्तथा ॥ अवागिति ॥ गविहृष स्थितेर्द्वंद्वेचंद्रशुभेर्भसंधि
 गेः कर्कमानालिप्रांत्यनवांशस्येः ॥ अवाक् मूकोगर्भस्थोवाचः शुभेदि
 त इति चेच्छ्रंः शुभेक्षितः स्यात्तदावालस्पचिरात्तद्वदनाकालेन गिरं
 वाचंकुरुते ॥ अर्थात्पायेक्षितेवाधीनोभवति ॥ मिश्रग्रहवाक्षितेयद्यसौ
 म्पावलिनस्तदाचिरेणकालेनलब्धवाग्भवति ॥ अर्थात्पापवलिनस्तदा

नेवेति अत्र भगवानाभिः कुलीरालिङ्ग्यान्तस्थैः पापेष्ट्रं देहघोषो मूकः
पापेक्षिते सोम्येष्ट्रेण लभते गिरं मिष्ट्रेष्ट्रेष्ट्रं हवत्तान् को वा केचि
रहिति अथ कनासदंतं कुञ्जजडजन्मयोगान्मंदाकांतयाह सोम्यं शीघ्रं रवि
जहृधिरोचेत्सदंतो व्रजातः कुञ्जः स्वर्द्धं श्रानितनुगेमंदमादेयदृष्टे मंगु
मीनेयमश्रुश्रिकुजे वाक्षिते लभ्यं संस्थे संधौ पापेष्ट्रं श्रानिचक्रजनुः स्यान्नचे
तसोम्यदृष्टः रविजः शानेष्ट्रः रुधिरोगारकः यत्र तत्र राश्रो शानेष्ट्रं गार
कौ सोम्यं शीघ्रं बुधराश्रितं वा श्रके मिथुनां श्रके कन्यां श्रके वा भवतः अ
थ वा बुधर्द्धे मिथुनकन्ययोऽन्यराशौ स्थितो भवतः चेच्छो यच्छेय्ये यद्ये ४२२
वंतदत्रास्मिन् योगे सदंतो दंतसहितो गर्भस्थो वाच्यः केचन सोम्यं शीघ्रं

मिथुने मिथुने शोक न्यायां क न्यां शोके चेतां तिरुक्षां शक्यो र्युगपद् दृष्ट्वा
 त॥ अंश शोके न के वले नैव सिद्धिः स्यात्॥ कक्षग्रहाणं अतिरिच्य तदति एवं
 विधे योगे गर्भस्थः सदंतो भवति जातो वा॥ कुब्जः स्वर्क्षति शत्रु निचंदे स्व
 र्क्षे आत्मा यशो शोक कर्कट स्थिते तथा भूते चतनु गते लग्न गते तस्मिन्मंदमादेय
 दृष्टे मंदेन शोने श्वरेण मादेयेनां गार्केण च दृष्टेव॥ लोकिते गर्भस्थः कुब्जो
 वाच्यः पंगुमीने मान लग्न संस्थेयमकुजे वीक्षिते पंगुपाद विकलोगर्भस्थो
 वाच्यः संधोपापैः॥ आदित्य कुज सौराणां अन्यतमे शनि चंद्रे संधो कर्कट
 श्रिकमानां तनवां शक गते र्यथा संभवंगर्भस्थो जडः श्रोत्रे द्रियहीनो वा
 च्यः॥ नचेत्सोम दृष्टः एते योग कर्तारो ग्रहा यथा दृष्टिस्तानवे द्यदि सोमो

शुभग्रहेः दृष्टा भवन्ति तदैतद्योगचतुष्टयं पूर्णवक्तव्यं ॥ सोमैव लभिते रश्मि
तायोगायेन भवन्ति मध्यवले दीनवले वा दृष्ट्या आसमग्रफला भवन्ति ॥ अ
धना वामनदीनां गोदो धके नाह ॥ सोरश्राश्रां कदिवा करदृष्टे वामनकोम
करांत्यविलग्रे धानवमोदयगैश्च दृक्काणेः पापयुते रभुजां घिश्चिराः स्पात ॥ १९
मकरांत्यविलग्रे मकर राश्रं त्यनवांशके विलग्रे स्प नवमांशानुदयमानस
चमकरस्येत्यर्थः ॥ तस्मिंश्च सोरश्राश्रां कदिवा करदृष्टे एते रवलोकि ते वाम
नको गर्भस्यो वाच्यः ॥ धानवमोदयगै रिति ॥ अत्र केचिद्व्याचक्षते ॥ यदा ल
ग्रे द्वितीयकाणे दयो भवति तदा तस्य पंचमराशि संबंधित्वा द्वितीयदृक्काण
इति आख्या ॥ तस्मिन् द्वितीयदेः काणे पापग्रहयुते उदयमनुप्राप्ते तस्मिन्

सौरश्रावणं कदिवाकरदृष्टेगर्भस्थो भुजश्च नोवाच्यः एवं लभेयदातृताय
 दृक्काणस्योदयो भवति तदा तस्य नवमराशिं श्रावणं धित्वा नवमदृक्काण्ड
 त्पारब्धात् सिनुदयगते पापयुते सौरश्रावणं कदिवाकरदृष्टेगर्भेऽधिपाद
 हा नोवाच्यः ॥ एवं प्रथमदृक्काणलभ संवंधित्वा पुदय दृक्काण्डत्पारब्धात्
 सिनुदयगते पापयुते सौरश्रावणं कदिवाकरदृष्टेगर्भस्थो अशिरः शिरः रो५
 नोवाच्यः एतेषु योगेषु सौरश्रावणं कदिवाकराणं दर्शनयोगात्पापयुक्त
 ति अत्राप्यनेधीनवमोदयोगे दृक्काणेः पापयुतेः केवलमेवा भुजं धिनि
 रसां संभवं व्याचक्षते सौरश्रावणं कदिवाकरदृष्टत्पारब्धात् सिनेष्टं ति अ
 ने विभुजादि संभवे यथा संख्यं तत्काद्रेष्काणत्रये पि दृक्काणं तदुद्भवविक ७५

ल्यमाहुः॥ विभुजावनंघ्रिर्विशिरावेति॥ अन्यथा व्याचक्षते॥ यथा लगे य
था प्रथमं देष्काणोदयो भवति तदा पंचमेषो रात्रौ प्रथमं देः काले नवमेषि प्र
मा एव तद्देष्काणत्रयं पापयुतं भवति तदा मुजही नो गर्भस्थो वाच्यः॥ अथ
यदा लगे द्वितीयं देष्काणोदयो भवति तदा पंचम नवमयोरपि द्वितीयं भ
वति एवं देष्काणत्रयं यदि पापयुतं भवति तदा पादही नो गर्भस्थो वाच्यः॥
अथ लगे तृतीयं देष्काणोदयो भवति तदा पंचम नवमयोरपि तृतीय एव
तद्देष्काणत्रयं यदि पापयुतं तदा गर्भस्थो विशिराः शिरोविही नो वाच्यः॥
अत्राप्यन्ये यथा संख्यं त्यक्त्वा त्रिः प्रकारेति योगं विभुजांघ्रि शिरोही नो न वि
कल्पेन गर्भस्थितस्य संभवमाहुः॥ वयं पुनर्ब्रूमः निषेककाले पंचम रात्रौ यो

दृक्काणः यद्यंगारकेण युक्तः सौरश्रात्रां कदिवाकरदृष्टश्च भवति तदा विवाहः
 तथा निमेषकालेन वमराशौ यो देष्काणः स भौमयुक्तः सौरश्रात्रां कदिवाक
 रदृष्टश्च भवति तदा नंदिः ॥ अथ लग्ने यो देष्काणः यदि भौमयुक्तः सौरश्रात्रां
 कदिवाकरदृष्टश्च भवति तदा शिरः ॥ गर्भ इति व्याख्या सा धी ॥ यस्माद्गवा
 नृगा गीः ॥ लग्ने देष्काणो भौमः सौरसूर्ये दुर्वीक्षितः कुर्यादशिरसंतद्वत्पंच
 मेवाहुर्वर्जितं ॥ विपद्यं नवमस्थाने यदि सौम्ये न वा क्षितः ॥ तथा च सारावल्यां
 भौमयुक्त देष्काणत्रिकोण लग्नेषु तेषु संदृष्टः विभुर्जांघ्रिः मस्तकस्याप्यु
 तिरविचं देवदेवर्भः ॥ अथ विकलजनाज्ञानार्थहरिणमाह ॥ रविश्रात्रि
 युते सिंह लग्ने कुजा किं निराक्षितेन यनरहितः सोम्यासौम्यः सवुदुदलोच

नः ॥ अथ गृहगतश्रद्धां वामं हि न स्वपरं रविशुभगदितायोगाया
 भवन्ति शुभेक्षिताः ॥ रविशुश्रियुत इति सिंहलग्नैरविशुश्रियुतेः कर्कचंद्रा
 भ्यां संयुक्ते तथा भूते कुजा किं निराक्षिते भोमसौराभ्यां दृष्टे नयनरहितो
 नेत्रहीनो गर्भस्थो वाच्यः ॥ अर्थादेव सिंहलग्नैकेवलेनाकेण युक्ते सौरा
 गारकदृष्टे दक्षिणक्षिकाणः एवं हि सिंहलग्नैकेवलेन चंद्रेण युक्ते सो
 रांगारकदृष्टे वामाक्षिकाणः सोम्यासौम्येऽसुबुधुदलोचन इति ॥ तस्मि
 न्नैव सिंहलग्नैः कर्कचंद्राभ्यां युक्ते सोम्यासौम्येः शुभपापग्रहे दृष्टे गर्भस्थसुबु
 धुदलोचनः पुष्पिता हो वाच्यः आत्राप्येकतमयुक्ते प्राग्वत्पुष्पिताक्ष
 रिकोणगेज्जदत्ताग्रं येनाशुभफलदाक्षेयां सर्वेषामेव योगानां पदायोग

कर्त्तारोग्रहाः शुभग्रहे दृष्टा भवन्ति तदा ते योगायाथा भवन्ति पूर्णयथोक्तं
 फलं न प्रयच्छन्ति किंचित्प्रयच्छन्तात्पर्यः ॥ अथ प्रश्नाधानकाले योगवत्
 श्राव्य सवकालज्ञानं वसन्ततिलकेनाह तत्कालमिंदुसहितो हिरसां
 शको यस्तत्तुल्यराशि सहिते पुरतः श्राव्यं के यावानुदेति दिनरात्रिसमा
 नभागस्तव द्वाते दिननिशोः प्रवदन्ति नमः ॥ तत्कालमाधानकाले प्रश्न
 काले वायुस्मिन्नाशो चंद्रमा वर्तते तत्र वायुस्मिन् द्वादशभागे यवस्थितः
 तत्कालमिंदुसहितो हिरसांशः केचिन्नु तत्काले इंदुसहितो हिरसांशकं
 तिपठन्ति तत्काले इंदुनायावत्संख्यो द्वादशभागः सहितः तत्तुल्यस्तत्संख्यो
 मेघादौ गणनया यो राशिस्तत्र स्थे चंद्रमसि पुरतो द्वादशमेमासि गर्भस्य संप्र

सवोवाच्यइतिकेचित॥ तथाचसागवल्या॥ यस्मिन्द्वादशभागगर्भाधाने
 व्यवस्थितश्चंद्रस्तत्तुल्यक्षप्रसवंगर्भस्यसमादिशोत्साजः॥ अथान्येपुनरेवं
 व्याचक्षते॥ आधानकालेयत्रराशौचंद्रमाव्यवस्थितस्तत्रयावत्संख्येष्ट
 दशभागेवर्ततेतस्मात्द्वादशभागराशोत्सावत्संख्यएवपुरतोयोराशिस
 त्थेचंद्रमसिदशमेमासिप्रशवोवक्तव्यः एषेवव्याख्या॥ यस्माद्गवान
 गार्गिःयावत्संख्येष्टादशांशोशीतरस्मिर्व्यवस्थितःतत्संख्योयस्ततोरा
 शिर्जन्मंदौतइतेवदेत॥ अत्रापिनक्षत्रानयनेऽनुपातोपायःयदिचंद्रा
 कांतद्वादशभागप्रमाणेनसकलश्चंद्राशिरष्टादशतप्रमाणोलभ्य
 तेतदातेनभुक्तद्वादशांशराशिप्रमाणेनकिमितित्वध्वंचंद्राशिभुक्तंल

भवेत्ततोऽग्रतो लिप्तापरिकलनयानक्षत्रमूखं ॥ अत्रापि दिनरात्रिकाल
 ज्ञानमाह यावानुदेति दिनरात्रिलम्बाः पूर्वव्याख्याताः ॥ गोजाश्विकर्कमि
 युनाइत्यादि ॥ आधानेष्वक्षकाले वायस्त्रयसंतस्य तस्य यः ॥ प्रविभागे दिनसं
 ज्ञोरात्रिसंज्ञो वा यो यावानुदेति स्वमानाद्यावत्कालभागे गतस्तावत्तेव दि
 नः ॥ निशे स्वमानाफले काले जन्मभविष्यतीति वक्तव्यं ॥ एवं दिनस्य रा
 त्रे गतकालं बुधाप्रसवकाले लभ्यते ॥ होरां द्वेः का एतव मांशकक्षादशांशा
 त्रिंशांशो वाच्यः ॥ अत्रैव प्रवदंति कथयंति तेषां सारावल्यां ॥ तत्कालदि
 वसनिशा संज्ञः समुदेति रात्रिभागे यः ॥ यावानुदयस्तावद्वाच्यो दिवस
 स्य रात्रे वा इत्याधानं प्रथमं प्रसूतिकालं स निश्चितं कृत्वा ॥ जातकविहितं

चविधिंविहितयेतत्रगणितज्ञः॥ अथनाधृतस्पगर्भस्पवर्षत्रयवर्षद्वादशज्ञानंमा
लिग्याह॥ नृदयतिमृदुभांशोसप्तमस्येचमंदेयदिभवतिनिषेकः॥ सतिरष्टत्रयेण॥ ग्राहि
नितुविधिरेषाद्वादशोष्टेप्रकुर्यान्निगदितमिहचिंत्यं॥ स्रुतिकालेपियुक्त्या॥ नृदयती
ति॥ मृदोःसौरस्पभांशोमृदुभांशोनिषेककालेस्पतस्पलग्नस्योदयोमृदुभांशो
ग्रानैश्वरनवांशकेचोदयतितथाभूतेतस्मादेवलग्नानमंदेग्रानैश्वरेतत्कालेसप्त
मस्येयनगते॥ एवंविधेयोगेयदिनिषेकोभवति॥ आधानंधृतस्पगर्भस्पवितये
णवर्षतृतयेनस्रुतिंप्रसवोवाच्यः॥ ग्राहिनाति॥ एवंविधिर्यदाग्राहिनित्वंदेभव
तितदाद्वादशोष्टेप्रस्रुतिःप्रसवंकुर्यात्॥ एतदुक्तंभवतियस्पतस्पलग्नस्योदयेप
दाकर्कटांशकोदयोभवतितस्माद्वृत्तात्सप्तमश्रंशोभवतितदाधृतस्पगर्भस्पदा

७८

दशोष्टे प्रसवो वक्तव्यः निगदितमिदं इति इह स्मिन्नाधानाध्याये आधानकाल
योगवशाद्यथा हानांगादीनां गर्भप्रसवकालनिर्देशादि च एवमाधानकालात्
सर्वकालाश्च यथैवोद्देशः कृतस्तथा प्रश्नकालादपि कर्तव्यः ॥ नक्तचजन्माधा
नकाले प्रश्नकाले चेति ॥ इति श्रीमद्वाल्मीकिरचितानां चरित्रज्ञातकचरित्रज्ञ
गच्छं प्रिकाभिधानायां नियेकाध्यायश्चतुर्थः ॥ अथातो जन्मविधिर्नामाध्या
यो व्याख्यायते ॥ तत्रादावेव पितुः सन्निधौ वा जातस्य जन्म इत्यनुष्टुभादपि तु
जातः परोक्षस्य लग्नमिंदावपन्नपतिविदेशस्थस्य चरमे मध्याह्ने दिवा करे इ
दौ चंद्रे प्रसवलग्नस्य पत्नित्वावलोकयति सति पितुः परोक्षस्य जन्मजनकस्या
सन्निधौ जातः तत्र पितुः सन्निधाने स्वदेशपरदेशस्थिते जातज्ञानार्थमाह वि

७९

देवास्थस्येतिदिवाकरेसूर्येचरास्येमध्याह्नमस्थानादृष्टे अधपतिनेरा
कादशोद्वाहस्येनवमाष्टमस्थानस्येपितुर्विदेवास्थस्यअन्यदेवागतस्यजा
तंचंद्रमसिलग्नमपग्रपत्येचयोगोनान्यथेति॥ चंद्रप्रसवलनमपग्रपति अर्के
स्थिररात्रो स्थितेमध्याह्नेस्वदेवास्थस्येकपितुःपरोक्षेजातः अस्मिन्नेवयोगे
द्विस्वभावस्येऽर्केमध्याह्नेस्वदेवायोर्मध्योपगतस्यपरोक्षेजातः मार्गमध्योदत्य
र्थः अथदिवचंद्रप्रसवलनमपग्रपत्यर्केचरात्रिस्थेवादिस्वभावरात्रिस्थेवामध्या
ह्नेपितुः स्वदेवास्थस्येवपरोक्षेअसन्निधौजातइतिवक्तव्यं तथाचसारावल्यां
होरामनीक्षमाणेपितुर्यथेहस्थितेरात्रिनिजातः मेधूरणाञ्जुतेवाचरमा
गेभानोर्विदेवागते॥ अथान्तरिक्षयोगाननुष्टभाह॥ नक्षत्रस्येपिवाग्मदेकुजे

चास्तं समागते स्थिते वा तं क्षपानायेनानां कस्तनुक्रयोः मंदे सोरेन द
 यस्थे ग्रेले गते पितुः परोक्षे जातः अथावा कुजे भौमे जन्म लब्धस्तं गते सप्त
 मस्थानं प्राप्ते पितुः परोक्षे जात इति क्षपानाये चंद्रानां कस्तनुक्रयोर्म
 ध्यस्थे नानां कस्तनुबुधः शुक्रो भार्गवः अनयोर्मध्यस्थिते चंद्रादे कोष्ठादनु
 त्पोद्धृतीये अथ वा चैकस्मिन् चार्णशिमध्यभागेषु चंद्रस्थितश्चायं तयो
 र्बुधशुक्रौ तथापि मध्यस्थः एवं विधेयोगे पितुः परोक्षस्य जातः तथा च
 स्वल्पजातके चंद्रे लग्नमपन्नपतिमध्ये वा सोमशुक्रयोश्चंद्रे जन्म परो
 क्षस्य पितुर्यमोदये वा कुजे वास्ते अधनामर्षवेष्टितं ज्ञानमाह नानां
 के पापत्वमेष्टि केन विभागगे शुभैः स्वायस्थितैर्जातः सर्पस्तद्वेष्टितोपि

वा३॥ दृष्टिकेन्द्रः दृष्टिकस्वामाभौमः॥ दृष्टिकेन्द्रं चंद्रे दृष्टिकेन्द्रं त्रिभागगेभौमदेः
काणगेतत्रभौमदृष्टिकाणं मेघे प्रथमं कर्कटे द्वितीयः सिंहस्थितीयः दृष्टिकप्रथ
मः धनिनिद्वितीयः मीनस्तृतीयः एषामन्यतमस्य स्पृचंद्रमसः शुभेः शुभग्र
हेः स्वायस्थिते द्वितीये कादशास्थानस्थितेः सूर्यनुरगे जात इति वक्तव्यं॥ पाप
लगे चेति॥ एवं पापग्रहसंबन्धिनो दयेयदि भौमदृष्टिकाणो भवति तत्र पा
पलगे भौमदृष्टिकाणं मेघप्रथमं द्वाणं चंद्रं कर्कटे द्वितीयः दृष्टिकप्रथमः सिं
हस्तृतीयः एषामन्यतमस्यो दयोलमात्रं शुभग्रहेः केकादशास्थे स्तद्वेष्टि
त इत्यादिव तशुभेः स्वायस्थिते सूर्यवेष्टितो जात इति वक्तव्यं॥ भवे पुनरेवं
व्याक्षते चंद्रे पापलगे वा भौमदृष्टिकाणो भवति॥ तत्र पापलगे भौमदेष्टिकाणः

३२
८१

स्वायस्थितैः विकल्पेन सर्पो वा सर्पवेष्टितो वा जात इति। अत्र पूर्वव्याख्या साध्या। यस्मा
मेघप्रथमः कर्कटद्वितीयः सिंहस्तृतीयः वृश्चिकः प्रथमः धनिष्ठितीयः मीनस्तृतीयः
तस्मादेव शुभैः। भौमदृक्काणो चंद्रो सोमैरायधनस्थितैः सर्पस्तद्वेष्टितस्तस्मात्पा
पलमे विनिर्दिशेत्। तथा च सारावल्यां। भौमदृक्काणो गतं दौलमेव संस्थिते वदे
ज्जातं। कोकादशोः सोमो रहिवेष्टितो भुजंगो वा। अर्धनैकजरायुवेष्टितयोः
द्वयोर्जन्मज्ञानमनुष्टुभाह। चतुष्पदगतं नो शोषे वीर्यसमन्वितैः। द्वितनुस्थेऽपि
यमलो भवतः कोशवेष्टितो। भानो सूर्ये चतुष्पदरात्रिगतं मेघसिंहधन्वि
परार्धमकरपूर्वादिनां अन्यतमस्थे शोषे रन्येः सर्वग्रहे द्वितनुस्थेऽपि वीर्यसमन्वि
तैश्च कोशवेष्टितो एव जरायुकेवलजरायुवेष्टितो यमलो जायेत। अर्धताना
लवेष्टितज्ञानमनुष्टुभाह। छागसिंहदृष्टे लगेतस्थे सोरेष वा कुजे। रात्र्यंश

३२

भा६

८१

सहस्रगोत्रजायतेनालवेष्टितः॥ छागोमेषः सिंहः प्रसिद्धः दृष्यो दृष्यावच्छागः
सिंहदृष्ये लोप्रस्थितेरेषामन्यतमोयदिलग्रगतोभवति॥ तत्स्थे सौरेथवाकुजे
तस्मिन् छागसिंहदृष्याणामन्यतमेलमेतत्स्थे तत्र स्थिते सौरे श्राने श्ररेथवाकु
जेमोमेतत्रस्थेनालवेष्टितोजंतुर्जायते॥ नालश्राष्टेननाप्रस्यभिधीयते क
स्मिन्नंगे॥ वेष्टित इत्याह॥ रात्रपंश्राइति॥ राश्रोरंश्रो रात्रपंसः राश्रोर्लग्रस्य योन
वांश्रास्तत्कालमुदितः सचयद्राशिर्संबंधी सचकालांगानीत्यादिनाग्रंयेन
नियतः राश्रिर्यस्मिन्नंगेकालपुरुषस्यावस्थितः कालांगानीत्यादिनाग्रंये
निरूपितस्तत्सहश्रोतस्मिन्नंगेनालवेष्टित इतिवक्तव्यं॥ तथाचसारावत्त्वा
सिंहाजगोभिरुदयेप्रसूयेत नालवेष्टितोजंतुः॥ लोमेकुजेथसौरे रात्रपंश्रा

समानगात्रे तु ॥ अधः जातज्ञानं वंशस्येनाह ॥ न लग्नमिदं च गुरुर्निश
 क्षेतेन वा नानां कंरविणसमागतं सपापकोर्केण युतो यवा नानापरेण जा
 तं प्रवदंति निश्चयात् ॥ न लग्नमिदं चेति गुरुः ॥ लग्नं दं च यदि न निश क्षेतेन
 पश्यति ॥ लग्नं चंद्रो वेकराशिस्थो पृथक् स्थो वा यदा द्वावपि गुरुणा तद्वृत्ते
 तदापरेण जात इति निश्चयात् प्रवदंति कथमंति मुनयः ॥ यदि लग्नं चंद्रो जाव
 भागस्थो जीवनवमांशकस्थो भवतस्तदा न परजात इति वक्तव्यं ॥ यस्माद्यवने
 श्वरः ॥ अजीवभागे नैवाक्षेतेन वा जीवेयचंद्रे क्षित लग्नमेव जातं परोक्षतमि
 ति बुवंति वाच्यो जने तावत्तलावलोकयति ॥ न वशांशकमिति ॥ नानां कंर
 विणसमागतं संयुक्तं गुरुर्लग्नं निश क्षेते चंद्रो वेकराशिस्थेयदि दृश्य

तितानदृश्येते तदापरेण जातः ॥ अथवाक्रान्दः सपापकः पापग्रहेण भो
मेनसोरेण युक्तस्तथाविधोर्केण यदि युक्तो भवति तदापरेण जात इति ॥ अथ
त्राणिके जीवदृष्टानुवर्तिव्याख्यानं कुर्वते तदयुक्तं ॥ यस्माच्चंद्रार्कविकरा
शिगतोपापयुक्तौ अयुक्तौ वा जीवेन दृश्यमानौ वा जातजन्मकरो ॥ तत्र
चंद्रार्कयोगः पापेन संमेल्य किं कृतं भवति तस्माच्चंद्रार्कविकराशिगतोपाप
यो जीवेन दृश्यमानौ सपापो जीवेन दृश्यमानौ जातजन्मकरो निश्चया
तत्त्ववत्त्वं भवतः ॥ अत्र चंद्रमा यदि गुरुगृहगतः ॥ तद्देष्काणगतं नवांशक
वादशा भागं त्रिंशद्भागस्थो भवति अन्यत्र वाराशौ गुरुण युक्तस्तदा न जात
जात इति यस्माद्गगनगार्गि गुरुश्चेव गते चंद्रे तद्युक्ते वा न्यराशि गते दे

८३

क्राणो न दंशो वाना पौरे अति दृश्यते ॥ अथ जातस्य पितृवंधनयोगं वेत्ता लोयेना
हं क्रूरक्षीगता वशो भनो सूर्या दून न वात्मज स्थितो वधस्तु पिता विदेशगः
स्वेवारा शिवशादपो पथि ॥ क्रूरक्षीणि क्रूरग्रहराशयः मेषसिंह
हृश्चिकमकरकुंभाः कृष्णपक्षे क्षीणार्द्रे च कर्कटः पापयुक्ते बुधे पिकन्या
मिथुने ॥ शोभनो अग्निभौमौ क्रूरक्षीगतौ च ॥ सूर्या दून न वात्मज स्थितो
दूनं सप्तमं नवमं प्रसिद्धं आत्मजं पंचमं एषामन्यतमस्यो भवतस्तदा जा
तस्य पिता जनको वधो वाच्यः तस्मादादित्याक्रांतरा शिवशादंधनदे
शज्ञानमाह ॥ स्वेवारा शिवशादपो पथीति ॥ चरराशि स्थिते ॥ के परदे
शवधः स्थिरराशि स्थिते स्वदेशे द्विस्वभावे पथि एवं राशि वशात् स्या

पापक्षेत्रगतौ ५

८३

नपरिज्ञानं॥ अथोदत्ययं निपातो विकल्पे केचित्॥ स्थिराशिवशा तथा
पथातिपवंति॥ अथनापोतगता प्रसवज्ञानं वेतालानीयेनाह॥ पूर्णेश्वर
निस्वराश्विगेसोमेलनगते शुभे सुखे॥ लभेजलजेस्तगेपि वाचं देपोतग
ता प्रसूतयते॥ अश्विनिचंद्रे पूर्णपरिपूर्णमंडले तस्मिंश्च स्वराश्विगे कर्क
टस्थे तथा सोमेषु धेलनगते॥ शुभे जावे उदयात् सुखे चतुर्थस्थे पोतगता नो
स्था प्रसूयत इति वक्तव्यं॥ तत्रांते शुभैः सुख इति पवंति पठित्वा चैव व्याचक्षते
शुभैः सुखे चतुर्थं भवने शुभैरिति वचनं घटते॥ एतच्च मेषलभे तत्र स्थे बुधे
धनुर्के लभे शुक्रवृहस्पता शेषौ शुभाभ्यामित्येवं प्राप्नोति तत्क्रियते शुभैरि
तितस्मादेवमवसायते॥ पूर्णचंद्रमा शुक्रवृहस्पतिभ्यां युक्तो भवति तदा शु

८४

भैरिति भवति ॥ एतच्च भैरवे न तत्र स्थे बुध पूर्ण चंद्रे शुक्र चंद्र ह स्पतिभ्यां स
मायुक्ते कर्कटे व्यवस्थिते सर्वत्र पूज्यत इति ॥ अथ पञ्चसखाख्याने युक्तः
यस्मात् मकरावस्थिते कर्कटे स्पष्टं चंद्रमा पूर्णं भवति मकरावस्थिते च
कर्कटे मकराच्चतुर्थे भवने मेघबुधस्य संभवो नास्ति किंपुनर्मकरात्सप्तमराशौ
कर्कटे के शुक्रावस्थानमिति ॥ तस्माच्छुभे सुखे इति सप्तम्या एक
वचनांत एव पाठोत्पाज्यः शुभे सुखे तत्कथं जावपौ व्याख्यातं ॥ उच्यते बुधो
लग्नगतस्तस्माच्चतुर्थे शुक्रावस्थानं भवति आतो जाव इति व्याख्यातं
केचित्पूर्वे शास्त्रानुसारेण इति शुक्र इति ॥ अथ मोतगता प्रसवायोगो द्वि
तीयः लग्ने जलजे राशौ मकर पश्चात् कर्कटे मीनानां मन्वतमेतस्माद्

८४

स्तगे सप्तमस्थानस्ये चंद्रपूर्णे च पोतगते व प्रसूयत इति वा शब्दः प्रकारेण अ
प्योदकमध्यप्रसवे वेतालीयेनाह ॥ आप्योदयमाप्यगः शशी संपूर्णः समवेक्ष्य
तेष्ववा मेषूरणवंधकलग्नः स्यात्सूतिः सलिलेन संश्रयः ॥ आप्योदयमिति
आप्यराशयो मकरपश्चाद्ध कर्कटमीनास्तेषामन्यतमस्योदये ॥ आप्योद
यजलराशिरुर्लभ्य भवति शशी चंद्रमावाप्यगे जलराशिस्थः तदा सूतिः
प्रसवः सलिले जलसमीपेन संश्रयः निश्चयाद्यः तेषामेवान्यमाश्रिते चंद्र
तोये प्रसूतिरिति वक्तव्यं ॥ संपूर्णसमवेक्ष्य तेष्ववा ॥ अथवा संपूर्णः शशी लम
द२ गमाप्योयं समवेक्ष्य तेष्वपतितप्यापि सलिलसमीपे प्रसूतिः ॥ मेषूरणवंधकल
ग्नगतिरथवाप्यराशौ उदयगति शशी मेषूरणवंधकलग्नः मेषूरणे दशमे

बंधस्थानेचतुर्थे लगे प्राप्ते वा स्थितः स्याद्देवतयापि सलिले प्रसृतिरिति
 वदेत् ॥ तथा च सारा वल्यां ॥ सलिललसं चंद्रो जलरात्रौ वा क्षिते यथा पूर्णः प्र
 सवं सलिले विंध्यादं धूदग्रमश्रयदा ॥ अक्षता बंधनागा रावटयोः प्रसवज्ञा
 नं वैताल्लोयेनाह ॥ उदयोऽप्युपयोर्व्ययस्थिते गुप्तापापनिराक्षिते यमे ॥ अलि
 कर्कियुते विलसंगे सौरे ग्रातकरे क्षिते वटे ॥ उदयोऽलसं उडुपसं प्रस्तयो रुम
 योरेकराक्षिस्थयोर्व्ययगे सौरे व्यया स्थिते तस्मिंश्च पापनिराक्षिते गुप्तां वं
 धनागारे प्रसृतेति वक्तव्यं सौरे ग्राते श्वरे अलिकर्कियुते दृष्टिककुलीरयो
 रन्यतमस्ये विलसंगे तस्मिं ग्रातकरे क्षिते चंद्रदृष्टे ॥ वटेऽप्यप्यप्रसृतेति
 वक्तव्यं ॥ अथ क्रीडागृहदेवालयसौख्यरभूषणदेवेषु प्रसवज्ञानं वैताल्लोयेना

ह मंदे द्वागते विलसगे बुधसूर्ये दु निराक्षिते क्रमात् क्रीडा भवने सरालये
 सोखरभूमिषु मंदे शाने श्वरे अद्वागते जलराशिस्थे तथा भूते विलस
 गे प्राप्तये स्थे क्रमात् परिपाया बुधसूर्ये दु निराक्षिते क्रीडा भवने सराल
 ये सोखरभूमिषु च प्रसूयत इति वक्तव्यं ॥ एतदुक्तं भवति शाने श्वरे जलरा
 शिस्थे बुध निराक्षिते बुधदृष्टे क्रीडा भवने गृहे प्रसूतिः ॥ एवं सूर्येण निराक्ष
 रक्षिते सरालये देवगृहे शूना निराक्षिते सोखरभूमिषु सवालुकास्व
 वनि प्रसूयत इति ॥ अथ स्मृता नरम्पदे शाश्वतानां नृपदेवगृहगोकु
 लशिल्पालयप्रसवज्ञानमौजातिकमाह ॥ नृलक्षणं प्रेक्षा कुजस्मृता
 नेरम्ये सिते दूगुरग्रि होत्रे ॥ रविर्नरं दामरगोकुलेषु शिल्पालये ज्ञः प्र

रति ५

३

८६

सर्वं करोति ^{१२} पूर्वश्लोकानां द्रष्टव्यं नुवर्त्तते ॥ प्रत्यासन्नत्वात् नृलयेन ^{१३}
रात्रि लये स्थितं नृरात्रयो मिथुनकन्या तुला धनुं पूर्वाश्लेषं कुंभाः तत्र गतं
शौनेश्वरं कुजः प्रेक्ष्य दृष्ट्वा भोमो पश्यति यदितराग्रमसाने प्रसवं जन्म करोति
केचित् नृलये दृष्ट्वा क्षितिजः इति पठन्ति नृलये पश्यति तच्छीलं नृलये दृष्ट्वा
क्षितिजः रामे सिते इति ॥ नररात्रिं लगतं शौनेश्वरयुक्तं सितं शुक्रः इंदुश्च
श्रीवा पश्यति तदारम्भे रमणीये प्रदेशे जन्म एवं विधं सौरं गुरुः पश्यति तदा
मिहोत्रे मित्रा लायां एवं विधं सौरं पश्यति दानं रं भवने राजवे ग्रमनि अम
रगृहे वा गोकुले वा प्रसूतिः एवं बुधेन दृष्टे सौरे श्रित्या लये श्रित्या लये श्रित्या लये
त्रपुस्तंकारवर्द्धकिप्रभृतीनां श्रित्या लये प्रसिद्धानां अभ्युत्थनं मत्पृष्टे प्रसूति

क१

८६

रिति तथा च सा रावल्यां ॥ रविजे जलजविलमे क्रीडोद्याने बुधे हिते प्रस
वः ॥ रविणा देवगारे तथो खरे चैव चंद्रेण ॥ आर राप भवने लमे रितिव
न दुर्गति पान रविलमे रू घरे हिते स्म शाने शिल्पिक निलये च सोम्येन
सूर्ये हिते गोनृप देव वा से शु क्रेण्डु जाभ्यां रमणीय देवो शु क्रेण्डु ह्येधि
जवन्दि होत्रे न रो ह्ये संप्रव दंति सूरि ॥ अथ प्रसव देव ज्ञानं वैताली
येनाह ॥ रा ग्रं रा समान गोचरे मार्गे जन्म चरे स्थिरे गृहे ॥ स्वर्क्षा गते स्व
मंदिरे कल योगात्कलमं रा कक्षयोः ॥ रा शि श्रां रा श्वतत रा ग्रं रा ॥ रा शि र्त्न
ग्र रा शिः श्रं श्रोगे न वां रा कः न भरा शो सन्न वां रा कः स्पयः समानः सट्टाः
आत्मा योगे चरो मार्ग विषयः ॥ स्वचरा श्व सर्व इत्यनेन दर्शितं तत्त्वयस्मि

नृयस्मिन्मृदेद्वेयोयोराशिरूपः प्राणसंचरति तत्र यो मार्गः पंथास्तस्मिन्
 जन्म ॥ यदि चरो लम्बस्तन्नवांशो वाचरो भवति ॥ अथ लम्बस्तन्नवांश
 को वा स्थितस्तदा राशिरूपतुल्यस्य प्राणिनो यस्मिन् गृहे यत्र निवस
 तित्तत्स्थाने जन्मवक्तव्यं ॥ अथ लम्बराशस्तन्नवांशो की वादिः स्वभाव
 तदा तत्तद्गृहादृष्टिः येषि समीपे स्थानाश्चलितस्य मार्गस्तत्रेति राशि
 रूपतुल्यस्य प्राणिनो यो गृहे समीपस्तत्र प्रसूते तस्यैः ॥ स्वर्शो राशितुल्य
 त इति ॥ चरस्य स्थिरस्यैः स्वभावस्य वाराशिरूपस्तस्य स्वर्शो राश्यात्मा
 यन्नवांशो दयो यदा भवति तदा स्वमंदिरे आत्मा यद्गृह एव जन्मवक्त
 व्यं ॥ तत्र राश्रपंशा समानगोचरे मार्गे जन्म इत्यादि सामान्येनोक्तं तन्न जा

यते॥ किंलग्नराशिमानगोचरे किंश्रंगराशिमानगोचरे प्रसवादेनः
क्रियतांतदर्थमयंति निश्रयवलयोगात्फलमंशकक्षयोरिति॥ श्रंगको
नवांशकः ऋक्षराशिरनयोर्वलयोगात्फलं प्रसवस्थानज्ञानं॥ एतदुक्तं भव
ति॥ लग्नराशौ नवांशराशौ श्रयोवलवां॥ सप्तमानगोचरे मार्गगृहसमी
पेषु प्रसवो वक्तव्यः॥ अत्र पूर्वोक्तयोगाभावे राश्रपंचासमानगोचरे मार्ग
नुग्रहसमीपेषु प्रसवो वक्तव्यः॥ तेषां संभवयोगोक्तप्रदेशेष्वेव प्रसवो वक्त
व्यः॥ अथ यस्मिन् योगे जातो मात्रात्यज्यते यस्मिन् योगे जातस्सत्यको
पि मात्रादीर्घायुः सुखी च भवति तद्योगद्वयं वैतालयेनाह॥ आरार्क
जयोस्त्रिकोणगे चंद्रे स्ते च विस्मृत्यते वया॥ हृष्टे मरराजमंत्रिणदीर्घायुः

८६

१४
सखभाकचमस्तः॥ चंद्रेश्वरार्कजयोरेकरात्रास्पयोस्त्रिकोणगेनवमस्थे
वास्तेचमसमेवास्यानेस्थितेजातस्य अंबयामात्राविसृज्यते एवंविधेयो
गेचंद्रस्यामर ए जमंत्रिणगृहेदृष्टेमात्रात्पक्षोपिपरहस्तगतो दार्घ्ययुश्चि
रंजविस्सखभाकभवति॥ यस्मिन्योगेजातोमात्रात्पक्षोविनश्यति तं व
सतलिलकेनाह॥ पापेक्षितेतुहि नगाबुदयेकुजेस्तेत्यक्तोविनश्यति कुजा
र्कजयोस्तथाये॥ सोमोपिपश्यति तथाविधहस्तमेतिसोमोत्तरेषुपरहस्तगतो
प्यनायुः॥ तुहितगौचंद्रेपापेक्षितेपापग्रहदृष्टेसोरेणंगारकेणवेत्यर्थः
तथाभूतेनुदयस्थेकुजेचास्तेसममस्यानस्थेजातोमात्रात्पक्षोविनश्य
तिम्रियतत्यर्थः कुजार्कजयोस्तथायेतथातेनेवप्रकारेणलग्नगतेचंद्रमसि

८६

पापे स्थिते सूर्येण हृष्टे कुजा र्कयोर्भौम शोने चरयोर्लगादोये एकादशे स्थित
 योर्जातो मात्रात्पक्षेऽपि न ग्रपति म्रियत इत्यर्थः ॥ सोमेषु पितृपरातीति पूर्वोक्त
 कथं योगस्ये चंद्रमसि पापदृष्टे सोमेषु भुवदेऽपि पितृपति सति जातो मात्रा
 त्यज्यते तत्पक्षेऽपि यादृग्गणप्रभुणा सोमग्रहेण चंद्रो दृष्टस्तथा विधदस्तं प्रा
 मोति ॥ तादृग्गणस्य ब्राह्मणदेहेऽस्ते गच्छति ते न धार्यं तदिति जावति च ॥ अ
 प्यास्मिन्नेव योगे स्थितश्चंद्रः पापेन सूर्येण कुजेन सोरेण वा दृश्यते येन सो
 मग्रहेण च दृश्यते तदा जातो दृष्टग्रहयोर्वलवांस्तादृग्गणस्य ब्राह्मणदेहे
 स्तंगतोऽपि विनश्यति यत उक्तं ॥ सोमेषु तरेषु परदृष्टगतोऽप्यनायुरिति ॥ मनु
 यथा योगस्ये चंद्रमसि सोमेषु पापेषु दृश्यमाने मात्रात्पक्षे विनश्यतीत्य

६९

मिहितं॥ तत्र दक्षत्रियवेत्तपशूंसंकरादिषु हस्तगतः सर्व एव विनाशमाप्नो-
ति॥ बहवश्च मात्रात्यक्ता दक्षत्रियादिसंकरगताश्च जीवमानाश्च दृश्यन्ते।
तस्मात्पूर्वश्लोके दृष्टे करराजमंत्रिणा दीर्घायुः सखभाकचसस्मृत इत्ये-
तदिदं शेषभूतमवगंतव्यं॥ तस्माद्बुधेन शुक्रेण वायथा दक्षितयोगस्य
श्रद्धमादृशमाने जीवेन दृश्यते तदा दृष्टग्रहवर्तमाना दक्षिणस्वरास्रण
देहसंगतो जीवति॥ तथा च सारावल्यां॥ म्रियते च पापदृष्टेऽशानि विन
ग्रेकुजे सगेत्यक्तः॥ लग्नास्तलाभगतयोर्वसुधासुतमंदयोरेवं पश्यति सौ-
म्यैर्वलवान्या दृष्टा॥ क्लृप्ता दृष्टो जातः शुभपापग्रहदृष्टे परैर्गृहीतो
पिसः म्रियते॥ सर्वेष्वेतेषु यदा योगेषु शाशां सुखस्य दृष्टो भवति तदा द

६९

घसिर्हस्तगतं सर्ववर्णेषु ॥ अथ कनाप्रसवज्ञानं वैतालान्तेताह ॥ पितृमातृगृ
हेषु तद्वत्तत्तत्तद्गुणालादिषु नीचगैः शुभैः ॥ यदि नैकगतेस्तत्तद्विशिष्टो ल
गं द्विजने प्रसूयते ॥ पितृमातृगृहाः दिवार्कशुक्रावित्पादिनोक्ताः तद्व
त्तत्पितृमातृगृहवायति पितृमातृगृहेषु प्रसूयत इति वदेत ॥ तत्रार्कश
नेश्वर्योरन्यतमेवलवति पितृगृहे पितृमादिसंबंधे गृहे प्रसूता एवं मा
तृगृहयोश्चंद्रशुक्रयोरन्यतमेवलवति मातृगृहे मातृश्वसुमातुलादि
गृहेषु प्रसूतिः ॥ तद्गुणालादिषु नीचगैः शुभैरिति ॥ वदुवचनात्सर्वेष्वशु
भग्रहायदानीवस्था भवन्ति तदा तद्गृहेषु शालासप्रकारसमीपेषु प्रस
वो वाच्यः ॥ अदिग्रहाणां तद्गुणालास पर्वतादिप्रदेशेष्वनाहृतेष्विति ॥ य

७६

दिनेकगोतेरिति नीचोः शुभैरित्यनुवर्तते सर्वशुभग्रहा एकगताः तेलमे
हृदयचंद्रावुभावप्येकराशिगतो ग्रहैर्वहुवचनात विप्रभृतिभिर्यदातो
दृश्येते तदा विजने जनरहिते स्यान्नेऽटव्यां प्रसूतिरिति ॥ यदा पुनरेकस्यै
र्वहुभिर्यदैर्लमे दृश्येते तदा जनकोर्णप्रसूतेति ॥ तथा च सारावल्यां पि
तृमातृगृहवर्गे तत्स्वजनगृहेषु बलयोगात्प्राकारतरुनदीषु च प्रसूतिना
चाश्रितैः सोमैः नेक्षते लमे हृजये कस्याग्रहास्तदाटव्यां ॥ अशदीपसं
भवभूषदेनाप्रसवज्ञानं गर्भमोक्षमातुः स्रुतिकाले तन्निमित्तकेशज्ञानं
मंदांशं तथाह ॥ मंदंशं शोनाश्रिनिहिवुके मंददृष्टे डांगे वातयुक्ते
वातमसि शयनं नीचसंस्थे शुभमो ॥ यद्यप्राशिर्व्रजति हरिजंगममोक्ष

७७

स्तुतवत्पाये श्रृंङ्ग स्मरस्वरवर्गैः क्लेशमाहुर्जनन्याः १७ मंदक्षीश्रुति श्रुति
निचंद्रयत्रतत्रराश्रीमंदक्षीश्रीश्रीनेश्वरर्क्षनवभागेमकरकुंभयोरन्यतमां
शकस्येतमस्यंधकारे स्तिकायाः शायनंवक्तव्यं ॥ द्विबुकेलगाच्चतुर्थे
चंद्रंधकारेशायनंयत्रतत्रावस्थितेचंद्रेमंदेनदृष्टंधकारणव ॥ अक्षगेवा ॥
आक्षरा श्रीकर्कटमानौदोविज्ञेयौ ॥ मकरकुंभयोरुक्तत्वान्मंदक्षीश्रुति
त्यादिनेतितेनयत्रतत्रराश्रीककर्कटनवांशकस्येचंद्रमसिमाननवांश
कस्येवातम ॥ स्यंधकारणवतपुक्तैषितितदिति ॥ सौरः पराश्वर्यतेयत्र
तत्रावस्थितेचंद्रेसौरयुक्तंधकारणवण्वनिककालेनाराश्रयनमपि सर्वे
सेतेयुयोगेषुयदार्कदृष्टश्रृंङ्गमाभवतितदांधकाराभावः ॥ यस्माद्यवने

५१

श्वरः॥ सौरांशकस्थे नृत्रिप्रलगेजलेजलसो शकमाश्रिते वा॥ सौरांशस्थि
ते केंद्रगते कजे वा मातस्तमि श्रेयदिनार्कदृष्टः॥ अन्येषां मतं यथा॥ स
र्ये च वलवति सौरे न दृष्टे सत्यपि योगे घंधकाराभावः॥ तथा च सारां वलव
तिसूर्ये दृष्टे वक्रप्रदीपे धरा कयुत्रेण॥ अन्ये व्ययगतवीर्यैः सूर्यो ज्योति
स्तंणे भवति॥ सौरांशे जलजांशे चंद्रे किं संयुते पवाहिवुके तदृष्टे वा र्यो कु
जमसि प्रसवं न संदेहः॥ नीचसंस्थे श्वभूमौ इति॥ शायनमित्यनुवर्तते॥
वक्रवचनायथा संभवं विप्रभृतिभिर्ग्रहे नीचस्थे भूमौ शायनं वाच्यं भूमि
ग्रहणे न तृणास्तता भूज्ञेया केचित्तु लग्नस्थे चतुर्थे नीचगे च चंद्रे भूशायनं
वाच्यं॥ भूमिग्रहणे न तृणास्तता भूज्ञेया केचित्तु लग्नस्थे चतुर्थे नीचगे चं

कृत्यो ३

५१

द्रुमशायनमिच्छंति॥ तथाच सारावल्यां॥ नीचस्थे भूशायनं चंद्रेष्वप्यवास्तवे
(विलम्बे वा॥ यदिति॥ प्रसवलमराशिर्यद् येन प्रकारेण हरिजं ब्रजत्पुद
यलमंपरित्यजति तदन्ते नैव प्रकारेण नार्यागर्भो वाच्यः यत्राकाशं भूमासा
कंसकंसमंता दृश्यते तद्वरिजं॥ नक्तं च॥ हरिजमिति गगनतवनो प्रसवक
मोचलक्षते यथोक्तिषु द्योतेषां॥ नार्थोदयेषु लंग्रेषु पुनस्तानस्योदरंदृश्यते
तो गार्भस्य मोक्षो वाच्यः॥ पृष्ठोदयेषु धोमुखस्य पृष्ठं दृश्यतः॥ मीनोदये
पार्श्वोदृश्यतः॥ तथाच सारावल्यां॥ सार्थोदये विलम्बे मूर्ध्नि प्रसवो न्यथो
दये चरणेः॥ उभयोदये च हस्तेः शुभदंष्ट्रे शोभनो न्यथा कष्टः॥ केचिदे
वं व्याचक्षते॥ यथा लघाधियो नवांशुकाधिपो लग्नस्थो वाग्रहो वक्रो

८२

भवति तदो वेपरी तेन गर्भमोक्षो वाच्यः ॥ तथा च मणिप्रः ॥ लग्नाधिपौ श्र
काधिपौ वक्रिते गृहे वापि विपरीतगते मोक्षो वाच्यो गर्भस्य केशः ॥ पा
पैरिति पापग्रहेः चंद्रगतेः शत्रिना सह व्यवस्थितैः स्मरगते लग्नात्सप्त
मस्यैवास्वगतैर्लग्नाच्चतुर्थस्यैवाप्रसवकाले जनन्यामातुः केशमा
तुः कष्टं कथयंति मुनयः ॥ तथा च सारावल्यं केशो मातुः करैर्विधस्तग
तेः शत्रुं कथुते वा ॥ अथ दीपगृहद्वारज्ञानमिंद्रवज्रयाहनेहः शत्रुं
काटुदयाच्चवर्तिदीपो कथुते वज्राच्चरायेः द्वारं चतुर्दशनिर्दिष्टं
स्ये ज्ञेयं ग्रहे दीपसमन्विते वार्तिनां काले होवाच्यः जन्मकाले पूर्णे चं
द्रमसि तेह पूर्णदीपा जन्मवक्तव्यं दीपो दीपः ॥ तथा च सारावल्यं ॥ दी

८३

पः पूर्णः पूर्णो विनिश्चीणो क्षयस्तु तेन स्य यद्येवं तदा मावा स्यायां सर्वस्यां
 धर्करे प्रसवो भवति तस्मै देवमयुक्तमेतत् तेन यत्र राशौ चंद्रमा अवस्थि
 तः सत्रयदिराशौ प्रारंभे स्थितो भवति तदा दीपभाजनं ते हेन पूर्णो वक्त
 व्यं अप्यावसाने स्थितस्तदा स्नेहं नास्ति ॥ मध्यप्रांसेर्धर्मन्यत्रानुपातादिति
 उदयाच्चवर्ति उदयाच्चमादौ पवर्तिरादेव लभ्यते तत्र राशौ चंद्रमा दृष्टवान्
 तिरादेव ॥ मध्येर्धर्मग्यालमावसानेव धर्मो होवाच्यः अंतरेनुपात इति त
 यावत् सारावल्यां ॥ यावच्चमादुदितं वर्तिर्दग्धा तुतावती भवति दीपोर्कयु
 क्तर्धवशादिति अर्केरविस्तयुक्तराशिवशाच्च राशौ दीपो वाच्यः तत्र च
 राशौ व्यवस्थिते ॥ अर्के संचार्यमाणो राशौ आदेवः स्थिरस्थेर्कैर्कदे

ध्यात्र ५

एत्र

शास्त्रः द्विस्वभावेचलितः प्रतिस्थितइतिकेचिद्वदंतियथायस्मिन्नशास्त्रा
वर्कस्थितेतस्यादिशिशुहस्पदापस्थानमिति तथाचसारावल्यां॥ द्वादशा
भागेविभक्तेवासगृहेष्ववस्थितेग्रातांशोदोषश्चस्थिरादिषुतथैववा
च्यः प्रभवकाले॥ अत्रप्राच्यादिगृहंद्वादशाधाविभज्यमेषादिगणनया
र्कराशिर्यत्रभवतितत्रदोषस्थानमिति॥ केचिद्वृत्तस्ययादृशोवर्णस्तादृ
शोवर्णदोषवर्तिमिच्छंतितथाचमणित्पः॥ लम्पस्ययोयत्रवर्णेनिर्दिष्टस्ते
नवर्तिरादेशा॥ द्वास्वतद्वास्तुनीतितद्वास्तुनिसूतिकागृहेलग्नात्केन्द्रस्थे
गृहेः द्वागृहेरादेशाः कार्यः तस्यगृहस्यादिकप्राच्यादिरविशुक्कलो
हिततमेइत्यादिनोक्तस्तद्विमुखास्तिकागृहेवक्तव्यमिति वक्रपुके

एत्र

इषुचलवद्धवशाच्छून्येयुलगराशिः ॥ वशास्त्रमस्यादिकतद
मिमुखं ॥ यस्मादनेनैव स्वल्पजातकेतुसंघारं वास्तुनिकेंद्रोपगाद्गृहादस
त्तिवाविलग्नमिति ॥ अन्येवदंति ॥ यथा ॥ लग्नघादशभागराशितद्विग
मिमुखं स्रुतिकागृहघारं ॥ तथाचमणिष्यः लग्नेयोदिरसांशस्तदभिमुखं
स्रुतिकागृहघारमिति ॥ एतच्च संवादेनापि दृष्टमस्ति ॥ वीर्यसमन्वितादि तु
त्तरोत्तरं संवध्यते ॥ केचिद्वदंतियथा ॥ वीर्यसमन्विताद्गृहघारं वदेत् ॥ तथा
चसारावल्यां ॥ वासगृहोयानगतेघारं दिक्पालकातवलोपेतात्तइति ॥ अ
थनास्रुतिकागृहस्वरूपज्ञानं शाईलविक्रीडितेनाह ॥ ज्ञानं संसृतमर्क
जेक्षितिसंतेदग्धं नवं शातगोकाष्टाद्यं न दृढं रवौ शाश्वतं तेतं वै कश्चि

लोहं रमं चित्रयुतं न वं च भृगुजे जावे हटं मंदिरं चक्र स्थेः स्वयं योय
 देशरचनां सामंतपूर्वविदेतुं जा एं सं स्तुतमर्कज इति ॥ वार्यसमन्विता
 दित्पनुवत्तते ॥ सर्वग्रहे भोर्कजे सोरे वार्यवति सवले जा एं मिति ॥ चिरंतनं
 भूमः सं स्तुतस्ति गृहं वक्तव्यं ॥ इति सुते भूमिजे वलवत्पग्निना दग्धं एवं
 लीतगोचंद्रे न वं शुक्लपद्मे उयलि सं व देतुं ॥ यस्माद्यवनेश्वरः संवर्द्धितं
 द्रमसोपलिप्तमिति ॥ काष्ठाद्यं न दृढं रवाविति रवावादि त्येकाष्टादं गुह्य
 कुलं न दृढमसां खशिजे तु बुधेत रुद्रमने क शि ल्पुद्रवं वक्र विध शिलि
 विरचितं रमं चित्रयुतमिति ॥ भृगुजे शुक्रै रमं रमण्यं मनो रमं चित्रयुतं
 चित्रकर्मसंयुतं जावे गुरो हटं चिरकालस्यं चक्र स्थे भविका धिस्तै र्गै र्देय

हृदातृगृहसमीपस्यैरनेर्गृहैः सामंतपूर्वसामंतसर्वास्तुदिक्षयप्योपदिष्टं व
देष्टुयात् सामंतपूर्वोपतिवेत्तिमकवेत्तिमनां समंताक्रमेणेत्यर्थः यथागृ
हदानृगृहस्पृगृहास्वपुरतः पश्चाद्वापार्श्वयोर्वाऽनेर्गृहाववस्थितास्तेनैव
क्रमेण स्रुतिकागृहस्यान्यानि प्रतिवेत्तिमगृहाणि अन्ये सामंतपूर्वमि
ति पठति सामंताद्ग्रहपर्यंतपूर्वकारचनमिति तथा च सारावल्यां भव
नसंयोगोपतिवेत्तिमाश्रितनीयाश्च देवान्हायां बुधावकोशविहाराद्य वक्त
रस्यानं निद्रागृहं च भास्कराश्चिकुजगुरुनार्गवाकिबुधयोगात् अत्रा
चार्येण भूमिकाप्रमाणं नोक्तं त्रिशालादिशालज्ञानं च तदुच्यते हृदस्पते
कर्कटस्थ परमोच्चभागाद्रष्टेलग्न्याद्ग्रामगेदिभूमिकं उच्चभागेष्व

७५

५२

वीकस्थिते त्रिभूमिकमुच्चभागस्थे चतुर्भूमिकं ॥ धनुषिसवले दशमस्थे
 गुह्ये त्रिग्रालंतद्वौ गृहे मिथुनकन्यामीनस्थो द्विग्रालः ॥ उक्तं च स्वल्पजा
 तके ॥ गुरु रूद्धो दशमस्थो द्विचतुर्भूमिकं ॥ करोति गृहं धनुषिसवले
 त्रिग्रालं द्विग्रालमन्येषु यमलेष्विति ॥ अथ समस्तवास्तुनिस्रुतिका
 गृहमिति तद्विज्ञाने दोषकेनाह ॥ मेषकुलीरतुला लिघंटेः प्रागुत्तरतो गुरु
 सोम्यगृहेषु पश्चिमतश्च दृष्टेण निवासो दक्षिणभागकरो मृगसिंहौ २०
 बुलभेषु वास्तुनि प्राग्भागे स्रुतिकास्थानं वक्तव्यं ॥ श्रंश्रोवा ॥ गुरुसोम्य
 गृहेषु उत्तरे वास्तुनः स्रुतिका गृहं वाच्यं ॥ दृष्टेण दंतग्राकेन वा गृहप
 श्चिमभागे स्रुतिका गृहं ॥ मृगसिंहौ ॥ हर्षादक्षिणभागकराविति दक्षि

७५

एभागेसूतिकाग्रहंकुरतः॥ अथसूतिकाग्रहेशय नमतिततज्ञानंवे
तालीयेनाह॥ प्राच्यादिग्रहेक्रियादयोद्वेद्वेकोरागतादिमूर्त्तयः॥ शय्या
स्वपिवास्तववद्वेत्पादेःषट्त्रिनवांत्संस्थितैः॥ ग्रहेसूतिकाज्ञेया॥
प्राच्यादिपूर्वाचारशयःद्वेद्वेचतस्युद्वेद्वेकोरागताविदिकस्यादि
मूर्त्तयोद्वेद्वेस्वभावास्तव्यया॥ मेघवृषयोर्लग्नयोर्ग्रहस्पष्टाभागेसूतिका
शयनंमिथुनेआग्नेयांकर्कटसिंहयोर्दक्षिणैकन्यायांनैर्कतेतुलाच
श्रिकयोःपरिश्रमेधनुषिवायव्येमकरकुंभयोर्हृत्तरेमानर्द्राज्ञेनेति
षामेवविधिःशय्यास्वपिवक्तव्यः॥ यत उक्तं॥ शय्यास्वपिवास्तववद्वेत्
इति॥ किंत्वयंविशेषः॥ पादेःषट्त्रिनवांत्संस्थितैरिति॥ इहखद्युपा

ॐ

दादिषट्त्रिनवश्रंत्पराश्रयः लग्नात्षट्त्रिनवमघादशराश्रयः पादाः
परिकल्प्याः ॥ तत्रैतज्जातं ॥ येन लग्नेन प्रसवस्तु दुक्तदिशि श्रय्यायाः
शिरस्तस्मादेव षट्त्रिनवांत्पाः पादास्तत्र घादशतृतीयो पूर्वपादोत्तरा
पितृतीयो दक्षिणपादः घादशो वामः षट्त्रिनवमो पश्चिमपादोत्तरापिष
ष्टो दक्षिणः नवमो वामः लग्नाद्वितीयशोर्ध्वभागः चतुर्थपंचमो दक्षि
णमंगं सप्ताष्टमो पादांतभागः दशमेकादशो वाममंगं ॥ प्रयोजनं ॥ विन
तत्वं यमलक्षैः कुरेस्तत्तल्यमुपघात इति ॥ यत्र यत्र हि स्वभावराश्रयस्थि
तास्तत्र विनतत्वं ॥ यत्र पापस्तत्सहशो घोषघातः ॥ एवं सदैवानुपन्तखट्वा
गप्रसंगः ॥ यस्मादवपुषं क्वचिदपियमलक्षैः पापगृहेण च भवितव्यं त

ॐ

क्षेत्र २

दृश्या ४

स्माद्यत्रयमलक्षैसौम्यग्रहस्वस्वामियुतदृष्टस्तत्रापि विनतत्वं पापग्रा
होपि सौच्चरत्रि वि कोणमित्रं स्थो शुभफलकरो न भवतीति ॥ अथ नो
पसूति संख्या ज्ञानमनुष्ठुभाह ॥ चंद्रलगांतर गते ग्रहेः सुरुपसूतिकां वहि
रंतश्च चक्रार्धे दृश्ये तथा परे २२ ॥ लग्नादारभ्य यत्र रात्रौ चंद्रमा व्यवस्थितस्त
दंतरे तयोर्मध्ये यावंतो ग्रह व्यवस्थितास्ते चंद्रलगांतर गता ग्रहास्ते ह्य
सूतिकाः सुक्तावत्संख्या उपसूतिकाः समापवर्तिन्यः स्त्रियः सुभवेयुः
ताश्च ग्रह तुल्यता वयो वर्ण रूपाः ॥ तथा च सारावल्पाः ॥ अत्रिलग्न विवर
मुक्ताग्रह तुल्याः सूतिकाश्च विज्ञेयाः ॥ अनुदित चक्रार्ध युते रंतर्वाहिर
न्यथान्येके ॥ लक्षणरूपविभूषणयोगास्मासां शुभैर्योगात् ॥ कर्तरे वि

रूपदेर्लक्षणद्वानासकैरुमलिनाश्चमिषोर्मध्यरूपावलसहितैः सर्वमेतद
 वधार्य॥वहिरंतश्चेति॥तत्रयावंतोदृशेचकार्द्व्यवस्थितास्तावत्संख्याउ
 पसृतिकागृह्वाद्येवक्तव्यं॥यावंतश्चादृशेचकार्द्व्यवस्थितास्तैस्संख्याअ
 भ्यंतरेवक्तव्याःतत्रलस्ययावंतमुदितानागास्तथाद्वादशोकादशमनव
 माष्टमराशयस्तथासप्तमनवांशोलनोदितभागतुल्यांशादृशमर्द्धशे
 षमदृशमिति॥अन्येआचार्याअन्यथान्येनप्रकारेणदृशेचकार्द्व्यभ्यं
 तरेगतावर्णयंस्पदृशेवास्त्याः॥तथाचजावशर्मा॥उदयशशिमध्य
 स्थेग्रहैःस्फुरूपसृतिकास्तत्र॥उदगर्द्वस्थेर्वाह्यादक्षिणोर्गंतरेक्षेयाः॥
 एतदाचार्यस्याभिप्रेतं॥यतोतेनैवस्वल्पजातकेउक्तं॥शशिलयांत

रसंस्थाग्रहतुल्याः सूतिकाश्रवस्तुल्याः॥ नदगर्भेभ्यंतरगावाद्याश्रक
स्पष्टश्रेष्ठे॥ अत्रचायुर्द्वयविधिनास्वतुंगवक्रोपगतेस्त्रिसंगुणमित्या
दिविधिनास्त्रिगुणत्वं कृत्वाग्रहे स्थानवशादुपसूतिका॥ निश्चयः क
र्मः यदि वक्रजनप्रसूतियोगेन भवति तथापि ग्रहसंख्याधिकसूतिका
संभवो यत्र भवति तत्र वक्रवचनप्रसूतियोगेन न भवितव्यमिति॥ अप्य
जातस्वरूपादिज्ञानंदोषकेनाह॥ लग्ननवांशपतुल्यतनुः स्याद्यौर्ययुत
ग्रहतुल्यतनुर्वा॥ चंद्रसमेतनवांशपवर्णः कादिविलग्नविभक्तभगावः॥ ३
लग्ननवांशपमिति॥ जन्मकाले यो लग्नेनवांशको भुजितस्तस्य यः स्वा
मी स लग्ननवांशपः तत्तुल्यतनुस्तदाकरोति जातो वक्तव्यः॥ यथा मध

॥

पिंगलहृदिगित्यादिअथजातककालेसर्वग्रहेभ्योयोग्येवायुतोवलवा
नूतनुल्यतनुर्वक्तव्यः॥यदिलग्ननवांशस्योराशिर्वलवान्भवतितदा
तनुल्यतनुर्भवत्यन्यथासर्वग्रहेभ्योवायुतग्रहनुल्यतनुरिति॥चंद्रस
मेतनवांशापवर्णइति॥यो नवांशश्चंद्रेणशान्तिनासमेतःसंयुतश्चंद्रो
यस्मिन्नवांशाकेइत्यर्थः॥तस्यनवांशाकराशेर्योधिपतिःसर्वंद्रमेतन
वांशाकपतिःतस्योवर्णस्तद्वर्णेजातोभवति॥अत्रवर्णरक्तस्यामो
भास्कराइति॥अन्येचंद्राक्रांतराशिवर्णमेवाहुःयथारक्तःश्वेतःशु
वर्णस्यासंभवादयुक्तमेतत्॥एतच्चवर्णादिजातिकुलदेशानुबुधा
वक्तव्यं॥उक्तंचवर्णेनःसहशामूर्तिर्वुधावाजातिकुलदेशइति॥कादि

सप

नूतनुतिभद्रया
दितत्रशुक्र

॥

विलम्बविभक्तभगावदति। कादा निविलम्बादिभिर्विभक्तानिविभागविनि
योजितानिभानियेषु॥ अनेन विधिना शार्वादीनामवयवानां फलस्वदार्धम
त्वं निरूपयति॥ कादि विलम्बादिभिर्विभक्तानिभैः राशिभिर्गात्राण्यस्य
सकादि विलम्बविभक्तभगावः तत्तल्लम्बादौ राशयः कादिषु शिरः प्रभृतिषु
गात्रेयानि कालपुरुषलम्बकालांगा निति॥ तत्र लम्बशिरः द्वितीयराशिर्व
क्रंती मउरः चतुर्थो हृदयः पंचमः क्रीडः षष्ठः कटिः सप्तमो वस्ति अष्ट
मं शिरः गुदं नवमं गुरुदशमो जानू एकादशो जंघे द्वादशमो घ्राणादौ
अत्र चराशीनां लघुगुरुप्रमाणमुक्तं॥ पूर्वार्धे विषवाद्यदति॥ तत्र यत्रांग
स्येदार्धराशौ दार्धरात्रपधिपोयदो व्यवस्थितो भवति तदंगस्य दार्धत्वं वक्त

॥

यं तथाच सत्यः दार्ढ्यविपत्तिदीर्घे गृहे स्थितो वयवदार्ढ्यकृत भवति अ
थ दिवा त्वा प्रमाणरात्रौ व्यवस्थितस्तदंगत्पक्षवति दार्ढ्यरात्र्यधिपो
स रात्रि व्यवस्थितः समध्यकृत अक्षरात्र्यधिपो दार्ढ्यरात्रौ व्यवस्थितस
मध्यकृत यत्रांगरात्रौ बहवो व्यवस्थितास्तत्रवलवद्बहवश्चाद्यत्र न
कश्चित् व्यवस्थितस्तत्र रात्रि प्रमाणतः एवांगवाच्यं सूतिका प्रमाणं अ
त्रैव सूतिका ध्याये जातस्य ब्रह्मसकादि निरूपणार्थं अंगप्रकरणमार
भ्यंते तत्र तन्मप्रथमद्वितीयतृतीयं देः काणवशेन प्रथमद्वितीयतृतीयश
रारभागपरिच्छेदः तत्र शिरः प्रथमो गभागः शिरोधस्ताद्यावन्तामिस्ताव
द्वितीयः तदधः स्वातृतीयः तेषामंगविभागानां रात्रि विभागः शाईल

॥

विक्रीडितेनाह कंदकश्रोत्रनसाकपोलहनवोवक्रंचद्वेरादयस्तेकं
शकवाङ्गुपात्रवद्वयक्रोडानिनाभिस्ततः वस्तिशिष्मपुदेततश्चदृष्य
एगवूरुततोजायुनीजंघांघ्रीतुभयत्रवाममुदितैर्दृक्षाणभागेस्त्रिधा ॥ २४
त्रिभिः प्रकारैस्त्रिधा त्रिभिर्दृक्षाणभागेस्त्रिधा शरीरविभागः ॥ तत्र ल
ग्रस्य प्रथमदृक्षाणे उदयति प्रथमो मूर्ध्नायंगविभागः द्वितीयदृक्षाणे उद
यति कंठपूर्वकोऽङ्गद्वितीयो भागः ॥ तृतीयदृक्षाणे उदयति वस्तिपूर्वक
स्तृतीयः तत्राप्यङ्गविभागे वामदक्षिणवपुश्चक्षुर्नयनं कण्ठमित्याह ॥ वाममु
दितैरिति रात्रिभिर्दृष्टैर्दृष्टभागावस्थितैर्वामोऽङ्गविभागः लग्नस्यो
दिवतभागास्तथा द्वादशैकादश दश नवमाष्टमाः सप्तमस्य रात्रौ लक्ष्मी

नुदितभागाः एष भागनुदितः शेषे नुदितः अर्थादनुदिने रदने पेदेक्षिण
 इति तत्र लघु नुदित भागास्तथा द्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमषष्ठः स
 समराशेर्लघु नुदित तुल्य भागाः एवं स्थिते लग्न प्रथमद्रेष्काणे द्ये ल
 ग्न राशिः कं शिरः कल्पनायां लग्न द्वितीयघादशो दृक् चक्षुषी तत्र द्विती
 यो दक्षिणं अक्षि घादशो वामं तृतीयैकादशो श्रोत्रे तत्र तृतीयो दक्षि
 णमेकादशो वामं चतुर्थदशमौ नासा पुटौ चतुर्थे दक्षिणं दशमो वा
 मं पंचमनवमौ कपोलो पंचमो दक्षिणे नवमो वामः षष्ठ्यष्टमौ हृन्
 षष्ठे दक्षिण मष्टमो वामं सप्तमो वक्त्रं मुखं ॥ एवं रात्र्या व्यपलक्षि
 तः प्रथमो विभागः ॥ ते कं वां श इति ॥ अथ द्वितीयद्रेष्काणे द्ये

सदादाते होरादयः कं वाद्ये द्वितीये गविभागे परिकल्पः ॥ तद्यथा ॥ लभं
कंगोगलं द्वितीयद्वादशे स्कंधौ तत्र द्वितीयो दक्षिणे द्वादशे वासः पं
चमनवमो हृदये पंचमो दक्षिणः नवमो वामः षष्ठाष्टमौ क्रोडोदरभागे
षष्ठो दक्षिणे षष्ठो वामः सप्तमो नाभिरिति ॥ नाभिग्रहणमुदरोपलस
णार्थः ॥ द्वितीयो विभागः ॥ वस्तिमिश्रगुदइति ॥ लग्नदेष्काणे तृतीये
नदयति एते होरादयस्तृतीये गविभागे परिकल्पः तद्यथा ॥ लभं व
स्तिः नाभिलिंगयोर्मध्यमभागः द्वितीयद्वादशे ॥ मिश्रगुदे तत्र
द्वितीयमिश्रगुदयो दक्षिणे भागः द्वादशे वामः ततो नंतरं तृतीये
कादशे दृषणे तृतीयो दक्षिणः एकादशे वामः चतुर्थे दशमावृत्त

तंगराशोऽनुचयुते दृष्टे सौम्यग्रहेण संयुक्तेऽवलोकिते तदाशुपल
 जिते तंगे लक्ष्मादिशोतमशकादिचिह्नं वाच्यं स एव ग्रहे ब्रह्ममशका
 दिकर्ता स्वक्षांशोऽस्वराशोऽस्वनवांशके व्यवस्थितो भवति स्थिरराशो
 स्थिरांशके वा स्थितस्तदा ब्रह्ममशकादि सदृजोत्पन्नं तस्य जंतो भ
 वति अन्यथोक्त विपर्ययस्येऽप्रागंतुको जातस्योत्तरकाले केन चिन्ति
 मितेन वक्ष्यमाणेन स्वदशाकाले वक्तव्यं ॥ अप्रागंतुकस्य ब्रह्माण्डे
 ग्रहवशेन निमित्तमाह ॥ मंदे स्मानिलजलज इत्यादि ॥ मंदे शनैश्च
 रे ब्रह्मकर्तृत्वं प्राप्ते तद्गुणोद्गमनापायाण्येतुको निजो वातव्या ॥ ८२
 धिदेतुको वाक्तव्यः ॥ भोमेव एव कर्तृत्वं प्राप्ते मिश्रस्त्वविषयो मिदेतु

लहेतुकोवावक्तव्यः चंद्रे जलपातहेतुको ३

१०२

कः शस्त्रहेतुको विषहेतुको वक्तव्यः बुधे भूभुवश्चिति पातादभिघा
तहेतुको लोष्टप्रहारहेतुको वाक्कथः सूर्ये काष्ठप्रहारहेतुको
शुभप्रहारजलपाणिहेतुको वावक्तव्यः श्रमेः शुभं ॥ श्रमे प्रहा
यत्र प्रदे शो स्थिता भवन्ति तत्र शुभव्रण दिक्क श भवन्ति ॥ तत्रावशेषो
ग्रहो गुरु सितो ॥ तत्किं बहु वचनं उच्यते ॥ व्रण विज्ञानं हरिणाद
समनुपतिता यस्मिन् भागे त्रयः समुधाग्रहा भवन्ति नियमात्तस्या क
सिः शुभेषु शुभेषु वा व्रण कृदशुभेषु देहेतु नो भसिमाश्रिते तिल
कमशंकदृष्टः सोमैर्युतश्च सलक्ष्मवातं समनुपतिता इति ॥ य
स्मिन् भागे वाग्नेदक्षिणे वा त्रयः समुधाग्रहा ह्येते ग्रहाश्चतुर्थे न

१०३

बुधेन सहिताः समनुपतिताः समाश्रितास्तत्र भागे तत्रांगे पूर्व प्रकृतं तस्य वृणा
हिनियमाश्रयादवग्रहप्राप्तिर्भवति ॥ शुभेष्वशुभेषु च ॥ ते ग्रहाः स बुधाः शुभाः
सौम्याः अशुभाः पापाः भवन्ति तेषां पितृत्रांगे तस्य वृणा वाप्तिर्वक्तव्या तेषां म
ध्ये मोवली सखदश्यां करोति ॥ गोलै त्वष्ट स्यान्नेऽर्भः पापग्रहो व्यवस्थितो
देशरीरेव एव भवति ॥ कस्मिं स्यान्ने तनोर्भसमाश्रिते ॥ तनोर्लगात् त्वष्ट स्या
न्ने राशिः कालांगानीत्यनेन दर्शितं ॥ गविभागे यस्मिन् समाश्रिते राशियुक्तदे
शरीरे भवति ॥ अत्रापि स्वर्क्षराशिरस्थिरसंयुते सदृजः स्यादन्वयागंतुक
इत्यनुवर्तनीयं ॥ स एव त्वष्ट स्यान्ने स्यः पापः सौम्येन शुभग्रहेण यदा दृश्ये
भवति तदा तत्रांगे तिलकः मर्शक इव भवति ॥ तिकलः कृत्स्नो विंडः मसको

१०३ ६
तिर

बुधः अथ कुम्भगृहेण सा एव वा युतस्तदा स लक्ष्मवा भवति ॥ राशुले पेक्षन
मंगं सचिन्हं भवं अत्र स्थे न द्यनो लोम निचय इति भद्रोत्पल विरचिता
यां हृद्जातक विहृतो जन्म विधिर्नामाध्यायः पंचमः ॥ अथारिष्टाध्या
यो व्याख्यायते ॥ तत्र तावज्जातस्यारिष्टं संभवे सति आयुर्दायाष्टवर्गादे
नाः कर्तव्यः ॥ तस्मात्प्रथममरिष्टाध्यायं वक्ष्यति ॥ तत्रारिष्टयोगद्वयं न व
मालयाह ॥ संध्यायां हि मदाधिति होरापोषेर्भात्यगतेर्निधनाय ॥ प्रत्येकं
शिवापसमेतैर्यः केन्द्रेः स विनाशमुपैति ॥ संध्यायामिति ॥ संध्या लक्ष्मणं
संहितायामुक्तम् ॥ अर्धात्तमया संध्या व्यक्तीभूतानतारकायावत् ॥ तेजः
परिहानिमुखात् भानोरक्षोदयं यावत् ॥ अस्मिन् संध्याकाल इति तत्र ज

१०३

नानियस्यसंध्याकालोभवतितत्कालेहिमदीधितेश्चंद्रस्यहोराभवतिय
थासंभवंपापैर्भातिगतेर्यत्रतत्ररात्रिस्थाः नवमनवांशकैर्गताः पापाः भवंति
तदेवयोगोजातस्यनिधनायमरणयभवतिप्रत्येकमिति एकमेकंप्रत्येकं
शुक्लचंद्रः पापास्तयश्चतुर्थकैश्चंद्रवस्थिताभवंतियथासंभवं चत्वार्य
पिकैश्चेष्टाकांतानिभवंतितथापियस्यजन्मभवतिसविनाशमुपैति॥ अ
थान्यानरिष्टयोगानिंद्रवज्रयदि चक्रस्यपूर्वापरभागेषुगेकैरेषुसौ
मेयुचकोटलमे द्विप्रविनाशंसमुपैतिजातः पापैर्विलग्नस्तमयाभित
श्च यावंतोभागालग्नस्योदितास्तावंतएकभागाः लग्नचतुर्थराशेः परित्य
ज्यशेषभागंतद्वारंभापंचमघण्टसप्तमाष्टमनवमराशयोदशमतोराशे

तन्मोदितभागतुल्यांशुश्चक्रपरांश्चोषं पूर्वार्धं॥ तत्रचक्रस्य पूर्वभागे क्रूर
 पापाः ५ मरभागे पश्चिमे सौम्याः कीटलगेष्टश्चिकराशुदये कर्कटोदय
 स्थिते जातः शिशुः क्षिप्रमास्वेव विनाशं मरणं समुपैति॥ नान्यत्र पूर्वदृष्ट
 कः कीलकः पुनरपि हि पादयोनि निश्चिच प्राप्ते च संध्याद्वय इति कर्क
 टदृष्टिकमीनानां कीट संज्ञानामुपगम्यते॥ तस्माद्वा दरायणः॥ पूर्वापर
 भागगतैरशुभशुभैरलिनिकर्कटेलगे॥ जातस्य शिशोर्मरणं संकप्ययं
 तियदनेंद्राः॥ पापैर्विलग्नास्तमयाभितश्चेति पापैः क्रूरग्रहेर्विलग्नादभि
 तः अस्तमपादभितश्च स्थिते सद्योजातः क्षिप्रं नाशमुपैति॥ अत्र के
 २१ त्रिंदमेव योगद्वयं व्याचक्षते॥ अभितः उभयतः लग्नात्पापैरभि इत्येकयो

गः अस्तमयाभितश्चेति द्वितीयः ॥ तत्र लग्नाद्वा दश द्वितीयस्य योः पापयोजो
तो म्रियते ॥ तथा लग्नसप्तमाच्च ॥ दश द्वितीयस्य योः पापयोजो तो म्रि
यते तथा लग्नसप्तमाच्च मे दश द्वितीये तस्य योः पापयोजो तो म्रियते
अन्ये पुनरभिज्ञाष्टं आभिमुखे तु वर्त्तत इति वर्णयन्ति ॥ तत्र लग्नस्यो द्वा
यरांशो व्यवस्थितो ग्रहः स उदयमभिलषति ॥ लग्नस्याभिमुखो भवति यश्च
लग्नादष्टमरांशो भवति सोऽस्तमयमभिलषतीत्यतः सप्तमरांशोरभिमु
खो भवति ॥ तेनैतत्ज्ञानं ॥ लग्ना द्वितीयाष्टमगतेः सर्वैः पापैर्जुतो म्रियते
वयं पुनरभिज्ञाष्टं आभिमुख्यं चर्त्तन्मः ॥ यस्माद्यवने श्वरः ॥ पापेषु लग्ना
भिमुखेषु सर्वे श्वाप्तवीर्येषु भर्त्तजेति ॥ किं तु यो लग्नात् दशस्थ

नेस्थितः स न दयमभिलषति ललाभिमुखो भवति ॥ यश्च षष्ठे स्थितः सो
 स्ताभिमुखो भवति यस्माद् दृष्ट्वा एणं प्राञ्जुखातिः ॥ उत्तं च प्रागा तस्तत्पञ्च
 वाग्रहाश्च सर्वे खर्मदगा इति ॥ तत्र पूर्वाभिमुखं वृजत गच्छतं लग्नात् द्विती
 यस्थस्य तदभिमुखं वृजते गच्छते लग्नात् द्वितीयस्थस्य तदाभिमुखं न संभ
 वति ॥ न चाष्टमस्थितः स स्ताभिमुखं ॥ तेनैवं जातं ॥ लग्नात् द्वादशाघष्ट
 स्थितैः पापै र्यस्य जन्मसंश्रियतेति ॥ भगवान्गार्गिः ॥ सर्वाण्येव व्याख्या
 नान्याभिमतोति ॥ तथा च तद्वाक्यं ॥ रिपुव्ययगतेः पापै र्द्विवाधनमृ
 त्युगेः ॥ लग्ने वा पापमध्यस्थे द्युने वा मृत्युमाप्नुयात् ॥ अथ योगांतरमनुष्ठुभा
 द् ॥ पापावुदयास्तगतो क्रूरेण युतश्च शत्रुः ॥ दृष्ट्वा शत्रुमेतद्दामृत्युश्च भवेद

विरात^३ अथ योगांतरमाह ॥ क्षीणे हि मंगो व्ययगे पापैरुदयाष्टमगेः केंद्रेषु न
 भाजनचेतस्त्रिप्रनिधनं प्रवदेत् ॥ अत्र केचित्पापैरुदयाष्टमगेर्लगादष्ट
 मगेरितां तितदयुक्तं ॥ यस्माद्गवानूगर्गिः ॥ क्षीणे चंद्रे व्ययगते पापैरष्टम
 लगगेः केंद्रवाल् स्थितेः सोम्ये जीतस्य निधनं प्रवदेत् ॥ अथारिष्टांतरं सा
 मान्माह ॥ क्रूरसंयुतः शक्रास्मरं त्यमृत्युलग्नगः कंटकादहिः शुभैरवादि
 तश्च मृत्युदः ॥ एषां स्पष्टांतराणामाह ॥ शक्राश्चरिविनाशगे निधनमाश्रुपा
 पेक्षिते शुभैरयसमाष्टकंदलमतश्च मिश्रे स्थिते ॥ असद्विरवलोकिते
 वलिभिरवमासं शुभेकलत्रसहिते च पापविजिते विलगाधिपे ॥ शक्रा
 निचंद्रे अरिविनाशगे लग्नात्पष्टमगे चंद्रे शुभैः सोम्यग्रहे दृष्टेषां पे

सार्थः ॥ अथ
 ६

१०६

दृश्यमाने जा^तस्य निधनं मरणमासूश्रीघ्नं वदेत् ॥ अथ लग्नात्पण्ये चंद्रे शु
 भैः सोम्यग्रहैर्दृष्टे ॥ पापैरदृश्यमाने जातस्य समाष्टकं वर्षाष्टकं स्थितिर्जी
 वितं वक्तव्यं ॥ ततो ग्रे मरणं वदेत् ॥ दलमत इति लग्नात्पण्ये चंद्रे मिश्रैः
 पापैः सोम्यैश्च दृष्टे अतो समात्समाष्टका दलमर्धवर्षचतुष्टयं स्थितिर्वदेत्
 तो मरणमादेष्टुं अर्थादेव षण्मास्ये चंद्रमसि न केनचिद्दृश्यमाने रि
 ष्यो गाभावः ॥ अथ चंद्रमायुर्दिष्यमाणमस्यः सोम्य क्षेत्रगतः पापयुक्तो भव
 तितदा मरणप्रदः ॥ यस्माद्यवने श्वरः ॥ लग्नाच्छ्रीने धनगोशु भर्त्स्ये
 यवापापनिरीक्षितश्च सवायुगहंति शुभैरमिश्रैस्तदीक्षितो द्वाष्टकपर्यं
 येण ॥ तथा मस्य कृष्णपक्षे दिवा जन्मशुक्लपक्षे रात्रौ जन्म विलग्नत्वात्

१०६

सुमगः शुश्रीशुभाशुभदृष्टौपिभवतितस्य नमरणप्रदः ॥ यस्मान्मांडवः
पक्षेसितेभवतिजन्मयदिक्षपापांक्षमेयवाहंतिशुभाशुभदृष्टपमाणः।
तच्चंद्रमारिपुविनाशगतोपियत्तादापत्करक्षतिपितेवशिशुंनहंति अ
सद्विरिति ॥ अत्रास्मिन्नेवषष्ठाष्टमेवास्यानेशुभेसौम्यग्रहेबुधगुरु
सितानामन्यतमेस्थितेतस्मिंश्चसद्भिः पापैर्वलिभिर्वीर्ययुक्तेरवलोकिते
दृष्टे जातस्यमासंस्थितिर्जावितंवक्तव्यं ॥ ततोमरणमेव ॥ अत्रनिर्दिष्टयो
४३ गस्येचंद्रमसिशुभदृष्टेरियोगाभावः यस्माद्धनेनेवस्वल्पजातकेनर्त्तं ॥
शशिवंसौम्याः पापैर्वलिभिर्वलोकितानशुभदृष्टाः अधिरूढेमासेन
मरणदायकः पापजितोविलम्बपक्षेऽप्योपराजितलक्षणं ॥ दक्षिणदिक्स्थः

परुषो वेपथुं प्राप्य सन्निवृत्तोरगुः॥ अधिरूढो विहृतो निःप्रभो विवर्णः व
 यसजितः परुषोरूढः वेपथुः कं पापमानः अन्यग्रहमप्राप्य सन्निवृत्तः वि
 परीतांगतिमापन्नः अणुः सूक्ष्मः अधिरूढः अन्येताक्रांतः विकारसहि
 तः निःप्रभो दीप्तिरहितः विवर्णे वर्णरहितः सजित इति॥ चक्राध्यानात्
 संस्थितिवतो मरममिति॥ अन्यारिष्ठांतराणि मंदाक्रांतपाद॥ लग्ने ह्य
 णेनास्ति निधिधनं रंध्रकेंद्रेषु पापैः पापांतस्थे निधनदिवुक्यूनयुक्ते च
 चंद्रे॥ एव लग्ने भवति मदनछिद्रसंस्थे अपापैर्मात्रासार्द्धयदिनचक्रुर्भेवी
 दितः नास्ति मद्भिः॥ लग्ने ह्यणेनास्ति॥ लग्ने जन्मलग्नस्थिते तत्पारं ध्रु
 केंद्रेषु अष्टमकेंद्रेषु पापैः क्रूरैः स्थिते र्यथा सप्तमचतुर्थसप्तमस्याना

नामन्पतमस्येतत्रचपापांतेकरधयमध्यगेजातस्पमरणंवक्तव्यं॥ एवमन्तेने
वप्रकारेणलग्नगेपापांतस्येकात्रिभितथासदनछिद्रसंस्येसप्ताष्टमयो
रन्पतमस्येपापेकरेयदिशुभैःशक्तिमद्भिःसबलश्रंद्रमानवाक्षितोनह
ष्टोभवतितदाजातस्पमात्रासाईजनन्यासहमरणंभवेत्॥अथनिर्दिष्ट
योगस्यश्रंद्रमाःशुभैर्दृष्टपतेवल्निमित्तदाजातस्यैवमरणंनतन्मातुरि
ति॥अथारिष्टांतराणिद्रवज्रयाह॥राश्रुपंतगेसद्भिरवीक्षमाणेचंद्रविको
णोपगतेश्रपापैःश्राणैःप्रयात्माशुक्रिशुक्रवियोगमसेचपापैस्तदिनांशु
लभे॥चंद्रेकात्रिभिराश्रुपंतगेयत्रयत्ररात्रेनवमनवांशकस्येतथाष्टतर
द्भिःशुभग्रहेःअवीक्षमाणेपापैस्त्रिकोणोपगतैःजातःत्रिशुःवालःआ

शुद्धिमेव प्राणेशुभिर्वियोगं प्रयाति गच्छति मियत इत्यर्थः ॥ अस्ते वपापैरिति तु
 हितं शोचं प्रेक्ष्यते अस्ते सप्तमस्यानस्थितेः पापैश्च तदा च्छिन्नुराखेव प्राणे वि
 योगं प्राप्तिः अत्र तु हिना कुलमदति कर्कटलंभे कैश्चिद्वा स्यात्तदुपयुक्तं य
 स्मादनेनैव स्वल्पजातं तेन कृतं ॥ उदयगतो धावन्दः सप्तमरात्रिस्थितेः पापैरिति
 अथारिष्टं तरणिहरिणह ॥ अनुभसहिते प्रसोचंदे कुजे निधनाश्रिते जननि
 सक्तयोर्मसकलमेखौतुत्रात्राखजः ॥ उदयतिरवौ श्रातां शोवात्रिको एविनाश
 मेनिधनमनुभैर्वीर्योपैते अनुभैर्नयुते द्विते अनुभसहितं इति ॥ चंद्रेऽत्रान्यत्र
 भद्राहिते यद्यपि सामान्येनोक्तं ॥ तथाप्यनुभेन नूनं श्रेणैव युक्तं तथा भूते लभे
 लगतेन केवलं यावत् ॥ प्रसेराश्रिते लग्नाच्च कुजो गारके निधनाश्रिते अ

एषमस्थानस्थितजननिस्तयोः मानपुत्रयोर्मृत्युर्भवतिरवौतुक्तास्तज्जति ए
तदुक्तं भवति श्रोत्रेण धेनवायुक्तेर्केग्रस्ते लगे कुजे एषमगे जातस्य मात्रास
हृत्वास्त्रहेतुकं मरणं वाच्यं ॥ न संभवाद्देवंपौर्णिमास्यां चंद्रग्रहणं भवति तन्मृता
वदकं सहितेन चंद्रमसो न भवितव्यं बुधेन चार्कसमापवर्तिना सदैव भवितव्यं।
चंद्रग्रहणे इति व्याख्यातं ॥ अष्टमस्थानस्थितत्वाज्ञौ मेनापि चंद्रसहितेन न भवे
तव्यं श्रोत्रेण विना व्यवस्थितेन सोम्येनैव भवितव्यं ॥ तस्माच्चंद्रग्रहणे इति व्या
ख्यातं ॥ अर्कग्रहणे तु पुनः बुधयुक्तोर्क भवति तदा र्कसहितत्वात् तस्य पापता भ
वति ततो र्कस्य बुधसहितत्वमिति व्याख्यातं क्षीणं दुयोगादर्कस्य योग एवायं न
गण्यते ॥ यस्मादवस्य ममावा स्यंते र्कग्रहणे न भवितव्यं तत्रावग्रपमर्केण क्षीण

चंद्रसहितेन भवितव्य यद्यर्कक्षीणं दुना युक्त आचार्य सूरभिषेकतत्प्राप्तदाग्रसे
 के निधनाश्रिते कुतश्चित्केवलमकरोत ॥ उदयति रवौ इत्यादि ॥ रवादिद्वयेन
 दयति लभ्यते श्रीतांशो चंद्रमयलभ्यते तथा शुभैः पापैस्त्रिकोणयिनात्र
 गेर्नवपंचमाष्टमस्यैः सर्वैरेव यथा संभवमेव विधयोगस्यै रवौ चंद्रवा शुभैः
 वीर्यैः अयुतेक्षिते ॥ जातस्य निधनं वदेत् ॥ अथ देवचोक्तयोगस्यै रवौ च
 देवावलिभिः शुभैर्युते दृष्टेवारिष्ठयोगाभावः ॥ अथ रिष्ठांतरमयवक्त्रेण
 ह ॥ अमितरविशानुं कभूमिजेर्मयनवमोदयने धनाश्रितैः भवति मरण
 माशुदेहिनां यदि वलिना गुरुणा न वाक्षितः ॥ अथ यद्ययोगकर्ता ग्रहानुव
 लवानुगुरुः कांश्चित्पति कांश्चिन्नपति ॥ अथ वावल्लहना सर्वाने

वपत्रपतितदा जातस्य मरणाय प्रवदेत् ॥ किंतु आशुश्रीघ्नं न प्रवदेत् ॥ अथ
देवं सर्वेषां गुरुपंचमगः पत्रपतितदारिद्र्ययोगाभावः ॥ अथारिष्टं तरं पुष्पि
शातरस्मिः कृतमदननवां त्यलमरंध्रे शुभयुतो मरणाय शातरस्मिभृशु
कृतशत्रिपुत्रदेवपूजे यदि वलिनिर्नयुतो वलो वितो वा शातरस्मि श्रंदः
सहीणः अशुभयुतः पापग्रहेण संसक्तः ॥ कृतमदननवां त्यलमरंध्रस्थः पं
चमसप्तनव महादशालगाष्टमसंस्थे ॥ अथवा कृतमदननवां त्यलमरंध्रे
ष्विति पाठः ॥ एषामन्यतमस्थानस्थः भृशुकतेन शुकेण शत्रिपुत्रे मधुधेन
देवपूजेन गुरुणा लग्नगता वीर्ययुक्तो ननयुतो नाप्यवलोकितः एषां त्रमा
णामध्ये एकमेवारि संयुक्तो न च दृष्टस्तदा री जातस्य मरणाय भवति ॥ अ

र्थादिवभृगुस्तत्रात्रिस्तदेवपूज्यातामन्यतमेनवलवतोदृष्ट्येवाभवति
 युक्तोवाभवतितदरिष्टयोगाभवः॥ अत्रक्षीणचंद्रग्रहणं नास्ति तत्कस्मा
 द्वात्मातं॥ उच्यते॥ आगमांतरदृष्टत्वात्॥ तथाच सारावल्यां॥ निधनास्तव
 यत्नप्रविकोणगः क्षीणचंद्रः संयुक्तः पापवर्लिनः शुभदेरदृश्यमानागता
 युष्मं प्रतिः॥ अथानुक्तमरणकामनामरिष्टयोगं नो कालपरिज्ञानं भ्रमर
 विलासियाह॥ योगे स्थानं गतवति वर्लिनश्चंद्रे संवातनुगृहमथवापापेदृ
 ष्टेवलवति मरणं वर्षस्यांतः किल मुनिगदितं॥ १२॥ यस्मिन्नरिष्टयोगे मर
 णकालावधिकोक्तस्तस्मिन्मोयगे जातस्य योगकर्तारो योगग्रहसेवां मध्ये
 योवलवानुसृजौ यस्मिन् रात्रौ जन्मकाले व्यवस्थितः॥ सरात्रिर्वर्लिनः

स्थानतत्रचारक्रमचंद्रमसि प्राप्ते जातस्य मरणं वक्तव्यं ॥ अथ वा चंद्रत्वा
त्मा यथा न गते जन्मकाले यत्र राशौ चंद्रमा व्यवस्थितस्तमेव राशिं प्राप्ते चंद्र
मरणं वक्तव्यं ॥ अनुगृह्य लघुं तत्र चारक्रममाप्नुते चंद्रमसि जातस्य मरणं व
क्तव्यः ॥ कदेत्युच्यते ॥ वर्षस्यांतः संवत्सराभ्यंतरं ॥ एतदुक्तं भवति ॥ अनुक्तका
लरिष्टया तो वर्षा ना निक्रमतीति ॥ नवत्रप्रतिमा सं चंद्रमा सा सर्वा एव तत्र
चंद्रमा बलवान् ॥ भवति ॥ पापे श्च दृश्यते ॥ न च्यते ॥ पापे दृष्टे बलवतीति ॥ ए
षु निर्दिष्टस्थानेषु मध्यायत्रतगश्चंद्रमा बलवान् भवति पापे श्च दृश्यते त
त्र तत्र मरणं वक्तव्यं ॥ न केवलं गतमात्र एव चंद्रं ॥ किल मुनिगदितं किलेत्प
गमसूचने मुनिगदितं इदं रिष्टलक्षणमित्यागमपारं यययि एण श्रूयते इति

अत्रामेराचार्ये ररुभंगगुक्तास्वेव निरूप्याः यतो बहवो जाताः सत्त्वपियो
 गेषु जीवतो दृश्यतेऽतोस्माभिः किंचिद्विरच्यते ॥ सर्वापदानतिवलः स्फुरदं
 शुजालैः लंग्रस्थितः प्रसमयेत्सरराजमन्त्री ॥ एको बहूनि डरित ॥ निरुद्र
 राणिभक्ता इयञ्जलधरप्रणमः ॥ १ ॥ लंग्राधिपोतिवलवानशुभैरदृष्टः के
 दस्थितैः शुभग्रहे रवलोक्मानः ॥ मृत्युं विधूय विदधाति सदीर्घमायुः
 सादृष्टेर्वदुमिरुर्जितयाचलश्मा ॥ लंग्रादृष्टमवत्यपि गुरुर्वधशुक्रदे
 ष्काणगश्चंद्रः मृत्युं प्राप्तमपिनरं परिरक्षत्येषा निर्व्याजं ॥ चंद्रः संपूर्णतनुः
 सौम्यर्क्षगतः स्थितः शुभस्यांतः प्रकरोति ररुभंगं विशेषतः शुक्रसदृष्टः
 बुधभार्गवजीवानामेकतमः केद्रमागतो बलवान् ॥ यद्यपि क्रूरसहायः स

द्योरिष्टस्य भंगापरिपुभवनगतोपि शशीगुरुसितचंद्रात्मजदेष्वाणस्य
रीश्वरतद्वभोगिहृष्टं रक्षते वैषनिर्वाजं ॥ सोम्यद्यं तरगतः संपूर्णः
स्निग्धमंडलः शशिभृतनिःशोयारिष्टहंता भुजंगलोकस्य गरुडद्वारा
शभृपूर्णशरीरश्च शोभो मिमहस्याधस्य द्वितीयपंक्त्वावती स्तिभ्रमणे
हृष्टं चंद्रो विनाशपतिरिष्टा आपूर्णमाणमूर्त्तियथानृपः स्वमयनयेवैष

॥ इति महोत्पलविरचितार्थो हृदयज्ञातकविहृत्सोरिष्टाध्यायः ॥ अष्टः ॥

मययवनमणित्यशक्तिपूर्वरिति ॥ मयनामदानवः सूर्यलब्धवरप्रसादः य
वना म्नेक्षजातयोदोराविदां मणिस आचार्यः शक्तिपूर्वः पराशरः शक्ति
पूर्वो यस्य स शक्तिपूर्वः पूर्वशब्देन पिता नुच्यते ॥ तेः मययवनमणित्यशक्ति

पूर्वैर्देवशक्रादिषु आदित्यादिषु वत्सराः परमायुः प्रमाणाष्टाः प्रतिष्ठाः
 उक्ताः ॥ नवतिष्विविषयेष्वित्यादि अत्र नवादिभिर्देवा सहिता इति सर्वत्रैवं
 विशेषभूतं ॥ तेन नवभिर्देवा सहिता एकोनविंशतिपरमायुः प्रमाणव
 त्सरा दिवसकरा स्यादित्यस्य ॥ तिष्वभिः पंचदशभिः सहिता दशपंचविं
 शतिश्चंद्रस्य ॥ विषयेः पंचभिः सहिता दशपंचदशभोमस्य ॥ अश्विभ्यां द्वा
 भ्यां सहिता दशद्वादशबुधस्य ॥ भूतैः पंचभिः सहिता दशपंचदशशुक्रः ॥ रुद्रै
 रैकादशभिः सहिता दश एकविंशतिशुक्रस्य ॥ दशभिः सहिता दशविं
 शतिः सौरस्य ॥ एतानि ग्रहाणं परम्युः प्रमाणैव माणि ॥ वर्षाणि तु स्व
 तुंगभेषु स्वपरमोच्चांशु स्थितेषु भवन्ति तत्रैव दशः परमोच्यस्थिता ॥ ॥

आदिष्मादयो भवन्ते ॥ एवंविधमेते यथा निर्दिष्टवर्षाणि
प्रयच्छन्ति ॥ अंकेनापि एतात्पुनर्कीदृशानां परमायुः प्रमाण
वर्षाणि ॥ अथ परमनीचावस्थितामायुर्दोषज्ञानं च मंद
क्रांतया ह नीचो तोर्द्धमिति ॥ १॥ त एव दिवसकरादयो नीचे परमनीचे प्रा
प्ता अर्द्धपरमायुः प्रमाणवर्षा योऽपहरन्ति ॥ अत एवोक्तं चेत्तोस्मात्पूर्वोक्ता
त्परमायुषोर्द्धदलं क्रमसिद्धायते ॥ अथेदृशाः रव्यादयः
परमनीचस्या भवन्ति ॥ परमनीचस्या एतदेव पूर्वोक्तायुर्दो
रविः नवसार्धानि वर्षाणि प्रयच्छति ॥ चंद्रो द्वादशसार्धानि
भौमसप्तसार्धानि बुधषट्पदस्यतिः सप्तसार्धानि शुक्रो

दशासाधनिग्रोनेश्वरोदशाश्रंकेनापि वर्य ॥ ए ॥ मास ॥ द ॥ सूर्य ॥ र्ग ॥ १२ ॥ मास ॥ द ॥
 चं ॥ र्ग ॥ ९ ॥ मास ॥ द ॥ भो ॥ व ॥ र्ग ॥ ९ ॥ मास ॥ द ॥ गुरु ॥ व ॥ र्ग ॥ १० ॥ मास ॥ द ॥ शु ॥
 व ॥ र्ग ॥ १० ॥ मास ॥ द ॥ श ॥ ततश्चंतरस्येनुपातइति ॥ ततस्मादुच्यनीचाचंतरस्ये
 मध्यवर्तिनिग्रदेनुपातस्तेराशिकः कर्तव्यः ॥ तत्र तावत्सर्वस्येवग्रह
 स्पपरमोच्यपरमनीचांतरालराशिषट्कं भवति ॥ परमनीचपरमोच्यंतरा
 लं तावदेव ॥ तत्र राशिषट्कं लिप्तापिंडीकृतं दशासहस्राण्यं त्रैषेवशतानि
 भवंति ॥ तत्र सोच्यादधिकग्रहेण भुक्तं यदा भवति ॥ तदा तत्र सोच्यं विग्रोध्यं
 शेषस्य लिप्तापिंडीकार्यं ॥ अथ स्वनीचादधिकं ग्रहेण भुक्तं भवति तदा त
 तस्वनीचमपास्यावशेषलिप्तापिंडीकार्यं ॥ तस्य लिप्तानां ग्रहभुक्तिर्लि

सागणः इत्याख्या॥ तस्यैव ग्रहस्य परमनीचोक्तनिवर्षाणि मासाकार्याणि
कथमुच्यन्ते॥ वर्षाणि द्वादशभिः संगुण्य तत्र मासान् योजयेत्॥ तानि
कृतान्यादित्यादीनां लिख्यन्ते॥ चतुर्दशाधिकं शरवेः॥ ११४॥ सार्द्धं स
तंचंद्रस्य॥ १५०॥ नवति भौमस्य॥ ए०॥ द्वासप्तति॥ १२॥ बुधस्य नवति॥ ए०॥ जी
वस्य षड्विंशत्याधिकं शतं॥ १२६॥ शुक्रस्य विंशत्याधिकं शतं॥ १२०॥ शोरेस्य॥ अं
केनापि॥ ११४॥ सू॥ १५०॥ चं॥ ए०॥ भौ॥ १२॥ बुध॥ ए०॥ ह॥ १२६॥ शुक्र॥ १२०॥ श०॥
शततस्त्रैराशिकं यदि भगणर्द्धलिप्ताभिः खखाष्टदिक् संख्यातः॥
१०८०॥ ग्रहपरमनीचमासालभ्यन्ते॥ तद्ग्रहभुक्तिलिप्ताभिः कियदिदं
ति॥ तत्रेदं सूत्रं॥ त्रैराशिके प्रमाणं फलमिच्छाद्यंतयोः सदृशदृष्टाफ

लेनगुणिताप्रमाणमफलंभवति॥तदर्थग्रहभुक्तिनिमाएवग्रहपरमनीचमा
 सःसंगुणपदलिताभिर्विभज्यावासमासाःमासशेषत्रिंशद्गुणितंतेनैवछेदेन
 भागमापहृत्यावासदिवसाःदिनशेषंषष्ट्यासंगुण्यतेनैवछेदेनभगमपहृत्या
 वासघटिकाःघटिकाशेषंषष्ट्यासंगुण्यत्रविभज्यावासंचयलानिएवमासा
 दिश्रवकांतःफलआगतःमासानांदादशमिर्भगमपहृत्यवर्षाणिलभ्यंते
 शेषमासाः॥एवमागतंवर्षादिपरमोच्चायुर्दशितवर्षेभ्यःसंशोधावशेषंय
 हेणवर्षादिरायुषःकालोदत्तभवति॥एवमुच्चाद्विच्युतस्यनीचमप्राप्तस्यक
 र्त्तव्यं॥नाचाद्विच्युतस्योच्चमप्राप्तस्यप्रायःकालमानायतस्यचग्रहस्यपरम
 नीचायुषिसंयोगग्रहस्यायुषःकालोवर्षादिभवति॥अथवायदिराशि

षट्कुलितामिरक्षयिर्वर्षाण्युपक्रियते तदाभिः किमिति नीचेतोर्ध्वमिति एत
एवदिवसकरादयः परमस्वनीचेष्टेतेषु प्राप्ता अर्धं परमायुर्वर्षेभ्योपहरति
अतएवोक्तं नीचेतोस्मात्पूर्वोक्तात्परमायुषोर्ध्वं फलमिति द्वायते अथेष्ट
शारव्यादयः परमनीचस्य एवपूर्वोक्तात् आयुषोर्ध्वं लं प्रयच्छति तद्यथा र
विषादनिनववषाणि प्रयच्छति चंद्रोद्वाहशसादनिभोमः सप्तवसादनिबु
धषट्कुलहस्यतिः सप्तसादनिशानिः दश अनेनापिततश्चांतरालेनुपात
इति ततस्मादुच्यनीचांतरस्ये मध्यवर्तिनिग्रहनुपातस्यैराशिकंकर्तव्यं
तत्रजावत्सर्वस्यैवग्रहस्यपरमोच्यपरमनीचांतरालं राशियद्वं भवति पर
मनीचपरमोच्यविशोध्यशोषं लितापिंडो कृतंदशसहस्राण्यष्टोचशा

तानि भवन्ति ॥ तत्त्वोच्चादधिकं ग्रहेण यदा मुक्ता भवति तदा तत्र स्तोत्रं विशेषे
 ध्यः श्रेष्ठं लिप्ता पिंडी कार्यं ॥ अथ नीचादधिकं ग्रहेण मुक्तं भवति ॥ तदा तत्र
 स्वनीचमपहयादश्रेष्ठं लिप्ता पिंडी कार्यता संप्रह लिप्तानां ग्रह मुक्त लि
 प्ता गणः इत्याख्या ॥ तस्यैव ग्रहस्य परमनीचवर्षाणि मासाः कार्याणि ॥ कथं
 मुच्यन्ते ॥ वर्षाणि द्वादशभिः संगुणय तत्र मासान् योजयेत् ॥ तानि चादित्य
 नां लिख्यन्ते ॥ तद्यथा चतुर्दश अधिकं शतं रवेः सार्धं शतं चंद्रस्य नरति भौम
 स्पष्टि सप्तति बुधस्य नवति जीवस्य षड्विंशत्यधिकं शतं शुक्रस्य विंशत्य
 धिकं शतं शनैः ॥ तत्रैत्रे राशिकं यदि भगणार्द्ध लिप्ताभिः खखादिदिक्
 सरव्याभिः रेताभिः ॥ १०८०० ॥ इष्टग्रह परमनीच मासालभ्यन्ते तद्ग्रह मुक्त

लिप्ताभिः कियत इति ॥ अत्रेदं सूत्रं त्रैलोक्ये ॥ प्रमाणफलिच्छाद्यंतपोः स
दशरात्रिंशत्फलैर्न गुणिता प्रमाणभक्ताफलं भवति तदर्थं ग्रहभु
क्तलिप्ता एव ग्रहपरमनीचमासेः संगुण्य भगणर्द्धलिप्ताभिर्विभज्या वा
त्तमासाः ॥ मासत्रोषं त्रिंशत्संगुण्य प्रागवद्धिभज्या वात्तं दिवसाः दिव
सत्रोषं षष्ट्यसंगुण्य प्रागवद्धिभज्या वात्तं घटिका इति ॥ एवमागतवर्षा
दिपरमोच्चायुर्द्विंशतवर्षेभ्यः संश्लेष्यावत्रोषं ग्रहेण वर्षादि रायुषः क
लादुक्तो भवति ॥ एवमुच्चादिच्युतस्य नीचमप्राप्त्यस्त्यक्तं ॥ अथ नी
चादिच्युतस्य स्तोत्रमप्राप्तस्य प्राग्वत्कालमानीय तस्यैव ग्रहस्य परम
नीचायुषिसंयोज्य ग्रहायुषः कालो वर्षादि भवति ॥ अथ वायुदिरा

शिष्यद्वलितामिरक्षयुवर्षाण्यपचीयतते॥ तदाग्रदभुक्तलिप्ताभिः किं
 मित्यत्र मध्यरात्रिनाग्रदभुक्तलिप्तागुणयेतततः परिवर्त्यभागद्वार
 छेदनेोछेदं संगुणः छेदेः अंशं गुणोभाज्यस्य भागद्वारः सवर्णित
 योरेत्पत्रवर्षाण्यमेव स्वच्छेदेन द्विकेन भगणार्थलिप्ताः संगुण्य स्वस्व
 दूधरायमासा भवन्ति॥ २१६०॥ एताभिर्भागमपहृत्य वषाणित भ्यंते॥
 शिष्टं द्वादशभिः सविकलं संगुण्य दिनघटिकाश्वानयितव्याः शेषं प्रा
 ग्वत्कर्म॥ अथ लघुनोपायेन पिंडायुषं आयननं प्रदर्शयते॥ तद्यथा॥ इष्ट
 ग्रहात् प्रायुक्तमुच्यध्रवकं विशोधावशेषकर्मभूमौ स्थिपयेत्॥ अथो
 चध्रवको न युध्यति॥ तदाग्रदेराशिद्वादशकंदत्वात् तस्मादुच्यमपासा

शेषं स्यापयेत् ॥ ततस्तदवशेषं राशिषट्काद्भूतं भवति तदा राशिषट्काका
पास्यशेषं स्यात् ॥ अपरा शिशुद्वयधिकं भवति तदा तत् स्यात् ॥ ततः क
र्कभूमौ राश्यादिकं विलिप्ता तं स्वपरमायुर्वर्षैः संगुण्य स्वच्छेदे विभज्य
लब्धं वर्षाणि तदवशेषं स्यात् ॥ विलिप्तिका स्यान्नेषा कला स्यान्ने
च षष्ट्या भागानां त्रिंशत्तराश्यानां द्वादशाभिः राशिभ्यो लब्धं वर्षाणि
तदवशेषं मासाः ॥ अंशशेषं दिवसाः लिप्ताशेषं घटिकाः विलिप्ता
शेषं च षकाः एतावत्कर्मणं स्फुटं भवति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ स्त्रोच्य
शुद्धो ग्रहः स्पृष्टः षड्मासं नो भवति ॥ स्वपिण्डगुणितो भुक्तो भादि
मानेन ॥ २२ ॥ ३० ॥ ६० ॥ वत्सरा इति ॥ होरात्वं श प्रतिममिति ॥ होरात्वं

सानवांशप्रतिमाएवर्षाणिददाति॥यावंतो नवांशकालमेनमुक्तास्त
 वंतोववर्षाणिददाति॥तत्कतकरणंयथा॥तात्कालिकस्यलग्नाश
 नयास्पशेषंलिप्तापिंडीकार्यस्तत्रातद्वयेनभागमपहृत्यावासंभुक्त
 नवांशकास्तावंत्येववर्षाणिलग्नमायुर्दायंप्रयच्छति॥अवशेषेणस
 हत्रैराशिकंकृत्वावर्षाणामधस्तात्मासाद्यंस्याप्यित्यंतंनयथा
 यदिलिप्तासतद्वयेनर्द्धदेशमासाः लभ्यंते॥तदावशेषलिप्ताभिःकि
 यंतइति॥तेनावशेषलिप्ताद्वादशभिःसंगुण्यत्रातद्वयेनविभज्यावा
 संसिःतेवर्षाणामधस्याः॥मासशेषंत्रिंश॥तसंगुण्यप्राग्बहिभज्या
 वासंदिवसस्तेचमासानामधस्याप्यदिनशेषंषष्ट्यासंगुण्यप्राग्बहि

भज्जावाप्तं विषट्टिकाघटिकानामधस्थाप्यः॥ एवं लग्नायुर्दीयः॥ अपरे रा
शितुल्यमायुर्दीयमिच्छंति॥ लग्नेन यावन्तो राशयो भुक्तास्तावन्तो ये वर्षाणि
लग्नायुः लग्नस्य भुक्तभागादिकं लिप्ता पिंडी कृत्यमासाद्या नयने त्रैराशिकं
कर्तव्यं॥ यद्यष्टादशानि लिप्ताशतेर्षादशमासालभ्यन्ते॥ तदेताभिर्लग्नभु
क्तलिप्ताभिः कियंतइति॥ प्राग्बद्धर्षाणामधस्तान्मासाद्यमानयितव्यं॥ ए
वं के विह्वलायुर्दीयमिच्छंति॥ तथा च मणिस्यः॥ लग्नराशिसमाश्चाष्टा
मासाद्यमनुपाततः लग्नायुर्दीयमिच्छंति होराशास्त्रविशारदइति॥ एताव
देवमतं शोभनं॥ इत्यस्माकमभिप्रेतं॥ अन्ये त्वेवमिच्छंतिलग्नं शक्यते
वलवतिरात्रपधिपेवलवतिचराशितुल्यामिति॥ सारावल्यां॥ लग्नादयो

शत्रुत्पत्त्यादंतरेचानुपाततः॥ तत्पत्तौवलसंयुक्ते राशितुल्यश्च भाधिपेदि
 त्वाचनू मिति॥ येन ग्रहेण यावत्संख्यायुर्द्वयोदत्तस्तत्तस्य स्वं भवति तस्मात्स्व
 दशायुषो भौमादिकस्य ग्रहस्य वक्रविपरितगतं हि त्वा यो ग्रहो रिपुग्रह
 गतः शत्रुक्षेत्रगतो भवति तेन स्वादायुषस्त्रिभागो फीयते स ग्रहस्त्रिभाग
 पहरतीत्यर्थः॥ वक्रितपुनः शत्रुक्षेत्रगतो नापहरति॥ तथा च॥ वक्रचारं वि
 नाशं शत्रुरात्रे हरेद्ग्रहः॥ एतद्वदूनां मतं॥ आचार्यस्य पुनरवपक्षो भिषे
 तः अन्यथा हित्वा भौमं रिपुग्रहं गते हीयते स्वत्रिभागमिति अवक्षव॥ अ
 तएव ज्ञापरोपायवक्रगो ग्रहः आयुर्द्वयं सवलत्वा त्रिगुणं ददाति तथा
 चापि नापहरतीति निश्चयः॥ अन्येषु पुनः एवं व्याचक्षते यथा॥ वक्रमंगार

कंहित्वा यो ग्रहा रिपुराग्निगः तेन स्वादायुषस्त्रिभागो प्रायते भौमः शत्रु
क्षेत्रगतो नापहरति ॥ अत्र च वादरायणः ॥ भूम्यः पुत्रं वर्जयित्वा रिपुस्या
हस्य स्वादायुषस्ते विभागमिति ॥ सूर्याश्च न द्युतिश्चिन्ति ॥ सूर्येण रवि
णश्चिन्ता द्युतिर्येषां ते सूर्याश्च न द्युतयः आदित्यमंडलास्तमितेषु
दलमर्धं प्रायत किंतु शुक्रार्कपुत्रो सितशोभे श्वरो प्रोत्थ ॥ वर्जयित्वा ताव
त्संगतावपि नापहरतः ॥ तथा च वादरायणः ॥ असंयाताः सर्व एवाहं हानि
कंहित्वा दैत्यपूज्यार्कपुत्रो ॥ अथ ग्रहाणां स्वादायुषश्चक्रपातेनापहो निप्र
हरिषिणाह ॥ सर्वाहं विवरणपंचषष्ठभागा इति ॥ असत्सु पापग्रहेषु
व्यवभवनादारभ्य सप्तमांतां यावद्व्यवस्थितेषु सत्सु क्रमेण यथाक्रमं

११७

सर्वादयो भागाः क्षीयन्ते अत्र तन्मद्वादशास्यः पापः सर्वमात्मो यमायुमपह
रति॥ एकादशास्योर्ध्वदशममस्य त्रिभागं नवमस्य चतुर्भागं अष्टमस्यः
पंचमभागं सप्तमस्यः षष्ठभागं एतेष्वेव व्ययमवनादिषु षट्शुभग्रहेषु
अवस्थितेषु सत्सु अस्तु भग्रहस्योक्तस्यार्धक्षीयते॥ तत्र तन्मद्वादशास्यः
शुभग्रहः स्वादायुषोर्ध्वमपहरति एकादशास्यः चतुर्भागमपहरति दश
मस्यः षड्भागं नवमस्योष्ट्रभागं अष्टमस्योदशमभागं सप्तमस्योद्वाद
शभागमिति॥ उक्तस्यानेषु यदाग्रहद्वयं भवति वहवो वासुः तदा तेषां
मध्ये यो बलवान्स एक॥ एकोऽंशं भागं यथा पठितमपहरत्॥ नान्ये अप
रंहरति॥ एतत्सत्यमाह॥ सत्याचार्यः कथयति॥ अंशग्रहग्रंथं यथा संभ

११७

वंभागप्रदर्शनार्थं॥ तथाच सत्यः॥ द्वादशाष्टकमात्मसप्तमं यावदिति प्रह
रणकर्मणि एकद्विगेषु वार्याधिकः स्वभागं हरेदेकः॥ अर्द्धतृतीयमथ चतु
र्थस्तथा पंचमं च षष्ठं च आयुर्पिडात्पापाहरं तिस्रो म्यास्ततोर्द्धाणि॥ द्वादश
संस्थः पापः स्वायुर्दायशो भनस्तदर्द्धतु अपहरति सर्वमायुः यथा योगस्था
वपिवक्षेदिति वराहमिहस्य ष्वेवं मतं॥ इह सत्यमन्तोपन्यास आगमानुस
तिप्रदर्शनार्थं पापश्चक्रपातयदायुषो सहरति तस्य सप्रमाणं ज्ञानं वसं
ततिलकेनाह॥ साक्षीदितोदितनवांश्चाह तात्समस्तात् भागोऽयुक्तान्
संख्यमुपैति नात्रां॥ क्रूरे विलग्नसहिते विधिना त्वनेन सोम्ये दिते दलमतः
प्रलयं प्रयाति॥ नृदितनवांश्चाः॥ साक्षीदितेन सह नृदितेन सह साक्षीदितेना

श्रुतेन दितनवांशः साधो दितो दितनवांशः ॥ तत्कालिकं स्फुटलमं
 लितापिंडीकृत्य शतदेन ॥ २०० ॥ भागमपहृत्या वासंतस्मिन्काले भवक्र
 म् सतवंतो नवांशकाः उदिताः यश्चाधो दितनवांशः सतत्रो दितनवां
 शसकमूहयो ज्याः एवं कृते साधो दितो दितनवांशो भवति ॥ तेन गतिता
 गतं समस्तमेवायुः पिंडं गुणनीयं ॥ एवं कृते साधो दितो दितनवांशः सत
 समस्तमायुः पिण्डं भवति तस्मादष्टादधिकशतेन भागेन यदवाप्यते व
 र्षादितनाशमुपैति ष्यंगच्छति ॥ किं सर्वेषां नेत्याह ॥ क्रूरविलग्नसहि
 तेति ॥ यदा विलग्नस्यः क्रूर आदित्यां गारकशो नैश्वराणां मत्पतमा भवति
 तदैवागतं वर्षादि समस्तयः पिंडि संशोध्यं एवं कृते तत्कालजातस्य जं

तोरायुर्वर्षादिस्फुटं भवति किंतु प्रत्येकस्य कर्मकर्तृमये नायुः शुधानि
दशवर्षाणि सर्वेषां भवन्ति विधिना त्वनेन सौम्येक्षिते इति ॥ अनेन विधि
ना लग्नस्यः क्रूरग्रहो यदा सौम्येक्षितः शुभग्रहेण यथा दृश्यते तदा विधिना
त्वनेन सार्द्धे दितो दितनवांशहस्तमस्तादायुः पिंडादष्टोत्तमश्रातेन भागे
हतेयफलं लब्धमतोदलं प्रलयं यांति तदक्षित्यायुः पिंडात्पातयेद्देवं
कृते आयुः प्रमाणं स्फुटं भवति ॥ अन्ये एवं व्याचक्षते ॥ तत्कालिकेन ल
भेन ये भुक्तनवांशकास्ते सार्द्धे दिता याव्याः ॥ अयमप्यः तत्कालिकस्य
लग्नस्य राशौ नयस्य भागलिप्ता पिंडादक्षित्या शतद्वयेन भागमपहृत्या वा
मुदितांशकास्तेः प्रागवत्कार्यं ॥ एतदपि समूलं तेन लग्नभागालिप्तोक्त

ताभिप्रत्येकग्रहदत्तवर्षायायुर्द्वयं संगुण्य स्वच्छेदे भागमपहृत्योपर्यु
 परियोजयेत्तु वर्षस्थाने भगण कलाभिर्भागमपहरेत्तु लब्धं वर्षादित
 स्प्राग्वत्यानतं कार्यं ॥ तथाच सारावल्यां ॥ लग्नांशुलिप्तिकाहत्वा प्रत्ये
 कं विहगायुषा भाज्यां मंडललिप्ताभिलब्धं वर्षादिशोधयेत् ॥ आयु
 षो लग्नं गेकरे सौम्यदृष्टे तु तदलमिति एतदेव शोभनमस्माकं प्रति
 भाति ॥ न केवलमत्र यावच्चक्रपातेऽप्ययं विधिः लग्नादिष्टग्रहं विशो
 ध्यावशोऽयं यदिषद्भाह्नतदाज्यस्वचक्रपातो न्याय्यश्चेति तेनावशोऽप्येण
 युः पिडस्य भागमपहृत्य लब्धं प्रग्वदायुषः पातयेत् अथ चरुपाह्नो भाग
 हारो भवति तदा रूपाद्भागहारं संशोधय शोधयितुं युर्द्वयं संगुण्य रूपाभागम

परहृत्पलध्वमेवायुः शुभं भवति नक्तं चलग्रं ग्रहे नक्तं षड्ग्रहे नक्तं यद्यसौ ह
रः आयः पिंडं भजे ते न लब्धं वर्षादिशोधयेत् ॥ रूपाय दे नो हारः स्याद्गुणा
च्छुद्धे न ताडयेत् ॥ रूपेण विभजे ह्येवं तदेवायुः स्फुटं भवति ॥ अस्मिन्सा
क्षेदिते कर्मणि लंग्रे यद्यक्षौ पापौ भवतस्तदापो लभ्यते शोदितसमीपे स एव
ग्राह्यो नेतर इति अत्र क्रूरशब्देन क्षाणचंद्रमानग्राह्याः ॥ तथा च वादरायणः
सूर्यो गारुडानि नामेकस्मिन्ने भवति हानिः विधिना त्वनेन सौम्ये क्षिते द
त्तं पातयेत्तद्ध्वं ॥ अथ पुरुषाणां परमायुः प्रमाणज्ञानं शिष्यरिणाह ॥ समा
ष्टिद्विघ्नी मनुजकरिणां पंचचनिशाह्यानां द्वाविंशत्स्वरकरभयोः पंच
कक्षतिः विरूपासाप्पायुर्वृषमहिषयोर्द्वादशशुनां सृतं छागादीनां द

शकसहितायट्चपरमं॥समाषष्टिर्दिघ्नीइतिसमात्राष्टेनवर्षमुच्यतेष
 ष्टिर्दिघ्नादिगुणीकृताविंशत्यधिकंवर्षशतंभवतिएवंविशतिअधि
 कंवर्षशतंपंचनिशापंचरात्रिषोडशरात्राणिइत्यर्थः॥मनुजानामनु
 र्यानांकरिणाम्॥हस्तिनांपरमायुःहयानांअश्वानांघ्राविंशद्वर्षाणि
 परमायुःखरोगर्दभःकरभःउष्ट्रःअनयोःपंचकृतिःपंचस्पृकृतिःपंच
 कृतिःपंचानांवर्गःपंचविंशतिःपरमायुःसाविस्त्येतिचतुर्विंशतिपर
 मायुःगोमहिषयोरित्यर्थः॥शुनांसारमेयानांघ्रादशवर्षाणिस्वग्रहा
 णांसर्वेषांनयिनामुपलक्षणाण्यर्थःतेनसिंहमार्जारादीनांजातानाम
 पिपरममितिआदिग्रहणात्सर्वेषांशेषभूतानांप्रयोजनंश्वादीनांजा

तानामायुः प्रमाणज्ञानार्थमिति तद्व्याख्या ॥ अथादेर्जातस्य पुरुषवद-
युः प्रमाणमानायतत्रैराश्रिकं कर्तव्यं ॥ यदि विंशत्यधिकं वर्षं ज्ञातं
पंचदिनाधिकं यस्य पुरुषस्य चायुः प्रमाणं तस्येदं मासद्वित्रिंशद्वर्षयुः
प्रमाणस्याश्वस्य किं स्यादिति एवमागतमायुः प्रमाणमश्वस्य तत्का-
लजातस्य वाच्यं एवं सर्वेषामभिहितप्राणिनां स्वायुषामुपक्रमेण
त्रैराश्रिकं कृत्वा तत्कालजातस्यायुः प्रमाणं निर्देशं कार्यः ॥ अन्येण
वं वदन्ति ॥ यथा वत्सगृतात्परमायुषः प्रमाणं न कश्चिज्जीवति तद-
युक्तं यस्माद्विंशत्यधिका वर्षं ज्ञाता दारभाधिकमर्षयुः गणितक-
र्मण भवति तस्मात्पारमायुः प्रमाणपठनं त्रैराश्रिकार्थमेव ज्ञात

व्यमेव॥ यथायस्मिन्योगज्ञानस्यप्रमाणमायुः भवति तद्योगज्ञानं पुष्पि
 ताप्रयाह॥ अनिमिषपरमांशके विलम्बेनाश्रितनयेन विपंचवर्गलिप्ते
 भवति हि परमायुषः प्रमाणं यदि स हिताः सकलास्वतुंगभेषु॥ अनिमि
 षोमीनः तस्य परमांशको नवमनवांशकस्य चांशः तस्मिन्निमिषि पर
 मांशके विलम्बेनाश्रितनये बुधे च गविष्टपंचवर्गलिप्ते स्थिते लिप्ताः
 पंचविंशतिभुक्ताः बुधः षष्टिस्थितः सकला समस्ता अन्यग्रहाः सर्वस्वय
 दिस्वतुंगभेषु स्थिताः परमेवगता भवन्ति तदा जातस्य परमायुतः प्रमाणं
 विंशत्यधिकं वर्षज्ञानं च दिनाधिकमायुर्भवति तत्र कर्मतयथा॥ आदि
 त्यादयो ग्रहाः सलमगाः ईश्वराः सूर्य० चंद्र० शुक्र० बृ० म० रा० ल० आ

दित्यादीनां यथापठितानि परमायुः प्रमाणवर्षाणि भवंति बुधस्पुनः क्रि
यते तद्वत्तावद्बुधनीचभादिभ्युत्तस्तस्मात्कालिका बुधपरमनीचमिदं ॥ २१ ॥
२५ ॥ १५ ॥ १०८ ॥ ० ॥ संशोध्या जातं ॥ १२१ ॥ २५ ॥ २५ ॥ एतद्विपिंडं ॥ २७ ॥ २५ ॥ एता मि
ल्लैराशिकं यदि भगणर्द्धलिप्तानां ॥ १०८ ०० ॥ सांजुधामरमृणचवर्षाणि य
द्भवन्ति तदासां ॥ २७ ॥ २५ ॥ नीचातिक्रान्ति लिप्तानां कस्यादिति अत्र फलं प्रा
गवधार्यदि ॥ ७ ॥ ६ ॥ ५६ ए ५ ॥ एतद्बुधस्यायुः तत्र लमादेकादध्यात इत्वा सा
धनिसप्तवर्षाणि स्यादष्टमस्यानं स्थितत्वात्परमायुः प्रमाणवर्ष विंशते
पंचविभागे चत्वारिवर्षाणि पातयित्वा तानि वर्षाणि ॥ ६१ ॥ १६ ॥ आदित्य
चंद्रहृहस्यति शुक्र एणं परमायुर्लग्नस्पनवमनवांशकस्य ताचवर्षाणि

सर्वेषां स्थापनं सू च मं बु ह शु श ल सर्वेषां योग ॥ १३० ॥ एवं दर्शित
 योगे परमायुः प्रमाणमागतमिति अत्र चादित्ये मे ॥ ६६ ॥ अथैक न्यास्य ॥ १९
 २५ ॥ ५७ ॥ ७ ॥ १५ ॥ २१ ॥ १६ ॥ ए त्वबुधस्य न संभवति तेन षड्विग्रहेः ॥ रुच्यस्ये
 बुधकेवलं च षष्ठ्ये योगे यंद प्रकृतः ॥ अत्र च परमोच्यं गते सूर्ये बुधस्य च
 षास्त्रागचतुष्टय ॥ मित्युक्ता स्थितिर्भवति नास्मादधिकं ॥ यतो मधाको
 दचरान्निस्थाने षट् भागाः षट् पंचाशद्विंशति भवन्ति ॥ तदा तस्य स्फुट
 स्य परमोच्यता भवति एष एव सूर्यो मिध्यमबुधः अत्र च षात्परमोर्कफलं
 परमं च शीघ्रफलं धनगतं भवति ॥ तदा बुधदृष्टे भागचतुष्टके स्फुटो बुधो
 भवति तत्र यथा प्रदर्शितं लभेयं च स्थितग्रहसंस्थया चतुर्भागे द

दृशोबुधोभवति॥१॥ अस्मान्नीच॥६॥ मिदं संज्ञाध्व॥ ए॥१॥ एतालिप्ता
पिंडाकृतं॥२॥ ४००॥ एतामिहैरात्रिका॥१॥ यदिभगणाईलिप्तातामे
तासां॥१०॥ ८००॥ षड्र्याणितदेताभिः॥१२॥ ४०॥ नीतिलब्धं एतदुधपरम
नीचवर्षेगुप्तत्वाज्ञातं वर्ष॥७॥ मास॥७॥ दिन॥१॥ एतदाद्येषुयथादत्रिति
वर्षेषु॥१॥ सयोज्ज्जातवर्ष॥१२॥ मास॥१॥ दिन॥२॥ एतद्विज्ञितात्परमा
युः प्रमाणदधिकमप्यायुः सभवतातितस्मात्परमायुः प्रमाणपवनं त्रैय
शिकार्यमवधारय्यातं अनेषुनरनिमिषपरमांशकेविलमेयोगमेव
यं व्याचक्षते॥ यथा मानोवर्गोत्तमगते लये ह्यस्येनबुधेनपंचविंशतलि
प्तामुक्ताभवन्ति अनेचग्राह्याचरात्रिषुपरमोच्चभागवतिकरेणा

पियदि स्येनास्तथापियोगशक्तेरेवपरमायुः प्रमाणं जाजातो जीवति ॥ अथ
 बुधस्य परमनीच ध्रुवकमिदं ॥ सांप्रतं कर्मकाले कथमिदं प्रदर्शितमित्य
 त्रोच्यते ॥ चतुर्दशभागान् भुक्ता पंचशपठेन परमनीचभागवत्स्थितो
 भागः परमनीचस्य प्रदर्शिताः तत्रस्यस्य परमनीचस्य प्रदर्शनमायुर्भ
 वतितस्माद्यावत्पंचदशे भागे न भुक्त बुधेन तावदत्राशिकोत्पत्तिन क
 र्तव्योत्पत्तः कर्मकाले पंचदशभागः प्रदर्शिताः इत्येतत्सर्वेषामेव ग्रह
 णां त्रैराशिककाले पठिते भागोक्तैः प्रदर्शितं स्यान्नित त्रैराशिकायुर्ध
 वध्रुवकाः अत्र त्रैराशिकं कार्यं परमनीच ध्रुवकाः ये तेः क
 र्मकालव्य मिति अथास्य परमस्य पमिदं त्रिंशदायुर्दृश्यस्य

इधणत्रालिन्याह॥ अयुर्दायं विलुप्तो गुप्तिचेवं देवस्वामि
मासिद्धसेनश्चक्रे दोषश्रेयां जायतेष्णवरिष्ठं हित्वा ना
युर्विशतेः स्यादधस्तात्॥ एतदायुर्द्वयो न केवलं मय यवनमणिस्य शक्तिः
वैरुक्तः यावद्विष्णुगुप्ता नास्ते चाणक्या परनाशे वमेव युक्तं आचार्यदेवस्वामि
मातया सिद्धसेनाख्यं चक्रे कृतवानित्यर्थः॥ तथा च विष्णुगुप्तः॥ परमो
च्यगतेः सर्वैः मानमानोऽत्र संस्थिते सोम्येष्ट्यगते जातः परमायुर्हि जाव
तितया च देवस्वामि॥ सूर्यादौ रुच्यगते मानमानोऽत्र संस्थिते तन्ने सोम्य
ह्यभं याते जातः परमायुराप्नोति तथा च सिद्धसेनः॥ माने परमां गते सो
म्यगविपंचलिप्रवर्गस्यः सर्वपरमोच्यगते जातः परमायुराप्नोति॥ यथेव व

रुमिराचार्यैरुक्तं तत्कालस्य दोषः ॥ अत्रोच्यते वक्ष्यमाणं सत्याचार्यमतप्र
 दृष्टोत्तमायुर्दयिं वदुतराणामाचार्याणां मतं यस्मादाचार्यवराहमिहिरास्यः
 प्रतिज्ञेयं ज्योतिषभागमन्त्रांस्त्रिविप्रतिपत्तौ न योग्यमस्माकं स्वयमेव विक
 ल्पयितुं किंतु वदुतां मतं वक्ष्ये अस्य परमतस्य वदुतरवध्यत्वात्तावदास्तां
 यवदसंभवदोषोपपत्तिदोषश्चैवामित्यादि ॥ एषामाचार्याणां मते दोषो
 जायते ॥ कीदृशे श्रोत्याह अष्टाचरिष्टमित्यादि ॥ वर्षाष्टकां यावज्जाता
 नाभरिष्टमुक्तं वर्षाष्टके हि त्वात्पत्त्वावर्षविंशतेरधस्तदश्रितप्रकारे
 णायुर्णस्यान्तागच्छत्यायुः ॥ एवं वर्षाष्टकाद्धमरिष्टेनास्ति ॥ तस्माद्
 वर्षाष्टकाद्धैव वर्षविंशतेरधस्तान्तकस्य चिन्तारणमापद्यते ॥ यावच्च

ग्रंथेस्मियंत इति ॥ अथ तेषां प्रत्यक्षदोषः ॥ अकनातेषां आचार्याणां मते
आयुर्दीयदृष्यांशुलिङ्गाह ॥ यस्मिन्योगे पूर्णमायुः प्रदिष्टं तस्मिन्प्रोक्तं
चक्रवर्तित्वमन्येः ॥ प्रत्यक्षोयं तेषु दोषोपरोपि जीवत्यायुः पूर्णमप्येर्विनापि ॥
अनिमित्तपरमांशुके विलग्न इत्यास्मिन्योगे षड्रहः परमोच्यगता भवति
षड्रिश्च परमोच्यगते चक्रवर्ती भवति इति प्रोक्तमभिहितमन्येराचार्यैः ॥
तथा च वादरायणः ॥ षड्रिः स्याच्चक्रवर्ती त्रिभुवनमखिलं शास्ति सर्वं ग्रहं
इति ॥ यवनेश्वरश्च षड्राराज इव लोपकर्षप्रदानमोनेधितिजातशक्तिः
तच्च परमोच्यगतायावत् षड्रहान् भवति तावत् परमायुर्न प्राप्नोति ॥ तदा
परमोच्यगता भवति तदा जातेन चक्रवर्तिना भवितव्यं एवं पूर्णमायुर्विज्ञा

त्पथिकं वर्ये शतमर्थे र्विनावहवः पुरुषाः जीवन्ति ॥ तस्मादपमपितेष्वपर
 दोषः ॥ एतच्च परमतायुर्दृष्टं ग्राह्यं लिनीद्वयवदसंबंधं वराहमिरक्तमेवन
 भवतीति तत्र तावद्यदत्र प्रथमं ग्राह्यं लिनीद्वयं मुक्तं तस्य दृष्टं स्या संव
 दत्वमुच्यते ॥ एतच्च परमतायुर्दृष्टं स्यादसंबंधत्वमुच्यते ॥ सार्धोदितोदि
 तनवां ग्राहतात्समस्तादिति न्यायेन ॥ क्रूरविलग्नगते आयुधः पातनं क्री
 यते ग्राह्यं लिनीद्वयसंबंधं वराहमिरक्तमेवन संभवति प्रतिभाति ॥
 तत्र तावद्यदत्र प्रथमं ग्राह्यं लिनीद्वयं मुक्तं ॥ तस्य दृष्टं स्यामुच्यते ॥ सा
 र्धोदितोदितनवा ग्राहतात्समस्तादिति न्यायेन क्रूरविलग्नगते आयुधः
 पातनं क्रियते तस्य प्रतिलग्नप्रत्यंशकवंशदि यत्तान संभवतीति ॥ तच्च पा

तयित्वायद्युरवशिष्यतेतस्यापिइयत्तानास्तिइति॥तस्मादुक्तंनयुर्विश्र
तेःस्पादधस्तात्तदयुक्तं॥अत्रोदाहरणंयथाकुंभ
लग्नस्यायंशकनदयेआदित्यचंद्रशुक्राःपरमो
मेवुधजीवशनेश्वराःपरमनीचेभोमश्वकुंभस्याष्टविंशतितमभागयुक्तः
स्थितस्तदात्तात्कालिकाग्रहाःसलग्नापूर्वदेशिताःअत्रलग्नेमनकिंचि
दुक्तमिति॥तन्मायुर्दीयोनास्ति॥परमोच्यगतानांपरमनीचगतानांचज्ञाय
तेभोमस्पक्रियतेतात्कालिकाज्ञोमादस्मा॥२६॥भोमस्पपरतोच्यध्रवकमि
दं॥२७॥संशोध्यजातं॥एतद्विनापिंडीकृतं॥२८००॥अथत्रैराशिकंयदि
भगणार्धलिप्ताकानामेतासां॥१०८००॥भोमनीचमासानवतिर्भवति॥२९००॥

१२८

तदेतासां कियंत इति लब्धमासाः ॥ १५ ॥ एते वर्षे विमानं जातं ॥ १॥ मा० ३ ॥ एत
 ज्ञौमपरमोच्यवर्षे षेतेषु १५ संशोध्य जातं वर्षं ॥ १२ ॥ मा ॥ एवं भौमायुर्दायः अ
 अजीवस्य लग्नदाश्च स्थित्वा चक्रपातेनार्धपात इति जात आयुर्दामः ३
 परमोच्यगतानां परमनीचगतानां च शत्रुक्षेत्रत्वांशमसंगतानां मर्धं च
 न पात्यते अंशमसंगतानां मर्धं च न पात्यते ॥ यस्मात्परमांशके विलग्न
 इत्यस्मिन् योगे चंद्रमसो दृश्यत्वाद्यप्यायुषस्त्रिभागः पात्यते तदा पूर्णमायुः
 न भवति यस्मादन्याचार्यमतमिति मित्रावुधावुक्तं मूलत्रिकोणादनधर्म
 बंधपुत्रव्ययस्यानगताः ग्रहेन्द्राः ॥ तात्कालिकाः स्फः स्रष्टुदेशहस्पस्वोचो
 पचयो यस्य विहृष्टचार्यः जातित्रयष्टाष्टममूर्तुद्वयत्रिकोणे कगृहविनि

१२८

ष्टः तत्कालमेतेरियवो भवन्ति॥ मित्रारियवश्चक्षे अनेनापि शुक्रश्चंद्रमस
सात्कालिक मित्रं न भवति तस्मान्मीनस्ये शुक्रो ह्यस्य चंद्रमाः शत्रुगृह
गतो भवति॥ तस्य च शत्रुक्षेत्रस्य त्वाय्यप्यायुषस्त्रिभागः पात्यते तदा निमि
षपरमांशके विलग्न इत्ययं योगः पूर्णमायुर्न प्राप्नोति॥ तच्चाचार्येण जंगराहि
कयेव प्रदत्तिं॥ तेनैतत् ज्ञापयति॥ परमोच्य गतानां परमनीच गतानां शत्रुक्षे
त्रे अंशमसंगतानां चार्धन पात्यते तेन यथा दर्शितानि पृथक् ग्रहायुर्द्वयव
र्षाणि लिख्यते॥ २॥ १९॥ च॥ २५॥ वर्ष॥ १३॥ मा॥ १॥ मवर्ष॥ ६॥ बु०॥ वर्ष॥ ३॥ मा॥ १॥
८०॥ वर्ष॥ २१॥ शु०॥ वर्ष॥ १०॥ बालमेनन किं दुक्तं मितिलग्न आयुर्द्वयो नास्ति न
अथैतेषां योगः वर्ष॥ १६॥ मा०॥ ६॥ अथांगारक स्पलनत्वात् सार्धं दितेति

१२९

कर्मक्रियते॥ तत्र कुंभारंभत्वा नवतिनवांशमुक्ता भवन्ति ते च नवांशका भव
क्रस्योदिताः नवत्यगता एकनवतिमः॥ ए॥ तेनेकनवत्मा सर्वा मूलधूपिंड
मिदं वर्षा ए॥ मा॥ ८॥ पुनितं जातं॥ ८॥ ६२॥ अस्याष्टाधिकेन शतेन भामय
स्तत्वा वा संवर्षाणि॥ ८॥ अ॥ एता निवर्षाणि अस्मात्संशोध जातवर्षा॥ १५॥ मा
६॥ एवमष्टाभ्यः ऊर्ध्वं विंशतेरधस्तादापुरुषपन्नमिति तस्मादयुक्तमुक्तं
न पुर्विंशतेः स्वादस्तादिति॥ अत्राण्येव दंति॥ यथा करही नमी नलमह
दि कृत्वा तद्वराहमिहरेणेत्तं अनिमिष परमांशके विलग्नमिति अनेन
पिप्रकारेण विनवक्तव्यं॥ यथाना पुर्विंशतेः स्यादधस्तात् अत्र धन्विलग्न
ज्ञाण चंद्रे विंशतिमेभागे बुधस्तत्रास्तमितः सर्वेष्वन्येषु परमनीचस्येषु यस्या

१२९

जन्मो भवति तस्य चक्रपाते नैवार्युर्दयो वक्रपतता तस्मै वता वत्पट्टपते तत्र
तात्कालिकग्रहाः सलग्नाः ॥ अथ बुधस्य प्रागवत्कृत्वा
जातं वर्षं १० ॥ मा १० ॥ अन्येषां परमनी च स्थितत्वात् ज्ञात
यते लग्नेन ॥ न किंचिद्भुक्तिमिति तस्या युर्दयो नास्तीति ॥ चंद्रस्य प्रापस्य क्षीण
त्वाद्ग्रहादशस्यत्वाच्चक्रपाते न सर्वतदा युर्दयो नास्ति ॥ आदित्यस्य ल
ग्नैकादशत्वाच्चक्रपाते नार्धपात इत्वा जातं वर्षं १० ॥ बुधस्यास्तमितत्वाद
र्धपात इत्वा जातं वर्षं ५ ॥ मा ५ ॥ दशमस्यत्वाच्चतुरादिभिरेकस्यैः प्रवृज्यां
त्वांग्रहः करोति वलो ॥ वक्रवीर्ये स्तावन्नः प्रथमवीर्याधिकस्यैवं ॥ यस्य जन्म
निचत्वारो ग्रहा रेकरा गता भवन्ति स प्रवृज्या माप्नोति आदिग्रहणात्प

चषष्टसप्तवाश्रप्रवृज्यामन्येषामेकराशिगतानां मध्याद्यो वली सकरोति व
 ऊवोर्यानां संवंधिन्यः प्रवृज्याः मा प्रोतिप्रथामा वीर्याधिकस्यैवावदु प्रवृज्या
 सुप्राप्तौ सुयोग्ये त्वर्थं विलवांस्तस्य संवंधिनो प्रवृज्या प्रथमं वक्तव्यां ततो वला
 वलक्रमेण चतुरादिष्वेकस्येषु यदि न कश्चिद्वलवान् भवति तदा जातस्य
 प्रवृज्या नैव वक्तव्याः तत्र न ज्ञायते कस्य ग्रहस्य का प्रवृज्यास्तदर्थमाह ताप
 सहस्रश्रावकरक्तपटाजीवा भिक्षुश्चरकाणं ॥ निर्यथानां चार्कत्पराजितैः
 प्रच्युतिर्वलिभिः ॥ चतुरादीनामेकस्यानां मध्यादके वलवति तापसो भवति ता
 पसो वाणप्रस्थः चंद्रे वलवति हृदश्रावक ॥ कपाली भोमे वलवति रक्तपा
 टासाकरक्षिक्तः बुधे वलवति आजीवी भवति आजीवी एकदंडी जीवे वलव

तिभिर्भुवतिशुक्रैवलवतिचरकश्चक्रकरः सौरेवलवतिनिर्ग्रयोभवति
निर्ग्रयो नमः क्षपाणकः अर्कादरभ्यक्रमेण पराजितैः प्रचुत्येर्वलिभिः चतु
रादिनामेकस्यानयोवलीग्रहः सचेतद्रुदयुधेनैनग्रहजितः अतोभवतित
द्रुदोक्तप्रवर्जितोभुत्वादुस्यजति एवं वक्रुयुवलेयुवलवत्सपराजितेषुवह
वद्रष्टप्रवज्यां स्वावस्थितस्यजतिश्चक्रः स्वादायुषस्तृतीयमंत्रामपहरता
तिंसोमत्वात्तस्मात्त्वन्नागाधर्ममेकं नवमासान्पातयित्वा जातान्यष्टौवर्षा
णि नवमासाश्च शुक्रस्पवर्षा ८ मा ९ भौमस्पतर्ग्रांष्टमस्यत्वात्तंचमभागे स
र्ववर्षपातयित्वा वर्षाणि जातानि षट् एवं सर्वेषां वर्षाणि वर्षा ४ मा ९
रवेः वर्ष ० चंद्रवर्ष ६ भौम ५ मा ५ बुध ७ मा ६ शुक्र ८ मा ९ शुक्रवर्ष १० रा

व० लसर्वेषां योगाः ॥ ४३ ॥ मा ५ ॥ अत्रासंभवेऽपि गम्यानिब्रूमः एवंविधा युर्दा-
 यः सर्वेषां ॥ असंगता यदि भवन्ति तथापि सूर्याष्टनक्षत्रियुचदलं प्रोक्ष्य
 कार्कपुत्राविति कृत्वा ॥ तथार्षेयं पंचविंशद्वर्षाणि मासत्रयोपेतानि ॥ यतो बुध-
 स्प पूर्वमेवाक्षपातनं ॥ एवं पंचविंशतो धस्तादायुर्ना गच्छतीति ॥ तथापि विंश-
 तेरधस्तादित्यसंवत्सवं ॥ अत्राप्यन्यवदन्ति ॥ क्रूरहीने विलम्बे जाता अष्टाभ्य-
 ञ्च विंशतेरधस्त्रियमाण दृश्यन्ते ॥ नान्यचार्यमतमसंवत्सवं ॥ अत्रोच्यते
 अन्याचार्यमतं पूर्वाचार्येण विचार्ये तद्वदन्ति ॥ ये रेवाचार्येरेनेन मार्गेण
 युर्दायप्रदञ्जितैरेवापमृत्युयोगाभिहिताः ते चेदलित्वन्ते ॥ तथा च वाद-
 रायणः ॥ षष्ठ्यस्तु सप्त्योरिषु दृष्टमूर्तिः पापग्रहो पापग्रहे यदि स्यात् ॥ स्वांतर्द-

श्रायां मरणं यजंतो ज्ञेयः समुद्धे विजितो यदा नैः **त** प्याचय वने श्वरः।
षष्ठ्यष्टमस्योऽशुभदश्वरौ द्रोपापो शुभस्यानगतश्च दृष्टः **॥** स्वातर्द
श्रायां प्रकरोति मृत्युपाशं ध्रुवं धादिपरिहृयाद्वा **॥** तपचसारावत्पं **॥** क
रदृश्रायां क्रूरः प्रविस्पचांतर्दश्रायदा कुरुते **॥** युसां स्यात्संदेहस्तदा
रियोगः स एव महानिति **॥** रवितनयस्य दश्राया क्षितिजस्यांतर्दश्राय
दा भवति **॥** बहुकालजीविनामपि मरणं निः संशयं पुंसां **॥** क्रूरगत्रो स्थि
तः पापः षष्ठे च निधने पिवा **॥** तत्स्मेन चारिणा दृष्टः स्वपाके मृत्युदो ग्रहः
यो लक्षाधिपतेः शत्रुर्लग्नस्यांतर्दश्रागतः **॥** करोत्यकस्मान्नरणा सत्या
चार्यः प्रभाषते **॥** एवं क्रूरहीने लगे ये जाता स्तेषां वर्याष्टकाद्द्विदशितका

लाधस्तन्मरणं संभवत्ये॥ ते च मृत्युयोगेनानिमृता इति ज्ञेयाः॥ यस्मात्तस्यांतर्दृष्टि
 शादत्रितग्रहस्य संबंधिनी कदा भवतीत्यत्र नियमः तस्मादन्याचार्यमतेना
 प्यष्टाकध्वदत्रितकालादधस्तान्मरणं संभवत्येवातः अस्मादेतद्वर्णमसं
 वधं प्रप्यमं॥ अथ द्वितीयस्य दृष्ट्या स्या संवत्सु च्युते अत्र चक्रं वर्तित्वयोगं
 विनापि दीर्घमायुः संभवति॥ अत्रोदाहरणं॥ यत्र तात्कालिकाग्रहासत्तमा च
 येकोदशभागान्मुक्ता स्थितः एवमुपुने चंद्रमास्त्रान्॥ कुंभे भौमोष्टा विंश
 तिः॥ मेघे बुधः पंचदशः॥ सिंहे जीवः पंच॥ मेघे सप्त विंशतिः संत्रिभागाः शुभ
 क्रः॥ कुंभे विंशतिः सौरः॥ धनिं लभ मत्प्राप्तो तद्यप्याई दृशाः ग्रहाः
 अत्र पूर्वप्रदक्षितकर्मणा गतानि ग्रहायुर्दीयवर्षाणि तिस्र्यंते

रवर्ष ॥ ७ ॥ मा ॥ ५ ॥ व ॥ २ ॥ मा ॥ ११ ॥ चं व ॥ १३ ॥ मा ॥ १६ ॥ भौ व ॥ ३ ॥ म ॥ ७ ॥ बु व ॥ १४ ॥ मा ॥ ३ ॥
व ॥ १६ ॥ मा ॥ ३ ॥ शु व ॥ १५ ॥ शु व ॥ १६ ॥ त ॥ अथ हृत्स्पतिवर्षाणं चक्रपातदृष्टभाग
पापस्य जातं वर्ष ॥ १३ ॥ मा ॥ ११ ॥ चंद्रस्य ग्रहाण पापस्य जातं वर्ष ॥ १६ ॥ मा ॥ १६ ॥ य
वनमतेन रवेर्गुरुमित्रमतो न्यप्या न्य इति शुक्रः शत्रुः स चार्कमूलत्रिको
णानुरसिंदानवमे स्थितस्तस्मात्तत्कालं मित्रीभूतस्तेन दृष्टस्यः शत्रुक्षेत्रे म
ध्यस्थक्षेत्रे स्थितस्तेन तस्यायुर्दीयं न किंचित्पतति ॥ चंद्रो मिथुने मित्रक्षेत्रे स्थि
तस्तस्यापि यथाद्वितीतान्ये वा युर्दीयवर्षाणि यस्मादुक्तं ॥ भौमस्य शुक्रः श
त्रिजश्च मित्रेति श्रेयाः शत्रवः ॥ शेषत्वाच्छने श्वरस्तस्य शत्रुः तत्कालिकग
हे निविष्टत्वाच्छने श्वरो धि शत्रुः किं त्वंगारकस्य शत्रुक्षेत्रस्य स्यापि न पत

ति॥ तस्मादुक्तं हित्वा वक्रं दायुग्दृगं ते हीयते स्वविभाग इति॥ तस्मादं गा
 रकस्य यथागतमेवायुः चांदैरनर्का इति वचनादौ मोबुधस्य मित्रं तेन तस्य
 मेघस्य त्वाद्यथागतमेवायुर्वुधस्य॥ दृष्टस्य ते रय्यादित्यो मित्रं॥ यस्मादु
 क्तं गुरोश्च भोमं परिहृत्य सर्वतस्मादुक्तं भृगुनंदनस्य त्वर्केण वज्र्याः सु
 हृदः प्रदिष्टाः तस्मात्तस्यापि यथागतमेवायुः॥ शोभे श्वरस्यापि कुंभे स्वक्षे
 त्रे स्थितत्वाद्यथागतमेवायुः॥ लग्नस्यापचारहीनत्वाद्यथागतमेवायुः ए
 वमायुर्दायवर्षाणि पृथक् पृथक् लिख्यंते॥ व॥ १७॥ मा॥ ५॥ रव॥ ११॥ मा॥ १॥ चं
 व॥ १३॥ मा॥ १॥ मं॥ ७॥ मा॥ ६॥ बु॥ १२॥ मा॥ १॥ वृ॥ ११॥ मा॥ ३॥ शु॥ १५॥ मा०
 श॥ ल॥ १॥ मा०॥ एवं विधेयोगे चतुर्दशाधिकं वर्षा समयायुः संभवति

११३॥ मा ११॥ यदा चंद्रवर्ष २२॥ मा ११॥ तदा सर्वेषां योगः ११५ मा ११॥ ए
वं विधे योगे षोडशाधिकं वर्षं ज्ञातमप्यायुः संभवति ॥ के मद्रुमाख्यश्रायं
योगः ॥ यस्माद् दृश्यते ॥ हित्वा कं सून फान फा दु रू धरा स्वांतो भयस्ये ग्रहे
ज्ञातां गोः कथितो ॥ न्यथा तु वरुभिः के मद्रुमोन्यस्त्वसौ ॥ तस्मादेवं विधे
योगे जातो दीर्घायुः प्राप्नोति ॥ के मद्रुमेव लिनदुः खितनी च निः स्वाः प्रेष्याः
खलाश्च नृपते रपि वं ज्ञातः ॥ केवलं द रिद्रा दीर्घायु षोड दृश्यंते ॥ न केन द
रिद्रस्य मृत्युत आयुः प्रमाणं ज्ञातं ॥ दृष्टो यथायं द रिद्रो विंशत्यधिको न व
र्षं ज्ञातेन स पंच दिनेन मृतः ॥ तस्मात् क्षौद्रमेव दूषणं ज्ञातव्यं ॥ एवमस्य दू
षणस्य संबंधत्वं प्रदर्शितमिति ॥ असंभाव्यत्वाद्ग्राह मिह र कृतमेतत्

च्छालिनाद्यं न संभाव्यते यच्च दर्शिताचार्यमतेनायुर्दायं त्यक्त्वा सत्यमत
 युर्दायसंगीकरिष्यत्याचार्यस्तत्र सत्यमतस्य वहुतराणामाचार्याणि प्रसंगा
 करणमेव प्रयोजनं यस्मात्पूर्वमेवाचार्यप्रतिज्ञा व्याख्याता ज्योतिषमागम
 शास्त्रं विप्रतिपत्तौ योग्यमस्माकं स्वयमेव विकल्पयितुं बहूनां मतं वक्ष्ये
 यकश्चिदाह योयं योगस्त्वया प्रदर्शितः स एव केमदुम एव न भवति य
 स्मादाचार्य एव वक्ष्यति केन्द्रशीतकरेण वा ग्रहयुते केमदुमो नैष्येति
 लग्नात्समस्यः केन्द्रस्य चन्द्रमास्तस्मादयं केमदुमो न भवति अत्र च वृ
 मः अत्र चन्द्रमानगण्यते यस्माच्चन्द्रमस्यः सकाशाद्देहणत्वेन योगः क
 र्तव्य इति यद्येवं तत्समात्केन्द्रस्यः कथं केमदुमं करोतीत्यत्रोच्यते चन्द्र

किंतु

लग्नयोस्तत्पत्न्यात् तप्याचयवनेश्वरः मूर्तिचक्षोरांशुशिनंचविंघ्यात् अ
त्रगर्हिताः भवंतिनिंदिताचारादारिद्र्यमप्यसंयुताइति तस्माच्चग्रात्सप्त
मस्येधंद्रमस्ययोगस्यकेमुद्रुमतासिद्धेवेति अप्यजीवग्राममलेनसत्पा
चार्यमतेनवायुर्दृश्यमोपच्छंदसिकेनाह स्वमतेनकिलाह यप्यायुर्दृश्याध्या
यनच्यते तत्रपूर्वोक्तारिष्टहीनस्यायुर्दृश्यः कार्यः आदौमयादिमतेनरमा
दीनांपरमायुःप्रमाणंपुष्पिताग्रयाह मययवनमणित्यशक्तिपूर्वेर्दिवस
करादिषुवत्सराःप्रदिष्टाः नवतिषिविषयाश्चिभूतरुंदेर्दशसहितैर्दशभिः
स्वतुंगमेषु १ मयेति स्तोत्रस्येषुरव्यादिषुदशयुतानवमादयोष्टामयज
वनमणिप्रापराग्रैरुक्ताःतप्याहि परमोच्यंगरेवोपरमायुःप्रमाणमको

१५

नविंशतिवर्षाणि १७ एवमग्रेष्विंद्रस्यपंचविंशतिः २५ भौमस्यपंचदश
 १५ बुधस्यषादश १२ गुरोःपंचदश १५ शुक्रस्यैकविंशतिः २१ नानेर्विंश
 तिः २० अंकतोपि १७ २५ २५ १२ २५ २१ २० मिलित्वासप्तविंशत्यु
 त्तरशतं जातं सर्वे न च गणता वदायुर्द्वयेत्यर्थः १ न चान्यगेषु ग्रहेषु पूर्वे
 क्तायुषोऽक्रासंमंदाक्रांतयाह नीचो तोर्धं सति हिततश्चांतरस्ये न पातो
 होरात्वं श प्रतिममपरे रात्रिमुत्पद्यंति हित्वा वक्रं रिपुगृहगते क्रियंते
 स्वविभागं सूर्योऽन्तद्वितियुचदलं प्रोय्य शुक्रार्कपुत्रो २ परमनीचस्येयु
 ग्रहेषु पूर्वे क्ता दध्नोऽयं ते तद्यथा मासौ रुच्यंते रवेऽतुर्दश अधिकं शत १
 १४ मासाः चंद्रस्य सार्धशत १५ भौमस्य नवति १७ बुधस्य द्विसप्ततिः १२

१५

गुरोर्नवति ७० शुक्रस्य षड्विंशत्यधिकशतं १२६ शनिर्विंशत्यधिकशतं
त १२० परमनीचस्यानंग्रहाणंददंपरमायुः उच्चनीचमध्यवर्तिनामायु
राह तत इति अंतरस्येनीचोच्चमध्यवर्तिनिगतेततोनीचोच्चादुपातः
कार्यः त्रैरात्रिकविधिर्विधेयः सचलीलावत्यामुक्तः प्रमाणमिष्टात्रसमा
नजाती आद्यंतयोस्तत्फलमन्यजातिमध्येतदिष्टाहतमाद्यहस्पादिष्टा
फलं व्यस्तविधिर्विलोमइति तथाहि यदि भगणर्द्धलिप्ताभिः खरवादि
दिकं खरवाभिः १०८०० इष्टग्रहपरमनीचमासालभ्यंते तदा ग्रहभुक्तलि
प्ताभिः कियंत इति तथा ग्रहभुक्तलिप्ताः ग्रहपरमनीचमासैः संगुण्य भग
णर्द्धलिप्तार्विभिभज्या वासं मासाः मासशेषं त्रिंशत्तासंगुण्य प्राग्वदिभज्या

१३६

वासं दिवसाः दिनशेषं षष्टि संगुणप्रागवदिभज्यावासं घट्यः घटीशेषं द्वा
संगुणप्रागवदिभज्यावासं पला नि एवं मासादि पलांतः कालोऽत्रानेयः मास
सानां द्वादशभिर्भागमपद्रुत्यावासं वर्षाणि शेषं मासा एव मासं वर्षाया पुन
परमोऽप्ययुर्वर्षेभ्यः शेषं शेषं वर्षाया युग्मद्वयं दत्तं ज्ञेयं एवं सर्वेषां का
र्येण वमुच्चादित्युत्तमनीचमथाप्तस्य कार्यं अथ नीचादित्युत्तमोच्चमप्रा
प्तस्य प्राग्वत्कालमानीय तस्यैव ग्रहस्य परमनीचायुषिसंयोजयेत् एवं ग्रह
स्यायुः कालो वर्षादिर्भवति लग्नायुर्द्वयमाह होरेति लग्नस्वभुक्तनवांश
त्वा निवर्षाणि दत्ता तत्कतिर्यथा लग्नस्य राशिनवांशादिति सारिपिंडी क
त्वा त्रातर्ह्येन विभज्याप्तभुक्तनवांशास्तावंति वर्षाणि शेषं त्रेराशिम

१३६

कंरुत्वा मासाद्यायुरानेयं यथा यद्विनिष्ठाशतद्वयेन द्वादशमासालभ्यंते
तदा वशिष्ठलिप्ताभिः कियंत इतिततोऽवशिष्टलिप्ताद्वादशभिः संगुण्य
शतद्वयेन विभज्या वा संमासास्ते वर्षादयः स्यान्मासाः मासत्रोयं त्रिंशता संगुण्य
प्राग्विभज्या संदिवसास्ते मासाधः स्यान्मासदिनत्रोयं षष्ट्य संगुण्य प्राग्वि
भज्या वा संघद्यः ताः दिनाधः स्यान्मासाः घटीत्रोयं षष्ट्य संगुण्य प्राग्विभज्या
वा संपलानि घद्याधः स्यान्मासा निर्वल्लग्न्यायुर्द्वयः अपराचार्याः रात्रितुल्यं
लग्न्यायुर्वदंति लग्नेन यावंतो राशयो भुक्तास्तावंतो पक्षलग्न्यायुः लग्नस्पृक्त
भागादिकं लिप्ता कृत्य त्रैराशिकेन मासाद्यानेयं तदुक्तं न लग्नराशिप्रमात्रा
ष्टमासाद्यमनुपाततः यावद्भवेत्तावान्कालं वर्षादयं लग्नजावितमिति तद्यथा

यद्यप्यद्वयानुसृतिसामिच्छादिश्रमासालभ्यंतेतदा एताभिर्लभ्यभुक्तलि
 माभिः कियंतइति प्राग्वर्धोमासादि स्यात्पुंस्त्वमांसाक्षः अन्येवदंति
 लग्नांशपेवतिनिश्चयानुत्पंराशान्नोवलिनिराशितुत्पं लग्नयुग्मभावि
 पेति तदुक्तं लग्नादायोत्रातुत्पः स्यादंतरेवानुपाततः तत्पत्न्योवलसं
 युक्तेराशितुत्पंशुभाविषहित्वेति कुजादयोग्रहायदिशत्रुगृह्णाः संतो
 वक्रगतयो नसुस्तदास्वदत्तायुषस्तृतीयभागमपहरंति शुक्रशनीविना
 ऽस्तंगताग्रहस्वदत्तापुरर्द्धदंतिहामिदयेप्राप्तेया धिकासैवकार्याततश्च
 कार्दहाभिः कर्तव्येतिभावः २ चक्रपातवशादायुर्निप्रहर्षिणाह॥
 सर्वादिचिचरणपंचयष्टभागाः क्षायंतेअथभगवनादसत्कवामं सत्य

ईकसमितयेकरशिशोनामोमेकोसंहरतिवलीतप्याहसत्यः ३ सर्वसि
व्यादिलोमंषट्सकश्रय्यानेषुपापयुतेषुसर्वादिनिर्जीयंते साधयु
तदर्थं तथाहि द्वादशगः पापः स्वमायुर्हरति एकादशगोर्धहर
तिदशमगोलिभागतयमगश्चतुर्भागं श्रष्टमगः पंचमांशं सप्तमगः
षष्ठ्यांशं द्वादशगस्तोम्यस्त्यर्धहरति श्रवग्रहास्त्राभाविकाः संतोषा
स्यानतुर्हणं दोर्वुधस्य च करान्वितस्य करत्वं एकादशस्वतुर्योर्गोदश
मषष्ठ्यांशं नवमोष्टमांशं श्रष्टमोदशगं सप्तमोद्वादशगं यदेकस्थौ
दोवहदोवातदायोवलीसेवस्वांशं द्वादशान्या सर्वपूर्वोक्तसत्याचार्य
मतं ३ लग्नान्वितपापवशादापुर्द्वायहनिवशांततिलकेनाह सार्धे

१३८

दितो दितनवांशदत्तात्सप्तस्तान्नागोष्टयुक्तशतशं लभ्यतेति नाशं करे
विलम्बमहिते विधिना त्वनेन सोम्येष्टिते दलमतः प्रलयं प्रयाति ४ सा
धेति रविकुजशानिनामम्यतमे लग्नगे सति एवं कार्यं अर्धभावपवेन सहि
ता उदितस्य लग्नस्य यत्र दितानवांशास्ते गुणितं यत्पूर्वमायुस्तदष्टोत्तरश
तेन १०८ विभज्य पक्षव्यं वषादितश्च हलव्यायुषोपनेयं लग्नगे करे
सोम्येष्टिते अनेन विधिना सप्तव्यंतदधं ग्रहद्वयायुषोपनेयं एवं सर्व
ग्रहदत्तायुषोपनाते स्फुटमायुर्भवति लग्ने पापहानेनायं विधिः उदि
ताश्च तेन वांशाश्च उदितनवांशाश्च उदितनवांशो न सहार्धे दितनवांशो
न वर्तते इति सार्धे दितः सार्धे दितश्च तेन उदितनवांशाश्च सार्धे दि

१३८

तोदितनवांशः अयमर्थः तात्कालिकस्फुटलग्नलिप्तापिंडीकृतमश्रु
तद्वयेनभागमपहत्यावासंतस्मिन्कासेभचक्रस्ययावंतो नवांश उदित
यश्चाद्योदितो नवांशः तेनसाद्योदितोदितनवांशसमूहेनगणिताग
तंग्रहायुः पिंडसंगुण्यष्टोत्तरशतेनापहत्सयदप्यतेतद्वद्योदितो
पनेयं सोम्यदृष्टलग्नानेनविधिनानयतदधर्मायुः पिंडादपनेयप्रथम
व्याख्यानपक्षे अन्ये एवं व्याचक्षते तात्कालिकेनलग्नेनयेभुक्तानवांशा
स्तद्योदितनवांशेनसहत्याः अयमर्थः तात्कालिकस्फुटलग्नस्फराशीनपा
स्यभागादिलिप्तापिंडीकृतमश्रुतद्वयेनभागमपहत्यावासमुदितान्शकांसेः प्राय
त्कार्ययत्तस्यलं सूक्ष्मतुलनांशदिलिप्तोक्तमपत्येकेनाभिर्यहायुर्दयंसं

१३ए

गुणपठेदेभागं २१६०० हत्वोपर्युपरियोजयेत्तवर्षस्थानेराशिचक्रलि
प्ताभिः षट्शतैरेकविंशतिसहस्रसंख्याभिरपहृत्वा वासंवर्षादिस्वा
युषोपनयेत् तदुक्तं लग्नांशालिप्तिकाहत्वा प्रत्येकं विहगायुषाः भाज्यामं
दललिप्ताभिर्लब्धंवर्षादिशोधयेत् स्वायुषो लग्नगेकरे सोमपदेष्वनुत
दलं क्षीणचंद्रोत्रपापेषु न ग्राह्यः तदुक्तं सूर्यांगारशनिनामेकस्मिन् लग्न
गे भवति हानिः विधिना त्वनेन सोमपेक्षिते दलं पातयेत्तद्व्यादिति ४ नरा
युर्मानं शिखरिणाह समाः षष्टिर्द्विधा १२०।०।५ मनुजकरिणां पंच
च निशाह ध्यानां द्वाविंशतखरकरभयोः पंचककृतिः २५ विरूपा २४ साक्षा
युर्व्रषमहिषयो द्वादश १२ शुनां स्रताष्ठागादीनां दशकसहिताः षट्चप

१३ए

रमं १६। ५। समाश्रति पचाहधिकं सविंशतिशतार्धं नरगजायुः षात्रिं
शष्टशुनां पंचविंशतिः शरोष्ठयोः चतुर्विंशतिर्गोमहिषयोः द्वादशश्व
माज्जरादिनखीनां श्वा उपलक्ष्योऽत्र श्राद्धं छागविमृगणं परमायुः
इदमश्वायुज्ञानार्थं तथा हि अश्वदेः पुरुषवदायुरानीयत्रैराश्रिकं
कार्यं यदि विंशतिशतनरायुष इदमायुस्तदा षात्रिंशदायुषोऽश्वस्य किं
मिति ५ परमायुर्योगं युष्मिताग्रया ह अनिमिषपरमांश्रिके विलम्बे
शशितनयेगविपंच २५ वर्गलिप्ते भवति हि परमायुषः प्रमाणं यदि स
कलाः सहिताः स्वतुंगभेषु ६ अनिमिषेति यदा मानलसंनवमनवांश्रास्यं
वृषगोबुधः पंचविंशतिकलाभागा अन्ते परमोऽयस्सदा परमायुः तद्यथा

एवंयोगेपरमायुः ह मयादिमतेन्यसंमतिशालिन्यां ह आयुर्द्वयंविष्णु
 तेपिचैवंदेवस्वामासिद्धसेनश्चक्रेदोषश्चैषांजायतेष्टवरिष्ठं हित्वाना
 युविंशतेः स्यादधस्तात् ७ आयुरिति पूर्वोक्तमायुर्नकेवलंमयादिम
 तेविष्णुगुप्तदेवस्वामासिद्धसेनानामपिपरंतेषामयं दोषः अष्टाष्टं रि
 ष्टं तौत्वाविंशतेरधस्तेषांमृतिर्नायातिअयमर्थः येषामरिष्ठं चाष्टम
 ध्येनृक्तं नास्तिनहर्ध्वविंशतेरधोम्रियमाणदृश्यंतेतदायुरनेननाशयता
 त्तिदोषः ७ दृष्यणंतरंशालिन्याह यस्मिन्योगेपूर्णमायुःपरिष्ठंतस्मि
 न्नोक्तंचक्रवर्तित्वमन्यैः प्रत्यक्षोयंतेषुदोषोपरोपिजीवत्यायुःपूर्णम
 र्थेर्विनापि ह यस्मिनिति अनिमिषपरमांशकइत्यादियोगपूर्णमायु

रुक्तं तत्रान्येष्वक्रवर्त्तित्वमुक्तं यद्गुहाणां न च गत्वा तत्तदुक्तं यद्भिः स्या
अक्रवर्त्ती त्रिभुवनमखिलं शास्ति सर्वग्रहेऽरेरिति एवं सति यद्गुहाया
वत्परमोऽन्यतः सुखावत्परमा पुनरित्युच्यते अग्रेषु षट्सु चक्रवर्त्तिना भा
व्यं किंच ददरिद्राणि परमायुर्वा दृश्यं ते तस्मादयं परोक्षोऽयः ८ जीवसम
र्मा सत्यमतेऽप्ययुरोपचंदसिकेनाह स्वमतेन किं लाह जीवशर्मा
दृहदायुः परमायुषः स्वरांशं ग्रहभुक्तानवांशं गतिवृत्त्येव कुसाम्यं
समुपैति सत्यवाक्यं ९ स्वमतेति जीवसमर्मा परमायुषः पंचाहाधिक
सर्विसतिश्रुताष्टसप्तमभागं प्रत्येकस्य ग्रहस्य युदयिमाह परमायुः
१२०। ५ अत्र सप्तमते वाप्तवर्षादि १७। १। २२। ८। ३४ यथा मया

येः परमोच्चगानां सवादीनां नवतिष्यत्पादिवर्षाणि पठितानि तथेता
 नि परमायुः स्रगंशवर्षाणि केकेकस्य जीवशर्मोक्तानि नीचे तोर्धमित्यत्रापि
 स्नातृप्रधंचैतत् ८ ६ २६ ४ १७ एतान्यष्टादशानि परमनीचगस्येकेक
 स्य प्रायश्चेराश्रिकेनैकेकस्य ग्रहस्यायुर्द्वयः कर्तव्यः अत्रापि वक्रं वि
 नाश्रुत्रुक्षेत्रगस्य अंशपहारः शुक्रनिश्रुविनासंगतस्पर्द्धाभिः सर्वा
 र्द्धत्रात्पादिना चक्रपातहाभिः क्रूरविजग्रसहितइत्यपि पूर्वसमंथा च
 जीवशर्मसप्तदशोर्ध्वमोवसबोवेदाग्रयो ग्रहेंद्राणां वर्षादिक्यस्या
 नां नीचस्यानाम तोर्धस्नातृ मध्येनुपाततः स्नादानयनं शोषमवयत्किं
 चित्पिंडायुषवत्कार्यतत्सर्वगणिततत्त्वज्ञरिति ग्रहेति ग्रहेण यत्र त

अस्थितेन भुक्ता यो नवांशराश्रितस्तु त्वं वर्षाया युर्ददाति एतदुक्तं मे
यादार्भ्य यावंतो राश्रानां संवत्सिनो नवांशा भुक्तास्तावन्ति वर्षाणि
स ग्रहो ददाति अयमर्थः यत्र तत्र राश्रो मेघांशस्यो ग्रहो वर्षमेकं ददा
ति दृष्ट्वा नवांशास्यो ग्रहो द्वे एव मुत्तरोत्तरांशा दृष्ट्वा वर्षद्विद्विर्वन्मा
नंतत्र द्वादशेति येन यावंतो नवांशा भुक्तास्तावन्त्येव वर्षाणि सददाती
त्यन्येतदसत्पराश्रितपदं वैपर्ययति सत्याचार्यस्येदं वाक्यं वक्तुमिः सामंसा
ति ए तदनुसारेण चार्येऽप्युद्दीयमार्ययाह सत्योक्तं ग्रहनिष्ठं लिख
कृत्वा शतघ्येना २०० संमंडलभाग १२ विभुं देष्टुः शेषानुमासाद्याः
१० सत्योक्त इति सत्यमता युद्दीयकरणे तात्कालिकं ग्रहं मेघादार्भ्यराश्रानां

दिक् लिप्ता रूपं कृत्वा शतद्वयेन २०० विभज्यावशिष्टं स्यात्प्राप्तस्य द्वा
 दशभिर्भागमपहृत्या वासं त्याज्यं शिष्टमष्टास्रः तावन्तिवर्षिणि तेन
 दत्तानि शेषात्स्थापितं यच्छिष्टं तस्मात् द्वादशगुणितात् तेनैव छेदेन
 विभज्यात् मासालभ्यं तेन छेद्या त्रिंशद्गुणितात् छेदहृतादिना नित
 छेद्या त्वष्टिगुणितात् छेदहृतात् घटिकाः तच्छेद्या त्वष्टिगुणिता छे
 दहृतात्पलानि एवमायुः स्पष्टं भवति नदाहरणं तात्कालिको ग्रहः
 १ ८ ४५ ० तद्विज्ञाः २३२५ अत्र शतद्वयेन हृते वासं ११ शिष्टं १२५
 प्राप्तस्य द्वादशभागायोग्यत्वात् एकादशाष्टः ११ शिष्टं १२५ द्वादश
 गुणं १५०० शतद्वयहृते वासं ९ मासाः मासत्रयो घं १०० त्रिंशद्गुणं

शतहयेनहतावाप्त १५ दिनाविच्छेदाभावः एवमागतं वर्षादि ११ ७ १५
 ०० तस्यायुषः कर्मविशेषं वंशस्येनाह स्वतुंगवक्रोपगतेस्त्रिसंगुणं द्वि
 तमस्वांशकमत्रिभागगेः इयान्विशेषस्तमदंतभाषिते समानं मन्मथ
 यमेषु भाषितं ११ स्वतुंगेति स्वोच्चगेवक्रगतौ च ग्रहे पूर्वदत्तायुस्त्रिगु
 णं कार्यं वर्गे तमगे स्वेन वंशस्वराशिगे स्वद्रेष्काणगे ग्रहे दत्तमायुर्द्विगु
 णं कार्यं भदंतेन सत्याचार्येणोक्त एतावांस्त्रिगुणद्विगुणस्तकोविशेषः
 अन्यथा तावक् द्वित्वात्रात्रुगस्तंशं द्वात्रिंशुकशानि विनास्तामितो
 र्दसर्वाध्वीत्यादि पूर्वोक्तं अत्रापि तुल्यं ११ लग्नायुर्द्विगुणं मंदवज्रयाह
 कित्वत्र भांशप्रतिमं दादाति वीर्याचितारात्रिसमंचहोरा क्रूरोदयेवो

समय २

पचये सनात्र कार्ये च नाष्टैः प्रथमोपदिष्टैः १२ किंत्वत्रेति अत्र सत्यायु
 दृष्टये लभ्यते रात्रं पञ्चातुल्यमायुर्दत्ते लग्ने न पावत्संख्यस्य मेषादि रात्रोः सं
 बन्धनवांशो भुक्तिस्तार्थंतिवर्षाणि लग्नायुर्दृष्टयः भोग्यनवांशास्त्रैरा
 शिकेन मासाद्यानेयं अपमर्षः भागानलिप्तो ह्यल्पछादशभिः संगुण
 अष्टादशरात्रैर्विभज्यावाप्तं मासाः शेषं त्रिंशत्तासंगुण्यतेनेव छेदेन
 विभज्यावाप्तं दिनानि शेषं षष्ट्या संगुण्यतथैव घटिकाः पुनरपि तथै
 व पलानि एवं लग्नायुर्दृष्टयः साध्यं वीर्येति होरास्वामिगुरुत्वाक्षितयुते
 तुक्तन्यायेन वलवति होरा लभ्यते रात्रि तुल्यानिवर्षाणि ददाति अधिका
 नि किंच क्रूरो द्ये लग्नगते क्रूरे सार्धे दितो दितनवांशेति न्यायेन यो यच्चयः

ससत्याचार्यमतायुर्ह्येनकार्यः किंचकार्यमिति पूर्वोक्तवर्षेनवतिष्विष
येत्यादिनामयादिमतोक्तैर्ग्रहदायं परमायुषः सारसंज्ञमिति जावज्जर्मो
क्तेश्चोपचयः सोऽपि सत्यमतेन कार्यः ग्रहमिष्टं लिप्तोक्त्येताद्यवकार्य
मित्यर्थः सत्यमतश्रेष्ठमिव ज्ञाह सत्योपदेशो वरमत्र किंतु कुर्वत्य
योग्यं बहुवर्गनामिः आचार्यकत्वं च बहुघ्नतायामेकं च यद्भूतिरितदेव
कार्यं १३ सत्येति मतत्रयेऽपि सत्याचार्यमतं श्रेष्ठं किंतु मूढा बहुगुण
नाभिर्युक्तं कुर्वन्ति अनर्थयं तात्पर्यः अयमर्थः स्वतुंगवक्रोपगते स्त्रि
संगुणं इति यदि स्वतुंगे वक्रश्च खगस्तदाचारद्वयं त्रिगुणयति यदा च
स्वर्गदेखांसे स्वर्देखाणेतदा वरत्रयं द्विगुणयंति वर्गोत्तमे वक्रश्च

तदा द्विगुणं कृत्य त्रिगुणं यन्ति एवमन्यदप्यादृत्त्या कुंवीततदसुक्तमि
 त्यर्थः तर्हि किं कार्यमत आद आचार्यक मिति सत्याचार्यमते त्वेवं व
 दुष्मतायां बहुगुणनायां प्राप्तायामेकं यद्वदुत देवं कर्त्तव्यं बहुवारं य
 त्र द्विगुणं प्राप्तं तत्रैकवरमेव कार्यं एवं द्विगुणं त्रिगुणं त्वे त्रिगुणमेव
 कार्यं तदुक्तं द्विगुणं त्वे सकृद्विगुणमिति बहुवर्गणन्यायेन नदमपिका
 र्यं शत्रुक्षेत्रस्थो नीचस्य श्रयदास्तदै गतश्च तदा सकृदेव दानिः कार्यं च
 कृपातं विहाय श्रयमर्थः सर्वार्थे त्यादिना व्ययादि स्थेयदे च कृपा तादृहा
 निः कृत्वा ततः शत्रुक्षेत्रस्थादि दानिः सकृदेव कार्यं गुणनाप्येवं सत्यम
 तायुः स्पष्टं भवति अत्र यद्यपि सत्यमतायुः प्रमाणं कृतं तापिलमे

वलवत्पंगवायुः कार्यं सूर्ये पिंडायुः चंद्रे निशगामिः तदुक्तं विलम्बेति
वत्सोपेतेशुभदृष्टेः संभवं रवौ पिंडोद्भवंकुर्याच्चंद्रे त्वायुर्निसर्गजमिति नैस
र्गिकं वक्ष्यति एकमित्यादि १३ अमितायुः प्रमाणं पुष्पिता यथाह गु
रुशिशिरसि हिते कुलरत्ने शिशिरतनये भृगुजे च केन्द्रजाते भवति पुंसह
जोयगे शिशोषे रगणितमिहायुः नुक्रमादिना स्यात् १४ गुरुशिशि
रति कर्कलसंगुरुचंद्रयुतं बुधशुक्रौ केन्द्रगोशोषारवि कुजशानयो य
था संभवं लाभारिसहजगाः सुः तदा क्रमात् विना गणितं अपरमि
तं आयुर्ज्ञेयं १५ ॥ इति श्रीमहाधरहृते हृद्भातकविवरणे आयुः
हृत्प्राध्यायः सप्तमः ॥ अथ दशमं तद्दृश्याध्यायः ॥ तत्र ज्ञातायुषः पुं

शः सुखदुःखे ज्ञेये तत्प्रदाप्रदाः स्वदशायां येन यावद्दृते तस्य तावती दशा
 तत्र मज्जानं मालिन्याद् नृदयरविश्रांतां कषालिकेंद्रादि संस्थः प्रथ
 मवयसि मध्येत्येव दक्षः फलानि न हिन फलविपाकः केंद्रसंस्थाया
 भवे भवति हि फलपंक्तिः पूर्वमापोक्तिमेपि १ नृदयेति लग्नार्कचंद्र
 णं यो वलीतद्दशा प्रथमा तस्मात्केंद्रयणफरणोक्तिमस्यानो वलीतव
 तां क्रमाद्दशा आद्यमध्यांतवयस्क फलदा अयमर्थः लग्नार्कचंद्रा
 णं मध्ये यो वलीतद्दशा दोषरिक्लृप्तस्य ये केंद्रस्था स्तेषां वार्योपच
 यक्रमेण दशा कल्प्यासा च प्रथमवयसि फलदा ततः प्रथमदशा पतेरे
 व ये यणफरस्था स्तेषां दशा सा च मध्यवयसि फलदा ततः प्रथमदशा

पतेरेवयेऽप्योक्तिमगास्तेषां दृष्टान्ते वयसि फलदा तदुक्तं पूर्वतु केंद्र
द्रोपगताः फलानि मध्ये वयः पण फलं निविष्टाः अप्योक्तिमस्या फलदा
वयोऽप्येयथा बलं स्वसमुपैति पूर्व इति केंद्रस्याप्यभावे प्रपमादौ वयसि
कः फलदा इति तत् आह न हति केंद्रपण फलगाभावेऽप्योक्तिमगा
अपि पूर्वव्याप्ते फलं दत्तरेव अयमर्थः केंद्रगाभावे पण फलगाः पूर्व
फलदा ततः अप्योक्तिमगाः केंद्रपण फलगाभावेऽप्योक्तिमगाः स
र्ववयस्य फलदा एवं केंद्रयोक्तिमाभावे पण फलगाः एवं सर्वत्र फलदाः
पण फलपोक्तिमगाभावे केंद्रगा एव फलदाः केंद्रादित्रये ग्रहास्तेषां मेव
बलक्रमेण दृष्टान्तेऽप्येवमर्थः तदुक्तं तन्नाम केंद्राणां कानां यो बलवांसि दृ

शाभवेत्यथमाः तस्मात्केन्द्रपणफरापोक्तिमगानां वलात्तेयाइति १
 दशाभानंक्रमज्ञानं चेंद्रवज्याह आयुः कृतं येन हियत्तदेव कल्या
 दशासाप्रवलस्य पूर्व सांमेव कुनां वदुवर्षदस्यतेषांच सांमेप्रथमो
 दितस्य २ आयुरिति श्लोध्यक्षेपविस्तुष्टं पूर्वाक्षिमायुर्येन यावद्वत्तं
 तस्य तावती दशाज्ञेया तत्रवलिनो दशाद्या अयमर्थः लग्नार्कचंद्राणां
 वलिनो दशाभ्यां कृत्वा तत्केन्द्रगानां मध्याह्नलिनो दशाद्या ततस्त
 द्दनवलस्य एवंवलवक्रमेण दशा ततस्तत्पणफरगानां वलक्रमेणेव
 ततस्तदापोक्तिमगानां मेवमिति सांमेति केन्द्रगानां वलसांमेयोव
 न्नायुः प्रदत्तदशाद्या नन्वयुक्तमिदं अन्यवलसांमेपि नैसर्गिकेण

बलेनाधिकं स्यादेवासत्त्वं किंतु स्थानदिकचेष्टाकालग्रहेक्षणदिव
बलानेकीकृत्यतावद्वलसाम्यपर्यदाशुनिबलत्रययुतः कुजबलघ
येन तदा तयोर्वलसाम्यं भवत्येव एवं सर्वेषां ज्ञेयं तेषामिति तेषां वर्षा
णां साम्ये प्रथमयोरखेरुदितो विच्युतस्तस्मत्तदुक्तं बलालयेन्दुसूर्याणां दृशा
मायं प्रयच्छति तस्मात्ततः प्रयच्छति केन्द्रादिस्थाः क्रमेण तु तत्रापि बलिनः प्र
वर्तितसाम्ये तु प्रयच्छति ये पूर्वविच्युता इति २ एवं दृश्यां ज्ञातायां मतद
शवश्रंततिलकेनाह एकैर्गोर्धमपहृत्य ददाति स्वांश्रं त्र्यंश्रं त्रिकोणगृ
हगः स्मरगः स्वारंश्रं पार्श्वचचतुरस्रगतस्सहोरास्त्वेवं परस्परगताः परि
पाचयंति ३ एकेति दृशपतिना सहैकरात्रिस्थो यश्चेदृशपतिदत्तांत

ईशकालस्य यदर्थं तदपहृत्य स्वस्वदशानुसारि फलं वक्ष्यमाणं पाचयतीद
 दातीत्यर्थः दशपते पंचमतवमगोदशपतिदत्तांतर्दशकालस्य तृती
 यभागमपहृत्य स्वफलं ददाति दशपतेः सप्तगः तत्सप्तमांशं हत्वा स्वदश
 तिदशपतेरष्टमचतुर्थगोदशपतिदत्तांतर्दशतत्तुष्यंशं हत्वा स्वद
 दाति एवं लग्नसहितास्वांशपाचयंति लग्नमपि अयमर्थः दशपतेरेक
 र्द्विकोणदिग्रहो स्वांशपाचयति एकं शंशपाचयति एव लग्नमपि तत्तत्स्थ
 नंगतमुक्तं तत्तदंशपाचयति किंच लग्नस्य यत्रांशहरित्वं प्राप्तं लगे च ग्रहो
 रस्ति तदा लग्नग्रहयोर्वली स एवेकः स्वांशहरतातिभावः यदेकस्मिन् व
 ह्यो भवंति तदेक एव ददाति यो वली एकवचनात् तदुक्तं एकर्द्वे संस्थि

लदशापतेरंतर्दशाः पुनर्मूलदशापतेर्वर्गणि ३ एकेनसंगुण्यत्रिभिर्वि
भज्यावाप्तं १ इयं दशापतिमासहेकराशिगस्यांतर्दशा एवं मूलदशा
पतिदत्तांतर्दशाकालस्यार्धमेकस्येनापचितं एवं अंशादिपाक आनेयः
एवमंतर्दशाकालद्वययोगे जातं ३ सैव दशा एकविकल्पो नास्ति द्वि
विकल्पाश्चत्वारः त्रिविकल्पा अष्टौ चतुर्विकल्पा दशा पंचविकल्पा द
ष्टौ षट्त्रिविकल्पाश्चत्वारः सप्तविकल्पा एकः एवं पंच त्रिंशद्विकल्पाः
त्रापंच दशा क्रमो बोध्यः मूलदशापतेरंतर्दशा दोततः परं एव दशा क्रमः
यत्तु मूलदशापतेरा दोतत एकर्दगस्य ततस्त्रिकोणस्य ततश्चतुरस्रग
स्या ततः सप्तमस्य एवं भागक्रा संक्रमेणेति केविद्वदंतितदयुक्तं सतथा

१४९

दौष्टलदशापतेरंतर्दृशाततोयावदशाविभागक्रमः स एवांतर्दृशाक्रमः
दशाक्रमयाचकेयस्यांतर्दृशापाचकत्वं न प्राप्तं तस्मिन् वक्तव्यं तदनंतरं य
स्य प्राप्तं तस्यैव वाच्यं तस्माद् दशाक्रमगता एवांतर्दृश्या विद्यमाना आह
इत्यर्थः तदुक्तं आदावंतर्दृशाभागा भवन्त्येव दशापतेः ततः परं प्रकर्म
व्यं दशापकक्रमेण त्विति ४ एवं दशांतर्दृशा ज्ञाने तांशुभाशुभफ
लज्ञानाय फलानुरूपाः संज्ञावैतालीयेनाह सम्पुलिनः स्वतुंगभागे
संपूर्णवलवर्जिते स्परिक्ता तांशुभागतस्पशुभागे ज्ञे निष्फलद
शाप्रसूतो ५ सम्पुलिति प्रसूतो जन्मकाले यो ग्रहः पूर्वोक्तसर्ववल्यु
तस्तद्दशासंपूर्णसंज्ञाय रमोच्य गतिस्मापि संपूर्णे वसा स्वकाले धनवत्ता

१४९

तच्चाद्यं विभानुगं त्रिकोणगः सप्तमस्थः सप्तभागं पादं तु चतुरस्रगतलमे
न सहिताः सर्वे सन्त्यो न्यं पाचयंति हि मयोपि एकं क्षोपगतानां यो भवति
वत्ताधिको विशेषेण एकः स एव दत्तानां न्येतत्र स्थिता विहगा इति न
अंतर्दृशकालज्ञानमुपजात्याह स्थानान्यथेता नि सवर्णयित्वा सर्वाण्य
धश्चेदविवर्जितानि दशाष्टपिंडे गुणका यथांशश्चेदस्तथैको न दशा
प्रभेदः ४ स्थानानीति अर्द्धादिभागस्थानाश्चेन्नोच्यंते तेषामर्द्धादिका
नां भागानां सवर्णता कार्या सवर्णता समानश्चेदता सा च अन्योन्यहराभिह
तौ हरं श्रेयोऽश्रेयोः समश्चेदविधानमेव सिति भास्करेत्या एवं च दत्तानां सा द
त्तमुत्पाद्यं सवर्णस्थानाधः न्यस्येच्छेदं दत्तानां नि कार्याणि च दत्ता अपा स्पदि

१४८

त्यर्थः उपरिगतारात्रयोदशाष्टपिंडे दशावर्षादि समूहे यथांशं प्रत्यंशं गुण
का भवन्ति तदेकोनतेषां रात्रानामेकोनान्योन्यसंयोगेन छेदो भागद्वारो भ
वति एवं दशा प्रभेदोऽतर्द्धाज्ञेयं अयमर्थः दशांशान्युप्यक गुणकारैः
संगुण्येन विभज्या वा संवर्षाद्यं तर्द्धा भवति नुदाहरणं दशापति
ना सद्वैवलं कश्चिद्दोनास्ति नाप्यत्र तदा स एवापहारी न च दशापते
रूपस्यैकस्याधो रूपमेकं न्यत्रोत्तर एव मर्द्धहरस्या रूपस्याधो रूपद्वयं न्या
सः १ २ परस्परछेदगुणावेतौ समछेदौ जातौ १ २ छेदहीनावेतौ २ १
गुणकोयत्तयोर्योगः ३ एवं भागहारः तत्र दशापतिदत्तायुर्द्वयोवर्षा
दि ३ ० ० एतद्व्याख्या संगुण्यविभिर्विभज्या वा संफलं २ ० ० ० इत्यंश

१४८

रोगादिर्नरं वर्धयते वलिमुक्तो चं वदेत ततः प्रापयति परमोच्यगतस्या
न्यवलहनस्य दृशा संपूर्णैव किंचिद्दलनवलस्पनु पूर्ण अपरमोच्यग
स्यापितद्दृशायामंतद्दृशायामंधनासिर्नत्वारोग्यां वलहनस्य रिक्ताना
मोदृशानीचराश्रिनीचनवांशगतस्यापि दृशारिक्तो वधननाश्रिनीप
रमनीचगतस्पत्रात्रुनवांशस्थितस्पचदृशानिष्टफलाधनहा निरोग
दातुक्तं सर्वैर्वलैर्दृश्येत सपरमोच्यगतस्पचसंपूर्ण रव्यादृशा ज्ञेया
धनारोग्यविवर्धिनी स्त्रोच्यराश्रिगतस्याप्यकिंचिद्दलयुतस्पचपूर्ण
नामदृशा ज्ञेयाधनवृद्धिकराश्रुभा २ सर्वैर्वलैर्विहीनस्पनीचराश्रि
गतस्पचरिक्तानामदृशा ज्ञेयाधननाश्रास्पकरिणी ३ यः स्यात्परम

नीचस्य सप्त्यावेरिनवांशकेतस्यानिष्पत्तानामादज्ञानर्थविवर्दिनी
 ४ दशयाः संज्ञांतरमिंद्रजयाह भ्रष्टस्य तुंगादवरोहि संज्ञामध्या
 भवेत्सासहृदयभागे आरोहिण निम्नपरिच्युतस्य नीचारिभांशे ध
 श्चमाभवेत्सा ई भ्रष्टस्येति पूर्व्याच्युतस्य ग्रहस्य दश आरोहिण। २
 परमोच्यभागांतादारभ्य यावत्परमनीचभागदित प्राशिषदे स्थिते
 न ग्रहेण या दश दत्तांतर्दश वा सावरोहिण्यर्थः सैवावरोहिणमि
 त्रनवांशस्थितेन खोच्य राशि नवांशस्थितेनार्थात्सांशस्येतापि द
 तावेनाध्यानीचाच्यलितस्य ग्रहस्य आरोहिणपरमनीचराशि नवांशे
 शत्रुनवांशे वा स्थितेन दत्ताचेदधमाना ज्ञानचेतस्याः पूर्वज्ञोक्तोक्त

निष्फलतायामंतर्भावः सत्यं अनिष्फलत्वं शुभमेव करोति अधमाशु
 भमेवात्यंतं करोति इति भेदः तदुक्तं न च नीचांतरस्य स्पष्टा दशा दवरोहि
 णा तस्या मूलमवाप्नोति फलं क्लेशाच्छुभं नरः मित्रस्वोच्चांशकस्य स्प
 मध्यामध्यफला तु सानीचोचमध्यगस्योक्तांशेण चारोहिणि दशासेवा
 धमाख्या भवति नीचराश्यां गतस्य तु आरोहिणी चेदधमा भवेत्कष्टफ
 लप्रदा आरोहिणी मध्यफला संपूर्णपिरिकीर्तिता इति ६ पुनर्दृष्ट्वा सं
 ज्ञानुपजात्याह नीचारिभांशो समवस्थितस्य शास्ते गृहे मिश्रफलप्रदिष्टा
 संज्ञानिरूपारिण फलान्येषां दशा सुवक्ष्यामि फलोपयोगं ७ नीचारति
 सस्ता निगृहाणि स्वोचमूलत्रिकोणात्मीयक्षेत्राणि तथामन्यतमेन्द्राणि

नवांशगतेनशत्रुनवांशगतेनशरहेणदत्तादशान्तर्दृशावाभिषफलाशुभा
 शुभफलदायाधियुतंधनागमंददातीत्यर्थः अर्थादेवनीचाराशिरिसरा
 शौवास्वोअस्वराशिमित्रमूलत्रिकोणवर्गेतमनवांशगतेनदत्तादशामि
 मिषिफलेव नामानुरूपाणिफलाणिग्रहाणंदशासवक्ष्यामिसंपू
 र्णतिश्रेष्ठाअधमाशुभाल्पफलारिक्तार्थदानिदाअनिष्टिफलातिपु
 रवदामिष्ठाशुभाशुभदेत्यादि ७ लग्नस्पदशापांशुभाशुभवैताल्लोये
 नाह नभयेधममध्यपूजितादेष्काणेश्वरभेषुबोक्कमात् अशुभेषुसमा
 स्थितक्रमाक्षरायः परकल्पितादशा ८ नभयेति द्विस्वभावेप्रथमदे
 ष्काणगणलग्नस्पदशानिष्टफलाद्वितीयेमिषफलतृतीयेश्रेष्ठफला

चररात्रो प्रथमप्रेक्षाणेप्रेष्यद्वितीयेमध्यातृतीयेधमास्थिररात्रोप्रथमेनिंया
द्वितीयेप्रेष्यतृतीयेमध्येति ८ ग्रहाणांनैसर्गिकदशाकालेनगार्हपत्यविक्रीडि
तेनाह एकंदोनवविंशतिधृतिरुक्तापंचाशदेष्टांक्रमात् १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११
१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
२० ५० चंद्रारेंदुजशुक्रजावदिनकृद्देवाकराणांसमाःस्वेःस्वेःपुष्टफलानि
शर्गजनिंतेःपंक्तेर्दशयाःक्रमाद्वतेलग्नदशाशुभेतिथयवनानेष्टंतिकेचित्ता
था ए एकमिति जन्मकालादारभ्येकंवर्षचंद्रदशाततोद्देकुजस्पततो
नवबुधस्पततोविंशतिशुक्रस्पततोष्णदशापुरोःततोविंशतिःसूर्यस्पत
तःपंचाशच्छनेःएवंविशस्पुत्तरंवर्षशतं प्रयोजनेमाह स्वेरितिपूर्वोक्तादशां
तद्दशावायदिनैसर्गिकैःस्वेःस्वेःवर्षैर्युज्यतोपूर्वोक्तदशानैशर्गिकदशायोर्या

वत्कायोगस्तावत्सादृश्यायुष्टफलभवति नैसर्गिकलग्नदशमाह अंत्ये
 तिविंशत्यधिकं वर्षसतं यदि जीवति ततो लग्नदशमाह एतच्च वनमतं
 केचिच्छुतकीर्त्यादयो नैच्छंति ए दशमाफलान्यष्टभिः शुद्धलविक्रीडिते
 नाह दशमाप्रारंभे शुभाशुभमाह पाकस्वामिनिलग्नोक्तहृदि वा सोम्यस्पव
 र्गपिवाप्रारब्धाशुभदादशमिदशमनुलाभेषु वा पाकये ३ १० ६ ११ मि
 त्तोचोपचयत्रिकोणमदने पाके श्वरस्य स्थितः श्रद्धासफलबोधनानि कुरु
 तेषां निचातो न्यथा १० पाकेति यस्मिन् दशमांतर्दशमाप्रवेशः स पाकस्वामि
 स यदि दशमाप्रवेशसमये यस्मिन् तत्र गतस्तदा रक्षांतर्दशमासमयदादशमाप
 तेर्यत्तीत्कालिकमित्रंतस्मिन्नपि दशमाप्रवेशलग्नादुपचयस्य श्रेतदापि

२ शुभदाः शुभदशायां सर्वकालं शुभदा किंच कुत्राप्यशुभमत आह मित्रे
ति प्रतिपादो संचरतोष्टो दशापतेस्तत्कालेयो मित्रं तत्क्षेत्रस्य श्रंष्टः शुभफ
लं कुरुते अयमप्यः यस्मिन् दिने यस्मिन् गृहे च दशाखशा चंद्रो गच्छति त
द्दृश्यस्वामातदिने दशापतेः यदि तात्कालिक मित्रं तदा चंद्रः पाकपतेर्भि
त्रक्षेत्रस्यो ज्ञेयः शुभः दशापतेरुच्यरात्रिगोपि इंदुः शुभः दशे शात्रि
षडेको दशा दशमनवमपंचमसप्तमान्यतमस्योपादुः शुभः किं फलमि
त्रत्यबोधं दशापतेर्भित्रादिरात्रो यत्र चंद्रः सरात्रिर्जन्मनियो भावस्तदु
क्तं दृष्टफलं कुरुते तदुक्तं यद्रात्रि संस्यः शीतांशुः शुभवत्परिकर्ति
तः समरात्रिर्जन्मकाले तु यो भावस्तत्कृतं च तत्र शरीरादि कृतं सौख्यं वक्त

व्यंवलयोगतः अनिष्टरात्रिसंस्थस्ततस्तत्रावोमत्यगोभनामिति २ पाप
 निति अतो न्यपादुष्टं कुरुते अयमर्थः दशापतेस्तत्कालशत्रुगृहे नीच
 रात्रोत्तत्यतिनासहेकरात्रोचद्वितीयचतुर्थाष्टमद्वादशान्यतमस्योर्वेदुं
 शुभफलदशायामपि पापफलं कुरुते १० अंतर्दशाप्रवेष्टकाले चंद्र
 क्रान्तरात्रिवशेन शुभाशुभमाह प्रारब्धाहिमगोदशास्वगृहे गेमाना
 र्थसौख्यावहाकोजे इषयति स्त्रियं बुधगृहे विद्यासुखद्वितदा दुर्गारण
 यपालये कश्चिकरासो हे सितर्क्षे तदा कुस्त्रीदासगकुंभयोगुरुगृहे माना
 र्थसौख्यावहा ११ प्रारब्धेति कर्कस्ये चंद्रोऽतर्दशाप्रविष्टासुखधनप्र
 जाप्रदामेषालि स्ये स्त्रीदोषकरोति कन्यामिथुनस्ये विद्यामित्रधन

दासिंहस्येदुर्गारण्यमार्गेगृहसमापेक्षयिकरातुलाहयस्येन्नदामकरकुं
भस्येनैदुष्टस्नादाधनुमीनस्येचंद्रेप्रविष्टादशानेकशुभदाएवंशुभद
शशुभकालेप्रवृत्ताशुभतराभवतिअशुभंतुशुभकालप्रवृत्तामध्या
शुभाप्यशुभकालप्रवृत्तामध्या अशुभानुअशुभकालप्रवृत्ताअनि
ष्टाःएवमन्यत्रापिकल्पं १२ रविदशाफलमाह सौम्यीखंनखदंतच
र्मकनकतक्रौर्वाध्वभूपाहवेस्तेक्ष्णधैर्यमजस्रमुद्यमरतिःख्यातः
प्रतापोन्नतिः भाय्यापुत्रधनारिशस्त्रकृतभुक्भूयोद्भवाव्यापदस्या
गोपापरतिः स्वभृत्यकलहोहृत्क्रोडपीडामयाः १२ सौम्यमिति सूर्योर
विस्तदृशायामंतर्द्दशायानखादिभिःखंधनंभवति नखंसंगंधद्रव्यं

दंतोदस्तिदंतादिभिः चर्मव्याघ्रादीनां कनकं देहं कौंठ्यं कूरता अधामार्गः भू
 पः राजा आहवोयुद्धं ऐतैः तथा ते ह्यमुग्रभावः धैर्यं शुभाशुभफलानौ हर्ष
 विषादराहित्यं निरंतरं मुद्यमेरतिः ख्यातिः कीर्तिः प्रतापो नतिः शौर्येण
 कृष्टत्वं एतान्येकशुभदृश्यां फलानि अशुभान्माह भार्येति भार्याय
 त्या आपदः स्त्रीतनयधनशत्रुशस्त्राग्निनृपेभ्यो भिभवः त्यागी अस्थाने व्य
 यवान्प्रातिः सेवकैः सह कलहः हृदयोदरपाडरागश्चेति मिश्रायां मिश्रफ
 लं १२ चंद्रदृश्या फलमाह इंद्रोः प्राणदृश्यां फलानि लभते मित्रद्विजात्पु
 त्रवानि क्षुत्क्षीरविकारवस्त्रकुसुमक्रीडातिलान्नश्रमेः निद्रालस्यमृद
 द्विजामररतिस्त्रीजन्ममेधाविना कीर्त्यर्थोपचपहृयोचवलिभिर्वैरंस्वपदे

एव १३ इंदोरिति चंद्रदण्डं शुभां प्राप्पमंत्रं वैमवाद्यः आगमोक्तो वेदि
कावाविप्रांश्चतुष्टयानि फलान्याप्नोति इक्षुविकारो गुडादिः क्षारविकारो र
धादिः वस्त्राणि पुष्पाणि क्रीडारतिः तिलाः अन्तानि व्यायामश्च एतेः कृत्वा
शुभाफलान्याप्नोति अशुभापां निशानस्याभ्यां मूढः क्षमा कन्या जन्म यशोध
नौघयोः क्षयाः वलवद्भिः स्वीयबंधभिः श्वैरंशुभायां पुनर्विप्रदेवा रघवे प्रा
तिः बुद्धिमत्वं कार्तिधनं हृदि मिश्रायामुभयं १३ भौमदण्डमाह भौमस्या
रिविमर्द्भूय सदजह्नुत्या विकारैर्धनं प्रदेष्यः सुतमित्रदारसहजैर्विघ्नदुः
क्षेयिता नृणां सुकज्वरभंगपित्तजनितारोगः परस्त्रीकृताः प्रातिः पापरक्षैर
धर्मनिरतिः पारुष्यैर्दण्डनिच १४ भौमस्येति शत्रुमथनं राजाघाताभूतिः

आविकंछागश्रुणैः कृत्वाशुभकुजदशायांधनासिः अशुभायांपुत्रैः स्त्रि
 यस्तुहृदिः भानुभिः पंडितैर्गुरुभिश्च सहवेरंतयातृत्मारक्तज्वरः भगोवय
 वस्फुटनंपित्तप्रकोपः एतेर्जनितारोगाः परदोरेषु प्राप्तिः पापिंष्टेः सहप्रा
 तिश्च अधर्मासक्तिः कविनवकत्वं डग्रस्वभावत्वं च मिश्रायामुभयं १५
 बुधदशायामाह बौध्यांदोत्यस्तुहृदिरुद्धिजधनं विदत्प्रांसायनोयुक्ति
 र्व्यस्तवर्णवेरं मोमहीसो भाग्यसो रखाप्रयः हास्योपासनकोत्रालमि
 तिचयोधर्मक्रियासिद्धयः पारुष्यं शमवंधमानसशुचः पीडाचधातुत्रया
 त १५ बौध्यामिति हृतत्वं मित्राणि गुरुवः विप्राश्च बुधस्य शुभदशायामेभ्यो
 धनं विदद्मः स्तुतिः यत्राश्रयुक्तिः पितृत्वं द्रव्यं स्वर्णं विसरोश्च विशेषः भूस

वर्जनप्राप्तिः सुखं एषां लाभः परोपहासे सेवायां च पाटवं बुद्धिबुद्धिः धर्मका
र्यसिद्धयश्च शुभदशापां कठिनवचनता श्रेयः बंधनं मनः शोकः वातपित्त
श्लेष्मकोपाद्याधिरिति मिश्रायामुभयं १५ गुरुदश्यामाह जैव्यामा
नगुणोद्भूतमतिचयः कांतिः प्रतापो न्ततिर्माहात्म्योद्यममंत्रनातिनृपति
स्वाध्यायमित्रैर्धनं देमाश्चात्मजकुजरांबरचयः प्राप्तिश्च सङ्गमिपैः सुख
होहागमनाष्टमः श्रवणरूपैर्विधर्माश्रितैः १६ जैवमिति गुरोः शु
भदश्यामां मानं पूजागुणविद्यासौर्यादयस्तेषामुदयः बुद्धिबुद्धिः कमना
यतापुरुषार्थेनोन्नत्यंशुभयोत्पादनं माहात्म्यं परोपकारशालताड्य
मशालतामंत्रैर्वैदिकागमैः कैः नातिशालेन नृपाराधनेन वेदाध्ययनेन

मित्रेण च धनादिः हेमतुरंगगजवाससाहृदिः गुणवन्तोपैः स्नेहः अशुभायां
 सुसह्योगुल्लोयदुहस्तर्कस्तस्यागमनेनाज्ञानेन खेदः सस्मार्थविचारयतश्चिं
 तातुरमित्यर्थः कर्णरोगः धर्मवाहनैः कलिरिति मिश्रायुमुभयं १६ शु
 क्रदशमाह श्लोक्यांगतरतिः प्रमोदस्फुरमिद्रव्यान्तपानांवरस्त्रीरत्नयु
 तिमन्मयोपकरणज्ञानेष्टमित्रागमाः कौशल्यं क्रयविक्रये कृषिनिधि
 प्राप्तिर्धनस्यागमोर्हं दोषीशानिषादधर्मरहितैर्वैरं शुचः स्नेहतः १७ श्लो
 क्यामिति शुक्रशुभदशयांगातादीनामागमप्राप्तिः गानप्राप्तिः सुखं
 धद्रव्यं भोजनं पानं वस्त्रं नारीमणिः कांतिः कामसामिग्रीसय्यादिः योगशा
 स्त्रं मनाषित्वं सहृदः एषां प्राप्तिरित्यर्थः क्रयविक्रये च चातुर्यं कृषिकर्मणो

निधानस्पचप्राप्तिः धनप्राप्तिः अथाशुभायाः वृद्धिः राज्ञां त्यक्त्वा नृणां पिभि
असहैवैरंते हतिश्लोकाश्चेति मिश्रायामुभयप्राप्तिः १७ अनिदशामाह
श्लोकां पापखरोष्ट्रपक्षिमहिषाहृद्गणवाप्तयः श्रेणीग्रामपुराधिकारज
निता पूजा कुधान्यागमाः श्लेषैर्व्यानिल कोपमोहमलिनव्यापत्तितंड्रा
श्रमोभूत्यापत्तिकलत्रभर्त्सनमयि प्राप्तेति च व्यंगतां १८ सौरी भूति अनि
शुभदशायां खरकरभक्षेनादिमहिषाहृद्गणान्ताभाः समानजातीया
नां पातः श्रेणीतस्यां ग्रामे पुरे वा योधिकारः तदुत्पन्ना पूजाकोट्वादिधान्यप्रा
प्तिः अथाशुभदशायां श्लेषाणामत्सरेण वा पुनाक्रोधेन वित्तभ्रमेण ताम
सत्वेन वियद्भवत्तितंड्रा आलस्यं तदुक्तं हृदये व्याकुलीभावो यथाप्योदिय

गोरवंमनोबुधिप्रसादश्रुतप्रायालक्षणं विदुरिति श्रमखेदः सेवंकादिभ्यः ति
 रस्कारः व्याध्यादीनां गवैकल्पमेतान्याप्नोति मिश्रायामुभयं १८ एकैक
 सिन्धुते शुभाशुभफलानुक्तानितेषां विषयविभागं लग्नदशाफलं चोप
 चात्पाद दशासकशास्त्रासकशुभानिकुर्वत्यनिष्टसंज्ञास्वशुभानिवैवं मिश्रा
 सकिश्राणि दशाफलानि हाराफलं लग्नपतेः समानं १९ दशास्थिति
 जन्मनुपवयस्यानिर्मलाः स्वयस्वराश्चिमूलत्रिकोणगः सस्तास्तेषां दशां
 तर्द्दशावाशुभफलायेऽपवयस्याऽऽचानीचारि नवांशगतेषां अशुभ
 फला स्वक्षेत्रादिगत्रयिरिपुनवांशगानीचारिगृहगपि स्वांसगमि
 त्राश्रितावामध्यास्तेषां दशा मिश्रफलालग्नदशाफलं तुल्यमेवातुल्यं य

प्राप्तेष्वलम्भेभौमदशाफलं एव मन्यते १९ अन्यफलानां दशास्त्विति
हेत्रांशालिङ्गाह संज्ञाध्यायेयस्य द्रव्यमुक्तं कर्मजीवेयश्च यस्योपदिष्टः भा
वस्थानालोकयोगोद्भवस्तत्तत्सर्वतस्तस्यो ज्यं दशायां २० संज्ञेति संज्ञाध्या
येयस्य द्रव्यस्य द्रव्यं उक्तं तां स्यान्मणिहेमेत्यादिनां तद्रव्यस्य शुभदशायां
तदीयप्राप्तिः अशुभायां हानिः तथा कर्मजीवाध्याये अर्थास्तिः पितृपितृ
पत्नोत्पादिनायत्कर्मणा धनाप्तिरुक्ता सा दशायां वेद्या तथा भावफलं शरः
तद्धो विकलनयनो निर्वृणो केतुस्ये इत्यादि तथा स्थानफलं प्रथितं चतु
रोत्तमोत्पत्तिरित्यादि मेघे सस्वस्तिमिरनयन इत्यादि च तथा दृष्टिफलं वंदे
भूपवुधा इत्यादि तथा योगोद्भवं राजयोगानुक्ता सर्वयोगेषु योगकर्तृसध्या

यावत्तौ सखफलं योगजं ददाति नाभसयोगा अपि स्वदशायां फलदाः एवमा
 दिसर्वे स्वदशायां बोध्यं २० अथ यस्पजन्ममज्ञातं तस्यैश्वर्यारण्यानुसारं
 एग्रहदशाज्ञानमिदं वज्रयाह ण्यां महाभूतकृतां च सर्वे निर्व्यजयंतित्व
 दशमवाप्य कंधगिवायं वरजानुगुणं श्रुता सा स्पष्टवच्छ्रवणानुमेयात्
 २१ ण्यामिति पूर्वमुक्तं त्रिखिभूखपयोमरुदणनावसिनो भूमि कृताद
 यः क्रमेणैतिरविचंद्रवमिजलत्वेन प्रसिद्धा एव सर्वे ग्रहाः स्वदशां प्राप्य
 भूम्यादिपंचमहाभूतकृतां ण्यां देहकांतिं प्रकटयंति भूमिजलवह्निवा
 युनभोजातानुगुणं प्रकटयंति कीदृशानुनासाजीकानेव त्वक्कौरेनुमा
 तुं योग्यानुभूण्यानासानुमेयं गंधं व्यजयति जलण्याजिह्वा ज्ञेयं रसं आ

ग्रेयानेत्रज्ञेयं रूपं वायवी त्वगनुयस्पश्र्नाभसीकरालिभ्यश्च मित्यर्थः
एतदुक्तं भवति यदा शुभगंधोनरस्तदा बुधकृता भूषणयाज्ञेया यदा मिष्ट
रसभोगा तदा शुक्रचंद्रान्यतमकृता यथाष्टाया २ यदा रूपवांस्तदा कुजा
ककृता ग्रेयाष्टाया ३ यदा मृदुस्पश्र्भोजी तदा शनि कृता वायवीष्टाया ४ य
दा शृङ्गसखमनुभवति तदा गुरुकृतानाभसीष्टायेति ५ ष्ठाया लक्षणानि
विशेषादाचार्येण वराहसंहिताया मुक्ता निष्ठाया शुभाशुभफलानि निवे
दयंति इत्यादिनां श्लोकपंचकेन २१ दशाज्ञानार्थमंतरात्मस्वरूपं मानि
न्याह शुभफलददशायां तादृगेवांतरात्मा जनयति बह्व्युंसां सौख्यमर्था
गमं च कथितफलविपाके सत्कर्तृमाणां परिणामति फलोक्तिः स्वप्न

चिंतास्वधीर्यैः २२ शुभेति शुभफलप्रदो यो ग्रहस्तद्दृश्यामनोपि शुभमा
 नंदयुक्तमेव स्यात्तच्छ्रयादश्चित्प्रददृशावस्तु खंधनापि च जयति अ
 र्थादेवाशुभायां अशुभं मिश्रायां मिश्रं तदुक्तं शुभाशुभानि सर्वाणि नि
 मितानि स्युरेकतः एकतस्तमनः शुद्धं जयावहं इति कथितमिति ग्रहा
 णंदृशास्तयानि शुभाशुभफलास्तु क्तानि तफलभोगेन तद्दृश्याव
 र्त्तत इति ज्ञेयं एव श्रयावशेन मनोवशेन च दृश्यानुमेयेत्यर्थः ननु शनि
 दृश्यां व्यंगत्वं उक्तं शुक्रदृश्यां च निध्यासिरुक्ता तच्च नैकांततो दृश्य
 ते अत आदपरिणमतीति स्वप्ने चिंतायां स्वपराक्रमेण पिता दृश्य फलो
 क्तिः परिपाकं गच्छति अत्र केचिद्वदन्ति शुभदृश्यां यदांतर्दृश्यापि शुभा

तदाशुभफलं अशुभांतर्द्देशात्तदामध्यमं अशुभदशायां अशुभांत
र्द्देशायांचाधममितितन एकर्द्धगोर्द्धमपहृत्यदशतितुस्वमितिवचनात्त
दशापतेः फलमपहृत्यांतर्द्देशापतिरेवफलदातेतिज्ञेयं २२ फलविरो
धेनिर्णयंवसंतरितिलकेनाह एकग्रहस्पसदृशफलयोर्विरोधेनाशंवदे
यदधिकं परिपच्यतेतत् नान्येग्रहः सदृशमन्यफलं हि नृत्तिस्वांस्वां द
शाशुपगताः स्वफलप्रदास्युः २३ एकेति एकग्रहस्पसदृशशुभाशुभं
फलविरोधेफलद्वयस्पशनाशंवदेत् विरुद्धयोरप्येकमधिकं चेत्तदात
त्फलतियथाकश्चिद्दशेदशाफलदियुक्त्याहेमदः स एवाष्टकवर्गि
भावप्रयोगफलान्यतमयुक्त्याहेमदारीतदाफलद्वयेपिहेमसंबंधात्सा

दृष्टं पदं नापहारी यो विरोधश्च तदा फलद्वयस्य नाशः न दत्तेनापि हरतीत्यर्थः
 अधिकस्य पाको यथा कश्चिद्देहि निर्दिष्टप्रकारद्वयेन हेमदः एकप्रकारे
 णापहारी तदा दानस्याधिक्यादेर्मद एव अथ प्रकारद्वयेनापहारी एकप्र
 कारेण हेमदस्तदाऽपहारी तदा खंदगायां हेमदो ददाति अपहारी तु
 खंदगायां हरतीत्यर्थः १३॥ इति श्रीमहाधरकृते हरजानके दशां
 तद्वेशाध्यायः ॥ ८ ॥ अथ चारवशां प्रश्नो विचरतो ग्रहस्य शुभाशुभफल
 लक्षणैकवर्गेण निरूप्यते तत्रार्कव्यकष्टवर्गान्नाह्नविक्रीडितेना
 ह स्वादर्कः प्रथमाय वंधनिधनघ्ना ज्ञातपो यूनगो वक्रात्स्वादिव तच्च
 देवरविजाशुक्रात्स्मरं त्यारिषु जावाहर्मसुतायत्राशुषुदशाश्राश्रा

रिगः शतगोरेष्वेवां तपः सतेषु च बुधा ह्यग्रात्सर्वधृत्यगः १ स्वादर्वक
ति जन्तुनियदाग्रावर्कस्तदा श्रितः प्रथमेकादशचतुर्थीष्टमद्वितीय
दशमनवमसप्तमेषु १ ११ ४ ६ २ १० ए ७ एषु शुभः भौमाद
प्येव शुभः शनैरप्येष्वेव शुभः शुक्रात्सप्तमहादशषष्ठेषु शुभः ७ १२ द
गुरोर्नवमपंचमैकादशषष्ठेषु ए ५ ११ ६ शुभः चंद्राद्दशमतृतीये
कादशषष्ठेषु स्थानेषु १० ३ ११ ६ शुभः बुधात्तद्वादशनवमपंचमयु
तेश्वेव १० ३ ११ ६ १२ ५ ए शुभः लग्नाच्चतुर्थ्यादशयुतेषु चंद्रोक्ते
षु स्थानेषु १० ३ ११ ६ ४ १२ शुभः १ चंद्राष्टकवर्गमाह लग्नत्वष्ट
विदशायगः सधनधीधर्मेषु चाराच्छत्रोस्वात्सास्तादिषु साष्टसप्तसरवेः

१६२

षट्प्रायधीस्थोयमात् धीआयाष्टमकंदकेषुचबुधा जीवाघ्यायाष्टगः
 केंद्रस्थश्चसिताअधर्मस्तखधीआयास्पदानंगगः २ लग्नादिति वंदो
 लग्नात्षष्टतृतीयदशमेकादशेषु ६ ३ १० ११ शुभः भौमादेवेव
 द्वितीयपंचमनवमयुतेषु ६ ३ १० ११ २ ५ ए शुभः स्वस्यात्स
 सप्तमयुतेषु षट्त्रिदशायेषु ६ ३ १० ११ ७ १ शुभः खेरष्टम
 सप्तमयुतेषु लग्नोक्तेषु ६ ३ १० ११ ८ ७ शुभः षष्टतृतीयेकादश
 पंचमेषु ६ ३ ११ ५ शुभः बुधात्पंचमतृतीयेकादशाष्टमकेंद्रेषु ५
 ३ ११ ८ १ ४ ७ १० शुभः गुरोर्द्वादशेकादशाष्टमकेंद्रेषु ११ ११
 ८ १ ४ ७ १० शुभः शुक्रान्नवमचतुर्थपंचमतृतीयेकादशमसप्त

१६२

मेषु २ २ ६ १ ४ ३ १ शुभः ६ ४ ५ ३ ११ १० ९ शुभः २
कुजाष्टकवर्गमाह वक्रस्तपचयेष्विनात्मतनयेष्वाद्याधिकेषूदयाचंद्र
दिग्विहितेषु फलेषु केंद्रे निधनप्राप्त्यर्थः स्वास्तुभः धर्मायाष्टमकेद्र
कौगोर्कतनयात् ज्येष्ठविधा लाभगः शुक्रात्पञ्चमयलाभमृत्युषु
शः कर्मात्पलाभारिषु ३ वक्रइति भोमः सूर्यान्तृतीयषष्टदशमेकाद
शपंचमेषु ६ ३ १० ११ ५ शुभः लग्नात्पयमयुतेषूपचयेषु १ ३ ६
१० ११ शुभः चंद्रात्रियंष्टेकादशेषु ३ ६ ११ शुभः स्वस्थानात्केंद्राष्ट
मेकादशद्वितीयेषु १ ४ ९ १० ६ ११ २ शुभः शनेर्नवमाष्टमेकाद
शकेंद्रेषु ६ ६ ११ १ ४ ९ १० शुभः बुधात्षष्टतृतायपंचमेकादशे

१६२

सु ४ ३ ५ ११ शुभः शुक्रातृषष्ट्यादश्लोकादशाष्टमेषु ६ १२ ११
 ८ शुभः पुरोदशमाद्यादश्लोकादशाष्टमेषु १० १२ ११ ६ शुभः ३
 बुधाष्टकवर्गमाह व्याख्याष्टतयः सुखेषु भुजात्स आत्मजे चिदु
 जः साक्षात्तेषु यमारयो र्ययस्सिप्राप्सष्टगोवाक्यतेः धर्मायारिस्त
 अयेषु सवितुः स्वात्सायकर्मत्रिगः षट्स्वायाष्टसुखास्पदेषु हिमगोः
 सायेषु लमाच्छुभ ४ व्यायेति बुधः शुक्राद्वितीयप्रथमैकादशाष्ट
 मनवमचतुर्थतृतीयपंचमेषु २ १ ११ ८ १५ ४ ३ ५ शुभः शनि
 बुजाभां दशमसप्तमतेषु पूर्वोक्तेषु २ १ ११ ८ १५ ४ ३ ५ १० ७
 शुभः पुरोदशमाद्यादश्लोकादशाष्टमेषु ६ ११ १२ ८ शुभः सूर्यान्तवर्गे

१६२

कादशाष्टपंचमकादशेषु ए ११ ६ ५ १२ शुभः स्वस्थानात्पथमदश
मत्तीययुतेषुपूर्वोक्तेषु ए ६ ५ १२ १ १० ३ शुभः चंद्रात्पथद्विती
येकादशाष्टमचतुर्थदशामेषु ६ २ ११ ८ ४ १० शुभः लग्नादाद्ययुतेषु
पूर्वोक्तेषु ६ २ ११ ८ ४ १० १ शुभः ४ जीवाष्टकवर्गमाह दिक्स्व
द्याष्टमदायबंधयुक्कुजात्स्वात्सत्रिकेष्वंगिरासूर्यात्सत्रिनवेषुधास्वनव
दिक्भाभारिगोभार्गवात् जायायार्थनवात्मजेषु १ ११ २ ए ५ हिमजे
र्मदात्रिषट्धावयो ३ ६ ५ १२ दिग्धाष्टस्वस्तस्वायपूर्वनवगे १
५ ६ २ ४ ११ १ ए ज्ञात्समरश्चोदयात् ५ दिगिति गुरुः कुजाद्
शमद्वितीयप्रथमाष्टमसप्तमेकादशाचतुर्थेषु १० २ १ ८ ७ ११ ४ ३

१६३

ए शुभः शुक्रात्पंचमद्वितीयनवमदशमैकादशाष्टेषु २ ए १० ११
६ शुभः चंद्रात्सप्तमैकादशद्वितीयनवमपंचमेषु ७ ११ ए २ ५ शुभः
शनेस्तृतीयषष्ठपंचमदशेषु ३ ६ ५ १२ शुभः बुधाद्दशमपंचमषष्ठ
द्वितीयचतुर्थैकादशत्रयमनवमेषु १० ५ ६ २ ४ ११ १ ए शुभः
लग्नात्सप्तमयुतेष्वेषु १० ५ ६ २ ४ ११ १ ए ७ शुभः ५ शुक्राष्टक
वर्गमाह लग्नादास्तत्ताभरंध्रनवमः सांत्यः शशांकान्तितः स्वात्वाज्ञे
युक्तखविधानवदशष्टिदशतिगः सूर्यजात रंध्रायत्रयगोरवेनवदश
प्राप्त्यष्टधाय्योगुरोर्ज्ञायायनवारिगस्त्रिनवषट्पञ्चागमांत्यः कु
जात ६ लग्नादिति शुक्रोलग्न्यात्प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमैका

१६३

दशाष्टमवमेषु १ २ ३ ४ ५ ११ ई ए शुभः चंद्रावृक्षादशयुतेष्वेव
१ २ ३ ४ ५ ११ ई ए १२ शुभः स्वस्थानादशमयुतेष्वेषु १ २ ३
४ ५ ११ ई ए १० शुभः शनेश्वर्यतृतीयपंचमनवमदशमाष्टमेका
दशेषु ४ ३ ५ ए १० ई ११ शुभः रवेरष्टमेकादशदशदशेषु ई ११
१२ शुभः गुरोर्नवमदशमेकादशाष्टमपंचमेषु १० ए ११ ई ५ शुभः बु
धात्पंचमरतीयेकादशनवमषष्टेषु ५ ३ ११ ए ई शुभः कुजात्तृतीय
नवमषष्टपंचमेकादशदशदशेषु ३ ५ ए ई ११ १२ शुभः दशम्यष्ट
कवर्ममाह मंदः स्वात्रिस्तमिश्रबुधशुभः साक्षात्पगोभूमिजात्केन्द्र
याष्टधनेषिनापुपपचये आद्यसखेचोदयातधर्मायादिदशांतमृत्यु

१६४

षुधाचंद्राविषट्काभाः षष्ठायां त्यगतः सितात्सरगुरोप्राप्त्यं तथा
शत्रुगः १ मंदेति शनिः स्वस्थानात्तृतीयपंचमैकादशषष्ठेषु ३ ५
११ ई शुभः कुजादशमघादशयुतेष्वेषु ३ ५ ११ ई १० १२ शुभः
सूर्यात्किंद्रेकादशाष्टमद्वितीयेषु १ ४ ७ १० ११ ई २ शुभः
लग्नाविषडेकादशादशमाद्यचतुर्थेषु ३ ६ ११ १० १४ शुभः
बुधान्नवमषष्ठ्येकादशादशमघादशाष्टमेषु ई ६ ११ १० १२
ई शुभः चंद्रात्तृतीयषष्ठ्येकादशेषु ३ ६ ११ शुभः शुक्रात्षष्ठ्येकाद
शेषु ६ ११ ११ शुभः गुरोरेकादशाघादशपंचमषष्ठ्यु ११
१२ ५ ६ शुभः ७ अष्टकवर्गेफलविशेषं मालिन्याह इति निगदि

१६४

तमिष्टंनेष्टमन्यद्विशेषादधिकफलविपाकंजन्मभातेत्रदयः ३
पवयग्रहमित्रस्वोच्यंगैः पुष्टमिष्टंत्वपवयग्रहनीचास्तारिगैर्नेष्टसंप
त् ८ इतिनिगदितमिति इत्युक्तप्रकारेणयत्स्यानंग्रहाद्ग्रहस्योक्तं
तदिष्टंशुभंज्ञेयं अन्यदनुक्तंअनिष्टंअशुभंज्ञेयं अत्राष्टकव
र्गोऽष्टफलंतेग्रहजन्मभाजनकालेयत्रस्थितास्तस्यास्यानाच्छु
भाशुभफलमधिकवशाकुर्वतिनकालक्रांतराशितःअथमर्थः।
यानिस्थानान्याचार्यैरेकातितानिरेषौखोपलक्षितानिकार्यानि
अनुक्तानिविंदुनपलक्षितानिकार्याणि यत्ररेखाष्टकंतत्रशुभंय
त्रचतुष्कंतत्रार्धयत्रधेतत्रपादंयत्रषट्त्रपादोनंएवंविंदुष्वशुभंए

१६५

एंगोचरेऽधिकवशात्फलविपाकंददतितत्रापि विशेषमाह उपच
येति उपलक्षणमेतच्छुभस्यानामंजनाकाले लग्नाचंद्रादुपच
यगतः स्वक्षेत्रस्यो मित्रक्षेत्रस्य न च स्यो मूलत्रिकोणस्यो घटातदा
शुभफलं पुष्टमधिकंददति चंद्राद्वशात्पचयगतः शत्रुक्षेत्रस्यो नीच
स्यो लग्नगतो निष्फलंददति निकृष्टश्चेदनितिकष्टंददति अपर्
देवशुभगृहस्थः शुभः अशुभगृहस्थः शुभमल्परेखाधिकोपि दंदं च
जन्मकालिकं यास्व न चारकालिकं तदुक्तं लग्नादुपचयसंस्थश्चंद्रा
खगृहमूलतुंगगतः मित्रक्षेत्रगतो वा फलमत्यर्थं शुभंदद्यात् १ अपच
यराशो नीचे शत्रुक्षेत्रे जन्मकाले स्यात्तु यश्च सदद्यात्पापं फलमतिशयि

१६५

तं यथा कालमिति २ एवं गोचरगते ग्रहे चारवशात्फलतारुतमं ज्ञयमित्य
र्थः ॥ इति श्रीमहाधरकृतं हृदयज्ञातके विवरणोऽष्टकवर्गध्या
यः ॥ अथ कर्मजीवावाध्यायः नरेण कथं धनमर्जनीयमित्यत्र निरूप्य
ते तत्र ग्रहः प्रकारद्वयेन धनदः लग्ना चंद्रा दशमगतो धनदाता लग्ने हो
दशमे ग्रहे लग्ने होदका काशयो दशमराशिः सयनवांशे स्थितः तन्नवांश
पति धनदाता सनु धनदानप्रकारः पूर्वस्माद्भिन्नः तत्रादौ लग्नचंद्राभ्या
दशमगोयेन प्रकारेण धनदस्तं प्रहर्षिणा ह अर्पयतिः पितृजननीसप
त्नमित्रभ्रातृस्त्रीभृतकजनादिवाकशब्देः होरं होदशमगतेर्विकल्पनी
या भेदका स्य दपतिगांशनाथ हृत्पा १ अर्पयतिरिति लग्नचंद्राभ्यां दश

१६६

मंगतैरकीधैः क्रमात्पित्रादिभ्यो धनासिर्वाच्यायथा जन्मनिलग्राच्यं प्राक
 यदा कोदशमस्तदा पितृतो धनासिः चंदे दशमे मातृतः भौमे रिपौः बुधे
 सहदः गुरौ सदजात शुक्रे स्त्रीतः शनौ कर्मकारतः यदोभाभ्यां दश
 मगतौ तदा स्वदशयां तु भौ धनदौ स्त्रोक्तविधिना यदि वद्वो दशमगा
 तदा सर्वे स्वेत्वां तर्दशयां स्त्रोक्त धनदाः लग्ने द्वादशमाभावे धनासि
 माह भेदकमिति लग्नचंद्रकीर्णं ये दशमराशयस्तेषां ये पतयस्ते पन्न
 वांशे स्थितास्तेषां ये नाथस्तेषां हत्यावक्ष्यमाणया धनासिर्वाच्या अ
 न्नके विदेवं व्याख्यांति लग्नाच्यं प्राच्यं दशमे ग्रहे लग्नचंद्रयोर्गोविनीतद
 शमो धनदइति तथा भेदकीर्णं गोविनीतस्या स्पदयति गंशनाथ ह

१६६

तार्पणमिति तद्वयमयुक्तं यतोवलपदमत्रनास्तितस्मात्सर्वधनदाः स्व
स्वदशायांतदुक्तं उदयाष्टत्रिनोवापियेग्रहादशमेस्थिताः ते सर्वे र्यप्रदा
ज्ञेयास्वदशाशुभकयथोदितालनाकर्शनायेभ्योदशमाधिपतिग्र
हः यस्मिन्नवांशोतत्कालं वर्तते तस्य यः पतिः २ तदुत्पाप्रवदेद्वित्तं यत्त
स्य वद्वोयदाभवंति वित्तदास्तेऽपि स्वदशासु विनिश्चितमिति ३ भेद
र्कस्य दपतिगांशनाथहृत्तेतियदुक्ततां हृत्तिं प्रदर्षिणि द्वयेनाह अर्क
शोतृणकनकोणभेदजाये श्रंदांशो हृत्तिजलजांगनाश्रयाच धात्व
प्रिप्रहरणसहसैः कुजांशोसौम्यांशो लिपिगणितादिकाव्यशिल्लेः २
अर्कांश इति भेदर्कस्य दपतिनवांशपतोसूर्ये सति स्रगंधतृणेर्ह

१६७

स्तविलोमाभिरोषधेनादिपदाप्रोगिपरिचर्पयाचधनासिः चंदे लघ्यां
 खमुक्ताप्रवालादिविक्रियैर्नारीसमाश्रयाश्रधनासिः कुजेधातुभिः स
 ण्दिभिर्मनत्रिलदिंगुलहरितालादिभिर्वीर्यकर्मणवायासिचका
 दिभिरसमाहितकार्यकरणैर्वलक्रिययाचार्यासिः बुधेश्वरविन्यासे
 नगणितेनादिपदानुव्याख्यानेनयंत्रयुक्तादिगैः कायक्रियाया
 शिल्लेः चित्रयंत्रछेदपुस्तकसूर्यावाणमात्परचनागंधयुक्तादि
 सिद्धनासिः २ जीवांशोद्विजविवुधाकरादिधर्मैः भृग्वंशे मणिरह
 जतादिगोमहिष्यैः सौरांशे श्रमयथिभारनाचशिल्लेः कर्मशाधु
 धितनवांशकर्मसिद्धिः ३ जीवांशेति पुरेनवांशे विषेभ्यो विद

१६८

छोदेवेभ्यो वा स्वर्णलवणगजायकतृप्तिस्पानेभ्यश्चादिपदा क्रियावा
देवयज्ञदानोपवासगुरुसेवादभिर्धनातिः शुक्लेवज्रमयरागादि
भिः रूपेण दिपदाहोदे गोमिहिर्ष्यैर्दृष्यकर्मणा बाधनातिः शूनो मा
र्गमनादिनाघातेन स्वांगता दुर्णदिना वा भारवाहेन स्वकुलानुचि
तकर्मभिश्च धनातिः एवं जन्मकालेनुरस्य धनागमे ज्ञाते चारवशा
त्सर्वदा कर्मसिद्धिकालमाह कर्मोत्तिलनाह शमेशश्चारवशा यस्मि
न वांशे गर्ते सत्यते र्यानि कर्माणि नृणां कनकादीनि तदा प्राह रव्या
निसिध्यन्ति ३ नानाधनागमं प्रहर्षिणाह मित्रारिस्वग्रहगते सतस्त
तोऽर्थं तुंगस्थे वलिनिचभास्करे स्पदीयति आयस्यैः रुदयधनाश्रि

१६८

तैश्चसौम्यैःसंचित्यंवलसदितैरनेकधास्वम ४ मित्ररिति चंद्रलग्नयोर्ये
दशमास्तदभावेयेभेदकस्यदपतिनवांशानायासेषुमित्रगृहेषुतद्वशा
यांमित्राधनाभिःरिपुगृहेषुगेरिपुतोधनाभिःस्वगृहेषुस्वगृहाधनंतुंगे
तिपूर्वोक्तपुण्यायदिरविर्धनदःतदाजन्मकालेरवौमेघगेऽप्येःकाल
वलाद्यैर्युक्तेवास्वोद्यमाधनाभिःबलिषुलग्नलाभधनगेषुनानाप्रका
रैर्धनंचित्यंयेनविधिनाइच्छंतितेनप्राप्तात्पर्यःतदुक्तंधनदाजन्मस
मयेमित्रारिस्वगृहोपगायस्यतस्यधनंदयर्कर्मित्रारिस्वगृहोद्भवंधन
दोभास्करोयस्यतुंगेवलसमन्वितःभवेज्जन्मनितस्यस्यादितमात्पो
द्यमाजितंलाभार्थलग्नगेःसौम्यैर्येनयेनैवकर्मणिधनार्जनंप्रार्थयते

१६८

तेन यत्नात्समश्नते ४॥ इति वराहमिहिरविरचिते बृहज्जातकविवरणे क
र्माजीवाध्यायः ॥ अथ राजयोगाध्यायः ॥ तत्र यवनजीवशर्मणो मतं
वेतालानीयेनाह प्राकृर्जवनाः स्वतुंगगेः करैः क्रूरमतिर्महिपतिः क्रूरैस्त
नजीवशर्मणः पक्षेक्षित्यधिपः प्रजापते १ प्राकुरिति त्रिप्रभृतिभिरुच्य
स्येः नृपवंशभवाभवन्ति राजान इति सर्वजातकप्रसिद्धं तत्र यवनजा
एवमाहुः क्रूरैश्च गेयुराजा भवति परमयबुद्धिः अर्थात्सोम्येषु धर्मा
त्तामिष्टैर्मिश्रः तथा तद्वाक्यं पापैः पापमतिस्वान्धो गेर्धर्मवान्न तथा
सोम्यैः वा मिष्टैर्मिश्रमतिः पृथ्वीशो जायते मनुज इति जीवशर्मणो मतं
क्रूरैश्च गेयुराजे वनकिंतु तत्तुल्यो धनी तथा तद्वाक्यं पापैरुच्य गतैर्जाता

१६७

नभवंतिनराधिपः किंतुविताचितास्तेस्फक्रोधेनाकलहप्रियाइति १ द्वाविं
शद्राजयोगान्वशंततिलकेनाह वक्रार्कजार्कगुरुभिः सकलेस्त्रिभिश्च
स्वोद्येषुषोडशानृपाः कथितैकलमेघेकाश्रितेषुचतथेकतमेविलमे
स्वक्षेत्रगेशाश्रिनिषोडशभूमिपास्फः २१ वक्तेति कुजशानिरविगुरुषु
च्यगेषुचतुर्णामन्यतमेलग्नगेचत्वारोराजयोगाः तेषामध्यतः त्रिषूश्च
गेषुएकतमोलमेघदशराजयोगाः एवंषोडशमेकेति एषामध्या
योरुच्ययोरेकतमेलमेलग्नचंद्रेचकर्कस्येष्टदशराजयोगा एषामध्या
देकस्मिन्नुच्यगेलग्नगेचचंद्रेकर्कगेचचत्वारः एवंषोडशपूर्वोक्तैः स
हद्वाविंशद्राजयोगाः तद्यथा मेषेर्कः कर्केगुरुः तुलायांशानिः मकरे

१६८

कुजः शोषायथेष्टं दृष्ट्वां ग्रह संख्यायामेष लगे एकः १ कर्के द्वितीयः २
तुलायां तृतीयः ३ मकरे चतुर्थः ४ एवं सर्वैरुच्चैरेकतम लगे चत्वारः ।
विभिर्द्वादश यथा मेघेर्कः कर्के जीवः तुलायां शनिः शोषायथेष्टं एवं
सति मेघ लगे एकः कर्के द्वितीयः तुलायां तृतीयः पूर्वैः सह सप्त ७ अ
थ मेघेर्कः कर्के गुरुः मकरे कुजः शोषायथेष्टं एवं सति मेघ लगे एकः
कर्के द्वितीयः मकरे तृतीयः एवं पूर्वैः सह दश १० अथ मेमेऽर्कः तु
ले शनिः मकरे कुजः शोषायथेष्टं एवं सति मेघ लगे एकः तुलायां द्वि
तीयः मकरे तृतीयः एवं पूर्वैः सह त्रयोदश १३ अथ कर्के गुरुः तुलायां
शनिः मकरे कुजः शोषायथेष्टं एवं सति कर्क लगे एकः तुलायां द्विती

यः मकरे तृतीयः एवं पूर्वैः सह योऽङ्कः १६ अथ च्छेके सियप्या मेघेऽङ्कः कर्के जी
 वेन्द्रोऽष्टायथे छं एवं सति मेघः लग्ने एकः कर्के द्वितीयः अथ मेघेऽङ्कः
 कर्के चन्द्रः तुलायां शनिः शोषायथे छं एवं सति मेघः लग्ने तृतीयः तुलायां च
 तुर्यः अथ मेघेऽङ्कः कर्के चन्द्रः मकरे भौमः शोषायथे छं एवं सति मेघः
 लग्ने पंचमः मकरे षष्ठः अथ कर्के जीवेन्द्रो तुलायां शनिः शोषायथे छं
 एवं सति कर्क लग्ने सप्तमः तुलायां अष्टमः अथ कर्के जीवेन्द्रो मकरे
 कुजः शोषायथे छं एवं सति कर्के नवमः मकरे दशमः अथ कर्के चं
 द्रः तुलायां शनिः मृगे कुजः शोषायथे छं एवं सति तुला लग्ने एकादशः
 मकरे द्वादशः ध्याश्रिते तिगतं एकाश्रिते यथा कर्के चन्द्रः मेघे कलग्न

गोएकः कर्कलग्रयेजीवेंदोर्दितायः कर्केचंद्रेतुलालग्रगेग्रनोतृतीयः क
र्केचंद्रेमकरलग्नगेकुजेचतुर्थः एवंपूर्वोक्तैर्वाग्रोदेभिः सहषोडशाएवंषो
डशाद्येष्टाविंश्राजयोगाः ३२ २ वर्गोत्तमगतेचंद्रेलमेवाचंद्रवर्जितैः
चतुराद्यैर्हैर्दृष्टेनृपाद्याविंशतिः स्मृताः ३ जन्मलग्नेखनवांशगतेचंद्रेवा
वर्गोत्तमगतेसतिचंद्रहीनेश्चतुर्भिर्पंचभिषज्जिर्वाग्रहैर्दृष्टेष्टाविंशतिराज
योगाः चंद्रः पश्यनुभावाद्दृष्टोन्नगाएः एवंचंद्रेवर्गोत्तमगेष्टाविंशतिः एवंच
तुर्थश्चत्वारिंशत्तुलमेचंद्रेवाचतुर्भिर्दृश्यमानेपंचदशमेष्टाः १५ पंचाभिर्दृ
श्यमानेष्टषज्जिर्दृश्यमानेएकः १ एवष्टाविंशतिः तद्यथालग्नेचंद्रेवार
विभौमबुधपुरुर्दृश्यमानेएकः रविभौमबुधसितैर्द्वितीयः रविकुजबुधा

शनिभिस्तृतीयाः रविकुजगुरुश्चित्तेश्वरतुर्थः रविकुजगुरुशनिभिः पंचमः
 रविकुजसितशनिभिः षष्ठः रविवुधगुरुसितैः सप्तमः रविवुधगुरुशनिर
 षष्ठमः रविवुधसितशनिभिर्नवमः रविसितगुरुशनिभिर्दशमः कुजवु
 धगुरुशुक्रैरेकादशः कुजवुधगुरुशनिभिर्द्वादशः कुजवुधसितशनि
 भिरत्रयोदशः कुजगुरुसितशनिभिश्चतुर्दशः बुधगुरुसितशनिभिः पंच
 दशः एवं चतुर्दशे पंचदशभेदाः अथ पंचदशे भेदाः रविकुजबुधगुरुशु
 क्रैरेकः रविकुजबुधगुरुशनिभिर्द्वितीयः रविकुजबुधसितशनिभिस्तृती
 यः रविकुजगुरुसितशनिभिश्चतुर्थः रविवुधगुरुसितशनिभिः पंचमः कु
 जबुधगुरुसितशनिभिः षष्ठः एवं च चतुर्दशे षड्भेदाः पूर्वोक्तैः सदैकविंशतिः

रविभोमबुधगुरुसितशनिभिः षड्भिर्येकः एवं द्वाविंशतिराजयोगाः लग्ना
चंद्रादप्येवं एवं चतुष्टयत्वारिंशत् एवं लग्ने प्रतिरात्रिचर्गोत्तमगते गणना
यां चतुष्टयष्ट्यधिकं शतद्वयं योगा भवन्ति एवं चंद्रपिमिलित्वाष्ट्यविंशत्यधि
का पंचशतितृप्तयः पंचयोगो नृष्यरिणाह यमे कुंभेऽर्के जेग वित्रा श्रितिते
रेवतनुगे नृयुक् सिंहालित्येः शत्रिजगुरुवक्रैर्नृपतयः यमे दुबुंगे गे सवि
तत्रात्रिजौषधभवने तुला जेदुक्षेत्रे ससितकुजजावेष्टनरयो ४ यमे कुं
भेति कुंभेशनिः मेघेऽर्कः हृषे चंद्रः मिथुने बुधः सिंहे गुरुः हृषिके कुजः
ईदृग्रहस्थिते कुंभलग्ने एकः मेघे द्वितीयः हृषे तृतीयः किंच तुलाया शनिः
हृषे चंद्रः कन्यायामर्कबुधौ तुलायां शुक्लेः मेघे कुजः कर्के गुरुः एवं सर्वग्रहे

स्थितैः तुलालभक्तः दृष्टेः द्वितीयः पूर्वः सहपंचतदुक्तं तुलालभक्तैः सितसोरीभे
 वेभोभोगुरुः कुलीरातः कन्यायां रविशत्रिजो जातौ नृपति दृष्टे चंद्र इति ४
 राजयोगत्रयं शिषरिणाह कुजेतुंगे के क्षोर्धनुषियमलभेचकुपतिः पति
 भूमेश्वरान्यः क्षितिस्ततविलभे सशत्रिनि सचंद्रसोरे स्तेस्तरपतिगुरोचाप
 धरगे स्वतुंगस्ये भानावुदयजाते क्षितिपतिः ५ कुजेतुंगेति मकरे कुजः
 चापे कंचंद्रो लभे शत्रुनि यद्यपि सां मान्ये नोक्तं तथापि मकरलभे शत्रुनिरिति
 ज्ञेयं तदा भूतपतिः तदुक्तं आदित्यश्च निशाकरश्च भवती वागीश शत्रो यदा
 सार्धभास्करिणा स्वार्थसहितः प्राप्तो भूगे मंगलः प्राप्नोतीह भवं सदा सक्त
 हती भूपालचूडामणि नृपति प्रतिपक्षिणो रणमुखेयस्मात्कृतांतादि

वेति किंच अस्मिन्नेव योगे सचंद्रकुजे लग्ने राजा आयमर्थः मकरलग्ने कुजचं
द्रोधमुधिरविस्तथा भूपतिः सप्तमौशनिचंद्रौ चापे गुरुमेषलग्नस्योर्कस्तथा भू
पतिः ५ योगद्वयं पुनराह ह्येसेंदौ लग्ने सविनू गुरुतीक्ष्णं शुतनयेः सप्तज्ञा
या स्वस्थे भवति नियमान्मानवपतिः मृगे मंदे लग्ने सहजरे युधर्मव्ययगतेः श
शांकाद्यैः रव्यातः पृथुगणयशाः पुंगवपतिः ६ ह्येसेंदौ इति ह्येजना लग्ने
चंद्रः सिंहेर्कः ह्येष्टिके गुरुः कुभेशानिस्तदा राजा तथा मकरजना लग्ने शनिः
माने चंद्रः मिथुने कुजः कन्यायां बुधः चापे गुरुः रविशुक्रौ यथेष्टं तदा द्वितीयो
राजा तदुक्तं मृगे लग्ने सौरिः मिथुनगतः शातकिरणः कुजो युगे स्वोच्चेशनि
स्तथा पधरगः गुरुदेत्येज्या कविमिमतगतौ चारवशातः प्रसृतो यस्यासौ

भवति नपेरेः शक्रसदृश इति ई राजयोगत्रयं पुनराह ह्येसेन्दो जीवे मगमु
 खगते भूमिते नये स्वतुंगस्तौ लम्बे भृगुजश्रिजावत्र नृपतिः सतस्यो वक्राकी
 गुरुश्रिसिताश्रपि हिवुके बुधे कन्यालम्बे भवति हि नृपो न्योपि गुणवान्
 ७ ह्येसेन्दो इति जन्मलग्ने शुक्रः दशमे गुरुचंद्रौ लाभे कुजः तदेको योगः क
 न्यालम्बे बुधः चतुर्थे रुरुः चंद्रौ पंचमः कुजस्तदा द्वितीयः कन्यालम्बे बुधः
 पंचमो शनि कुजौ चतुर्थे गुरुचंद्रौ शुक्रस्तदा तृतीयः ७ योगत्रयं पुनराह न
 पेसेन्दो लम्बे घटमृगेंद्रेषु सहितैर्यमारा कयो भूत्सखलु मनुजः शास्त्रिवस्रधां
 अजे सारे भूतौ श्रिगृहगते चा मरगरे सरज्जे वालगे धरणि पतिरन्योपि गु
 णवान् ८ नपेसेन्दो इति मानलग्ने चंद्रः कुंभे शनि सिंहरे विमृगे भौमः १७३

स्तदेकोयोगः मेषलग्ने कुजः कर्के गुरुः तदा द्वितीयः कर्कलग्ने गुरुः दशमः कु
जस्तदा तृतीयः ६ एकयोगं मणिबंधेनाह कर्किणि लग्ने तस्ये जीवे चंद्र
सितज्ञे रायप्राप्तेः मेषगते कर्के जातं विद्याद्विक्रमयुक्तं पृथ्वीनाथं ७ कर्कि
णि इति कर्कजन्मलग्ने गुरुः चंद्रशुक्रबुधशुभ्राद्याः मेषे कर्कः तदा भूपतिः
स्यात् ७ एवं नृपयोगं दुतयदेनाह मृगमुखे कर्कते नयेत नु संस्ये क्रियकुली
रहरयो धिपयुक्ता मिथुनतौ लिसहितौ बुधशुक्रौ यदि ततः पृथुयत्राः
पृथिवीश १० मृगमुखेति मकरे जन्मलग्ने शनिः मेषे कुजः कर्के चंद्रः सिं
हे कर्कः मिथुने बुधतुलायां शुक्रः जातो यथेष्टं तदा भूयः १० एकयोगमाह
स्वोच्यसंस्थे बुधे नग्ने भृगो मेषूराणि श्रिते स जीवे स्ते निद्रानाये राजा मंदा

रयोः कते ११ स्वोश्च संस्येति कन्याजन्मलगे बुधः मिथुने शुक्रः माने गुरु
 च दौमकरे शनि कुजो अर्थाद्रविमये तदाराजयोगः ११ राजवंशजानां
 राजयोगं वक्तुं प्रतिज्ञां मालिन्याह अपि खलकुलजाता मानवाराज्यभा
 जः किमुत नृपकुलोऽप्यः प्रोक्तभूपालयोगैः नृपतिकुलसमुत्थाः पार्थिव
 वा वक्ष्यमाणे भवति नृपति तुल्य सेषभूपालपुत्रः १२ अयाति एतेषु
 केषु राजयोगेषु जाता अन्यवंशजा अपि राजानः स्युः अथ राजवंश
 जानां किमु वक्तव्यं वक्ष्यमाणयोगैस्तु नृपवंशजा एव नृपा भवेति अन्य
 कुलकुलजा नृपतुन्या स्युः १२ एकयोगमोपछंदसिकेनाह स्वसोऽथै
 स्त्रिकोणगैर्वलिष्टैः लस्ये स्त्राद्ये भूपतिवंशजानरेन्द्राः पंचादिभिरण

वंशजाताहानैर्विजयुतानधर्मिणालाः १३ स्त्रोश्चेति त्रिषुचतुर्षुवाग्रहेषुस्त्रो
चेषुमूलत्रिकोणगेषुवाकालादिवलयुतेषुसत्सन्तुपकुलजानृपास्यः पंचस
षट्सप्तसप्तस्त्रोच्यगेषुमूलत्रिकोणगेषुवावलीसत्सदीनकुलोस्याश्च
पिनृपास्यः स्त्रोच्यगेषुत्रिकोणेष्वपि त्रिषुकालादिवलयुतेषुनृपकुलजाश्च
पिनृपानभवन्ति किंतुधनिनः द्वयोरुच्यस्ययोस्त्रिकोणगयोवलिबोरेकस्मि
न्निपितथाभूपेधनवानेव १३ योगमेकंविद्वन्नालेयाह लेयस्येकेसेंदोल
ग्रेभौमेस्त्रोच्येकुंभेमंदे चापंप्राप्तेजावेराज्ञः पुत्रंविद्याद्भूमेर्नाथं १४ लेखे
ति लेखोदयोलेखात्तत्रस्यैर्केर्द्धोदितेइत्यर्थः अयमर्थः यदाभेयलगेच
इः अर्द्धोदितोभाश्रमकरेकुजः कुंभेशनिः चापेपुरुः तदारजपुत्रोभूपतिः स्या

दः न्योधनी अत्र लेपस्ये के इति पाठे सिंहे सूर्यः तदा पिराजयोगः १४ पुनरेक
 विष्णुना लयाद् स्वर्दे शुक्रे पातालस्ये धर्मस्यानं प्राप्ते चंद्रे इष्टिकांग प्रा
 सिः प्राप्तेः शोषैर्जातः स्वामाभूमेः १५ स्वर्देति स्वराशिगः शुक्रश्चतुर्थः नव
 मश्रद्धः लग्नतृतीये कादशगः शेषास्तदा राजयोगः अयमर्थः कुंभलग्ने
 दृष्ये शुक्रः तुलायां चंद्रः रविकुजबुधगुरुशनयो यथासंभवं मेषकुंभधन
 स्यास्तदा राजपुत्रो राजा अन्यो धनी अथवा कर्कलगे तुलायां शुक्रः मी
 ने चंद्रः अन्ये कर्ककन्या दृष्ये स्यास्तदा पिराजयोगः एकयोगं च नमालया
 द सोमि वीर्ययुते तनुयुक्ते वीर्यादौ च शुभे सख ४ याते धर्माप्योपचन्ये
 स्यथ शोषे धर्मात्मा नृपजः पृथिवीशः १६ सोम्येति कालादिवलयुतो व

धोतनग्रेशुकजीवान्तमोवलीनवमेसखयातेइतिपाठेचतुर्थेशोथानव
महितीयोपचयेषुयथासंभवंतदानृपजोराजाश्रन्योधनी योगद्वयंवश
स्येनाह दृष्टोदयेमूर्तिधनारिलाभंगैःशशांकजीवार्कसतापरेर्नृपः।
सखेगुरोखेशशितीक्ष्णदाधितियमोदयेलाभगतेर्नृपोपरैः १७ दृष्टेति
दृष्टेजललगेचंद्रःमिथुनेगुरुःतुलायांशनिःमानेरविबुधकुजशुक्रान
दानृपजोराजाश्रन्योधनीचतुर्थेगुरुःदशमेचंद्रकोलनेशनिष्काद
शेकुजबुधशुक्रास्तदापिराजा योगद्वयंवसंततिलकेनाह मेषूरणय
तनुगाःशशिमंदजीवाज्ञारोधनेसितरवाहिवुकेनरेंद्रःवक्रासितौश
शिसरेज्यसितार्कसौम्याहोरासखाणशुभखासिगताःप्रजेशः १८ मे

१७६

श्रूणेति दशमेचंद्रः एकादशेशनिः लग्नेगुरुद्वितीयो बुधभौमौ चतुर्थे शु-
 क्रार्केति द्वेको योगः लग्ने कुजशनी चतुर्थे चंद्रः सप्तमे गुरुः नवमे शुक्रः
 दशमे ऽर्कः एकादशे बुधः तदा द्वितीयरनयो नृपसो राजा अन्योधनी उक्त
 योगेषु जातानां कदा राज्याप्तिस्तत्त्वागतमाह कर्मलग्नयुतपाकदशा
 यां रज्ज्वलधिरथवा प्रबलस्य शत्रुनीचगृहापातदशाया छिद्रसंश्रयद-
 शापरिकल्प्या १७ कर्मेति योगकर्तृणां ग्रहाणां मध्याद्योलग्नस्योदशा
 मस्योवातस्य पाकदशायां संतर्दशायां राज्याप्तिः यदा लग्नदशमयोर्द्वयोर-
 पि ग्रहौ सतः एकस्मिन् द्वयोर्वा विहवस्तदा तेषु बलवंतौ संतर्दशायां राज्याप्ति-
 लग्नदशमयोः ग्रहद्वययोः किं कार्यमत आह अथवेति यदा लग्नदशा

१७६

मेऽश्विनोतदा सर्वग्रहेषु योवालीतदंतर्दशायां राज्याप्तिः बलवत एव
दुष्प्रतर्दशास्तथा तर्दशाकाले चारवशादतिबलवत्वं तत्र राज्ञं प्राप्तरा
ज्यस्य भ्रंशासिश्चादशुबुनीचेतिलग्नराज्यस्वजन्मकाले शत्रुक्षेत्रस्येन नी
चराशिगेन च याज्ञर्दशादतातस्यांतस्मिन् चारवशाद्दृष्ट्या वले राज्यहरणं
वाचां साष्टिप्रदशाज्ञेया पुनश्चारवणस्तस्मिन् चलरहिते सति षिप्रदशे व
संश्रयदशाज्ञेया तस्यामन्यस्यैव युक्तं नृपस्य संश्रयात्पुनः राज्याप्तिः
स्यात् तथोक्तं गार्गेण ज्ञानगः कर्मणो वा स्यादथवा प्रबलोपियः स स्या
त्त्वांतर्दशाकाले राज्ञः प्रबलो यदा १ नीचारिग्रहसंस्थस्य दशायां प्र
बलस्य च युतिर्वलविश्वतस्तमो ह्योपरसंश्रयार्द्धि १६ भोगिनां कु

वदेरेऽपुस्वामितां वज्रजन्तानां मालिन्याद् गुरुसितबुधलग्ने सप्तमस्थेर्कपुत्रे द्विव्य
 त्तिदिवसनाथे भोगिनां जन्तुविंश्यात् शुभवलपुतकेन्द्रे करभस्थेऽप्यपेर्वज्रति
 सवरदस्युस्वामितामर्थभाकश्च २० गुरुसितेति लग्ने गुरुशुक्रबुधानामन्य
 तमेष्टाप्तमेष्टानिः दशमेऽर्कः तदा भोगिनां जन्तुयतस्ततो योगावाप्तिस्तदश
 मेर्कबुधोलग्न्येन स्यात्तस्या पूर्वशास्त्रानुसारेणोक्तत्वात् न दोषः तदुक्तं गुरुज्ञ
 भार्गवे लग्ने सप्तमस्थेर्कनन्दने दशमस्थे रवौ जातो भोगभाकपुरुषो भवेत्तद्
 ति शुभेति शुभग्रहसंबन्धिनो ये राशयस्ते च वलपुतो यदि केन्द्रगता भवति पा
 पाः पापराशिगाश्च तदा जातो भित्तानां चौराणां च स्वाम्यमाप्नोति धनवांश्च
 तदुक्तं पापक्षेत्रगतैः पापैः केन्द्रस्थैः सोम्यराशिभिः सर्वलैर्जनयस्यासुः स

भवेदस्फनायक इति २०॥ इति श्रीमहाधरकृते चहजातकविवरणराज
योगाध्यायौ ॥ अथ नाभसयोगाध्यायौ व्याख्यायते ॥ नाभसयोगानां चत्वार
रे विकल्पाः आकृतियोगाः १ संख्यायोगाः २ आश्रयायोगाः ३ दलयो
गोच ४ तत्र विंशतिराकृतियोगाः सप्तसंख्यायोगाः त्रयः आश्रययोगाः द्वौ
दलयोगे तत्र द्विविचतुर्विकल्पानां संख्या ज्ञानं मोपछंदसिकेनाह नव
दिशसवस्त्रिकाग्निवेदे गुणिता द्विविचतुर्विकल्पजास्फः यवनेस्त्रिगुणा
हि षट्शतांश कथिता विस्तरतो व्रतत्समासः नवदिगिति नवदशाष्टे
र् १० ८ एते यथाक्रमं द्विविचतुर्भिः ३ ३ ४ गुणिताः संतो द्विविच
तुर्विकल्पाजाः संख्यास्फ २१ ३० ३२ इति अयमर्थः आकृतियोगा २०

१७६

संख्यायोगाः ७ एतद्विकल्पाद्येन सप्तविंशतिश्राव्ययोगा २ तद्योगे ३
दलयोगो २ तद्योगे द्वाविंशत् ३२ एवं द्वित्रिचतुर्विकल्पजायोगा स्फ
यवनेः पुनस्त्रिसंगुणषट्शतिश्राव्यदशशतानि १८०० योगाविस्तरे
एकपिताः तन्मते श्राव्ययोगास्त्रयोविंशतिसंख्यायोगासप्तविंशत्य
धिकशतं १२७ तद्योगे सार्धशतं १५० तच्चेत्केकं रात्रिं लयमाधिकयो
क्तं तस्मात्तद्वा दशकेन सार्धशतं गुणितं श्राव्यदशशत १८०० भवति ए
वं यवनेस्त्रिसंगुणषट्शतविंशतिश्राव्यदशशतसमासस्तस्य वि
स्तारस्य संज्ञेयः कथ्यते द्वाविंशद्योगेष्वेवाष्टदशशतान्यं तर्भावंति तत्क
लष्वन्यफलसमासात् १ अथ श्राव्ययोगत्रयंदलयोगद्वयंचोपच्छंदसिके

१७६

नाह १ जुर्मेशलंनलश्रराये सत्यस्वाश्रयजान्नुगादयोगान् केंद्रैः सदश
कृते देलाख्योसकस्यैकचित्तौपराशरेण २ २ ज्वेति चरस्थिरद्विस्वभा
वो ग्रहैर्यथात्रयंरज्जुमलनलसंज्ञानामाश्रययोगसत्पाचार्यद्वेश्रयम
र्थः एकस्मिंश्चरराश्रो धररात्रिचतुष्केवायदासर्वग्रहाः स्थिराद्विस्वभावा
श्च शून्यास्तदा रज्जुयोग एवं स्थिरराश्रो सर्वे न्येश्र शून्यास्तदा मुशलयो
गः एवं द्विस्वभावराश्रो यदा सर्वे तदा नलयोगः ३ तथाच सत्यः सर्वचरेषु य
दा स्थिता योगमाह तं रज्जु अनयस्यो प्रियस्य सततं विदेशावा सख्याप्य
युक्तस्य १ सर्वस्थिरेषु रात्रिषु यदा स्थिता मुसलमाह तं योगं जन्मनिक
र्मकराणं युक्तानामर्थमानाभ्यां २ द्विशरारेषु नल इति योगो होनाति

१७

रिक्तादेहानां निपुणानां पुरुषाणां धनसंचयभागिनां भवति ३ अत्र केचि
 दाहुः चरचतुष्के सर्वे रज्जुस्थिरचतुष्के मुशालंघ्यं चतुष्के नल इति तदयु
 क्तं यतो गार्गिः एको दो वा त्रयः सर्वे चराः सर्वे ग्रहे युता चरयोगास्तदारज्जुः
 साधूनां जन्मदो भवेत् स्थिरस्थे मुशालं नाम मानिनां जन्म कृच्छ्राणां द्विस्वभा
 वे नलाख्यस्तधनिनां परिकर्त्तित इति केन्द्रे रिति शुभाशुभयुतैः केन्द्रे
 माला सर्पाख्योदलयोगो पराशरेणोक्तो अयमर्थः येषु तेषु त्रिषु यदा बु
 धगुरुशुक्राः स्फः न कुत्रापि केन्द्रपापः सदा मालायोगः अथ येषु त्रिषु के
 न्द्रेषु रविकुजशनिन कुत्रापि सोमः केन्द्रे तदा सर्पयोगः ननु चन्द्रोऽपि शुक्ल
 कृष्णपक्षयोः शुभाशुभश्च तद्योगादपि मालासर्पखंचतुः केन्द्रेषु भवतीति

१७

त्रिसुकेन्द्रेष्टिकुतो व्याप्यातं यतो गार्गिः केन्द्रसंस्थे र्यमारकेः सप्तेन्द्रः चित्त
जन्मदः भोगजन्मप्रदामालातद्वज्जीवसितेन्दुजैरिति पराशरेष्टिकेन्द्रत्र
यगतेः सोम्येर्वादलसंज्ञितौ ये योगे सर्पमालारख्याव निष्पेष्टफलप्रदावि
ति ननु तथापि पापहानकेन्द्रेषु सोम्येषु मालासोम्यहानकेन्द्रगेषु पापेषु
सर्पइति कथं ज्ञातं वचनात् यतो वादरायणः केन्द्रेष्टपापेषु सितज्ञा
वैष्टिकेन्द्रसंस्थेः कथयंति मालां सर्पस्त्वसोम्येषु यमारसूर्ययोगविमो
हो कथितो दत्ताख्याविति २ आश्रयदलयोगाः सत्यपराशरमते वोक्ता
स्तत्र स्वमताभावे कारणमुपपात्याह योगवृजं त्याश्रयजाः समत्वं यवा
ज्वज्ज्वां डज्जगोलकाद्यैः केन्द्रेष्टपापोक्तफलो दत्ताख्यावित्याहु रन्येन पृथ

कफलोतो ३ योगेति २ जुमुशालनलयोगाआकृतियोगैर्यत्रपमवज्
 विहगगोलकेरदिपदाऊदाशकयभ्यांगोलयुगलकेदारेः संख्यायोगेश्च
 सादृशंप्राप्तुवंतोसंतो नोक्ताः दलयोगोमालासपरिख्योतुकेंद्रगतग्रहफले
 नपुनरुक्तोततो न्येर्नोक्तोतुक्तं केंद्रत्रिकोणेषुशुभाप्रशास्तास्तेष्वेवपापा
 नशुभप्रदास्फरिति तर्हिनाभ्यांकिमित्तोनाभससंज्ञाविशेषादित्येवभा
 ति ३ आकृतियोगान्यंचगदाशकटविहगशृंगाटकंदह्लाख्याचवसं
 ततिलकेनाह आसन्नकेंद्रभवनद्वयगेर्गदाख्यास्तन्वस्त १७ गेषुशक
 टंविहगः ख १० बंधोः ४ शृंगाटकंनवमपंचमलमसंस्थेर्लान्यगेर्हल
 मितिप्रवदंतितज्ञाः ४ आसन्नेति निकटवर्तिकेंद्रद्वयगेः सर्वैः गदा

योगः सचतुर्विधः लग्नचतुर्थ्यैः सर्वैरेकः चतुर्थ्यसप्तमंगैः द्वितीयैः सप्तमदश
मेस्तृतीयः दशमलग्नगोश्रतुर्थ्यैः इति लग्नसप्तमंगैः सर्वैः सकटयोगः दशमव
तुर्थ्यसर्वैर्विहगयोगः नवमपंचमलग्नस्यैः सर्वैः शृंगाटकयोगः लग्नवर्ज्यस
र्वैः परस्परत्रिकोणगैर्द्वितीययोगः सत्रिविधः द्वितीयषष्ठदशमंगैः सर्वैरेकः
तृतीयसप्तमेकादशो द्वितीयः चतुर्थाष्टमद्वादशोस्तृतीयः इति ४ वज्रप
वपयवापी संज्ञेयोगचतुष्टयं वैतालानायेनाह सकटांडजवच्छुभाशुभैर्व
ज्जंतद्वियरातगैर्यवः कमलंतुविमिश्रसंस्थितैर्वपितद्यदिकेन्द्रवास्त
५ शकटेति शकटयोगवत्स्थितैः शुभैर्विहगवत्स्थितैश्शुभैश्च
ज्रयोगः अयमर्थः लग्नसप्तमयोः सोम्याश्रतुर्थ्यदशमयोश्चपापाः नान्य

त्रकेचित्तदावज्योगः तद्विपरितेयवदतिलमसप्तमयोः पापाः चतुर्थदशम
 योः सौम्यास्तदापवयोगः मिश्रेः कमलमिति शुभापायाश्च मिश्राः संतश्चतुर्धे
 द्रगास्तदापवयोगः तदेव कमलं केन्द्रवाद्योगैर्विषायोगः सद्धिविधः पणफ
 रस्थेः सर्वैरेकः आपोक्तिमगेर्द्वितीयः ५ वज्रयवयोगयोः संभवमनुभा
 द पूर्वशास्त्रानुसारेण मया वज्रादयः कृताः चतुर्थे भवने सूर्यावृत्तसितो
 भवतः कथं ६ पूर्वेति वज्रयवौ मयजवनमणिस्थे रक्तत्वान्नयोक्तोयतो
 रवेश्चतुर्थरात्रिगोपूर्वपश्चाद्वा बुधशुक्रौ न भवत एव वरुवचनमन्येषा
 मादृशानामुपलक्षणं ६ अथ यूषेषु शक्तिदंडाख्ययोगचतुष्टयमनुभा
 द कंटकादिप्रवृत्तेस्तु चतुर्दशगतेर्ग्रहैः यूषेषु शक्तिदंडाख्या होराद्यो

कंटकेः क्रमात् ७ कंटकेति लग्नस्थेः केंद्रे कृत्वा केंद्रादितश्चतुर्गृह
गैः सर्वैर्ग्रहेः यूपादयः सः तथा हि लग्नद्वितीयतृतीयचतुर्थगैः सर्वैर्ग्र
हेर्यूपः चतुर्थपंचमषष्ठसप्तमे सर्वैः शरयोगः सप्तमाष्टमनवमदशमेः
सर्वैः शक्तियोगः दशमेकादशद्वादशलग्नगैः सर्वैः दंडयोगः ७ नावा
दियोगपंचमाह नौकट्टच्छत्रचापानितदत्तसप्तमर्क्षसंस्थितैः अर्द्धचं
द्रस्तनावायैः प्रोक्तस्त्वन्यर्क्षसंस्थितैः ८ नाविति तद्वत्तन्नादिकेंद्रे
भ्यश्चारभ्यसप्तमस्यानगैः सप्तग्रहेर्नावदियोगचतुष्टयं भवति अथम
र्थः लग्नद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमषष्ठसप्तमेषु यदा सर्वैर्ग्रहास्तदानौयो
गः एवं चतुर्थादिदशमांतेषु यदा सर्वैर्ग्रहास्तदा कूटयोगः सप्तमादिल

१८२

मांतेषु यदा सर्वे ते द्वात्रयोः द्वात्रयोः तेषु यदा सर्वे ते द्वात्रयोः
 योगः अर्धचंद्रे तिनवायोरवान्यर्धेषु केन्द्रव्यतिरिक्तेषु स्थिते राधचंद्र
 द्वायोः तद्यथा पणफरेभ्यः प्रायोक्तिमगेभ्यो वाग्भ्यः निरंतरं सप्तमगृहे
 युयदा सर्वे ग्रहास्तदार्धचंद्रयोगः सोष्टविधः द्वितीयाष्टमांते यदा सर्वे
 ते देवः तृतीयानवांतेषु सर्वे द्वितीयः पंचमादिष्वेकादशांतेषु सर्वे सप्त
 तीयः षष्ठादिद्वादशांतेषु सर्वे अतुर्थ अष्टमादिद्वितीयांतेषु सर्वे पंच
 मः नवादि तृतीयांतेषु सर्वे षष्ठ्यं एकादशादिपंचमांतेषु सर्वे सप्तमः
 द्वादशादिषष्ठ्यांतेषु सर्वे रष्टमः ८ योगद्वमाद् एकांतरगंतैरर्थास्त
 मुद्ः षट्ग्रहांतेः विलगादिस्थितैश्चक्रमित्याहृतिज संग्रहः ९

१८३

एकांतरेति द्वितीयस्थोनादेकांतरष- हश्चिन्तेः समुद्रयोगः लग्नादे
वंचक्रंतयथा द्वितीयचतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशेषुयदासर्वैस्तदा
समुद्रयोगः लग्नतृतीयपंचमसप्तमनवमेकादशेषुसर्वैर्यदातदाचक्र
योगः एवमाहृतिजाविंशतियोगोडक्ताः ए संख्यायोगान्शालि
त्याह संख्यायोगाः सप्तसप्तर्क्षसंस्थैरेकापायाद्वह्नकादापात्राः केदा
रस्याच्छुलयोगेषुगंधगोलान्यान्यूर्ध्वमुक्ताचिह्नय १० संख्येति सप्त
भिग्रहेः सप्तदिस्थानेषुस्थितैरेकेकापगमाद्वह्नकादयः सप्तयोगास्फः त
यथासप्तसंस्थानेषुसर्वैर्वह्नकायोगः षट्सर्वदामयोगः पंचस्रपात्राः
चतुर्षुकेदारः त्रिषुअलः द्वयोर्गुणः एकस्मिन्गोलः परंतुपूर्वोक्तानयोगां

सप्तकापूर्वोक्तयोगैः संख्यायोगसादृश्यपूर्वोक्तयोगएवग्राह्यः संख्यायो
 गइत्यर्थः अथाश्रययोगत्रयजानां दलयोगद्वयजानां च फलं वसं
 ततिलकेनाह ईश्वरिदेवमिरतो ध्वस्तश्चरज्ज्वामानी धनी च मुसले
 वहुक्तस्य सक्तः व्यंगस्थिराद्यनिपुणे नलजस्त्रगुत्स्यो भोगावितो भु
 जगजो वहुदुःखभाक् ११ ईश्वरिति रज्जुयोगे जातः पारार्द्धि मत्सरः
 परदेशाव्यसनी सततमटनशालस्पात मुकूलयोगस्तु गर्वितः वित्तवान्
 वहुकर्मो रंभशालः नलयोगे गंदीनः दृढनि श्रयः धनवान् कार्येषु सह
 दमदृष्टिः दलयोगफलमाह स्वगितिमालायोगे भोगशक्त सर्पयोगे ना
 नादुःखभोगा अथाश्रययोगानां अन्यतमो साम्ये सत्याश्रयैव कल्प्यम

नुष्टुभाह आश्रयोक्तास्तु विफला भवंत्यने विमिश्रिताः मिश्रा ये ते फ
लं युदेर मिश्राः स्वफलप्रदाः १२ आश्रयेति आश्रययोगो रज्जादयो न्ये
वज्रयवाद्ये मिश्रा सा सदृशपंगताः संतो निःफलां स्फः यद्यनैर मिश्रास्त
दा स्वफलदाः चर रात्रो लग्नगते स्थिर दित्रवभावस्ये ग्रहेर मिश्राः स्थिर
लग्नगते चर दित्रवभावगतेर मिश्राः दित्रवभाव लग्नगते चर स्थिरगते ग्रह
हेर मिश्रत्वमित्यर्थः गदायोग पंचक फलं वसंत तिलकेनाह यज्वार्यभा
क सततमर्षरुचिर्गदा योत हति भुक्त्वा कटजः सरुचकदारः दूतो टनः
कलहकृदिहो प्रदिष्टः शृंगाटके चिरसुखा कृषिहृदलारब्ये १३ यज्वति ॥
गदायोगे यजनशीलः धना धनार्जनो यमशूलश्रवकटयोगे त हति भुक्त्वा कट

जीवात्यर्थः रोगाकुत्सितभार्यश्च विद्वद्गयोगेष्ट्यकर्त्ता भ्रमणशून्यः कलिकृच्च
 ननु हस्तेनाप्यटनेन भाव्यंतत्यर्थं टनपदं व्यर्थं सत्यपरे च योगमागमशून्यो ह
 तः स्वेच्छया त्वटनतदुभयभोगात्यर्थः शृंगाटकयोगे विरेणसखीवयोतेस
 खभागित्यर्थः चिरकालसखीतिकश्चित्तनयातोगार्तिः लग्नपंचधर्मस्ये
 योगः शृंगाटकोमतः वयोतेसखीनां जन्मतत्र स्यात्त्वादुभाषिणमिति ह
 तयोगेष्ट्यधिकरः वज्रादियोगचतुष्कलेफेतेनेवाह वज्रेत्यं पूर्वसखितः
 सभगोतिशूरो वीर्याचितोप्ययवेसखिनो वयोतः विख्यातकीर्त्यमित
 सोऽस्वगुणश्चपयेवय्यांतनुस्मिरसखानिधिस्तदाज्ञा १४ वज्रेति व
 ज्रयोगेवात्येवार्थकोसखीयो वनेदुः स्वात्यर्थः जनप्रियः युद्धेधीरश्चयव

योगेपराक्रमी योवनेसखीअंत्येमध्यंपद्ययोगेप्रसिद्धकार्त्तिः अपरमितस्त
अगुणश्चविद्याश्रेयार्दयोयस्यसः वापीयोगेस्वल्पंचिरकालिनंचसखंयस्य
सःभूमोधनस्यापनशीलः अन्तदाताकदर्यश्च १४ यूपादिचतुष्कफल
माह त्यागात्मवान्क्रतुवरेर्यजतेचजूपेहिंसोपगुह्यधिकृतःशरहृच्छ
राख्ये नीचोल्लासःसखधनेर्वियुतश्चशक्तोदंडेप्रियेर्विरहितःपुरुषोत्तम
त्तिः १५ त्यागेति यूपयोगेदाताअप्रमादिः श्रेष्ठयज्ञकर्त्ताशरयोगेवधा
शीलःबंधनागाराधिकारी वाणकर्त्ताचशक्तियोगेऽनुचितकारीकर्मस्वप
दुः५ःखानिर्धनश्चदंडयोगेपुत्रादिहीनः नीचवृत्तिश्चसेवयाजीवतीत्यर्थः
नावादिचतुष्कफलमाह कीर्त्यायुतःश्रलसखकृपणश्चनोजःकटेन

१८५

तत्तवनवंधनयश्चजातः छत्रोद्भवः स्वजनसौख्यकरोऽसौख्यः शूरश्चकार्मुकम
 वः प्रथमां त्यसौख्यः १८ कांर्त्तयेति नौयोगेकार्त्तवान्कदाचित्कस्वीश्रदाता
 कट्टयोगेऽनृतेष्वनामतिर्यस्यसः मिथ्याभाषीत्यर्थः कारागारधिकारवध
 त्रयोगेवंधनां सुखकरः वार्द्धके सुखी च चापयोगे युद्धप्रियः बाल्यवार्द्धधियोः
 सुखी च अर्द्धचंद्रादिचतुष्कफलमाह अर्द्धदुजः शुभगकांतवपुः प्रधा
 नस्तोया लयेनरपतिप्रतिमाश्चभोगा चक्रेनरेन्द्रमुकुटकतिरंजितां घृष्टी
 णोद्भवश्च निपुणः प्रियगीतनृत्यः १९ अर्द्धदुजेति अर्द्धचंद्रयोगे सर्वज
 नप्रियः दत्तनीयः सर्वजनपूज्यश्च समुद्रयोगे नृपतिप्रतिमो राजतुल्यः भो
 गा सुखी चक्रयोगे नरेन्द्रमुकुटकतिरंजितां घ्राचक्रवर्तीत्यर्थः तयोज्ञाना

१८५

द्वियोगान्नपूज्योवा एवमाकृतियोगफलमुक्त्वा संख्यायोगफलमाह वा
नेति वीणयोगे सूक्ष्मदृष्टिः गानप्रियो नृत्यप्रियश्च १७ दामाद्वियोगव
तुष्कफलमाह दातान्यकार्यनिरतः पशुपयश्च दान्तिपात्रोधनार्जनविशील
समृत्त्यवंधकः केदारजः कृषिकरः सवहूपयोग्यश्चरुतोवधरुचिर्वि
धनश्चशूले १८ दातेति ग्रामयोगे उदारः परोपकारनिरतः पशुपालश्च
पात्रयोगे धनार्थनेत्रालः असन्मार्गेण धनार्जनक इत्यर्थः तथा भृत्या वा
धवश्चाज्ञाकरः केदारयोगे कर्षणकरः वहूनामुपकारी शूलयोगे युद्धप्रि
यः प्रहारयुतः अर्थप्रियदरिद्रश्च अथ गोलयो फलनाभसयोगानां सर्व
स्वपि फलदा नृत्वं च हरिणाह धनविरहितः पासंडी वायुगे त्वय गोलके

१८६

विधनमलिनो ज्ञानोपेतः कुशाल्यलङ्घोऽटनः। इति निगदितयोगाः सार्धं फ
 लेरिहनामसामियतफलदाश्चिन्त्यास्ते समस्तदशाखपि धनविरहिते
 ति युगयोगे निर्धनो वेदमार्ग्यपेतश्रुगोलयोगे निर्धनः मलिनो गोमलि
 नवस्त्रः मूर्खः लोके निश्चला ल्यकत्तकर्मपि दुः भ्रमणशालः नन्वतसो
 टनश्चेति विरुद्धं च ते यद्यपि स्वरूपेण लसत्तप्यपि भोजनस्याटनं वि
 ना संपादयितुमशक्ते रटनः एवं फलेः सार्धं नाभसे योगा उक्तास्ते सर्वश
 दाणां दशासु स्वकीयफलं ददाति ते योगा दशाष्टकवर्गफलादंतारो भ
 वंति दशा यतिर्दशाफलं ददाति गोचरे वाष्टकवर्गेष्वं च नन्वेवं नाभसस्य विह
 र्दशापतेश्च शुभफले चतुर्दशे परित्येव विरोध इति चेन्न नो गो नो प्याधिभि

१८६

रभिभूयंतोभैश्चात्रिनोपिगुणतलद्रुमष्टायामाश्रितः सुखिनमात्मानंम
न्यंतेश्चिन्मिश्रफलाबुभावोभोगिनांदरिद्राणंचसभवतोवयववनमते
साधुशतंनामसयोगानुक्तास्तेकण्यंते लग्नचतुर्थयोः सर्वेष्वदातूर्यास्त
योः सर्वसंखः सप्तमदशमयोः सर्वेवभूः दशमलग्नयोः सर्वध्वजः सखव
भूध्वजेः सहपूर्वोक्तास्तयोर्विंशतिसप्तविंशत्युत्तरशतंसंख्यायोगाः यथा
एकविकल्पासप्तदिविकल्पाएकविंशतित्रिविकल्पापंचविंशतचतु
र्विकल्पाः पंचविंशतपंचविकल्पाएकविंशतिषड्विकल्पाः सप्तसप्तवि
कल्पाः एकः एषांभैकोसप्तविंशत्यधिकशतं १२० पूर्वोक्तत्रयोविंशत्या
सहसहस्रशतंराशिषादशकेनाष्टदशशतानिभवंति तदुत्पत्तिप्रका

रोगणितवशात् ज्ञेयः विस्तरभयान्तोच्यते ॥ इति श्रीमहाधरकृतं हृदय
 तत्त्वविचारणो नाम संयोगाध्यायः द्वादशः ॥ ॥ अथ चंद्रयोगाध्यायः ॥ त
 त्रान्दो सूर्योर्ध्वे पणफरापोक्तिर्भोगे चंद्रे फलमाह अधमसमवरिष्ठा न्यर्क
 केन्द्रादि संस्ये शास्त्रिनि विनय वित्तज्ञानधोने पुणनि अहनि नि निच च
 द्रस्वे धि मित्रांशके वा सुरगुरु सितदृष्टे वित्तवान्स्यात्सखीचा १ अध
 मेति विनयः स शास्त्रता वित्तं धनं ज्ञानं शास्त्रबोधः धातुर्बुद्धीने पुण्यं कथं
 युस्तस्मदर्थितत्वं अर्कात्केन्द्रगेः चंद्रे विनायादीन्यधमानि असंप्रायाणि
 न भवन्तात्यर्थः खेः पणफरगे चंद्रे तानि मध्यानि स्वल्पानि कदाचिकानी
 त्यर्थः खेरापोक्तिर्भोगे चंद्रे तान्युत्कृष्टानि तदुत्तमं मुखान्दरिद्रांश्च पला

नृविशालानुचंद्रः प्रसूते कंचनपुण्यस्यः कुर्याद्विताये धनिनां प्रसूतिमा यो
क्लिमस्येव कुलाग्रजानामिति अह्निति दिवा जन्म नियत्र तत्र स्थो चंद्रो य
द्विखनवाग्रस्थो धिमित्रनवांशस्थो वायुरुणादृष्टश्चेत्तदा धनी भोगी चरा
त्रौ जन्मनिता दृष्टाः चंद्रशुक्रदृष्टश्चेत्तदा धनी भोगी च तदुक्तं स्वांशे धि
मित्रस्यांशे वा स्थितो दिवसे ग्राह्यगुरुणा दृष्टते तत्र जातो वित्तसखान्वितः
निश्रेयसं भृगुणा दृष्टः ग्राही जन्मनि ग्रास्यते विपर्यस्ये ग्रीनांशे जायते ल्प
धनो नरः अधियोगं सफलवसंततिलकेनाह सौम्ये स्मरारिनिधनेष्वधि
योग इंदोस्तस्मिंश्च भूपसचिवचिवद्वितिपालजन्म संपन्नसौख्यविमवाहत
शत्रवश्च दीर्घायुषो विगत रोग भयाश्च जाताः २ सौम्ये रित्तिचंद्रात्सप्तम

१८८

षष्ठाष्टमौ बुधगुरुसितैरधियोगः द्वयोरेकस्मिन्वाख्ये स्थितैरपि तदुक्तं निधनं
 यत्नं षष्ठे चंद्रस्यानाद्यदागुभग्रहेर्युक्तं अधियोगः सप्तोक्तो व्यासकृतः सप्त
 धापूवैरितिव्यासकृते विस्तारेण सप्तधा कृत इत्यर्थतदव्याख्येऽष्टमैः सर्वसौम्ये
 रेकः सप्तमैर्द्वितीयः अष्टमैस्तृतीयः षष्ठसप्तमैश्चतुर्थः षष्ठाष्टमैः पंचमः स
 प्ताष्टमैः षष्ठः षष्ठसप्ताष्टमैः सप्तम इति अर्थादेवं स्थितेः पापैः पापयोगमि
 श्रैर्मिश्रः तदुक्तं षट्सप्ताष्टमसंस्थे श्रंद्रात्सौम्यैः शुभोऽधियोगः पापः पापैरे
 वं मिश्रैर्मिश्रस्तथैवोक्त इति अधियोगमाह तस्मिन्निति अधियोगजे
 शोनापतिः मंत्राभूषो वा स्यात्तत्तत्फलानां युगपदसंभवादेर्ज्ञेयं उक्तं वा
 र्यैः सौम्यैर्नृपः मध्यवले मंत्राहो नवलेः शोनापतिः नृपादीनामन्यतमाश्वा

१८८

पादग्रामवन्तिवक्रसखावकेश्वर्यानिष्टारपश्चिज्जाविनः निरोगान्तिर्भयाश्र
तिश्चन्पेरेवेयंराजयोगएवोक्तः तदुक्तंयनंषष्टमप्याष्टमंशिशिरगोः प्राप्ता
समस्ताः शुभाः कुराणांयदिगोचरेणपतिताभान्वालयारतः भूपालः प्रभवे
त्सयस्यजलधेर्वैलावतातोद्भवैः सेनामतकरोद्दानसलिलंभृगैर्भुजः पाय
तेइति सनफाअनफादुरधराकेमदुमारख्ययोगचतुष्टयंत्राईलविक्रीडि
तेनाह हित्वाकंसनफानफादुरधरास्वांत्योभयस्थेग्रहेः शातांशोः कषि
तोत्पप्यातुवक्रभिः केमदुमोनेरसौ केन्द्रेज्ञातकरेयवाग्रहयुतेकेमदुमोनेष्य
तेकेचित्केन्द्रेनवांशकेषुचवदंतुक्तिप्रसिद्धानते ३ हित्वेति २ विंशचंद्रादि
तायंगेग्रहेः सनपरायोगः द्वादशगोरनफायोगः द्वादशगोर्दुर्धरायोगः २

१८६

वियोगभंगदोनपरंयोगकर्तमध्येनगणपद्वर्त्यः एतद्योगत्रयाभावेकेमदुमयोगः ए
तेयोगः सर्वसंमताः केश्चिदाचार्यैर्लगातभौमादिग्रहेः केन्द्रैः भौमादिग्रहयुतेवा
केमदुमभंगनच्यतेचंद्रादपिकेन्द्रगेग्रहेकेमदुमोभावः तदुक्तं व्यपार्यकेन्द्रगश्रं
दिनाभानुनचेष्टः कश्चिदास्पादिनाचंद्रंलगात्केन्द्रगतोयवायोगः केमदुम
मोनामतदास्पादतिगर्हितः भवन्तिनिंदताचारादारिद्र्यामपसंयुताइतिमतांतर
माह केचिदितिकेचिदाचार्याः केन्द्रेषुकेचिन्नवांशेषुयोगत्रयंवदन्ति तद्यथा
ताराग्रहेश्रंदाश्चतुर्थगैः सनफादशमस्यैन्नफाचतुर्थदशमस्यैर्दुर्धराअ
न्यथाकेमदुमः तथाप्रकृतकीर्तिः चंद्रचतुर्थस्यैः सनफादशमस्यैः कीर्ति
तोन्नफाविहगैः नभयस्थितैर्दुर्धराकेमदुमसंरोभोऽतोऽन्यः इतिकेचिन्नवांश

२

१८६

राशेर्द्वादशगोः ताराग्रहेऽनपाचंद्रनवांशराशेर्द्वितीयद्वादशगोः ताराग्रहेः दुरध
राचंद्रनवांशराशेर्द्विद्वादशैर्यदाश्रयेत्तदाकेमद्रुमः तथाचजीवशमायद्रा
त्रिसंज्ञेशातांशुर्नवांशेजन्मनिस्थितः तद्वितीयस्थितैर्योगः सूनपराख्यप्रकी
र्तितः द्वादशैरनपरोज्ञेयैर्यद्देर्द्विद्वादशस्थितैः प्रोक्तादुरधरायोगोऽन्यथाके
मद्रुमः सृतः इतितन्मतमायमाह उक्तातिथेष्वामेवमप्यमतद्वयकेंद्रत्वे
ननवांशेकेनवायोगत्रयोक्तिते लोकेनप्रसिद्धारेनांगाकृतत्वात् ३ शुन
पादीनांसंख्यामिंद्रवज्रयाह त्रिंशत्सरूपाः सूनफानपाध्यायष्टित्रयं १०
दोरुधरप्रभेदाष्टाविकल्पेः क्रमशोमिनीपनीतेनिवृत्तिः पुनरन्यनीतिः ४
त्रिंशदिति एकत्रिंशत्सूनफायोगाः तावंतएवानपाश्रुतात्पुनरश्रुतं

दुर्धरो मेदाः इष्टा विकल्पेः परिपाद्या मिनीय संख्यायनांते सति निवृत्तिः कार्यपु
 नर्भूयो न्यानातिः स्थानांतरे चालनं कार्यं अथ मर्थः स न फादयो भौमवुधगुह
 सितासितैः पंचभिः निष्पाद्यते तस्मादिष्टा विकल्पाः पंचतेषां न्यासः तत्र ली
 लावत्यां भास्करैस्तु विधिना विकल्प संख्यायनं तदुक्तं तेन एकाद्ये कोत्तराञ्च
 काव्यस्ताभाज्याः क्रमस्थितैः परः पूर्वैः संगुण्यस्तत्परस्तत्परेण च एकद्वित्रि
 दिमेदा स्फुरिदं साधारणं स्मृतं इति एकादिका एकोत्तराव्यस्ता क्रमस्थितैः
 भाज्याः लब्धेर्गुणिताः संतः इत्यर्थः यथा पंचानां छेदरूपमधः तेन पंचानां
 भागमपहत्या वाप्तं पंचतैर्द्वितीयस्यानानिचतुरः संगुण्याधः स्याद्वाभ्यां
 भागे हते लब्धं १० तैस्तृतीयस्यास्ति संगुण्याधस्येष त्रिभिः भक्ते लब्धं १०

तैश्चतुर्थस्यानस्येदोसंगुणाधस्येः चतुर्भिर्भक्तैर्लब्धं पंचपंचमस्यानस्य
 मेकं संगुणाधस्येः पंचभिर्भक्तैर्लब्धं एकं एवं विकल्पाः ५ १० १० ५ १
 एकादिकाज्ञेयाः यथा एक विकल्पाय द्विविकल्पादत्रात्रिविकल्पादत्रा
 चतुर्विकल्पाः पंचपंच विकल्पा एकः एवं एकत्रिंशत्सु नपाते यथा चंद्र
 तद्वितीये भौम १ बुध २ गुरु ३ शुक्र ४ शनि ५ एकमेककविकल्पाः
 पंचकुजबुध ६ कुजजीवो ७ कुजशुक्रो ८ कुजशनि ९ बुधगुरु
 १० बुधशुक्रो ११ बुधशनि १२ गुरुशुक्रो १३ गुरुशनि १४ शुक्र
 शनि १५ द्विविकल्पादत्रा अथ त्रिविकल्पो कुजबुधजीवाः १६ कुजबु
 धशुक्रा १७ कुजबुधशनि १८ कुजगुरुशनि १९ कुजशुक्रशनि २०

बुधगुरुशुक्राः २२ बुधगुरुशनिः २३ बुधशुक्रशनिः २४ गुरुशुक्रशनिः २५ एवंत्रिविकल्पाः दश अथचतुर्विकल्पाः कुजबुधगुरुशुक्राः २६ कुजबुधगुरुशनिः २७ कुजबुधशुक्रशनिः २८ कुजगुरुशुक्रशनिः २९ बुधगुरुशुक्रशनिः ३० एवंचतुर्विकल्पानां चविकल्पाः एकः ३१ एकमेकत्रिंशत्सनफायोगः अनेनैवविधिना च द्वादशशेनफायोगाः एकत्रिंशत् अथदुर्धरायोगविकल्पाः तत्रप्रसारभावाक्रमशोमनीयेतिन्यायेनमुत्पत्तिः एकाद्वितीयेषादशेष्वितीये द्वितीये एकेद्वितीयेषादशेष्वभौमबुधौ १ बुधभौमौ २ कुजगुरु ३ गुरु कुजौ ४ कुजशुक्रौ ५ शुक्रबुधौ ६ कुजशनी ७ शनीकुजौ ८ बु

धगुरुगुरुबुधो १० बुधशुक्रो ११ शुक्रबुधो १२ बुधशनी १३ शनिबुधो १४
गुरुशुक्रो १५ शुक्रगुरु १६ गुरुशनी १७ शनिगुरु १८ शुक्रशनी १९
शनिशुक्रो २० अथैकोद्वितीयेदोषादशेद्वितीयेदोषादशेचैकःतद्यथाकु
जबुधजावो १ बुधजावोबुजः २ बुजबुधशुक्रो ३ बुधशुक्रोकुज ४ कुज
बुधशनी ५ बुधशनीकुजः ६ कुजगुरुशुक्रो ७ गुरुशुक्रोकुज ८ कुजग
रुशनी ९ गुरुशनिकुजः १० कुजशुक्रशनी ११ शुक्रशनीकुज १२ बुध
कुजगुरु १३ कुजगुरुबुध १४ बुधकुजशुक्रो १५ कुजशुक्रोबुधः १६ बु
धकुजशनि १७ बुजशनिबुध १८ बुधगुरुशुक्रो १९ गुरुशुक्रबुध २०
बुधगुरुशनि २१ गुरुशनिबुध २२ बुधशुक्रश २३ शुक्रशनीबुध २४

१९२

गुरुकुजबुधो २५ कुजबुधगुरु २६ गुरुकुजशुक्रो २७ कुजशुक्रोगुरु २८ गुरु
 कुजशानी २९ कुजशानीगुरु ३० गुरुबुधशुक्रो ३१ बुधशुक्रगुरु ३२
 गुरुबुधशानी ३३ बुधशानिगुरु ३४ गुरुशुक्रशानी ३५ शुक्रशानीगुरु ३६
 शुक्रकुजबुधो ३७ कुजबुधोशुक्र ३८ शुक्रकुजगुरु ३९ कुजगुरुशुक्रः
 ४० शुक्रकुजशानी ४१ कुजशानीशुक्रः ४२ शुक्रबुधगुरु ४३ बुधगुरु
 शुक्र ४४ शुक्रबुधशानी ४५ बुधशानीशुक्र ४६ शुक्रगुरुशानि ४७ गुरु
 शानिशुक्रः ४८ शानिकुजबुधो ४९ कुजबुधोशानिः ५० शानिकुजगुरु ५१
 कुजगुरुशानिः ५२ शानिकुजशुक्रो ५३ कुजशुक्रोशानिः ५४ शानिबुधगुरु
 ५५ बुधगुरुशानिः ५६ शानिबुधशुक्रो ५७ बुधशुक्रोशानिः ५८ शानि

१९२

गुरुशुक्रो ५ ए गुरुशुक्रोऽग्निः ६० एवमेकत्रजाताश्चरति ६० अथे
कोद्वितीयेष्टादशोत्रयः द्वितीयेत्रयः द्वादशो एकः तद्यथा कुजो बुधः गुरुशुक्राः १
बुधः गुरुशुक्राः कुजः २ कुजो बुधः गुरुशुक्रानयः ३ बुधः गुरुशुक्रानयः कुजः ४ कु
जो बुधः शुक्रशुक्रानयः ५ बुधः शुक्रशुक्रानयः कुजः ६ कुजो गुरुशुक्रशुक्रानयः ७ गुरु
शुक्रशुक्रानयः कुजः ८ बुधः कुजः गुरुशुक्रः ए कुजः गुरुशुक्राः बुधः ९ बुधः कु
जः गुरुशुक्रानयः ११ कुजः गुरुशुक्रानयो बुधः १२ बुधः कुजः शुक्रशुक्रानयः १३ कुजः शु
क्रशुक्रानयो बुधः १४ बुधो गुरुशुक्रशुक्रानयः १५ गुरुशुक्रशुक्रानयो बुधः १६ गुरुः
कुजः बुधः शुक्राः १७ कुजः बुधः शुक्रो गुरुः १८ गुरुः कुजः बुधः शनयः १९ कु
जः बुधः शनयो गुरुः २० गुरुः कुजः शुक्रशुक्रानयः २१ कुजः शुक्रशुक्रानयो गुरुः २२

१९३

गुरुबुधशुक्रशानयः २२ बुधशुक्रशानयोः गुरुः २४ शुक्रकुजबुधगुरुः २५
कुजबुधगुरुः शुक्र २६ शुक्रकुजबुधशानयः २७ कुजबुधशानयोः शुक्रः
२८ शुक्रकुजगुरुशानयः २९ कुजगुरुशानयः शुक्रः ३० शुक्रोबु
बुधगुरुशानयः ३१ बुधगुरुशानयः शुक्रः ३२ शनिकुजबुधगुरुः ३३
कुजबुधगुरुः शनिः ३४ शनिः कुजबुधशुक्रः ३५ कुजबुधशुक्रः शनिः
३६ शनिकुजगुरुशुक्रः ३७ कुजगुरुशुक्रः शनिः ३८ शनि
बुधगुरुशुक्रः ३९ बुधगुरुशुक्रः शनिः ४० एवमेकविंशत्युत्तरात
१२० अथद्वितीये एकः द्वादशोच्चत्वाच्चत्वा रोद्वितीये द्वादशोच्चैकः तयप्ताक
जोबुधगुरुशुक्रशानयः १ बुधगुरुशुक्रशानयः कुजः २ बुधकुजगुरुशु

१९३

क्रान्तयः ३ कुजगुरुशुक्रशनियोवधः ४ गुरुकुजबुधशुक्रशनिः ५ कुज
बुधशुक्रशनिगुरुः ६ शुक्रः कुजबुधगुरुशनिः ७ कुजबुधगुरुशनिः
शुक्र ८ शनिः कुजबुधगुरुशुक्रः ९ कुजबुधगुरुशुक्रः शनिः १० ए
वंविंशोत्तरं १३० अथोद्दिष्टादशावेवदिताये १ द्दितायेद्वावेव
द्वाद्दशो कुजबुधो गुरुशुक्रो २ कुजबुधो गुरुशुक्रो कुजबुधो ३ कुज
बुधो गुरुशनि ४ गुरुशनि कुजबुधो ५ कुजबुधो शुक्रशनि ५ शुक्र
शनि कुजबुधो ६ कुजगुरुशुक्रबुधो ७ शुक्रबुधो कुजगुरु ८ कुज
गुरुबुधशनि ९ बुधशनि कुजगुरु १० कुजगुरुशुक्रशनि ११ शु
क्रशनि कुजगुरु १२ कुजशुक्रो बुधगुरु १३ बुधगुरु कुजशुक्रो १४

१८४

कुजशुक्रौबुधशानी १५ बुधशानीकुजशुक्रौ १६ कुजशुक्रौगुरुशानी १७
गुरुशानीकुजशुक्रौ १८ कुजशानीबुधगुरु १९ कुजशानीबुधशुक्रौ
२० बुधशुक्रौकुजशानी २१ कुजशानीगुरुशुक्रौ २२ गुरुशुक्रौकुजशा-
नी २३ बुधशुक्रगुरुशानी २४ शुक्रशानीबुधगुरु २५ बुधशुक्रौकुज-
शानी २६ कुजशानीबुधशुक्रौ २७ गुरुशुक्रौबुधशानी २८ बुधशानी-
- - - - - गुरुशुक्रौ २९ एवमेकत्रयष्टितुरंशतं १६० अथद्वौहितायेत्रयोदाद-
शोतद्यथाकुजबुधौगुरुशुक्रशानयः १ गुरुशुक्रशानयः कुजबुधौ २ शु-
क्रजीवौबुधशुक्रशानय ३ बुधशुक्रशानयः कुजजीवौ ४ कुजशुक्रौगुरु-
शुक्रशानयः ५ बुधजीवशानयः कुजशुक्रौ ६ कुजशानीबुधगुरुशुक्राः ७

१८४

बुधगुरुशुक्राः कुजशानयः ८ बुधगुरुकुजशुक्रशानयः ९ कुजशुक्रशानयः
बुधगुरु १० बुधशुक्रो कुजगुरुशानयः ११ कुजगुरुशानयः बुधशुक्रो
१२ बुधशानिकुजगुरुशुक्राः १३ कुजगुरुशुक्राः बुधशानि १४ गुरुशुक्रो
कुजबुधशानयः १५ कुजबुधशानयोगुरुशुक्रो १६ गुरुशानिकुजबुधशुक्राः
१७ कुजबुधशुक्रागुरुशानि १८ शुक्रशानिवुधगुरुकुजा १९ बुधगुरुकुजाः
शुक्रशानि २० एवमेकाग्रोत्तरं शतं २६० दुरधरायोगाः सनफानफल्मालिन्याह
स्वयमधिगतवित्तः पार्थिवस्तत्समेवाभवति हि सनफायांधीधनारब्धातिमांश्च प्रभुरगदशरीरः शालवान् रब्धा
तकीर्तिः विषयशुभसुखेभ्यो निर्द्वेष्टा नफायां ५ स्वयमिति स्तोपाजि

तधनः नृपस्तुल्यो वावुधिविनयकौर्त्तिभिर्युक्तः ईदृशशुनपायोगजोभवति अप्र
 तिहताज्ञः निरोगदेहः विनयादिगुणयुतः प्रथितयशः श्रेष्ठादिविषयोस्यसुख
 युतः अनुलेपालंकाराद्यैरस्पवेषः निवृत्तो मनोदुःखहानः ईदृगनपाजो नरः दुरध
 राकेमदुमयोः फलवसंततिलकेनाह नृत्पन्नभोगसुखभुक् धनवाहनाद्यात्मा
 गान्वितोदुरुधराप्रभवः सुभृत्यः केमदुमेमलिनदुःखितनाचनिखाः प्रेरया
 खलाश्चनृपतेरपि वंशजाताः ई नृत्पन्नोति यत्रतत्रोत्पन्नैर्भोगैः सुखयुतः
 धनेरवादिभिरनेकेर्युक्तः दातासमाचीनसेवका ईदृगदुरधराजः स्यात् मलिन
 वासाः दुःखीस्वीखकुलानुचितकर्मकृतनिर्धनः परकर्मकृतदुष्टस्वभावः नृप
 सुतोपिकेमदुमे ईदृकस्यात् सुतपादीनां सामान्यफलमुत्क्रग्रहवशाद्विशे

षफलमाह उत्साहसौर्यधनसाहसवान्महाजः सौम्यपटुः सुवचनो निपुणः
कलासु जीयोर्थधर्मखेसे भाग्नूपपूजितश्च कामाभृगुर्वहुधनो विषयो
यभोक्ता ७ उत्साहेति उत्साहसीलः रणप्रियः धनीश्च समाक्षितकारी
कुजे योगकर्तरी दृग्भवति दक्षः वलीशो भनभा कर्तृत्वविप्रपुस्तकलिपि
कुशलः बुधयोगकर्तरी दृग्भवति धर्माधर्मसखी राजमातृगुरो योगकर्त
री दृक् बहुधनविषयो पभोक्तारसादिविषयभोक्ता इत्यर्थः इदं कर्तृक
योगेन रोभवति शनैश्च योगकर्तरी चंद्रे दृग्भा दृग्भवेत्तस्य फलं पुष्पिता
ग्रयाह परविभवपरिच्छदो पभोक्तारवितनयो बहुकार्यकृत्तुः शुभ
हृद्गुणोद्दिष्टपमूर्तिर्गलिततनुः शुभदो न्यथान्यद्वयं च परविभवेति परा

१७६

जितानामेव योनांगहवस्त्रवाहनादिपरिवाराणामोक्तानां कार्यकर्ता विद्वान्
स्वामी शनौ योगकर्तरी दृष्टो भवति एवं च्यादिग्रहो योगकर्तरी रियादिनां फल
लं वाच्यं अशुभकृदिति चंद्रो दिने दृश्य मूर्तिः सप्तादिभावमद्वगतेऽनिष्ट
करोदारे रियादिकर्ता गलिततनुरदृश्य शरीरो लम्बादिषट्कावगतः शुभैश्वर्यादिप्र
दः अन्यथा प्रकारांतरेण न्यरुविपरीतदुष्टं अयमर्थः रात्रौ जन्मनि दृश्ये च का
ई चंद्रोऽशुभः दृश्ये च काई गतः शुभ इति लम्बा चंद्रो पचयगतानां सौम्यानां फ
लं वसंततिलकेनाह लम्बा दती ववसुमान् शशांकात्सौम्यग्रहे रूपचयोपगतेः स
मंतेः दाभ्यां समो समो लवसुभांश्च तदूनतायमन्येष्वसंस्वपि फलेषि दमुत्कटेन
लम्बादिति यस्य जन्मनि लम्बा दुपचयस्याः बुधगुरुसितास्त्रयोपि स्फः सोत्प

१७६

तथैत्रिचंद्रपचयगोसैर्धनी लग्नाचंद्रावापचयगोतदासमोमध्यमधनः नाति
वज्रधनो नात्यल्पधन इत्यर्थः तद्वन्तायां लग्नाचंद्राद्वैकस्मिन्नुपचयगोत्पध
नी किंचिद्वनवानित्यर्थः अथादेव लग्नाचंद्राद्वैकपचयोसोम्याहीनैर्निर्धनः
अन्येषु शुभाशुभफलैः विद्यमानेषु पितृदंवाजुल्येषु वाच्यं अयमर्थः लग्ना
चंद्राद्वैकपचयगोसोम्याः केसदुमोद्यशुभफलमभिप्लूयशुभमेव प्रधानेन दय
रिति ॥ ॥ इति श्रीमहोदधरहृते जातकविवरणे चंद्रयोगाध्यायः ॥ अथ द्वि
हयोगाध्यायः ॥ तत्र रवौ चंद्रादियुक्ते फलं शाईलं विक्रीडितेनाह तिग्मांशुर्जन
ये द्विमांशुसहितं यत्रास्मकारं न रंभो मेनाघरतं बुधेन निपुणं धाकार्ति सौख्या
न्वितं करवाक्यतिनान्यकार्यनिरतं शुक्रेण रंगयुधैर्लब्धं रविजेन धातुकु

शालंभांडप्रकारेषु च १ तिग्मांशुरिति रविचंद्रयुतो यत्राणं पाषाणानां क्रियासु
 कुमलं नरं कुरुते कुजयुतः पापिनं बुधेन युक्तः क्रियासु कुशलं बुधियुताः सख
 युतं च गुरुयुतो विषमस्वभावं न्यरकर्मकरं च शुक्रयुतो मलादि क्रियया सद्गया
 युधैश्च प्राप्तधनं नृनियुतो धातुयुता मायकृत्यति क्रियासु गैरिकादिषु च प्रवाण
 भांडप्रकाराः समुद्रकाश्यः तेषु वा कुशलं कुरुते १ कुजादियुतं चंद्रफलमाह
 कटस्त्रासवकुंभपणमशिवं मतुः सवक्रशशीसजः पश्चित्वा क्यमर्थं निपुणं सौभा
 ग्याकात्पाचितः विक्रान्तं कुलमुख्यमस्थिरमतिं विंते श्वरं सांगिरावस्त्राणं सति
 तः क्रियादिकुशलं सार्किपुनर्भूतं २ कटइति कट्टादीनि पणायस्य तत्क
 टपणं प्रव्याणं प्रतिरूपक्रियया शालं नाय्यामध्यस्य कुंभानां च विक्रिशालं ज

ननादोदकरं च कुजयुतश्रंदः कुरुते प्रियवदकार्यकुशलं अर्थनिपुणं अर्थेषु सूक्ष्म
दृष्टिजनवत्तमं यत्राश्विनं च बुधयुतश्रंदः रिपुजेता वंशप्रधानं च पलंधननाथं च स
गुरुश्रंदः वस्त्राणं क्रयादौ निपुणं च तंतुवापं आदिव्यदानतीवसनं रंजनकयविक्र
येष्वपि कुशलं शुक्रयुतश्रंदः स्त्रैरिणयापतिं हित्वा सवर्णं कामतश्रयेत अस्मत्ता
चक्षता चैव पुनर्भू संस्कृता पुनरिति पुनर्भूलक्षणांतत्फलं शानियुक्तश्रंदः कुरुते
बुधादियुतस्य भोमस्य फलं स्वधरयाह मूलादिस्नेहकृद्देव्यवदरतिवर्णिग्वारू
योधाससोम्येपुर्यध्यक्षः सजीवे भवति नरपतिः प्राप्तिवित्तोद्दिजोवा गोपीमहो
षदक्षः परयुवतिरतोद्यतकृत्ताः सरेज्योऽः स्वात्तोऽसत्यसंधससविवितनये
भूमिजे निर्दिष्टश्च ३ मूलादिति मूलं फलं पुष्पवल्कले स्तेलादौ कृद्देव्यवद

१८८

रति कृत्रिमप्रयोज्यवहारं करोति वाणिज्यं करोति युद्धकुशलश्च कुजो बुधयु
तेन गरे धिक्तः राजा बालव्यधनो विप्रो वारुपुते कुजे गोपालः वज्रयोद्वाचचतुरः
परस्त्रासक्तः द्रुतकरः द्रुतशः शुक्रयुते कुजे दुःखमिष्ट्या प्रतिज्ञाकर्ता निर्दिष्टोश्च
शनियुते कुजे भवति गुर्वदियुतबुधश्च शुक्रदियुतगुरोश्च फलं शादूलं विक्री
डितेनाह सोमपेरंगचरो हृदस्पतियुते गीतधियो नृत्यवान् वाग्मी भूगणयसितेन
मृदुना मायापटुलंपटः सिद्धिद्यो धनदारवान् वज्रगुणः शुक्लेण युक्ते गुरो ज्ञेयः स
क्तकरो सितेन घटकजातोऽनफारोपि वा ४ सोमपेरितरंगचरो मलादिकगाव
ह्वभाः नर्तनकुशलश्च गुरुयुते बुधे वाग्मीति प्रशस्ता वगवन् क्रियया प्रत्या
यनसमर्थः भूगणश्च भुवः गणनां संधाना मधियतिः एवं विधो बुधे शुक्लेण

१८८

युतेजातोभवति मृदुनेति मायापटुः परवचनदक्षः लंपटः गुरुवचनातिक्रमा
मृदुनाश्रोनेश्वरेण ऋदितेतेवैधोजातएवंभवति सच्चिदेतिशोभनविद्यायुक्तः
धनकलत्रयुतः विनयादिगुणाद्यश्च शुक्रयुतेगुरोनापितकुंभकरोधासूर्यकरो
वाश्रोनेयुतेगुरोश्चेयः अनियुतशुक्रफलंचपुष्पिताग्रयाह असितसितसमा
गमेऽल्पवक्ष्यवतिसमाश्रयसंप्रवृद्धवित्तः भवतिचलिपिपुस्तकादिवित्रंवे
त्ताकथितफलेः परतोविकल्पनीयः ५ असितेति मंदनेत्रः स्त्रीनामाश्रये
णवृद्धधनः लिपिरक्षरविन्यासः युस्तकलेखनकर्मवित्रमालेख्यंतेषांज्ञाता
ईदृशाः अनियुतेशुक्रेभवतिकथितेतिपरतोधिकयोगेपिडक्तफलंकल्पंयथा
रवीदुकुजयोगेर्वाीदुयोगेयत्फलंरविकुजयोगेयत्फलंचंद्रकुजायोगेयत्क

१०८

लंत्रयमपिवाच्यं रात्रिद्वयेदिग्रहयोगे विग्रहयोगे च सर्वाणि फालानिवाच्यानी
त्यर्थः ॥ इति श्रीमहाभरतकृतं ज्ञानकविद्यारणे दिग्रहयोगाध्यायः ॥ अथ प्रवृ
ज्यायोगाध्यायः ॥ तत्रादौ चतुरादिग्रहेरेकस्यै प्रवृज्यायोगाद्ग्राह्यं विक्राडितेना
ह एकस्यैश्चतुरादिभिर्वल्लयुता ज्ञाताः प्रथमैर्यगैः शाक्यजीवकभिक्षुच
क्षवरकानिर्ग्रथयन्त्याशनाः माहेयज्ञगुरुक्षपाकरसितप्राभाकरानैकमात्र
वृज्यावल्लिभिः समायरिजितैस्तत्त्वामिभिः प्रच्युतिः १ एकस्यैरिति यत्रत
त्राशौचत्वारः पंचषष्ठसप्तवा एकस्यायदा सर्वे ग्रहावल्लयुक्तैस्तदा प्रवृज्याभ
वति चतुरादीनामेकस्याभगानां मध्यादिकोपि वलीतदेव प्रवृज्याः यदा वहवो
वल्लिनस्तदा वरुप्रवृज्यासुः एवमेकस्यैश्चतुरादिभिर्वल्लिभिः प्रवृज्यायोगः ॥

१०८

तैश्च प्रथमं लयुतेर्मदेयादिभिः शक्यादयः क्रमात्स्फः अयमर्थः चतुराशमेना
कस्यानमध्यात्कुजेवलिनिग्नकोरक्तपटोवाच्यः बुधेसवले आजीवक एक
दंडीगुरोसवले भिक्षुस्त्रिदंडीचंद्रेसवले दृष्टश्रावकः कापालक इत्यर्थः च
तमंगमयात् श्रावकपदलोपः शुक्रेसवले चरकः चक्रधरः शनोसवलेति
र्गेष्यः नग्नः रवोसवले वन्यासनः मूलफलान्नानतपत्री एवं वलवद्दहतुल्य
प्रवृज्याज्ञेयावद्दवलवत्सवलाधिकक्रमेण प्रवृज्या भवंति तत्रापि प्रथमावा
याधिकस्य संबन्धिना भवति यस्मात्स्वल्पजातकेन सं प्रथमावायाधिकस्यै
वमिति पराजितैरिति शक्यादिप्रवृज्यास्वामिरन्यद्देहान्यग्रहपराजितैः प्र
वृज्याच्युतिर्वाच्याग्रहोक्ता प्रवृज्यामादाय पुनस्त्यजत इत्यर्थः अत्रैवं विशेषं

वेतालीयेनाह रविलुप्तकरोरदक्षितावह्निमिस्तजतभक्तयो नराः अभियाचित
 मात्रदीक्षितां निहतेरन्यनिराक्षितैरपि २ रविलुप्तकरोति चतुरादीनानेकस्या
 नानायावंतो वलिनस्तावंतो प्रवृज्याप्रदाइत्युक्तं अत्रापि वलिनां मध्ये यावंतोस्त
 मितातेतास्य प्रवृज्या न ददति किंतु तजतभक्तयः तत्प्रवृज्यानां प्रवृजितानां भ
 क्तिं भाजो भवंति अभियाचितेति वलिमिर्निहतेर्यद्वयुद्धे अन्यग्रहजितैश्च
 न्यग्रहदृष्टेष्वाभियाचितमात्रेव दीक्षितादीक्षाप्रार्थनपरान्तु दीक्षां प्राप्नुवंति
 त्वर्थः ननु पराजितैर्पूर्वे प्रवृज्याप्रच्युतिरुक्ता अत्र पुनः प्रार्थनमुच्यते इति विरो
 धः उच्यते वलीयदोमद्वयुद्धे अन्येन जितः सन्त केनापि दृश्यते तदा प्रवृज्याय
 दीक्षात्पजति यदा जितोप्यन्येन दृश्यते तदा प्रवृज्याप्रार्थयमानोपि नाप्नोति।

साचप्रवृत्त्यावलिनोतद्वशायां स्यात् तदुक्तं द्वाद्यानसमर्थे भवति यदावलेन संयु-
क्तः तथैव दशाकाले द्वां लभते नरो वशमिति अथ चतुरादिभिरेकस्थेर्विना प्र-
वृत्त्या योगशालिन्याह जन्मेशो न्येयं दृष्टो कर्तुं पश्यत्या किं जन्म पुं वा वली न-
दीक्षां प्राप्नोत्या किं देवाणामसंस्थे भौमा कर्तुं शो र दृष्टे च वंदे ३ जन्मेश इति नर-
जन्मकाले यदा शो वंदस्तदा शो जन्मेशः स यद्यन्ये र दृष्टः शनिपश्यति तदा दृष्ट्या
योगः स च शनिजन्मेशयोर्धो वली तत्संबन्धिन दशायां च तदुक्तं जस्य प्रवृत्तेशनिज-
न्मपतिग्रहे र दृष्टः तस्य द्वाद्यानं वलिनो दशायां भवति तत्कालमिति आ किं
रिति शनिर्वलही नं जन्मेशं वा पश्यति तदा शान्नुक्तप्रवृत्त्या तदुक्तं स एदिः चल-
दी शो जन्मसणा हे भण हणिगायां अस्यार्थः शनि दृष्टे चलही न जन्मनाथे भण

तनिर्यथानामिति दीक्षा मिति यत्र तत्र स्पष्टं प्रोय दिश निदिक्षा एगः कुजशान्यतर
 नवान्नगश्च कुजशान्यतर नवान्नगश्च निदृष्टोऽप्येव दृष्टश्च तदापि शान्युक्त प्र
 पृच्छ्यात्तदुक्तं कोणस्स विदिक्षा एददोऽससीत दृसगतुं वक्तुं वा दिदृकोणेण
 संघट्टं स ए विमुक्ते अस्मार्थः कोणस्यायि केन्द्रे दृक्षा एयदि भवति तदं-गश्च व
 क्रांशो दृष्टः कोणे सर्वे दृशने विमुक्तः इति ३ यद्योगे पूर्वोक्ते राजापि दक्षितस्य
 त् योगद्वयत्राणि न्याह करगुरुशशिहोरास्वा किं दृष्टा स धर्मे गुरु ए नृपतीनां
 योगजस्तीर्थकृत् स्यात् नवमभवनसंस्थे मंदगे न्येव दृष्टे भवति एव योगे दक्षि
 तः पार्थिवेन्द्रः ४ करगुराविति गुरुचंद्रजन्मलनेषु शनिदृष्टेषु नवमे गुरोरा
 जयोगे पूर्वोक्ते यान्तीर्थकृतत्रास्त्रकर्ता दक्षितः स्यात् तदुक्तं गुरुशशिलम्

दृष्टाकोणेनचनवमगोर्धदःजीवःनरनाथयोगजातःशास्त्रकरोभवतिनचनृप
तिःद्वितीयमाह नवमेतिअन्यग्रहेरदृष्टेवानोनवमेनृपयोगेजातोराजादीक्षितो
भवति राजयोगाभावेन्योपिदाक्षामाप्नोति तदुक्तंनवमस्थानेसौरोयदिस्थितःस
र्वदुर्जनंविमुक्तःनरनाथयोगजातो नृपोपिसन्दीक्षितोभवति नृपयोगाभावेयो
गेस्मिन्दीक्षितोनरोजातःनिःसंदिग्धोप्रवृज्यायोगस्यास्पृशभावेनेति॥इतिश्री
महाधरकृतंजातकविवरणोपवृज्यायोगाध्यायः॥अथक्रहाराशिशाशिना
ध्यायः॥चंद्रभुज्यमाननक्षत्रशीलंचतुर्देवार्थाभिराह प्रियभूषणःस्वरूपःशु
भगोदक्षोऽश्विनीषुमतिमांश्च हस्तनिश्चयसत्यभुग्दक्षःसखितश्चभरणिषु व
ज्रभुकपरदाररतस्तेजस्वाहृतिष्विनीषुमस्तिमांश्च हस्तनिश्चयसत्यभुग्दक्षःसखि

काकविख्याः रोहिण्यं सत्यरुचिः प्रियंवदः स्थिरमतिः स्वरूपश्च २ प्रियभूषण इ
 ति मंडनवस्त्रभः शोभनाकारः जनप्रियः कार्यपटुः बुद्धिमान् ईदृगश्चिनीजातः
 वक्रवचनंतरकारापेक्षया प्रारब्धकर्मणामंतगः सत्यवादी चतुरः सखा ईदृगमर
 णीजातः १ वक्रभुगिति प्रभूतद्वारः परस्त्रीरतः तेजस्वी असहिषुः जनप्रसिद्धः
 ईदृक् कृत्तिकाजातः अवितथभाषी शास्त्रोक्तशुद्धिकर्त्ता मधवाक निश्चलबुद्धिः
 संदरः ईदृगोहिणीजातः २ चपलश्चतुरोभीरुः पटुस्तसाहिधनीमृगेभोगी शठ
 गर्वीकृतघोहिंसः पापश्चरोऽर्क्षे ३ चपल इति क्रियास्वनवस्थितः दक्षः भया
 कुलप्रियवक्ता नयमावित्तवान् भोगशीलः ईदृगमृगशिरोजातः शठः परकार्य
 विमुखः तदुक्तं मनसा वचसा यश्च दृष्टपते कार्यतत्परः कर्मण विपरीतश्च शठः स

द्विरिष्यतेतिमानाकृतसकलतंहंतीतिस्ततः वधपरः पापकृतइहगात्रा
जातः दांतसखीसक्रीलोदुर्मेधारोगभाकपियासकश्च अल्पेनचसंतुष्टः
पुनर्वसौजायतेमनुजः ४ दांतइति तपःकेशसहःसखभाकश्रीभनश
लःजडःआधिवानृतृषार्तःस्तोकार्थेनसंतुष्टःइदकपुनर्वसजः ४ श्रान्तात्मा
शुभगःपंडितोधनिधर्मसंभृतःपुष्प श्रुतसर्वभक्ष्यपापःकृतघ्नधूर्तश्रभोजं
गे ५ श्रान्तात्मेतिजितेन्द्रियःजनप्रियःश्रुतस्त्रिविधवित्तवान्धर्मरतःइदकपु
ष्पजःपरकार्यविमुखःसर्वभक्ष्यःसंचयश्रीलोदृष्टामिर्वापापरतःअनुपकृति
जःवंचकःकुतंचमुसंपन्नदलाकारवाचाचंदनश्रीतलं हृदयंकर्तृशतुल्यं
त्रिविधधूर्तलक्षणं वज्रभृत्यधनोभोगासरपि।रुभक्तोमहोद्यमःपित्रे प्रिय

वाग्गतायतिमानदृनोनुपसेवकोभाग्यः ई वरुभृत्येति वरुसेवकोवरुधनः भो
 गभाकदेवपितृभक्तिमान्महोत्साहईदृकमघाजः प्रियभाषाधानश्रीलः कां
 तियुक्तः भ्रामणश्रीलः राजसेवारतः ईदृकपूर्वाजः ई सुशुभोगोविद्याधनोभो
 गिस्तखभाकचितियफालुन्या उत्साहाधृष्टः पानपोधृणातस्करोदृस्ते ७ शु
 भगइतिजनप्रियः विद्ययोप्राप्तधनंयेनभोगयुतंस्वईदृगुत्तराजः नयमीनि
 र्जः मयपः दलुः याचोरः ईदृग्धस्तजः ७ चित्रांवरमाल्यधरः सुलोचनांग
 श्रमवतिचित्रायां दांतोवणिक्कपालुः प्रियवाकधर्माश्रितः स्वातो ई चित्रेति
 नानाविधवस्त्रपुष्पधाराशोभननेत्रावयवः ईदृक्चित्राजः विनयाविक्रयवित
 दयालुश्रमिमतभावीधर्मरतः ईदृक्स्वातो ईष्युर्लुब्धोयमिमान्वचनपटुः कल

दृक्छिन्नासक आद्यो विदेशवाशि क्षुधा लुरटनोऽनुराधासक ए ईर्ष्युर्लु
व्योक्त्यति इति परस्मिन्सरा लोभाभिभूतः सरूपः संभाषणदक्षः विरोधकृत
इदृक्छिन्नासकः ईश्वरपरदेशवशान्नानः क्षुधया असहनः भ्रमण ईदृगनु
राधाजः जेष्टासनवज्रमित्रः संतुष्टोधर्मवित्पुत्रकोपः मूलेमा निधनवान्स
खिनदिसः स्थिरोभोगी १० ज्येष्ठेति स्वल्पवितसंतोषाधर्मरतः भूरिशोभः ईदृ
कज्येष्ठजः गर्वितः वज्रधनः सुखवान् हिंसानिहतः एकमतिभोगरतः इदृक्कमू
लजः ११ इष्टानंदकलत्रोमाना दृढसोहृदश्च जलदेवे वेष्टेवे विनीतधार्मिकव
ज्रमित्रकृतज्ञशुभगश्च १२ इष्टानंदेति इष्टाभिमतमानदजनकं च कलत्रं य
स्यसः गर्वितः स्थिरप्रेम ईदृक्पूर्वाष्टाजः विनयाधर्मज्ञः प्रभूतसहस्रनुपका

रक्षितजनप्रियः इह गुह्यग्राहजः ११ श्रीमानश्रवणेऽतिमानुदारदारोधना
 न्वितः स्वातः दाता द्यौश्चरगीतप्रियो धनिष्ठा सुधनलुब्धः १२ श्रीमानेति ॥
 आयुतः पंडितः शोभनस्त्रीकः धनीजनविदितः इह कश्चन जः ईश्वरः राणा
 प्रियः गानवध्वजः अर्प्यरुचिः इह कश्चन निष्ठाजः १३ स्फुटवाक्यसन्निरिपुह
 साहसिकः शतभिषजः दुर्ग्राह्यः भाद्रपदासुधिनः स्त्रीजितो धनवान्पदुरदा
 ता १४ स्फुटेति स्पष्टवचनः स्त्र्यादिवसनोपहतः शत्रुघातकः असमाहित
 कार्यकृतः दुरागध्वः इह कश्चन शतभिषाजः ६ः खितमनाः नारापरिभूतः धनीप्र
 वक्ता धनपटुरिति पाठो स्त्रीभिर्जितधनं यस्यायद्यावन्वनेपटुः धनार्जने चतु
 रः इति धनसंचयकरैः इह कश्चन पूर्वाभाद्रपदाजः १५ वक्ता सुखिप्रजावान्जि

तत्रावृष्टीर्मिकोद्वितीयास्तसंपूर्णगशुभगः शरः शुचिरर्थवान्योऽप्ये १४ व
तेति भाषणदक्षः सुययुतः वरुपुत्रपौत्रः जितारिः धर्मशीलः ईदृशतराजः
संपूर्णवयवः जनप्रियः रणप्रियः परधनादिष्वलुब्धः धनीद्रव्येवतीजः ए
तेनक्षत्रस्वभावाश्चंद्रेसवलेपूष्णीः मध्येमध्यमाः अधमेऽधमाः १५॥ इतिजा
ज्ञातकविवरणेनक्षत्राधरकृतेनक्षत्रशालंघोडशं १६ अथमेषादिसप्तरा
शिगतचंद्रफलानिशाईलविक्रीडितेनाह वृत्ताताम्रदृगुल्लशाकलघुभु
कक्षिप्रप्रसादोदतः कामादुर्वलजानुरस्थिरधनः शरोंगनावलुभः सेवाजः
कुनखीव्राणं कितशिरोमानी सद्योत्थायजः शस्त्रापाणितले कितोऽनिचप
लास्तोयेवभीरुः क्रिये १ एतेति वर्तुलेरक्तनेत्रेयस्पसउल्लभोजीशाकभोज

चक्षुःश्रवणः श्रोत्रं प्रज्ञादतिधामणः रतिप्रियः निर्माज्ञं घोरसंधिः चलधनः रण
 प्रियः स्त्रीप्रियः पराराधने कुशलः कुत्सितनखः भग्नभूषणवित्तः भ्रान्तमुखः गुण
 त्पर्यः शक्त्या चिह्नविशेषेण हस्ततले चिह्नितः क्रियास्वनवस्थितः जले सभय-
 ईदृक् मेषस्येवं द्रेजातो भवति कांतः खेलगतिः पृथ्वद्वदनः पृष्ठास्पृष्टार्थो
 कितस्स्यात्केशसहः प्रभुः ककुदवान्कन्याप्रजः श्लेष्मतः पूर्वैर्विधधनात्मजै
 र्विरहितः सौभाग्ययुक्तः क्षमादाताग्निः प्रमदाप्रियः स्मिरस्फुटनध्यांतसौ
 रयोगवीः २ कांतेति संहरः विलासगामी विस्फाणोरुमुखः पृष्ठमुखपात्रै
 युचिह्नवान् दाता कदर्थना समर्थः अप्रतिहताज्ञः नूनतस्कंधः स्त्रीजनकः
 कफाधिकः प्रथमजैः कुटुंबैर्वित्तैः पुत्रैश्चरहितः जनप्रियः क्षमावान्प्रदी

मोदरागलः स्त्रीप्रियः दृढमित्रः योवनेवार्धकेच सरवी अथादेववाल्मेयः खीर्दृष्ट
कृष्णस्येवंदेजातः स्त्रीलोलः सरतोपचारचतुरस्तामेक्षणः शास्त्रविद्वत्तः कुंचि
तमूर्ध्नः पटुमतिर्होस्पेगितयत्तवित् चार्वगः प्रियवाक्प्रमेक्षणरुचिर्गीतप्रि
यो नृत्पवित् क्लेवेयातिरतिंसमुन्नतनसश्चंदेवतीयक्षणे ३ स्त्रीलोलेति नारा
यभिलाषुकः कामशास्त्रकुशलः रक्तनेत्रः पंडितः परसंदेसप्रायकः कुरिलके
शाः चतुरधाहासवेष्टितयत्तानिवेत्ते तिसंहरदेहः मधुरभाषी वदुभुक्का
नरतः नृत्पज्ञः षडेः सहप्रातिमानुन्नतनाशिकः दृढकमिषुनेवंदेजातः आ
वक्रदुतगः समुन्नतकटिः स्त्रीनिर्जितः सत्सहदेवज्ञः प्रचुरालयः क्षयधनेः संयु
ज्जतेवंद्वत् फलः पीनगलः समेतिववशंसंम्राट्सहस्रसलस्तोयोथानरतिः

स्ववेत्रमसहिते जातः शत्रांकेनरः ४ आवक्तेति कुटिलशोषगामीनश्च जघनः प्र
 मदाभूतः शोभनमित्रः ज्योतिः शास्त्रवेत्ता वदुर्गदः चंद्रवतश्च ये एधनेन च युज्य
 ते कदाचिदनीकदाचिन्निर्जन इत्यर्थः वामनः स्थूलकंठः साम्नेः प्रातिपत्तिंति मि
 त्रेष्वनुरक्तः जलेन द्याने च प्रातिमान् ईदृक् कर्कगे चंदे जातः तीक्ष्णः स्थूलदन्तु
 र्विशालवदनः पिंगेक्षणोऽल्पात्मजस्त्रादेष्टि प्रियमांशकाननमगः कुप्यं त्यका
 र्यचिरं क्लृप्तोदरदंतमानसरुजासंपीडितस्पागवान्विक्रान्तस्त्रिधः सग
 र्वितमना मातुर्विधेयोऽर्कभे ५ तीक्ष्णेति अमर्षशालः दृढकपोलः विस्ती
 र्णमुखः कपिलनेत्रः स्वल्पापत्यः प्रमदादिष्टः प्रियमांसवनर्वयतायस्पसः निः
 कारणकोपशालः बुभुक्षापिपासाज्वरद्वयानवित्तेरुत्पन्नरोगेन पीडितः दाता

पराक्रमी एकचित्तः अभिमानोद्भूतः सहो गे चंद्रे जातः प्राङ्मंथरचास्वीक्षण
गतिः सस्तां सवाहुः सुखीश्चक्षुः सत्परतिः कलासु निपुणः शास्त्रार्थविद्यार्थिकः
मेधावी सरतः प्रियः परशुदेवितैश्च संयुज्यते कन्यायां परदेशगः प्रियवचः कन्या
प्रजोल्पात्मजः ई व्रीडेति लज्जालम्बाभ्यां मनोहरे ददर्शनगमने यस्य स सिधित
स्वंधः सिधिलभुजश्च नृपः लक्षणयुक्तः सत्यभाषागतवाच्यनृत्यपुस्तकादिक
लासुचतुरः पंडितः धर्मरतः बुद्धिमान् संभोगलालसः परकायवेश्मभिर्घनैश्च यु
क्तः अन्यदेशवासा प्रियभाषास्त्रीजनकः स्तोकसंतानः ईक कन्यास्ये चंद्रे जातः
देववाहणसाधु पूजनरतः प्राज्ञः शुचिः स्त्रीजितः प्रांशुस्तनतनाश्रिकः कृशाच
लजात्रोरनोर्थान्वितः दानांगक्रयविक्रयेषु कुशलो देवद्विजानामासुरसंधूना

मुपकारकृदिभधितस्यक्तश्चैतैससमे १ देवेति देवानां विप्राणां सतानां च पू
 जनेतत्परः मेधावीतदुक्तं अतातानां स्मृतिर्मेधावुदिसत्कालवेदिनाशुभाशु
 भविचारज्ञप्रज्ञैः प्राज्ञनृदारहृदितिस्वष्टः स्त्रीप्रियः - रावशः नृचघ्राणे दुर्व
 लः शिथिलशरीरः भ्रमाणशालः धनी अपरिपूर्णवयवः क्रयविक्रयामिश्रः दे
 वद्विजानासासरपर्यायं द्वितीयं नामयस्पसः रोगवान् स्वजनानां हितकारोते
 र्वधमिर्विमुखिरतोऽसत्पुतश्चर्दिकतुलास्ये चंद्रे जातः दृष्टिकचंद्रफलं
 मालिन्याद् पृथुलनयनवक्षादृतजंघोरुजानुजनकगुरुवियुक्तः श्रोत्रवेमा
 धितश्च नरपतिकुलपूज्यः पिंगलः क्रूरवेष्टोऽथ कुलिशखगांकः छन्नपा
 योऽलिजात ई प्रथुलेति विस्तीर्णनैव वक्षः स्पृलेवर्तुले जंघेदुरूपस्य मा

वृषित्भां उपदेशकरैश्च सक्तः वाल्मेरोगिराजकुले मानः कसिलः विषमस्वभा
वः मानवजपक्षिणे श्रंकाश्चिन्हा निहस्ताक्षरस्य सः गुप्तपापः ईदृक् हृश्चिकगे
चंद्रे जातः ८ धनुर्मृगयोः फलं शार्दूलविक्राडिताभ्यामाह व्याहीर्घोऽप्यश्विरो
धरः पितृधनत्यागी कवेर्वीजवान् वक्ता स्थूलरदः श्रवो धरनसः कार्योद्यतः ९
शिल्पवत् कुक्कांशः कुनखी स मांसलभुजः प्रागल्भवान् धर्मविघ्नं धिरेन
बलात्समेति च वशं सामेव साधोऽश्वमे ए व्याहीर्घेति दीर्घमुखग्रावः पितृ
संबंधी धनेन युक्तः दाता काव्यकृतबलवान् भाषणशीलः स्थूलदंतैः कण्ठो
श्रोष्ठौ नाशिका च यस्य सः कार्येषु द्यमीलिपिपुस्तकचित्रज्ञः नतस्कंधः कु
त्सितनखपीनवाक्प्राधर्ष्ययुक्तः धर्मज्ञः बांधवदेष्टा दृग्गदत्रां नयति सांत्व

नेववग्रः ईदृक् धनस्येचंद्रेजातः नित्यं लालयति स्वदारतनयां धर्मध्व
 जोधः कृतः स्वद्वः क्षामकटिर्गृहीतवचनः सौभाग्ययुक्तो लसः शान्ता लुप्त
 नुजोदनश्चमकरे सत्वाधिकः काव्यकृतसुखोऽगम्यजरंगनासु निरतः सं
 त्यक्तलज्जोद्यण १० नित्येति सर्वदा त्मीपान् पुत्रकलत्रान् आराधयति
 दानी अधोभागे दुर्वलः शोभननेत्रः कृशजघनः कृशग्राहकः यदुच्यते तत्
 कदेव गृह्णातीत्यर्थः सर्वजनप्रियः आलस्योपेतः शान्तेन हस्तः भ्रमणशीलः उ
 दारचेष्टः कविः लोभाभिभूतः अगम्यासु स्वगोत्रजासु निष्कृष्टजातिषु जरंग
 गनासु वृद्धस्त्रीषु च प्रसक्तः निर्लज्जः निर्दयः ईदृक् मकरेचंद्रेजातः कुंभ
 चंद्रफलं न कुटेनाह करभगलः शिरालखररोमशदीर्घतनुः पूयुचरणेरुष्ट

पृजघनास्यकटिजठरः परवानितार्थपापनिरतक्षयवृद्धियुतः प्रियकुसुमानु
लेपनसहृद्वज्रोधसहः ११ करमेति नष्टसमग्रीवः शिराव्यासाकर्कशलोम
वकुलाश्चातनुः शरीरं यस्य विस्तीर्णोपादोसस्त्विनीदेहेपश्चिमभागेनितंबस्या
नंमुखंवस्तिश्चयस्यमूर्धपरनार्यापरधनपापेवासक्तः नृपचयायचययुक्तः प्रिया
णिपुष्यंश्चनुलेपनंचसमालंभनंमित्राणिचयस्यमार्गक्षमः ईदृक्कुंभगेचंद्र
जातः मीनचंद्रफलंमालिन्याह जलपरधनभोक्तादारवाशोनुरक्तसमरुचि
रशरीरः स्तंगनासोदृक्केअभिभवतिसपलांस्त्रीजितश्चासृष्टिर्द्यतिनिधि
धनभोगीपंडितश्चांत्यराशो १२ जलेति जलोत्पन्नानांमुक्ताफलादिधना
नांपरधनानांचभोक्तास्त्रीयुवस्त्रेषुप्रेमवान्अनूनाधिकंसंदरंचासुशरीरं

यस्य सः न च नाशिकः शिपुपरिभवकारी प्रमदावग्रहः शोभनेनेत्रः कांतिनिधिः
 धनानां भोक्ता शस्त्रवितर्द्धकः मानगे चंद्रे फलं भवति उक्तं शिखरूपं भूमर
 विलसितेनाह बलवतिराशो तदधिपतो बलवलयुतः स्यादितुहिनां शुभा
 कथितफलानामविकलदाता शिवदत्तो न्येयनुपरिचित्याः १३ बलवता
 ति चद्राक्रांतं राशो तद्राशिना ये चंद्रे च वलिनिर्णयं विषुवलवत्फलं पूर्णं भव
 तितेषां मध्ये द्वयोर्वलिनोर्मध्यफलं एकस्मिन् वलिनिहीनफलं त्रयाणां अवल
 त्वे प्रोक्तं फलं किंचिन्न स्यात् अन्योपि रव्यादयश्चंद्रवर्जितनीयाः अयमर्थः यत्र राशे
 रविकुजादयः तद्राशो तदीशो रव्यादौ च बलवतिवक्ष्यमाणं फलं पूर्णं द्वे कयो
 र्वलिनोर्मध्यमं विषुवलेन किंचित् इति चंद्रशिखभावः मेघदूषणतार्कफ

लंमोपछंदसिकेनाह प्रथितश्चतुरोऽटनोल्पवित्तः क्रियगेत्वापुधभृदितुंगभा
गे गविवस्त्रस्रगंधपाणजीविवनेतादिरकुशालश्रगीतवाये १ प्रथितेतिवि
रमातदक्षः भ्रमणश्रीलः स्वल्पधनः शस्त्रधारिर्दृक्कमेधकेजातः परंस्वनुचां
गेपरमोच्यांशगेतुनभ्रमणश्रीलः किंतुस्थिरोवज्रधनः शस्त्रधारिभिः श्रेयश्च
गवातिवासोभिः स्रगंधद्रवैः योपेयश्चजीवतिस्त्रीघेष्णगीतवायेचदक्षः ईदृक्
दृष्यगेकेजातः मिथुनादिचतुष्कार्कफलंशार्दूलविक्राडितेनाह विद्याज्जो
तिषवित्तमामिथुनगेभानोकुलारस्थितेनाक्षोस्वः परकार्यक्षप्रमपयत्केशे
श्चसंयुज्यते सिंदस्येवनश्रेलगोकुलरतिवीर्यान्वितोज्ञः पुमान्कन्यास्येलि
मितेधकाव्यगणितज्ञानान्वितोस्त्रीवधकः २ विद्येति पंडितः ज्ञातिः शस्त्र

वेताईदृक् मिथुनेकेनेगो निरपेक्ष इत्यर्थः निर्धनः अन्यकार्यकर्त्ता खेदेन मार्गेण
 दुःखेन सदा युक्तः इदृक् कर्केके अरण्येर्वपते गोष्ठे च प्रातिर्यस्य तदा स गाल इ
 त्यर्थः वली मूर्खः इदृक् सिंहगेके लिपिरक्षर न्यास लेख्या चित्रकर्मक विगणित
 शास्त्र विज्ञानं च ते युक्तः नारी शरीर नुल्यः इदृक् कं न्यागेके तुलादि चतुष्क फलं
 शाईल विक्रीडितेनाह जातसो लिनिशेण्डिको ध्वनि रतो हेरण्यको निचकृत
 करः साहसिको वयाजित धनः शास्त्रांतगो लि स्थिते सत्पूज्यो धनवान् धनु
 र्धर गते तीक्ष्णे भिषक कारुको नीचो ज्ञः कुवणिक मृमेत्य धनवान् लुब्धो न्य
 भागे रतः ३ जातेति मय्य विक्रयाप्यष्टिष्ठासक्तः सुवर्णकारः अनुचित कर्मक
 र्त्ता इदृक् तुलाकेनेग्रस्वभावः असमीक्षित कार्यकर्त्ता विषप्रयोगेनाजितं धनं

येन शस्त्रेण तं नाशं गच्छतीति शस्त्रे निर्वारण इत्यर्थः इदं श्लोकं लिखितं केसता पूज्यः
धनी कंचेष्टः वेद्य कर्म हतश्चि ल्प कर्मज्ञः इदं श्लोकं धनुर्यो कुलानुचित कर्म कृतं म
र्षः कुत्सितवाणिज्यकर्ता स्वल्पवित्तः लोभापरमागेरितः परार्थोपभोक्तेत्यर्थः इ
दं श्लोकं करगेर्के कुंभमीनार्कफलं चंद्रार्कयोरेकराशिगयोश्च लक्ष्म ज्ञानं वसंतति
लकेनाह नीचो घटे तनय भाग्यपरिच्युतोऽस्वास्तो योऽप्यपण विभवो वनिता ह
तोऽंते नक्षत्रमाजावतनु प्रतिमे विभागे लक्ष्मादिशे तु दिनरस्मिदि ~~शे~~ नेत्रायुक्ते
४ नीचो घटे नि कुलानुचित कारा पुत्रे जनवत्त्वमेन च विरहितः निर्धनेः इदं श्लोकं
कुंभगेर्के जलोत्थमणिमुक्ताप्रवालादित्यप्येन तद्विक्रयेण विभवो ब्रव्यं च
पस्य स्त्रीनां पूज्यः इदं श्लोकं मोनेर्के नक्षत्रमानवीराशिपः कालां गतात्मादिनोक्तः

तत्तुल्येगविभागेचंद्रार्कयुक्तेचिन्हंवदेत् अपमर्त्यः चंद्रार्कोयद्राशावेकगोसरा
 शिःकालपुरुषेयत्रांगेपतितः तत्रमशकतिलकादिचिन्हंवदेत् यथामेषस्थयो
 श्रंद्रार्कयोः शिरशिष्टमस्थयोर्मुषेइत्यादि इतिरविराशिफलं अथमेषदृष्टि
 कतुलादृष्टमस्थकुजफलं कुर्कुटेनाह नरपतिसत्कृतादनचमूपवणिकसधनवा
 दततनुचौरभूरिविषयांश्चकुजस्वगृहे युवतिजितान्कृत्स्नविषमान्यरदार
 तान्कुद्रकसर्वेषभारूपरुषान्सितभेजनयेत् २ नरपतीति राज्यपूज्यः भ्रमण
 शीलः शोनापतिः क्रयविक्रयज्ञः धनीव्रणितांगः तस्करः विप्रकारेणद्वियः ईद
 शोमेषालिगेकुजेस्नातः मित्रेषुक्रूरः परस्त्रीसक्तः कपटीशोभनालंकारः भयार्तः
 निस्नेहः ईदृशोदृष्टतुलास्थेकुजे मिथुनकन्याकर्कगेकुजेफलंवसंततिलकेन

हृदो धेसहस्रनयवान्विस्महत्कृतज्ञो गांधर्वयुद्धकुशलः कृपणोऽभयाधीचांद्रेऽ
र्थवान्सलिलपानसमार्जितसंप्राप्तश्च भूमितनये विकलः खलश्च १९ धेसहि
हृति असहनशीलः तजस्वीत्यर्थः पुत्रयुक्तः मित्रहीनः परोपकारशीलः गतज्ञः सं
ग्रामनिष्ठातः कृपणो निर्मयः अर्थोपार्जनपरः ईदृशो मिथुनकन्यास्थे कुजे धनीज
लपानेन सत्वादिना सम्पन्नार्जितं धनं येन यद्वा जलेन गमनेन बोधार्जितधनः मेधावी
अंगहीनः दुर्जनः ईदृशः कर्कशे कुजः सिंहधनमीनमकरकुंभमेकुजफलं ग्रा
ह्येनाह निखः क्लेशसहो वनांतरचरः सिंहेल्यदारात्मजो जैवै नैकरिपुर्नरेन्द्रस
खिवः ख्यातो भयो ल्पात्मजः दुःखार्तो निधनोऽदनो नृतरतस्तीक्ष्णश्च कुंभस्थि
ते भौमे भूरिधनात्मजो मृगगते भूपोपवातत्तमः २० निखोति निधनः कदर्थना

नासहस्रः श्ररणमध्यचारी लोकाकलत्रः स्वत्यापत्यः इष्टकसिंहेकुजे अनेकशत्रुः
 राजमंत्राप्रथितः निर्भयः स्वल्पप्रजः इष्टशोधनमानगेकुजे नित्यं दुःखनिर्धनः
 भ्रमणशिलः मिथ्याभाषानिरपेक्ष इष्टककुंभगेकुजे वक्रधनः वक्रपुत्रः राजात
 तुल्योवा इष्टशोधनकरगेकुजे इतिकुजराशिफलं मेघदृष्टिकदृष्टतुलास्थेव
 धेफलं वसंततिलकेनाह दत्तज्ञपानरतनास्तिकचौरनिःस्वाकुस्त्रीककदृष्ट
 दसत्यरताः कुजक्षेत्रे आचार्यभूरिस्तद्वारधनार्जनैः श्लोके वदाम्यगुरुभ
 क्तिरताश्च सोम्ये २१ दत्तेति द्यूतज्ञाने ऋणे सर्वस्वदरणे मय्यपाने वा सक्तः श
 स्त्रदृष्टकः चौरः तस्माद्दुरिद्रः कुत्सितभार्यः दांभिकः अनृतभाषा इष्टशोधनेषां नि
 मेषालिगेवुधेनपदेष्टवक्रपुत्रः वक्रस्त्रीकः वितोपार्जनैरतः दाता मातृपितृगु

रुसेवारतः ईदृशो दृष्टतुलास्यो बुधो मिथुनकर्कबुधफलं द्रवजयाह विक
त्यनः शास्त्रकलाविदग्धः प्रियंवदः सौख्यरतस्तृताये वलार्जितस्यः स्वजनस्य
बुः शशांकजेशीतकरर्ह्युक्ते २२ विकत्यनेति वाचलोऽसत्यभाषात्यर्थः शास्त्र
युक्तलास्यचगातनृत्यादिलिपिकर्मसु निश्चितः प्रियभाषासुखासक्तः ईदृशो मि
थुनो बुधे नृदकेनार्जितं धनं वलार्जितेति पाठे स्वनायैर्पार्जितधनः स्वीयबंधज
नः स्परिपुः ईदृशः कर्कगे बुधे सिंहकन्यागतबुधफलं प्रहर्षिणाह स्त्रीद्वेषो वि
धनसुखात्मजोऽनोक्तः स्त्रीलोलः स्वपरिभवोर्करात्रिगेहे त्यागाज्ञः प्रचुरगुणः
सुविज्ञमावान्युक्तिज्ञो विगतभयश्च मष्टरात्रो २३ स्त्रीद्वेषेति योषितामन
मिमतः निर्धनः सुखी पुत्रहिनः भ्रमणशालः मूर्खः वनितास्वसिभिलाषास्वेभ्य

आत्मापेभ्यः परिभवोयस्य अत्यर्थेनैरभिभूतः इत्यर्थः इदं शः सिंहस्येव बुधे दाता पंडि
 तः विद्यासोयादिवज्रगुणयुक्तः सुखभाक् सहिष्णुः प्रयोगवेत्तानिर्भयः इदं शः कन्या
 गेवुधे मकरकुंभयोधनुर्मानगवुधफलं उपछंदसिकेनाह परकर्म कृदस्वान्ना
 ल्पबुद्धीकृणवान्विष्टिकरे बुधे कर्जर्क्षेनृपसत्कृतपंडितासवाको नवमेत्य
 जितसेवकोऽत्यग्नित्यः २४ परकमेति परप्रेष्यः निर्धनः श्रित्यकर्मणि बुद्धि
 र्यस्य परस्वग्रहणशीलः निर्मूल्यकार्यकर्ता इदं शो मकरकुंभगेवुधे राजवल्लभः
 विद्वानव्यवहारार्थवेत्ता आसमनुकूलं वाक्यं स्पेति इदं शो बुधः धनुस्ये बुधोजि
 तास्सेवकायेन पराराधनकुशल इत्यर्थः कुत्सितश्रित्यः इदं शो मानस्ये बुधे जातः
 इति बुधराशि स्वभावः मेघादिराशिगतगुरुफलं शाईलविक्रीडितेनाह सेनाति

वक्रवित्तदारतनयोदातासुभृत्यः क्षमीतेजोदारगुणान्वितः सुखगुरोख्यातः पुमान्कोज
मे कल्याणः ससुखार्थमित्रतनयास्वागीप्रियश्लोकभैवोधेभूरिपरिच्छदात्मजः सु
हृत्सावित्रयुक्तः सुखी २५ शोनानीति शोनानायकः प्रभूतधनः प्रभूतभार्यः प्र
भूतपुत्रः दानशीलः २ शोभनाभृत्यः क्षमावान्तेजसाकांत्यादारैर्भार्याभिः पुणेर्वि
षयादिभिश्चान्वितः कीर्तियुक्तः ईदृशोभेषहृष्टिकेगुणेकल्यनिरोगमंगयस्य क
ल्योनात्तो निरामयः कल्यो निरोगदक्षयोरिति वाभिधानात् सुखयुतः साधेधिनीस
मित्रो मित्रयुतः सतनयः मित्रान्वितः दत्ताजनवत्सलः ईदृशो ह्यनुनास्येगुरोवक्र
परिवारावक्रपुत्रः सावित्रे मंत्रित्वेनियुक्तः सुखयुतः ईदृशो मिथुनकन्यागोगुरो अ
थ कर्कषन्निमानसिंहकुंभस्ये जावेफलशुद्धिं विक्रीडितेनाह चांद्ररत्नसूत

स्वदारविभवप्रज्ञासंखेरन्वितः सिंहे स्याद्वलनायकः सरगुरोप्रोक्तंचपचंद्रमेखर्क्ष
 मंडिलिकोनरेन्द्रसचिवः सेनापतिर्वीधनि कुंभे कर्कटवत्फलानि मकरे नीचोत्प
 वितोऽसखा २६ चांद्रेति मणिभिः पुत्रैर्धनैः कलत्रैरेश्वर्ये मेधायास्तु खेन च यु
 तः इन्द्राः कर्कगेगुरोसेनाप्रधानः कर्कोक्तं फलं रत्नादियुतत्वं तत्फलं सिंहस्थे
 गुरोमंडलाधिपतिः राजमंत्रासेनानाथो धनवान्वा इन्द्रशोधनस्थे गुरो कर्कफलं प्रो
 क्तरत्नादिमत्वं तत्कृतः कुंभगेगुरो कुलानुचितकर्ता स्वल्पधनः ७ घाताश्च इन्द्र
 मकरे गुरो इति गुरुराशि स्वभावः मेघालि च यतुलागतशुक्रफलं पुष्पिताग्रयाह
 परयुवतिरतस्तदर्थवादे हतविभवः कुलपासनः कुजर्क्षे खवलमतिधनो नरेन्द्रपूजः
 स्वजनप्रभुः प्रपितोऽभयः सिंहे २७ नृपकृत्यकरो र्थवान्कलाविनिष्पुनेषण

तंतिनाचकर्मा रविजर्दगतेऽमरारिफज्जेषु भगः स्त्राविजितोरतः कुनार्थो २८ पर
पुवताति परस्त्रीसक्तः तासामस्त्रीणां पर्यवादेराधनवचनैरपहतधनः कुलकलंकृत
ईदृशोमेघालिगेशुक्लेऽतिवोर्येण स्वबुध्याचधनं यस्मिन् राजमान्यः स्ववंकस्वामीरव्यास
तोभयवर्जितः ईदृशोदृष्टनुलास्थेशुक्लेऽभिभार्योथीभारुप्रवतमदृशोकः स्वरात्रिा
मिहरोजोष्मापार्थः प्रचुरयुवतिर्मदतनयः गुणैः पूज्यः सखस्तरगसहिते दानवगुरोर्ज
ये विद्याभावाद्यो नृपजनितपूज्योतिशुभगः २९ द्विभार्येति द्विस्त्रीकः धनीसभयः प्र
कृष्टोमदृशोकोयस्मिन् वितोतिष्ठः खितश्च ईदृशः कर्कशेशुक्लेस्त्रीतः प्राप्तधनः प्रधान
स्त्रीकः अल्पापत्यः ईदृशः सिंहस्थेशुक्ले गुणैर्वर्द्धुभिः पूज्यः सधनः धनुस्थेशुक्ले पंडि
तः ईश्वरः राजा जनिताप्तपूजायस्मिन् सर्वजनानामतिवल्लभः ईदृशो मानो गेशुक्ले इति

२१

शुक्रराशिस्वभावः मेषदृष्टिकमिथुनकन्यागेशानोफलं वसंततिलकेनाह मूषो
दनः कपटवान् विसृष्टमेऽजेकोटे तुबंधमाकृपनो घृणश्च निर्दोहाकार्यतनयस
वलितश्चलेरप्येव पतिर्भवति मुख्यपतिश्च यौधे ३० मूषेति अज्ञः भ्रमणशीलः दां
भिकः मित्रवर्जितः ईदृशो मेषगेशानो वधवधंच भजते क्रिपास्वनवस्थितः निर्दयः ई
दृशो लिगेशानो निर्दोहाकार्यतनयापस्य निर्जज्ञः दुःखी दरिद्रः अपुत्र इत्यर्थः अ
लेख्यकर्मणि स्वलितो कुशलः रक्षापतिः रक्षकः मुख्यानां प्रधानानां पतिष्ये नोः ई
दृशोपि मिथुनकन्यास्येशानो दृष्टतुलाकर्कसिंहगतशानो फलं मंदाक्रांतयाह
वर्ज्यस्त्राष्टेन वहुविभवो भूरिभार्यो दृष्टस्ये रक्षातः स्वोद्योगेण पुरवलग्रामपूज्योर्थ
वांश्च कर्किएपतो विकलदशानो मातृशानोऽक्तो ज्ञः सिंहेनार्यो विसृष्टतनयो वि

२१

ष्टिकसूर्यपुत्रे ३१ वर्ज्येति अगमस्त्राणं वल्लभः स्वल्पैश्वर्यः बहुदारः ईदृशो ह
योगेशो विदितकीर्तिः समूहानां नगराणां सैन्यानां ग्रामानां च मान्यः धनी ईदृशस्त
लास्येशो निर्धनः दंतहीनः जननी विमुक्तः पुत्रहीनः मूर्खः ईदृशः कर्कजेशो उ
र्जनः विमुखः दुःखा विषमयोः पुत्रकृषिकृदादेशकर्ता भारवाह इत्यर्थः ईदृशः
सिंहगेशो धनुर्मानमकरकुंभगतेशो फलंशाईलविक्राडितेनाह स्वतः प्र
त्यपितो नरेन्द्रभवने सत्पुत्रजाया धनो जीवक्षेत्रगते कर्कजे पुरवलया माग्रनेतार्यवा
नः अगमस्त्री धनसंयुतः पुरवलया माग्रणी मंददृक् स्वक्षेत्रे मलिनः स्थिरार्थविभवो
भोक्ता वजातः पुमान् ३२ स्वल्पेति शोभनांतो मृत्युर्यस्य सः शुभमृत्युः यदा शोभ
नांतो वार्धक्यस्य वार्धके कृत्वा त्यर्थः राजा गृहे जान विव्वासः शोभनपुत्रशोभन

भार्योन्नोभनवित्तः नगराणां सेनायाग्रामाणां च नायकः सधनः एवं जीवक्षेत्रगते धनं
 निमानस्येन्नो फलं अन्यस्त्राभिः अन्यधनेन च स संयुक्तः आश्रितो भवति पुर
 वलगाणीनायकः अल्पदृष्टिः मलोयेतः स्नानालस इत्यर्थः स्थिरवित्तः स्थिरे
 श्वर्यः भोगशालः ईदृशो मकरकुंभगेशानो इति शनेः रात्रिस्वभावः एव रात्रि
 स्वभावाज्ज्ञास्तत्रेदं बोध्यं रात्रौ रात्रौ नोत्तरे देवत्ववति यथोक्तिफलं संपूर्णं भव
 ति द्वेकयोश्च बलवतो मध्यमो न नैकस्मिंश्चिद्वलवति न किंचिदिति अथ मेघा
 दिलभेषु जातवन्दाक्रांतमाह रात्रौ क्तस्वरूपातिदेशं पुष्पिताग्रयाह त्रिशिर
 करसमागमेशानां सदृशफलं प्रवदंति लघुजातं फलमधिकमिदं यद्वत्र भा
 वाभवन्नभनाथगुणेर्विकल्पनीया ब्रह्म त्रिशिरेति चंद्रस्पृशेति रात्रिसंयोगे

गेस्वस्वमुक्तं हताताम्रदृगित्यादिकंतदपि मेयादिलग्नजातस्पर्शफलं वाच्यं किंतु द
र्शकं चंद्राशितो लयादिभावेषु धिकं यत्प्रवभावास्तन्वाद्यो भवनगुणो भावराशि
गुणो नाथगुणेतत्त्वामिगुणोर्विचार्यः भवनभनाथर्यो गुणः सवत्सवं अयमर्थः लगे
लगे शेषे वलवति जातस्य शरीरेषु स्थिर्वाच्या धनभावराशौ तदोसे वले धनवृद्धिः एवं शेषे
षपिलयादिभावेषु तदोशेषेषु वलवति हाने शुभावहानिर्वाच्या भावंतनाथपोर्ययेको
वलीर्देते मध्यमाभाववृद्धिरिति ॥ इति श्रीमहोदधिरुक्ते जातकविवरणे नक्षत्राः ॥
श्रीश्रीलाघ्यायः षोडशाः ॥ ॥ अथ दृष्टिफलाध्यायः ॥ तत्र मेयादिगे चंद्रे कुजादि
दृष्टे जातस्य स्वस्वपंशाईले विक्राडितेनाह चंद्रेभूपबुधो नृपोपमगुणास्तेनाधना
आजगे निस्वस्तेन नृपाद्यभूपधनः प्रेषः कुजादौ गवि नृस्येयो व्यवहारपाथिवबुधा

२१७

भिमंतनुवापाधनाः स्वर्द्धेयोधकविभ्रमिपतयोऽधोजीविहृग्रोगिणो १ चंद्रेति मे
मेवगेचंद्रेकुजदृष्टेराजा १ बुधदृष्टेपंडितः २ गुरुदृष्टेराजतुल्यः ३ शुक्रदृष्टेगु
णवान् ४ शनिदृष्टेचौरः ५ रविदृष्टेनिर्धनः ६ दृष्टगतेकुजदृष्टेचंद्रेदरिद्रः बु
धदृष्टेचौरः २ गुरुदृष्टेराजपूज्यः नृमान् इतिपाठेनराणामान्यः नृपार्थइतिपाठेनृप
वतः शुक्रदृष्टेनिर्भयः शनिदृष्टेवस्त्र दार्यः ईशः ३ शुक्रदृष्टेराजा ४ शनिदृष्टे
धनवान् ५ रविदृष्टेदासः ६ मिथुनगेचंद्रेकुजदृष्टेशस्त्रविक्रयकः बुधदृष्टेराजागु
रुदृष्टेपंडितः शुक्रदृष्टेनिर्भयः शनिदृष्टेवस्त्रवपनकरः रविदृष्टेदरिद्रः कर्कगेचं
द्रेकुजदृष्टेयुद्धकुशलः बुधदृष्टेकायकती गुरुदृष्टेपंडितः शुक्रदृष्टेराजाशनिदृ
ष्टेशस्त्रोपजीवीरविदृष्टेनेत्ररोगि ज्योतिर्ज्ञानेन्द्रनापितनृपक्षेत्रावुधाद्येह

२१७

रौतद्वयं च मयै पुन युतः षष्ठे शुभैः स्नाश्रयः जूके भूपसवर्णकारवणिजः शेषे
द्वितने कृतिकीटे युग्मयुतानदश्रजशो व्यंगोधनो भूपतिः २ ज्योतिरतासिंहगे
चंद्रबुधदृष्टे ज्योतिः शास्त्रवेत्ता गुरुदृष्टे ईश्वरः शुक्रदृष्टे राजा शमशु कर्मा
रविदृष्टे राजा कुजदृष्टे भूपः कन्यागते चंद्रबुधदृष्टे शोनापतिः शुक्रदृष्टे सर्वका
र्येषु मस्तदृष्टिः ३ शनिरविकुजान्यतमदृष्टे स्त्रियमाश्रित्य जीवति ६ तुला
स्ये चंद्रबुधदृष्टे राजा गुरुदृष्टे हेमकरिः शुक्रदृष्टे क्रयविक्रयज्ञः क्रूरदृष्टे पा
णिघातकः हस्तिकस्ये चंद्रबुधदृष्टे युग्मजनकः द्विपितृकं दतिकेचित् कुरुदृष्टे
नटः शुक्रदृष्टे वस्त्ररंगकः शनिदृष्टे गद्दीनः रविदृष्टे दरिद्रः कुजदृष्टे राजा शा
तूची राजनाश्रयाश्चतुरंगोपापैः स दंभः सटश्चातुर्वीशानरेन्द्रपंडितधनिप्रमो नभूषे

२१६

मृगेधूपोभूपसमोऽन्यद्वारनिरतः शेषैश्च कुंभस्थितेहास्योन्नोत्पत्तिर्वुधश्चरुधगेपापश्चा
पापेक्षिते ३ शालुधीश्रुति धनस्येचंद्रवुधदृष्टेऽतिभर्ता १ गुरुदृष्टेनृपः २ शु
क्रदृष्टेजनानामाधारः ३ पापेदृष्टेदांभोक्तः परकार्यविमुषश्चमकरस्येचंद्रवुधदृष्टे
महाराजाः गुरुदृष्टेराजाशुक्रदृष्टेविधानानिदृष्टेविज्ञानानुरविदृष्टेरादरिद्रः ४
कुजदृष्टेराजा ६ कुंभगेचंद्रवुधदृष्टेनृपः गुरुदृष्टेनृपतुल्यः २ शुक्रशानिरविकु
जान्यतमदृष्टेपरस्त्रीशक्तः ६ मीनगेचंद्रवुधदृष्टेपरिहासशीलः १ गुरुदृष्टेरा
जाशुक्रदृष्टेपंडित पापेदृष्टेपापकर्ता ६ लग्नदृष्टिफलंचंद्रदृष्टिफलंनिर्देशो
नोक्तः शिश्नारकरसमागमेक्षणानांशुदृष्टफलंप्रवदंतिलग्नजातमिति अतश्च
दृष्टेक्षणफलमिति नोक्तम् तदुक्तमैहोरास्वामिगुरुज्ञवीक्षितयुतानांनैश्चवी

व

२१६

वीर्योत्कटेतिततः कर्कलनं वर्ज्यमन्यलनं चंद्रदृष्टं हीनवलत्वात् अशुभं तदुक्तं
मोक्षार्णं चंद्रभवनं लग्नं त्रिभिरकिरणसंदृष्टे अशुभफलं निर्दिष्टं सकले
युप्रसूतिसमयेषु अस्पायः मुक्ताचंद्रभवनं लग्नं त्रिभिरकिरणसंदृष्टं अशुभफ
लं निर्दिष्टं सकलेषु प्रसूतिसमयेषु अथ होरादृष्टा एकादशांशस्थितस्य चंद्रस्य
ग्रहदृष्टिफलं शाईलविक्रीडितेनाह होरे शाईदलाश्रितैः शुभकरो दृष्टः शाश्व
तकृतं त्रिभिरतिभिः सद्भवनगोर्वादीक्षितः शास्तेयत्वात् प्रतिरात्रिवाक्षणा
फलं तद्वादशांशं स्मृतं सूर्यादिरवलोकितेपि शाश्वतिज्ञेयं नवांशेष्वथ ४ होरे श्रुति
होरारात्रपंच होरादृष्टो होरे शास्तेयस्य ऋक्षदलं तत्राश्रितः चंद्रा होरायां आश्रितैर्ग्रहेस्त
कृतः स्वहोरास्य चंद्रो दृष्टः शुभकरो भवति यत्र तत्र रात्रौ स्वहोरास्य चंद्रे यत्र तत्र रा

शिरोश्रृङ्गद्वयोः शिरोग्रहेर्दृष्टः शुभकर इत्यर्थः अर्थादेवाक होरास्थे श्रृङ्गे दृष्टोऽशुभ
 कर इत्यर्थः अंशोति यत्र तत्र राशे यस्मिन् दृष्टा एव च स्थितस्तदृष्टा एव शो
 न इत्यर्थः शुभकरः यद्यपि सामान्येनोक्तं तथापि शुभग्रहे दृष्टे दृष्टा एव पतिभिः शा
 स्ते पापग्रहेर्मध्यमः यस्मादनेन स्वल्पजातकेनोक्तं क्षेत्राधिपसं दृष्टे अत्र निवृ
 पस्तत्कृद्भिरपि धनवान् दृष्टा एव शक्यैर्वा प्रायः सोमैः शुभनान्ये रिति कृत्वा
 दिति मित्रक्षेत्रस्थे ग्रहेर्दृष्टः शुभः अर्थात् स्वभवनगतेष्वर्थादेवारि भव
 नग्रेर्दृष्टोऽशुभः एवं लग्नेऽपि योज्यं यत्प्रोक्तमिति पति राशिमेवादिस्थे चंद्रे ग्रह
 दृष्टेऽपि फलं मुक्तं चंद्रे भूपवुधा वित्यादिना तदेव मेवादिषा दशांशं चंद्रे फलं
 वाच्यं एवं लग्नेऽपि तत्र कर्कशादशांशं विना चंद्रे दृष्टिरशोभना सूर्यादिरिति मे

वीथोत्कटेतिततः कर्कलमंवर्यमन्यलग्नचंद्रदृष्टंहीनवलत्वात् अनुभंतपुक्तं
मोक्षणं चंद्रभवनं लग्नं त्रिभिरकिरणसंदृष्टे अनुभफलं निर्दिष्टं सकले
युप्रसूतिसमयेषु अस्पायः मुक्तचंद्रभवनं लग्नगतं त्रिभिरकिरणसंदृष्टं अनुभफ
लं निर्दिष्टं सकलेषु प्रसूतिसमयेषु अथ होरादृष्टा एकादशांशस्थितस्य चंद्रस्य
ग्रहदृष्टिफलं शाईलविक्रीडितेनाह होरे शाईदलाश्रितैः शुभकरोदृष्टः शाश्व
तजतत्रं शोभत्यतिभिः सद्भवनगेर्वादीक्षितः नास्पतेयत्प्रोक्तं प्रतिराशिवाक्षणा
फलंतद्वादशांशोऽस्मृतं सूर्यादिरवलोकितेभिश्चाश्रितैः नवांशेष्वथ ४ होरे शोभति
होरा रात्रिपंचहोरादृष्टो होरे शास्त्रस्य नृदलंतत्राश्रितः चंद्राहोरायां आश्रितैर्ग्रहेस्त
जतः स्वहोरास्थचंद्रोदृष्टः शुभकरो भवति यत्र तत्र रात्रौ स्वहोरास्थचंद्रे यत्र तत्र रा

यादिनवांशोचंद्रसूयाद्येखलोकितेयत्फलंतदतः परंवक्ष्यमाणं ज्ञेयः मेषादिचतुष्कन
वांशगश्रंदेर्कादिग्रहदृष्टेफलंवसंततिलकेनाद् आरक्षकोवधरुचिः कुशलो नि
पुर्जभूयोर्धवान्कहेनेकतद्वितिजांशसंस्थे मूर्धो न्यदारतः कान्यवि सतांशो
सत्काव्यक्तस्तरवपरो न्यकलत्रगश्रवौधे हिरंगचरचोरकवोदमंत्रिगेयज्ञशिल्पनि
पुणः अत्रिनिस्थिते त्रेश्वांशो ल्यगात्रधनलुब्धतपस्विमुखस्त्रीपोष्यकृत्यनिर
ताश्च निरीक्षमाणे ६ आरक्षकोवधति मेषादि लिनवांशे स्पेचंद्रविदृष्टेनगर
रक्षाधिकृतकुजदृष्टे प्राणिधातकः बुधदृष्टे वज्रयुधे प्रकीर्णः गुरुदृष्टे राजाशु
क्रदृष्टे धनीश्रानिदृष्टे कलिककरो मूर्धद्वत्यर्थः दृष्टतुलां सगेचंद्रविदृष्टे मूर्धः
कुजदृष्टे परदारसक्तः बुधदृष्टे कविः गुरुदृष्टे शोभनकाव्यकर्ता शुक्रदृष्टे सुखा

सक्तः शनिदृष्टे परद्वारास्त्री मिथुनकन्या नवांशगे चंद्रे सूर्यादिदृष्टे फलमाह बोधे
 ति कन्या मिथुन नवांशस्थे चंद्रे विदृष्टे मन्त्रादिकः कुजदृष्टे चौरः बुधदृष्टे भद्र
 कविः गुरुदृष्टे मंत्री शुक्रदृष्टे गीतविन शनिदृष्टे शिले कुशलः कर्क नवांश
 गे चंद्रे विदृष्टे क्रोधा कुजदृष्टे राजमान्य बुधदृष्टे धनप्राप्यः गुरुदृष्टे प्रतिहताज्ञः
 शुक्रदृष्टे पुत्रहानः शनिदृष्टे क्रूरकर्मकर्ता धनमानवांशगे चंद्रे सूर्यदृष्टे
 रत्नात वीर्यः कुजदृष्टे संग्रामादेकालमूहरचनाभिज्ञः बुधदृष्टे उपहास्यका
 रगुरुदृष्टे मंत्री शुक्रदृष्टे कामहानः शनिदृष्टे धर्मिकः मकरकुंभांशके चंद्रे
 रत्नादिदृष्टे फलं शालिन्माह सक्रोधेन रयति संमतो निधिज्ञः सिंहं श्रेष्ठभुर
 क्ततोऽतिहिंसक मजीवांशे प्रपितवलीरणे पदेष्णह स्पज्ञः सचिवः विका

महद्युतः ७ अल्पापत्योदुखितः सत्यपि खेमानासक्तः कर्मनिखेनुरक्तः दु
ष्टस्त्रीष्टः कृपणश्चाकिंभागे चंद्रेभानोतद्वदेष्टादिदृष्टे ८ सक्तो धेति सिंह
नवांशे चंद्रे विदृष्टे कोधाकुजदृष्टे राजमान्यः बुधदृष्टे तिधनः अल्पापत्यो
तिमकरकुंभनवांशे चंद्रे कर्कदृष्टे लघुप्रजः कुजदृष्टे धनी विद्यामानोऽपि दुःखी
बुधदृष्टे गवीगुरुदृष्टे कुलानुरूपकर्मकृतशुक्रदृष्टे कुस्त्री वल्लभः शनिदृष्टे
कृपणः एवंतत्कालनवांशवशात् ग्रहदृष्ट्या लग्नेऽपि किंतु तत्र कर्कनवांशं वि
ना चंद्रदृष्टेरशुभानां वितिरवौ चंद्रादिदृष्टे तद्वत् चंद्रवत्फलं किंतु यदादि
त्यदृष्ट्या चंद्रस्योक्तं तच्चंद्रस्य दृष्ट्या सूर्यस्य वा चं यथा मेघालिगेर्के चंद्रदृष्टे आ
रक्षदत्तादि नवांशदृष्टिफलस्यैव विशेषवसंततिलकेनाह वगोत्तिमस्य पर

गेषु शुभं यदुक्तं तत्पुष्टमध्यस्तु ता शुभमक्रमेण वीर्यवित्तोऽश्वकपतिर्नरुण
 द्विपूर्वराशौ क्षणस्य फलमश्वफलं ददति एवमगोत्तमेति मेखादि नवांशगे च
 देलमेव शुभमशुभं चेति द्विविधं दृष्टिफलमुक्तं तदतीव शुभं भवति स्वांशस्य
 स्य शुभं मध्यमं परमं नवांशगस्य भक्तोऽंशं एवं शुभफलस्य पुष्टमुक्तं वगोत्तमगतस्य
 तात्कालिकमिति एवं लप्तादित्यथोरपि दृष्टियो ज्ञेया तके सर्वाण्यफलानि
 भवंति यदुक्तं अन्योन्यराश्यां श्वकस्य योगैरन्योन्यसंदर्शनसंगमेष्वन्योन्य
 संयोगविकल्पनाभिरिंदः समुद्रां बुवदप्रदेयदति वीर्यदति तस्मिन् नवांशे चंद्रो
 वलत नवांशे शोवली पूर्वोक्त राशि दृष्टिफलं वारदति होरा देखाण द्वादशा
 भागे क्षणं फलमपि ह एतद्विषयमर्थः नवांशपतिवली राशौ क्षणफलं हित्वा

अश्लेषफलमेवंददाति अथांशपतिरवलस्तदाश्लेषफलमेव न भेदपि वाच्यो
एवंलग्नचंद्रयोरपिरवेस्तनवांशफलमेव वाच्यं यतस्तस्य राशौ श्लेषफलं नोक्तं ॥
इति श्रीमहाभरतकृतज्ञातकविधरणेष्टिफलाध्यायः ॥ ॥ अथ भावफलाध्यायः ॥
तत्र लग्नद्वितीयरवेः फलं मदाक्रांतया ह अरस्तव्यो विकलनयनो निर्धूर्णोऽर्केत
नुस्ये मेघे स्वस्तिमिरनयनः सिंहसंस्थे निशंघः नीचेंधोऽखः शशिशृङ्गगते बुध
दाक्षः पतंगे भूरिद्रव्यो नृपहतधनो क्रूरोगाद्विनाये १ अरस्तव्येति संग्रामप्रियः
स्विकार्यकृतज्ञानदृष्टिर्निर्दयः ईदृशो लग्ने के सा सामान्यनमेघलग्ने तु धनी निरो
गा सिंहलग्ने के रात्र्यंधः तुलाग्ने के नैत्रहीनः दरिद्रः कर्कलग्ने के पुष्पनेत्रः द्विती
ये के वैकुण्ठधनः नृपहतधनः मुखपीडार्तः तृतीयादिफलमोपच्छंदसिकेनाह म

तिविक्रमवान् तृतीयगेर्केविश्रुखापाडितमानसश्चतुर्थे अस्तो धनवर्जितः
 स्त्रिकोणे बलवान् शुक्रजितश्च शुक्रजाते २ मतिविक्रमेति तृतीये बुद्धिमान्
 पराक्रमी चतुर्थे दुःखानित्योद्विग्नः पंचमे पुत्रहीनो दरिद्रश्च षष्ठे केवलान्
 पुमिर्जितः सप्तादिकफलं वसंततिलकेनाह स्त्रिभिर्जितः परिभवं मद्गे ७
 पतंगे स्वल्पात्मजो निधनगे विकलेणश्च धर्मे सतार्थसखभाक् शुतशौर्य
 भाक् खेलाभे प्रभूतधनवान् मतिश्चरि परे स्त्रिभिरिति सप्तमे केनाश
 भिः परिभूतः अष्टमे केल्पात्यः हीनदृष्टिः नवमे पुत्रधनी सखा दशमे विद्या
 मान् पराक्रमी च सखसौर्यतिपाठः एकादशे वक्रधनी द्वादशे के स्वधर्मभ्रष्टः
 इतिरविविचारः लग्नादिगतचंद्रफलं शाईलविक्रीडितेनाह मूको नमत्तज

ॐ धृष्टानवधिरोपेष्पः अशांकोदयस्वर्चाजोचागते सखीवदुःसतः सखकुंवा
धने हिंस्रोभातगते सखे सतनयेतत्प्रोक्तभावाचितो नैकारिर्मृदुकायवन्दिम
दनस्तीक्ष्णोऽलसश्चारिणे ४ मूकेतिलमेघोवाविहीनः धातुवैषम्याद्यचेष्ट
काराः अप्रतिपन्नः नेत्रहीनः अनुचितकर्ता श्रोत्रहीनः दासश्च कर्कमेषलमे
द्योतुवित्तवानभूरिपुत्रः धनीचक्रमेण द्वितीये वज्रकुंडुवः तृतीये वधकर्ता चतु
र्थे सखीपंचमे पुत्रीषष्टे अनेकशत्रुः स कुमारीणां नातिप्रदासो दराग्निः ना
तिदीप्तकामः नातिक्रूरस्वभावः क्रियास्वपदुः सप्तादिभावगतचंद्रमाह
र्ष्युस्तोमदोमदेवदुः सतिव्याधिर्दितश्चाष्टमे सोभाग्पात्मजमित्रवंधकधन
भागधर्मस्थितेशातगो निष्पत्तिं समुपैति कर्मधनधात्रो र्यैर्युतः कर्मगे रमा

तोभावगुणान्वितोभवगतेक्षुप्रोङ्गहीनेव्यये ५ ईर्षुस्त्वावेति सप्तमैन्द्रोपर
 र्द्धिमत्तरः अतिकामी अष्टमेषचुरज्ञः रोगपाडितः नष्टमेजनवत्तमः पुत्र
 सहकृतः बांधवान्वितः धनादन्नामेसर्वकर्मसमर्थः धर्मवानूधनीएकदि
 श्रोजनप्रसिद्धलाभयुतः द्वादशोदिसस्वभावः अवयवरहितः इति च द्वाः
 लक्षादिगेकुजेवुधेचफलवशात्तिलकेनाह लग्नेकुजेक्षततनुर्द्धनगेकद
 न्नोधर्मेयन्दिनकरप्रतिमोऽन्यसंस्थे विद्वान्धनीप्रखलपंडितमंत्राशुध
 र्मज्ञविशुतगुणः परतोऽर्कविद् ६ लग्नेकुजेप्रहारादिक्षतांगः द्वितीयेकुत्ति
 तनासानवमेपापीअन्यत्रकुजोरवितुल्यफलदः लग्नेवुधेपंडितः द्वितीये
 धनवानूत्तीये दुर्जनः चतुर्थेविद्वान्धनपंचमेमंत्राष्टेरिपुद्दिनः सप्तमेध

मेवित् अष्टमे विरवातजत्रः नवमा दिव्युरविवत् इति बुधवारः गुरुफलमिंद्र
वज्रयाह विद्याः सुवाक्यः कृपणः सुखी च धामान्नात्रुः पितृतोऽधिकश्चनी
चस्तपस्वी सधनः सलाभः खलश्च जीवेक्रमशो विलग्नः ७ विद्वेति लगेऽगु
रोपंडितः हितयेत्रोभनवक्ता तृतीये अदाता चतुर्थे सुखी पंचमे बुद्धिमान्
ष्टेऽरिपुहीनः सप्तमे जनका इत्यादि द्विचत्वारिंशत्त्रुष्टिर्ज्ञेयः सप्तमे जनका
धिकः अष्टमे कुलानुचितकर्मानिवमेतापसः दशमे धनी एकदशे लाभवान्
द्वादशे दुर्गतः इति गुरुविचारः शुक्रफलं तामरसेनाह स्मरणिपुणः सुख
याश्च विलग्रेष्विकलहोऽस्तगते स्मरते सुः तनयगते सुखिनो भृगुपुत्रे गुरु
वदतो न्यग्रहे सधनोऽत्ये ८ स्मरनिपुणेति लगेऽशुके कामाकुलः सुखी स

समेकलिवद्धममिषुनामिलाषापंचमेशुकेसंजातस्यः अन्यभावेगुरुवच्छु
 क्रफलंअन्येमानजेशुकेयत्रस्येधना इतिशुक्रचारः लग्नादिगतशानि
 फलंशिवरिणाह. अदृष्ट्योरोगामदनवसगोऽत्यंतमलिनः शिशु
 त्वेषाडार्तः सवित्तुक्तलंगेत्यलसभाकगुरुस्वक्षेत्रेनृपतिसदृशो
 ग्रामपुरपः सविद्यानृशार्थगोदिनकरसमोन्यत्रकथितः ए अदृष्टेति
 लंगेनृनोनित्यदरिद्राधितः कामाधानः नित्यंमलोपेतः माल्ये रोगोअ
 निमंदेवाणाकः परंतुधनमानमकरकुभतुलान्यतमलगेशनोरज
 तुल्यः ग्रामस्यनगरस्यचाधिपतिपंडितः संहरेहः अन्यत्रदितायादि
 भावेषुरवितुल्यफलदः तदुक्तं स्वोद्येस्वकायभवनेद्वितिपालतुल्यः

लग्ने कजे भवति देशपुराधिनाथः शेषेषु दुःखगदपाडित एव वा न्येद
रिप्रकामवसगोमस्त्रिनीलसश्च इति नानिचारः लग्नादारभ्यतन्वादपो
स्तकृतग्रहाणं फलविशेषं मालिन्याह सहृदरिपरकीयस्वर्द्धतं नां मफ
लमनुपरिचिंत्य लग्ने देशादिभावेः समुपवयविपत्ति सौम्यपापेषु सत्यः क
थयति विपरीतं रिफषणाष्टमेषु १० सहृदेति लग्ने मेव आदिर्देशोपे
यांते ते च भावाश्च तनु कुटुंबादयः ते कृत्वा सहृदादिक्षेत्रस्यानां ग्रहाणं
फलविचार्य सहृदरिग्रहाणं मूलत्रिकोण नीचोपलक्षणां परकीय नदा
ज्ञानः अयमर्थः मित्रक्षेत्रे चोपलक्षणां नीचोपलक्षणां च स्थितो ग्रहो यद्वा स्थि
तः तद्वा बह्विं करोति शत्रुक्षेत्रस्थे नीचस्थो वा यत्र भावे स्थितः तस्य

भावस्य हानिकारः नृदाशानक्षेत्रस्यो नृदृष्टिं नृहानिंतथाचगार्गीये नृचस्थो
 रिपुगोदस्त्रो ग्रहो भावविनाशकृत नृदाशानक्षेत्रो मध्ये मित्रस्वर्षत्रिकोणगेः स्त्रो
 व्यगश्च ग्रहो वश्यं भाववृद्धिकरं वदंति अयमर्थः यज्ञावेसौम्यास्तस्य वृद्धियत्र
 पापास्तज्ञावहानिः द्वादशाः सौम्याः व्ययहानिकुर्वन्ति पापाव्ययवृद्धिकुर्वन्ति यत्र
 स्थे सौम्यारिपुहानि पापारिपुवृद्धिं अष्टमे सौम्यामृत्युहानि पापामृत्युवृद्धिमि
 ति १० कुंडलीफलविशेषमनुष्ठुभाह नृचत्रिकोणस्वस्तकृच्छ्रुनीचग्रहा
 र्कगैः शुभसंपूर्णपादोनदलपादाह्य निष्फलं ११ नृच्येति शुभफलमुच्य
 दिगैः संपूर्णदिक् भवति अयमर्थः ग्रहकुंडलीफलं शुभमशुभतितिदिवि
 धमुक्तं तत्र शुभफलस्योच्यगः पूर्णदिशतिमूलत्रिकोणगः पादोनफलं नृच्य

कोन किंचिदशुभं एवं जातक काले ग्रहावस्थानात्फलं वाच्यं दशाष्टकवर्गादि फ
लं तु युक्ते काले शुभमशुभं वा पुष्टफलमेव भवति तथा च वंगालकाचार्यः त
त्कालवल युक्तो जर होइ दंसायरत दसफलमसहज इवि स हं वत पणि च्य मे
व परिपूर्णं अस्मार्थं तत्काल युक्तो यदि भवति दशाष्टक पत्ति तस्य फलमशुभं यदि
वा शुभवक्तव्यं नित्यमेव परिपूर्णमिति ॥ इति श्री महाधर कृतं ज्ञातक विवरणे
भावाध्यायोऽष्टादशः ॥ ॥ अथाष्टाध्यायः ॥ तत्राशवेवकादिसंख्योत्तर दृष्ट्या
स्वगृहगतानां च ग्रहाणां च मित्रक्षेत्रगतानां च फलं पुष्पिताग्रयाह कुलसमकु
लमुख्यबंध पुज्याधनिस्तु विभूषणः स्वभैक दृष्ट्या परिविभव सहस्त्वबंध
पोख्यागणपवलेन नृपाः स्वमित्रभेषु १ कुलेति स्वभैक दृष्ट्या कुलसमादयः

कोनकिंचिदशुभं एवं जातककाले ग्रहावस्थानात्फलं वाच्यं दशाष्टकवर्गादिफलं तु युक्ते काले शुभमशुभं वा पुष्टफलमेव भवति तथा च वंगालकाचार्यः तत्कालवल्लभयुक्तो जरहोद्दंसायरतदसफलमस्तद्दृष्टविसहंवतप्यणि च मेव परिपूर्णं अस्मार्थं तत्कालयुक्तो यदि भवति दशापत्तिस्तत्फलमशुभं यदि वा शुभवक्तव्यं नित्यमेव परिपूर्णमिति ॥ इति श्रीमहाधरकृतं ज्ञातकवि वरणे भावाध्यायोऽष्टादशः ॥ ॥ अथाष्टाध्यायः ॥ तत्राशवेवकादिसंख्योत्तरदृष्ट्या स्वगृहगतानां च ग्रहाणां च मित्रक्षेत्रगतानां च फलं पुष्पिताग्रयाह कुलसमकुलमुख्यबंधपुज्याधनिकृत्विभूषणनृपाः स्वभैकदृष्ट्या परिविभवसहस्त्वबंधपोख्यागणपवलेशनृपाः स्वमित्रभेषु १ कुलेति स्वभैकदृष्ट्या कुलसमादयः

यथायत्र कुत्राप्येकस्मिन् स्वक्षेत्रे गोस्ववंशतुल्यः द्वयोः विगपोः कुलाधिकः त्रिवंध
 नां मान्यः चतुर्धुधनीयं च सप्तसखायट्भूपद्वयभूपोत्पत्तुल्य इत्यर्थः सप्तसखा
 एव केमैस्मिन् मित्रक्षेत्रे गते परविभवेः पोष्यः परानीवात्यर्थः द्वयोर्मित्रयोष्यः त्रि
 युक्षेर्गतिभिः पोष्यः चतुर्धुभूतपोष्यः पंचसखाणस्वामी षड्विर्बलस्वामी सप्तस
 खा एकोऽप्यफलं रिपुराजिगतां च फलं मालिन्याह जनयति नृपमेकोऽप्युच्य
 ते मित्रदृष्टः प्रचुरधनसमेतं मित्रयोगाच्च सिद्धं विधनं विस्तस्वमूढाधिता
 बंधतमावधदुरितसमेताः शत्रुनीचर्क्षे गेषु २ जनयति एकश्च गोमित्राव
 लोकितः स्याद्राजानं करोति त एवोच्य मित्रयोगात्त्वमित्रयुतः स न वहुधनं सि
 द्धं सर्वत्रावाप्तपूजां च कुरुते विवस्विति एकस्मिन् सत्रक्षेत्रे गोनाचगेवादि

५: द्दमोर्दुःखात्रिषु विचिंतः चतुर्षु रोगा पंचक वंधन पाडितः षट्सु वंध समेतो व
ध्य इति सप्तक शात्रु गेषु नानेषु वा डुरित समेतः पापा यद्यपि सप्त नीचा न भवति त
थापि वज्रवत पूर्वशास्त्रानुसारेणोक्ता कुंभलग्नफलमुपजात्याह न कुंभलग्नं
शुभमाह सत्यो न भागभेदाद्वा वना वदंति कस्यांशभेदेन तथास्ति राशेरतिप्रसंग
स्त्विति विष्कगुप्तः ३ न कुंभेति सत्याचार्यः कुंभलग्नशुभं न वक्ति न दुक्तं कुंभल
गे जातो जातो भवति न रोडुः खशोक संतप्त इति यवनास्तु भागभेदाद्वा दशांशभे
दात्कुंभलग्नं न शुभं इति वदंति यस्या तस्य कुंभद्वादशांशो न शुभः कुंभलग्नं
तु शुभमेव तदुक्तं सर्वस्मिन् लग्ने कुंभद्विरसां सो यदा भवति राशे तदा नक्त
खिनः परान्न भोजी भवेत्तनुज इति विष्कगुप्तस्तु कुंभद्वादशांशो भोजी अति

प्रसंगइतिवदंतियतः कस्यरात्रेणतथांशभेदात्कुंभघादशभागेनस्तितस्माद्यदि
 कुंभघादशान्त्रो लघुगोनशुभंइति कथ्यतेतदासर्वाणिलशोक्तफलानिमिरर्थ
 कास्फःततःकुंभलग्नमेवाशुभंतदुक्तंकुंभघादशभागोलघुगतेनस्पतेयवनेय
 येषंसर्वेषांलघुगतानामनिष्फलतास्पात् घटयोगाद्राशानांनतन्मतेंस
 र्वसास्वकाराणांतस्मात्कुंभलग्नंजन्मन्पशुभंतदुवोभागेति होरार्थग्रहफलं
 वसततिलकेनाह यातेष्वसत्त्वसमन्नेषुदिनेशहोराजातोमहीधमवलार्थ
 युतोतितेजाः चांद्रिशुभेषुजिमादेवकांतिंसोख्यसौभाग्यधीमधकरवाक्पटु
 युतःप्रजातः ४ यातेष्वसत्त्वइति विषमरात्रिस्थेषुरविहोरास्थेषुचपापेषु
 मेषादिविषमरात्रिपूर्वाह्णयुतेषुसौम्यस्वभावःकृतिमानूक्तखीराजवस्त्रभः

बुद्धिमान्प्रियंवदश्चाप्युनः होराफलमिंद्रवज्रयाह तास्वेति तास्वेव होरास्वपर
होरास्तद्वेनराः पूर्वगुणेषु मध्याः व्यत्यस्तहोरा भवनस्थितेषु मर्त्या भवंत्युक्तगुणे
विहोनाः ५ तास्वेति पूर्वोक्तहोरा न्यरात्र्या श्रितेषु ग्रहेषु जाताः पूर्वोक्तिमध्य
मगुणः भवंति विपरीतहोरा विपरीतराशिगेषु ग्रहे जातः पूर्वोक्तगुणरहितः
अपममर्थः पापविषमरात्रौ चंद्रहोरा गताः सौम्याः समरात्रौ रविहोरा गता
स्तदा पूर्वोक्ति किंचित्गुणवान् यदा च समरात्रौ चंद्रहोरा पापाः विषमरात्रौ
रविहोरा यां सौम्याः तदा पूर्वोक्तगुणवर्जितः स्यात् एवं ग्रहवहुत्वे फलाधिकं वा
चं चंद्रदेखाणफलं वसंततिलकेनाह कल्याणरूपगुणमात्मसुहृदकाणे
चंद्रो न्यगस्तदधिनाथगुणं करोति आलोच्यतायुधचतुश्ररणं बुजेयुतीक्षणे

तिरिंसगुरुतल्यगतोदमश्च द्विकल्पाणेति स्वदेष्काणेतत्कालिकाधिसित्रदे
 ष्काणेचाख्यितेचंदेप्रशस्तरूपःप्रशस्तगुणश्चान्यदेष्काणगश्चंदस्तदेष्का
 णेनासमगुणंकुस्ते यथायःदेःकाणेचंदेस्तदीशेचंदमध्यस्थेमध्यमगुण
 श्चंदेदेःकाणेनेचंदरिपोजातोरूपगुणहीनःव्यालेतिसर्पदेष्काणस्थेचंदे
 अमधीसायुधदेष्काणगेचंदेफलद्वयमपिवक्तव्यं वृश्चिकाद्यद्वितीयो कर्क
 द्वितीयवृत्तीयोमीनवृत्तीयएतेव्यालदेष्काणःमेघाद्यवृत्तीयोमिथुनद्विती
 यवृत्तीयोसिंहद्वितीयवृत्तीयोकन्याद्वितीयःतुलावृत्तीयःवृश्चिकवृत्तीयः
 मकरप्रथमवृत्तीयोएतेआयुधदेष्काणःकर्कसिंहयोराद्योसिंहद्वितीयःतु
 लावृत्तीयःएतेचतुष्पददेष्काणःमिथुनद्वितीयःसिंहद्वयःतुलाद्वितीयःकुंभाद्यः

एतेपक्षिदेः कणः अत्रापि पुण्यं तभूतद्रष्टा एस्ये चंद्रे फलद्वयं वाच्यं तमस्य
दृष्टं ग्रांशानवांशयोः फलं ग्रासिन्याद स्तेनो भोक्ता पंडिताद्यो नरेन्द्रः कौवः शू
रो वृष्टिद्वयस्य वृत्तिपापो हिंस्रो धाश्रवगोतिमांशो शेषा मांशाराशिवद्वा द। ग्रां
शो ७ स्तेनेति मेघवर्जश्च न्यराशिलग्नगते मेघांशो जातश्चोरः एवमग्रेपि दृष्टा
शो भोगशीलः मिथुनांशो पंडितः कर्कांशो वित्तवान् सिंहंशो राजा कन्यांशो
नपुंशकः तुलांशो शूरः वृश्चिकंशो परादेशकरः धनांशो नीचवृत्तिः मकरां
शो पापः कुंभांशो चातहतः मीनांशो निर्भयः अधारिति पाठे निर्वृद्धिः वर्गो
तमनवांशेषु तु एषां स्तेनादीनां स्वाभिनः मेघलगे मेघांशो चौराणां स्वामी च
खलगे दृष्टांशो भोगवदीशः एवमग्रेपि दृष्टा दृष्टांशो राशिवत्फलानि मेघादि

स्पेवंद्रेयानिफलानिनुक्तानिदृतातामदृगित्पाशनितांमेवमेवादिस्पष्टाद
 शांशोजातस्पदाचानि भोमशान्योःस्वत्रिंशांशोस्थितयोःफलं वसंततिलकेना
 द जायान्वितोवलविभूषणसत्वयुक्तस्तेजोतिताहसयुतश्रकुजेस्वभांशो।
 रोगिमृतस्वयुवतिर्विषमोन्पदारोऽःस्वापरिच्छदःयुतोमलिनोर्कपुत्रे ऽ जाया
 चितइति स्त्रीयुतःवीर्यालंकार्योदायायुतःतेजस्वीश्रसमीक्षितकारी इदं
 स्वत्रिंशांशोमेकुजेशुक्रफलत्रिंशांशोपादानात्श्रत्रभागशोभेनत्रिंशास्थः
 एवमग्रेपिषिपस्तभार्याक्रस्वभावःद्वितीयस्त्रीकःऽःस्वयुतःगृह्यश्चादिपरि
 वारोपेतःवल न्वितःइदंशान्शनेःस्वत्रिंशांशोमेजातोभवति गुरुबुधयोःस्वत्रिं
 शांशयोःफलमाह स्वांशोगुरोधनयशःसखबुद्धियुक्तःस्तेजस्वीपूज्यनिरुद्य

मभोग्यवंतः मेधाकलाकपटकाव्यविवादशिल्पशास्त्रार्थसाहसंयुताः शशा
जेतिमान्यः ए स्त्रांशेति धनीयशस्वीधामान्मान्यः स्वच्छदेहः नयमशालः
भोगीर्द्धशोगुरोस्वत्रिंशंसंगेधामान्गीतवाद्यादिकुशलः दंभीकवित्तकृत
विवादकः सास्त्रवित्त्रसमाहितकारात्रतिफज्यः ईदृगबुधस्वत्रिंशंशंगे
स्वत्रिंशंशंगशुक्रफलंभौमादित्रिंशंशंगयोश्चरवीक्षोफलंमदाक्रांतयाह
स्वत्रिंशंशंगेवक्रुक्तसुखारोग्यभाग्यार्थरूपः शुक्लेतीक्ष्णः सुललिततनुः सु
प्रकीर्णद्वियश्च सरसब्धौविषमवधकोसद्गुणक्षोभस्त्रिंशोचार्वांगेष्टोरवि
शान्तिद्युतेष्वारपूर्वांशिकेषु १० स्वत्रिंशंशंगइति भरिपुत्रः भरिमुखः निरे
गः भाग्यवान्धनीरूपवान्भार्जोर्षीरतिपाठेपत्नीवान् क्रूरः संदरंगः अ

जितेन्द्रियो विषयासक्त इत्यर्थः इह शोशुकस्वविंशं शोशुरेति आरपूर्वांशेषुक
 जादि विंशं शेषु आरादयस्त्रिंशं शोक्ताग्राह्यतेन कुजशनिगुरुबुधशुकविंशं
 शेषुरविशशिशुतेषुकमातृशरादयः स्फः अयमर्थः कुजांशस्यैर्कशूरः चंदे
 चिरकार्यकारी शनिं विंशं शोर्केकूरः चंदे वधकः जीवविंशं शोर्केसफुणः चंदे
 धनादयः बुधविंशं शस्यैर्केसस्वचंदे पंडितः शुकविंशं शोर्केसंदरनेप्रः चंदे
 सर्वजनप्रिय इति ॥ इति आसहाधरकृते जातकविवरणे आश्रयाध्यायः एको
 नविंशः अथ प्रकीर्णध्यायः ॥ तत्र ग्रहाणं कारकसज्ञावैतालयेनाह स्वर्द्धतुंग
 मूलत्रिकोणाः कंटकेषु यावंत आश्रिताः सर्व एव तेऽन्योन्यकारकाः कर्मण
 सतेषां विशेषतः स्वर्द्धेति स्वर्द्धेस्त्रेस्त्रोच्येस्वमूलत्रिकोचस्थितो ग्रहो यदि ल

प्रकेंद्रगोभवसितस्यान्योयद्यस्वक्षेत्रस्यादिकेंद्रगः तदातोपरस्परकारकार्णवो
भवतः एवंभावतोयत्संख्यास्तेन्योन्यं सर्वएवकारकारणः कर्मगतिश्चनेनवि
धिनायोयस्माद्ग्रामस्यः सविशेषेणकारकसंज्ञः अत्रोदाहरणंरथोद्धतयाद
कर्कटोदयागतेयथोदुपेषुस्वोच्चगाः कुजयमार्कसूर्यः कारकाः निगदिताः पर
स्परंलग्नगस्पसकलोचरांबुगः १ कर्कटेति कर्कलग्नगश्चंद्रः मकरेकुजः तुला
यांशनिः मेमेर्कः कर्केगुरुः एवंयोगेसत्तेवअन्योन्यकारकाः अनेनोदाहरणेन
एवतदुक्तंयथा नरस्यजन्मलग्नात्केंद्रंविनायद्यपिस्वक्षेत्रस्वोच्चस्वमूलत्रि
कोणगाः संतः परस्परंकेंद्रकगाः तथापिकारकार्णनलभतेलग्नराशेति ल
ग्नस्यग्रहस्पदग्रामगश्चतुर्थश्चसर्वेपिग्रहकारकसंज्ञोभवति अनेनैवतदु

त्तंलग्नगोत्रहोयदिस्वक्षेत्रस्थोनतमादशमचतुर्थोपियदीस्वक्षेत्रादिषुनस्यात्तथा
 पितृमस्यदशमचतुर्थोवाकारकाख्योभवत्येवेतियदुक्तंलग्नस्यसकलोवरंवुगड
 ति अन्यत्कारकलक्षणमृतुमाह स्वत्रिकोणोच्चगोहेतुरन्योन्ययदिकर्मगःसह
 पुणसंपन्नःकारकश्चापिसंस्मृतः ३ स्वत्रिकोणेति लग्नकेंद्रंविनापिस्वक्षेत्रम्
 त्रिकोणन्यतमस्योग्रहोहेतुकारकस्यात् यदिदस्मादन्येग्रहोमित्रभूतःतदु
 णसंपन्नःउच्चादिस्थःसन्नदशमोभवतिकिंचसोपिदशमोपादृशःकारकोभवति
 सहमित्रस्वाभाविकंतदुणसंपन्नास्तत्कालिकंमित्रअधिमित्रइतिकेचित् का
 रकसंज्ञाप्रयोजनमाह शुभंवर्गोत्तमेजन्मवेत्तिस्थानेचसहृद्देःअग्रत्येषुचके
 द्भुकारकाख्यग्रहेषुच ४ शुभंवर्गोत्तमेजन्मवेत्तिस्थानेचसहृद्देरिति लग्ने

स्वांशस्येतस्मात् द्वितीयभवेनेसौम्यग्रहयुतेचतुःकेंद्रेषुचकारकसंज्ञेषुच ४ जन्म
शोभनंवाच्यंकेन्द्रासौम्यातिप्रसस्तोतुक्तं एकस्मिन्तपिकेंद्रयदिसौम्योनग्रह
होस्तिमात्रायांजन्मनिअथवाकर्मणिनतच्छुभप्राप्तराचार्योदितितथावह
वस्तथाधिकंशुभंयौवनेसखपोंगदशापतिफलपाकंचवेतालियेनाह म
ध्येवयसिसुखप्रदाःकेंद्रेस्यागुरुजन्मलग्नयाःपृष्ठेभयकोदयर्क्षगास्त्वत्पांतः
प्रथमेषुपाकदाः ५ मध्येवयसीति गुरुजन्मराशिशोभनजन्मलग्नपोवाकेन्द्रो
यौवनेसखदातासर्वेष्वधिकंतुक्तंजन्माधिपोलग्नपतिश्चयेषांचतुष्टयेसा
दलवान्गुरुर्वाचतुर्बुधोरादिषुसंगतश्चचतुर्वयःकालफलप्रदःस्यात् पृष्ठे
ति दशोशापृष्ठेदयादिगताः क्रमाद्दशांतर्मधादिषुफलदाः अथमर्थः॥

दशापतिर्दशाप्रवेशकालेष्टोदयराशिगः स्वदशांतेफलदः मानराशिगोदशा
 मध्येशोदयराशिगोदशादोफलदः तदुक्तं आद्यंतमध्येफलदाशिरष्टोभ
 योदयाः दशाप्रवेशसमयेतिष्टवाचोदशायतिरिति अष्टकवर्गफलंपुष्पि
 ताप्रयाद् दिनकरहधिरौप्रवेशकालेष्टुहृगुजौभवनस्पमध्यजातो रविस्त
 तशशिनोविनिर्गमस्योशशितनयः फलदस्तसर्वकाले द्विदिनकरेति वा
 रवशांतयत्कालेष्टुभमशुभंवाष्टकवर्गफलंरविकुजौरात्रोराद्यशिमभाग
 स्योप्रयच्छतः पुरुशुक्रौराशिमध्येत्रिभागोफलंददतः शनिचंद्रौराशि
 भागोफलंददतः बुधोयावत् रात्रौतिष्ठतिवच्छुभमशुभंवाफलंददाति॥
 तिमहाधरज्ञतेजातकवेवरणोप्रकोणोधायः॥ अथानिष्टाध्यायः॥ तत्रस्त्रीसक्त

नाशं शाईलविक्रीडितेनाह लग्नासुत्रकलत्रभेदशुभपतिप्राप्तेष्वालोकिते चं
द्राक्षयदिसंपदसिद्धितपोर्भेद्योन्यथासंभवः पाप्योनोदयगेरवोरविसृतोमी
नस्थितोदारहापुत्रस्यानगतश्चपुत्रमरणं पुत्रोक्तेर्यच्छति १ लग्नेति लग्ना
चंद्राक्षपचमसप्तमंचशुभग्रहेः स्वस्वामिनादृष्टं युक्तं वापुत्रदंभार्याप्रदं च स्या
त् तयोश्चुनपौखेशयोगदर्शनाभावे सतकलत्राभावः किंच कन्यालभगेर
वो सप्तमे च ग्रानोस्त्रीनाशः कन्यालभगेर्केपंचमेव कुजे पुत्रनाशः सतकल
त्रपदमुपलक्षकमन्त्रेषां लग्नाचंद्राक्षन्वादिभावानां शेषा युतदृष्टानां वृद्धिः
भार्याभृतियोगत्रयरुचिरयाह अग्रैरेहेः सितचतुरस्रसंस्थितेर्मध्यस्थिते
भृगुतनमोऽप्यथोग्रयोः सौम्यग्रहेः रसहितनंनादितेजामावाधोदहननिपा

तपाग्रजः २ अग्रेरिति नग्रग्रेहे शुक्राच्यतुर्थाष्टमगतैरविश्रान्तिकुञ्जरविता
 स्त्रीनाम्नाः एकस्मिन्नरात्रौ भिन्नरात्रौ वा पादद्वयमध्यगते शुक्रे पतनाङ्गार्ज
 नाङ्गाः सोम्यानामन्यतमेन शुक्रे विरहितेनावलोकिते वा पाशाङ्गार्जना
 ङ्गाः बन्धनेनात्मानं स्त्री व्यापादयन्तीत्यर्थः ३ तदुक्तं चतुर्थाष्टमगेः शुक्रा
 त्रोगरा किञ्चिन्नाङ्गनात् तेषां द्वितयमध्यस्येतथा शुक्रे निपाततः शुक्रे स
 द्योगदृग्धोने पाशाङ्गार्जविधो भवेत् इति कारणविफलद्वययोगद्वयसंतति
 लकेनाद् लग्नाद्यपारिगतयोः शुक्रातिगमरम्भोः पत्न्या सदैकं नयनस्पवदं
 तिजन्त यन्मस्ययोर्नवमपंचमसंस्थयोर्वा शुक्रार्कयोर्विकलद्वयशुक्रांति
 जातं ३ लग्नादिति यस्पष्टारशे चंद्रः घट्टे कसिसप्तार्यः काले भवति यस्य

शुक्रावैसंयुतो सप्तमेनवमेपंचमेव सखद्वार्याहीनांगीतदुक्तं पंचमेनवमेदू
नेसहितौ सितभास्करो यस्य स्यातां भवेद्धार्यतिस्पेकागविवर्जितेति ३ वंध्याप
तियोगसक्तं कलत्रादि भावयोगं चरलसालयाद् कोणे द्ये भृगुतनयेस्तच
क्रसंधौ वंध्यापतिर्यदि न सक्तं हीमिष्टयुक्तं पद्यग्रहेर्भयमदलग्नरात्रिसं
स्थेः क्षाणे श्रावणी न्यक्तं कलत्रं न धास्ये ४ कोणे द्येति यस्य लग्ने शनिः
कल्कीलिमानान्यतमनवमनवांशगः शुक्रः सप्तमः यदि पंचमः स्थानं सोम
पयुतनतस्य भार्या वंध्या स्यात् अयं यो नो मकरवृषकन्या लग्ने चैव संभवति
बंध्यापतिग्रहणमेतत् ज्ञापयति यत्पराणीता वंध्या भवति रूक्षादिकायां तु
सक्तो भवत्येव किंच पापग्रहेषु शनिभोमावैषु यथा संभवं द्वादशासप्तम

लंगेषु द्वाण्वंद्रे पंचमेभार्याहीनः पुत्रहीनश्च परस्त्रीगमनादियोगंदरिणा द्वा
 असितकुजयोर्वीगतस्ये सितेतद्वेक्षिते परयुवतिंगस्तौ चेत्संस्त्रिया सह यु
 श्रलः भृगुजग्राशिनोरस्तेऽभार्यो नरो विसृतो पिवा परिणततनून्मुखो नो द
 श्योक्तभेषमदापतिः ५ असितेति यस्य शानिकुजा न्यतमवर्गस्थः शानिकुजा
 न्यतमषष्ठः शुक्रः सप्तमः परदारगामा १ असिनेव योगे यदि शानिकुजा
 वेकरात्रिगोसवसत्वांद्रे च त्रयमर्थः शानिकुजा न्यतरवर्गस्थः शानिकुजचंद्रे
 रेकस्थितेर्दृष्टः शुक्रः सप्तमदत्तितदाभार्या सह व्यभिचारासापि परणभीना
 त्वर्थः यत्र तत्रैकस्याभ्यां शुक्रे दुभ्यां सप्तमौ यदि शानिकुजौ तदाभार्याहीनः
 सतदीनो वा शस्त्री च नाचस्त्री नरो तयोस्त्री नरयोरेकरात्रिगयोः सकाशा

तस्यमेयदिशुभप्रदृष्टेः शनिकुजोत्तदादंपतीपरिणततनूदृष्टो हृष्टत्वेतस्य
भार्यादृष्टाभवतीत्यर्थः अन्ययोगानुमंदाक्रान्तयाह वंशष्टेताखमदनसूष
गेश्वंदेतेज्यपापेः श्रित्वात्रंशोश्रित्वास्तयुतेकेन्द्रसंस्थार्किदृष्टे द्वास्या
यातोऽदिसिक्तगुरोरिः फगेसौरिभागेनीचोर्केन्द्रोर्मदनगतयोदृष्टयोः सूर्य
जेन दिवंशेति यस्यचंद्रोदग्रामः शुक्रसप्तमः पापाश्चतुर्थः सवंशानाश्रको
दुर्योधनप्रायइत्यर्थः बुधयुतंदेक्षाणेकेन्द्रगः शनिदृष्टे श्रित्वात्रयमर्थः
तदश्रोः संवंधिनीदेक्षाणबुधस्थितः सराश्रित्यदिर्केन्द्रस्येनशनिनाहृष्टपते
तदावित्रकर्मादिनाजीवेत्यर्थः २ शनिनवांशगे शुक्रेकादशोदाश्रपुत्रः शनि
निदृष्टेयदीर्घीहृसप्रमोतदाऽनुचितकृत अन्यात्रनिष्टयोगात् श्राईलवि

क्रादितेनाह पापा लो कितयोः सिता वनिजयोरस्य योर्वातिरुक् चंद्रे च श्रिकर्क
 कर्कटांशकगते पापेयुते गुरु रुक् श्रित्रीरिष्यरधनस्य योरशुभयोश्चंद्रोदयेस्तेर
 वो चंद्रे खेव निजे सगे च विकलो यद्यर्कजो वै शिगः ७ पापेति पापदृष्टो शुक्रकु
 जोयस्य सप्तमो तस्य वात व्याधिः वार्धक्य इति पात्रे मुष्क रोगः १ यद्यत च्चराशो चं
 द्रो दृष्टि कनवांशगः कर्कनवांशगो वा पापयुतस्तदा गुह्यं त कपुरुष व्याधिः
 २ शनि कुजो द्वादशद्वितीयो चंद्रो लभे रविः सप्तमे तदा कुष्ठा ३ चंद्रो दशमः कु
 जः सप्तमः शनिः सूर्यो धनगः तदा हीनांगः अन्ययोगाच्च शततिलकेनाह अंतं
 श्रिनि न्यशुभयोर्मृगंगेयतंगे स्वास्व सक्षयं हि हक विदधि गुल्म भाजः शोषी पर
 स्पर गृहांशयोरवांशोः क्षेत्रे पवायुगपदे कतयोः कृशो वा ८ अंतेति यत्र तत्र

२३६

तेवायातेल्लिकोणमलिक किंरुष्टेर्मगेवकुष्टेवपापसहितैखलोकितैर्वा ए धन
पंचमनवांशगश्चंद्रेयदिशानिकुजयुक्ततदृष्टेवातदाकुष्टयघायत्रतत्ररात्रोमा
नककर्मकरमेधान्यतमनवाग्रगश्चंद्रः कुजग्रान्यान्यतमयुक्तोदृष्टो वातदपिकु
ष्टोदृष्टिक्कककचमकराणं अन्यतमः पापयुतोदृष्टोवायदिपंचमोनवमोवात
दापिकुष्टोपूर्वयोगोक्तेचंद्रोभुमदृष्टिर्केदुरेवनकुष्टंतुक्तंमेषांशकेभीनगृहं
शकेवाचंद्रस्थितोत्रैवहिपापदृष्टः किलासकुष्टादिकरोदेदमिष्टेक्षितेकंडुवि
कारिणंचेति अन्ययोगान्वैतालायेनाह निधनारिधनव्ययस्थितारविचंद्र
रयमायथातथा बलवद्दृष्टोषकारणैर्मनुजानांजनयंत्यनेत्रतां १० निधनेस्थि
ति रविचंद्रकुजग्रानयोयथाकथंचिदष्टद्वितीयद्वादशास्थाः यथातथेति क्रमा

२३६

भावः तदनेन नाशः कथं बलवदिति चतुर्णामिधायो बालवान्तस्पर्धो वातपि
तश्चेष्टमाणं मध्यादोषः उक्तस्तत्प्रकोपेन दृष्टिनाशः नवमायतृतीयधीयुतानच
सौम्यैरनुभानिराक्षिताः निपमाश्च नोपघातकारद्वैकृत्यकराश्च सप्तमे ११
नवमेति पापप्रदानवमेकादशा तृतीयपंचमाः शुभैरदृष्टाः संतीवतवद्द्रष्टोष
कारणैव वाधिर्यकारः सप्तमाः क्रूराः शुभादृष्टास्तथैव दंतविकारकाराः आ
त्राशुभशब्देन पूर्वश्लोकोक्ताश्चंद्रार्कशानिकुजा एवं ग्राह्याः उदयत्युदये स्परास्प
गोसपिशाचो शुभयोस्त्रिकोणयोः सौख्यमंडले रंबो उदयस्थेन यनवर्जितः १२
उदयेति राहुग्रस्ते चंद्रलग्नेशानिकुजयोस्त्रिकोणगोपिशाचाधिष्ठितः स्पा
त एवखाबंधः अप्याप्ययोगान् शार्ङ्गलविकोडितेनाह संस्पृष्टः यवनेन मंदग

युतेयूनेविलग्नगुरोसोन्मादेवनिजेस्थितेस्तभवनेजावेविलसाश्रिते तदस्स
 र्यक्तोदयेवनिस्सतेधर्मात्मजयूनगेजातोवाससहप्ररस्मितनयेक्षालेअये
 ज्ञातंगो१३ संस्पृष्टइति सप्तमेज्ञानोलग्नमेगुरोवायुस्पृष्टःसप्तमेकुजेलग्नगे
 गुरोउन्मत्तोविचित्तइत्यर्थः लग्नगेर्कजकुजेनवमपंचमसप्तमान्यतमस्येपिड
 न्तएवज्ञावियुतक्षालेदोष्टादज्ञागेषिउन्मत्तएव अन्ययोगान्वज्ज्ञांततिल
 केनाह रात्रंपञ्चायोष्मकरज्ञातकराभरेज्येनीचाधिपांश्चकगतेररिभागगेर्वा
 एभ्योत्पन्नभ्यवकुभिःक्रमज्ञाप्रसूताज्ञेयास्फरभ्युयगर्भदासा १४ रात्रंपञ्चेति
 यस्मिन्नवांशेचंद्रःसरात्रंपञ्चाःतस्ययःपतिःसरात्रंपञ्चापःरविचंद्रगुरुयुतेय
 दिज्ञानिवराशिपतिनवांशेरिपुनवांशेवास्थितातदादासोभवति एभ्यइति

एषामल्पः एकः दोमधोत्रयश्चत्वारो वा वद्वः उक्तग्रहेषु यस्मै को नोचापि पम
वांशगोरिनवांशगोवाश्चतुपगमेनात्मनो जीवनाप्येदाश्रः यस्य दोसकं यदा
सः अन्येन क्रीतः सवदाश्रः यस्य त्रयश्चत्वारो वेदश्रः सगर्भदासः दशश्रस्पदा
रूपा वा पुत्रो लोकगृहे जातः स्यात् अन्ययोगानूहिरिणपाह विस्तृतदशनपा
पेदृष्टे दृष्टाजहयो दये खलतिरनुभक्षेत्रे लगे दृष्टे दृष्टमेपि वा नवमस्तुतगेण
पेदृष्टे रवावदृष्टे क्षणे दिनकरस्तते नैकव्याधिः कुजे विकलः पुमान् २५ वि
स्तृत इति दृष्टमेधधनुषान्पतमेलने पापदृष्टे विरूपस्ततः मेयलि सिंहमक
रकुंभधनुदृष्टान्पतमेलने पापदृष्टे खल्वाटः पापेक्षिते केनैवमेपंचमेवामं
दनेत्रः शनोपापदृष्टे नवमेपंचमेवावदुःरोगः कुजे नवमेपंचमेवापापदृष्टे

२३६

गः अन्त्यानतिष्ठयोगानुष्मिताग्र्याह अयस्कृतधनधर्मगैरसौमवन्नसमाननिवं मे
धनं विकल्पं भुजगनिगनपात्राभृदृकाणैर्वलवदसोम्यनिरीक्षितैश्चतुर्दश १६
व्यसक्तनेति पापेषु द्वादशायं च मद्द्वितीयनवमे भुजातस्पर्धनं वाच्यं तच्च भवनं ल
ग्नं राशितुल्यं लग्नराशियेन विधिनावध्यते सनासायावध्यते यथा मेघदृषधनु
रन्यतमे लग्ने जातस्पर्ज्वादिनावधनं मिथुनतुलाकुंभकन्यान्यतमे लग्ने निगनः
कर्कसिंहमकरमानलग्ने वधनं विना दुर्गैरक्षणां दृष्टि कलगे भूमिगृहे भुजगति
लग्ने देष्काणो भुजगभृत्त निगनपात्राभृदृ निगनपात्राभृदि तैक एव पात्राभृतः
पृथक् पात्रात सचेद्वलवता पापेन दृष्टस्तथापि भवंतुल्यवंधो वाच्यः भुजगदृका
णोक्ता निगनपात्राभृदि तैक एव पात्राभृतः पृथक् गतभृदृकाणो मकराद्या अ

२३६

न्यानपिपोगान्हरिणाह परुषवचनोपस्मारार्तः क्षयाच्च निशायतौ सरवितनये
वक्रालोकगतेपरिवेषगे रविजमकुजैः सोम्यादृष्टेर्नभस्तलं माश्रितैर्भूतकम
वजःपूर्वादृष्टेर्वाराधममध्यमाः ७ परुषेति अनियुतेचंद्रेकुजदृष्टेतत्का
लपरिवेषयुतेचजातोदुर्वलः अपस्मारपीडितः क्षययुतश्च अयमर्थः ।
चंद्रे अनियुते कठिनवाक्तादृशाएव कुजदृष्टेः पस्मारार्तश्च अनियुते कुज
दृष्टेचचंद्रे सपरिवेषदुर्वागपस्मारक्षयवान्यमरविकुजैरिति सोम्यादृष्टाव
लोकितेषुरविकुजेषु दशमे भूत्यो भवति पूर्वादृष्टेरवाद्ये हस्तमाध
ममध्यमाभूत्याः अपमर्थः त्रयाणामेकस्मिन् सोम्यादृष्टे दशमे श्रेष्ठ
तिं करोति तयोर्मध्यमा त्रिष्वधमा जुगुप्सितां भूतिं करोति ॥ इति श्रीमहाधर

२३९

निजातकविवरणे निधायः॥ ॥ अथ स्त्रीजातकाध्यायः॥ ॥ तत्र युंजमोक्तं
फलनिर्देशांतदधिकंच वसंततिलकेनाह यद्यत्फलं नरभवे क्षममंगलानां
तत्तद्वदत्यतिशुवासकलं विधेयं तासां तु भर्तृभरणं निधने वयुस्तल्लग्नं दुर्गमं
गमतास्तमये पतिश्च १ यद्यत्फलमिति नरभवे युंजमनियत्फलं स्त्रीणां मयो
ग्यं राज्यादिशुभदृष्ट्याणामाश्रयं तत्तद्वदत्यतिशुवदेत् दृष्टातामदृष्टित्वादि
यत्तस्त्रीयोग्यं तत्तासां प्रतिवाच्यं स न फापि योगफलमुभयोरपि एवं त्रिविधानि
फलानि कानि चि स्त्रीयोग्यानि कानि चि नरभूतानि चि दुर्भयोरपि यद्वा स्त्रीफलं
तं पतिष्वेव विशेषमाह तासामिति पतिर्मृतिरप्येवमेवाच्यालनादिं दोषश्च
शरीरसौभाग्यं यादृकपतिश्च यादृशस्तदुभयं सप्तमे वाच्यं तत्सर्वं वक्ष्यति यदुक्तं

२४०

वपुर्लभेऽंगं तदा ह युग्मेषु लभ्यते श्रियोः प्रकृतिस्थिता स्त्री स च्छील भूषणयु
ता शुभदृष्टयोश्च श्रौजस्य पोश्च मनुजकृतिशालयुक्ता पापा तु पापयुतवो हि
तयोर्गुणो ना २ युग्मे स्थिति समराशिगयोर्लभेऽंघो स्त्री स्वभावकरा तयोरेव सोम
दृष्टयोश्चोभनत्वा लालंकारपुता चलनेऽंघो विषमराशिगयो पुमान्कारा पुंस्व
भावा च तयोरेव पापदृष्टयोः पापकत्री गुणहता च एवं लभेऽंघोरन्यथा त्वेव
धर्मत्वं वाच्यं कुजराशौ लभे कुजादित्रिंशं नृजातायाः फलमिंद्रवज्रयाह
कन्येव दुष्टा व्रजती हृदा संसाध्वी समाया कुचरित्रयुक्ता भूष्पात्मजर्क्षकमश्रौ
शके युवका किं जीवेऽजभार्गवाणाम् ३ कन्येति मेघदृष्टिकान्यतमे लभे
मया लिंगे च देवा सति तत्र त्रिंशं नृकुजजाता अद्वैतव्यभिचरतिशमिर्त्रि

श्रुंश्रोश्रुश्रुगुरुत्रिंशंश्रोसतीवुधत्रिंशंश्रोमाययाश्रुद्येनयुताश्रुक्रत्रिंशोऽ
 र्हेता श्रुक्रवुधराश्रोत्रग्रहेगेचंद्रेवाकुजादित्रिंशंश्रोफलमाह इष्टायुनर्भः
 सगुणकलाज्ञाख्यातागुणेश्चास्तरफूजितर्क्षे स्यात्कापटीक्तीवसमास
 तीचवोधेगुणद्व्याप्रविकीर्णकामा ४ इष्टेति दृष्यतुलास्येचंद्रेलमेवा
 कुजत्रिंशंश्रुजातादुष्टस्यभावाश्रुनित्रिंशंश्रोविनयादिभिः प्रसिद्धांमि
 युनकन्यास्येलमेचंद्रेवाकुजत्रिंशंश्रोक्वटिनीश्रुनित्रिंशंश्रोपुंश्रुकतु
 ल्यागुरुत्रिंशंश्रोसाध्वीवुधत्रिंशंश्रोगुणवतीश्रुक्रत्रिंशंश्रोष्णामाकुला॥
 चंद्रार्कगुरुश्रुनिराश्रिगेलमेचंद्रेचत्रिंशंश्रोफलंश्राईलविक्रीडितेनाह स्व
 छंदापतिद्यातिनीवदुगुणश्रित्विन्यसाध्वीदुभेनाचाराकुलटाकभेन

पवधूः पुंश्चेष्टितागम्याः जेवेनैकगुणत्वात्पतिगुणविज्ञानयुक्तसतीदाशाना
चरताकिमेपतिरतादुष्टप्रज्ञाचांशकैः ५ स्वच्छंदेति कर्कलंगेचंदेवाकुजांशोस्वे
रिणिशान्यंशोमर्तप्रागुर्वंशोभरिगुणवतीबुधांशोस्वित्पकर्मरताशुक्रांशोकुलटा
सिंहलंगेचंदेवाकुजांशोपुरुषाकारनाचारेतिपांवेनुरिवाचारोयस्याः शान्यंशोपां
शुलागुर्वंशोराजपुत्रीनुधांशोपुरुषस्वभावाशुक्रांशोगुरुगामिनी धनमानगेला
मेचंदेवाकुजांशोवक्रगुणवतीशान्यंशोस्वल्पकामागुर्वंशोत्पतगुणवतीबुधांशो
कर्मणादिज्ञानवतीशुक्रांशोअसाधोमकरकुभंगेलंगेचंदेवाकुजांशोदीशान्ना
न्यंशोधर्मसंगरतागुर्वंशोसाधू बुधांशोदुष्टाशुक्रत्रिंशांशोवंध्याएवंस्वांशोफ
लंज्ञेयं तदेवानुष्टुभाह शशिलग्रसमायुक्तैः फलंत्रिंशांशोकेरिदं वलावलधि

कल्पेनतयोहत्तंविचिंतयेत् ६ अत्रिलेखेति इदंप्रवृत्तफलं चंदनग्राश्रितेस्त्रिं
 शंश्रेयोधंभिन्नफलयोचंदनमयोर्वलातत्फलं ज्ञेयं यो वलदीनस्तत्फलं न स्यात्
 स्त्राणंस्त्रिभिर्मिथुनकारयोगद्वयप्रहर्षिणाह दृक्संस्थावसितसितौपरस्पर
 रांशोत्तरेश्वरेकैवायदिघटराशिं संभवौश्राः स्त्रभिः स्त्रामदनविषानलंप्रदीप्तं सं
 श्रांतिं नयति नराकृतौ स्थिताभिः ७ दृक्संस्थाविति अनिशुक्रावन्योन्यंपश्यं
 तौ यद्यन्योन्यनवांशगतौ तदैको योगः दृष्टतुलान्यतमेलमेकभनवांशस्तदा
 द्वितीयः अस्मिन् योगद्वयेनाराजघनांतर्वद्वचर्ममयलिंगया अन्यनार्यामैथु
 नंकारयति अस्तमयेपतिरितियदुक्तंतच्छाईलविक्रीडितेद्वयेनाह अरन्येका
 पुरुषोऽवलेस्तभवनेसोम्यग्रहावाहितेक्लीवोस्तेबुधमंदयोश्चरगृहेनित्यंप्र

वासान्वितः नृक्षप्यवेणुकुजेन विधवावाल्मेसराग्निस्थिते कन्येवाशुभवीहि
तेऽकतनयेद्युनेपरांगच्छति ६ श्रमेइति लग्नाच्यं प्राप्तासप्तमोऽग्निः सौम्योदृष्टोव
लक्ष्मीनाग्रहवर्जितश्चतदातद्गर्तोक्तः लक्ष्मीदोः सप्तमेऽग्निवृद्धयुतेन पुंश्रकः तयो
सप्तमेचरे प्रवासा अर्थात् स्थिरे गृहे स्थित एव हि स्वभावे कदाचित् प्रवासा कदाचिद्गृहे स्थि
तः तयोः सप्तमे रथौ पतित्य त्यासात् सप्तमे कुजे अह्नतैव रं उग्रना वशुभा दृष्टे कन्येव च
दा विवाहनामोतात्पर्यः आग्नेये विधवास्तराग्नि सहिते मिश्रेः पुनर्भू भवेत्तत्करे हान
वलेस्तगे स्वयतिना सौम्ये द्विते प्रोक्ता अन्धो न्यास गयो सिता वमिजयोरन्यप्रज्ञां
गनायूने वायदिना तरस्मि सहिते भर्तुस्तदा नुज्ञया ७ आग्नेये रिति एकस्मिन् स
प्तमे फलमुक्तं आग्नेयेः करेः वदुमि सप्तमे विधवा करे सौम्ये सप्तमे हि संस्कृता निर्वले

सोमपदष्टेचक्ररेसप्तमेभर्तृत्पत्तायव्रतत्रस्थोऽनुककुजोपरस्परनवांशोतदापरगामि
 नी चंद्रयुंतोकुजशुक्रोतदापत्तयाव्यभिचारिण योगयत्रयशालिन्माह सोरा
 रर्क्षेलग्नगेसेंदुशुक्रमात्रासाईवंधकापापापदष्टे कोजेसेंशोसोरिणव्याधियो
 निश्चारुशोणवह्नभाससफुहंशो १० सोरेति मकरकुंभदृष्टिकंमेषान्यतमे
 लग्नेचंद्रशुक्रयुतेकरदष्टेजननीसहिताव्यभिचारिणसप्तमेकुजनवांशो
 निदष्टेसरोगभयाययदुक्तंस्तु भगतास्तमयेतदाह चाधीति सप्तमेसोमपनवां
 शोशोभनभगापतिप्रियाद्य भर्तृगुणस्तप्तमेशालिनीपुष्पितायाभ्यामाह॥
 हृदोमूर्धःसूर्यजर्दंशकेवाह्निलोलःस्पातृक्रोधनश्चावनेये शोकेकांतांती
 वसोभाग्ययुक्तंविद्वान्भर्तानेपुणजश्वदोधे ११ हृदइति मकरकुमान्यत

मेतन्नवांशो वाससप्तमो गृहो मूर्खश्चपतिर्न वति मेयहश्चिकान्यतमेलने तन्नवांशो वास
सप्तमे नारायणः क्रोधाचवृषतुलान्यतमे तन्नवांशो वाससप्तमे पतिः सन्दरो जनप्रियश्च
मिषुनकन्यान्यतमे तन्नवांशो वाससप्तमो पंडितः सूक्ष्मदृष्टिश्चपतिः सदनवसगा
तो मृदुश्च चांद्रो विदग्धागुरो गुणवान्जितेन्द्रियश्च अतिमृदुरतिकर्मकृच्च सिंहे भव
ति गृहे सप्तमये स्थिते वा केवा १२ मदननेति कर्के तन्नवांशो वाससप्तमे कामकोमलचि
तश्चपतिधनमीनान्यतमे तन्नवांशो वाससप्तमे गुणी अदीनश्चपतिः सिंहे तन्नवांशो
वाससप्तमे कोमलतरो वक्रव्यापारकर्ता चपतिः एवं सप्तमराशेरं वा स्पफलमुक्तं
दिशश्चिरं नो अश्वा न्यस्तदा तयोर्वलवंतफलं वाचं योगविशेषान् वक्रांततिलका
भ्यामाह ईर्ष्या नितासखपराश्रित्युक्तलमे जेहोः कलास निपुणास खिताय

णाद्या शुक्रं ज्ञेयोक्तं सतगारुचिराकला ज्ञात्रिष्यप्यनेकवक्तुं सोऽस्वगुणान् शु
 भेषु १७ इष्यादितेति लगेचंद्रशुक्रयुते मत्सराणी सखा सक्ता च चंद्रे बुधयु
 ते कुशलसुखवती च भर्तृमरणं निधने इति यदुक्तं तदाह क्रूरेति अष्टमे क्रू
 रे विधवा केंद्रेत्याह निधनेति अष्टमाधीशो यस्मिन् च यसि स्थितः एकं दोनवतिं
 श्रितिरित्यादिना ग्रहसंबन्धिना वय उक्तं तुल्ये वयसि विधवा स्यात् क्वेचिद्वयशेषे
 न दशावदंति अष्टमे दशायां विवाहो नरकालमित्यर्थः अष्टमे स क्रूरे पिधनगे सो
 म्पेनायेवा दोमियते किंच कन्या वृश्चिक वृषसिंहगे चंद्रे स्तोकपुत्रः योगद्वयशाई
 लविक्रीडितेनाह वाचस्पती नवमपंचमकेन्द्रं संस्थे जाता गुण भवति पूर्ववद्विभू
 तियुक्ता सा धीसपुत्रजननी स चित्तगुणद्वान्न कुलद्वयगृहो न्नतिकारिण च

१४ क्रूरेष्टमे विधने श्वरोऽश्वो यस्मिन् स्थितो वयसितस्य समे प्रदिष्टा सत्त्वर्थगोमरणं
स्वयमेव तस्याः कन्या लिंगो हरिषु बाल्यसूतत्वमिंदो १५ सोरेमप्यवलो वलेन र
हितैः शीतांशुके दुजैः शोभे धीर्यसमन्वितैः पुरुषिणी यद्योजराशूद्रमः जीवा
रास्फुजिदेंदवेषु वलिषु प्राज्ञमराशो समे विख्याता भुवि नैकशास्त्रकुशलास्त्रा
ब्रह्मवादिन्यपि १५ सोरइति शनो नातिवलि निचंद्रशुक्रबुधेषु अवलिषु रविं
कुजपुरुषु वलवत्सु विषमराशौ लभे जाता पुरुषवत्प्रगल्भा पुरुशुक्रकुजबु
धेषु वलिषु समराशौ लभे कर्तिमता शस्त्रज्ञा मोक्षयशाययणम् १५ प्रह
ज्या प्रहरिष्येणाह पापेस्तेन वमगतग्रहस्पतुल्यां प्रवृजं जुवति ह्येत्यंशसमेन
उद्गादे वरणविधौ प्रदानकाले चिंतयामपि सकलं विधेयमेतत् १६ पापेति

सप्तमग्रहफलं युक्तं तद्धि दायनवमेग्रहे सति नवमनुत्प्राप्तं पूर्वोक्तं प्रवृज्यामा नोति
 अत्राध्याये यो योगा नक्ता स्ते विद्यादकाले कल्पं मा र्गणकाले वा दानकाले यथा
 काले वर्तमाना नक्ता फलदा स्फः ॥ इति श्री महीधर कृतं ज्ञातक विवरणे स्त्री जा
 तकाध्यायः ॥ अथ निर्याणाध्यायः ॥ अथाष्टमे सग्रहे तद्धीने वा मृति प्रकारं ज्ञा
 र्हेन विक्रीडितेनाह मृत्युमृत्युगृहे क्षणेन वसिभिस्तदा तु को योऽनवस्तसंयुक्तभा
 गात्रजो वक्रमवो वीर्यान्विते धूरिभिः अग्रं घायुधजो ज्वरामयकृतस्तदृक्षत्क
 तश्चाष्टमे सूर्याद्यैर्निधने चरादिषु परस्वाध्वपदे शेषे २ मृत्युरिति यस्याष्टमे
 ग्रहद्वयं वलीग्रहपञ्चतितस्य यो धातुः पिता दितकोपा नृतिः यथारविकुज
 योः पितृगुरोः कफः शने वतिः शुक्रेन्दो वतिकर्पो वधस्पत्रयः तदितितेनाष्टमे

नसंयुक्तेयदं ग्रात्रं रात्रपगंतजोमृत्युः अयमर्थः अष्टमोरात्रिकां गौयत्रास्तितदं
गेप्रोक्तदोषकोपान्मृतिरितिवद्वोवलितोयद्यष्टमंपत्रपतितदातत्तुकोपान्मृ
तिः अग्रातिरवावष्टमेमितोमृतिः चंद्रजलेनकुजे शस्त्रेणवुधेज्वरेणगुरावज्ञा
तरोगेणशुक्रे तृयाश्रानोक्षधया एतेषुवलीयूक्तोमृत्युः शुभकर्मणवलक्षितेषु
शुभेनमध्येषुमिश्रकर्मणामरणप्रदेशमाहु निधनइति अष्टमेचररात्रौ
प्रदेशोमृतिः स्थिररात्रौतुस्वदेशोद्विस्वभावेचपथिमृतिः अन्यामृतियोगा
नुशाहलविक्राडितेनचतुष्टयेनाह श्रोत्राग्राभिहतस्यसूर्यकुजयोमृत्युः स्वव
धस्थयोः कूपेमंदशानांकभूमितनयेर्वधस्तकर्मस्थितैः कन्यायांस्वजनादि
मेष्टकरयोः पापग्रहेदृष्टयोः स्नातांयद्वधयोदयेर्वशत्रिनोतीयेतदामज्जनः

२ ज्योतेति रवौ दशमे कुजे चतुर्थे गिरिघातान्मृतिः चतुर्थे शनौ सप्तमे चंद्रे दश
 मे कुजे कपान्मृतिः चंद्रार्को करे क्षितौ यदि कन्याराशिगतो तदा स्वजनान्मृतिः
 हि स्वभावलग्नगेयदि चंद्रार्को तदा जलमृतिः मंदे कर्कटे गेजलोदरकृतो मत्पुर्मृगं
 के मृगे शस्त्राग्निप्रभवः शस्त्रान्पशुभयो मध्ये कुजार्क्षे स्थिते कन्यायां रुधिरौ श्वा
 शोथजनिस्तद्वत्स्थितो शतगोसौरर्क्षे यदि तद्वदेव हि मगोरज्वग्निपाते स्ततः।
 ३ मंदे इति कर्कगे शनौ चंद्रे मकरगे जलोदरव्याधिनामृतिः मेषवृश्चिकान्य
 तमंगे चंद्रे पापघ्नयमध्यगते सति शस्त्रेणग्निना वामृतिः कन्यागते चंद्रे पापघ्न
 यमध्यगे रुधिरकोपात् शोयाद्यामृतिः मकरकुंभगे चंद्रे पापघ्नयमध्यगे रज्वा
 वह्निना पतनेन वामृतिः बंधाघ्नीनवौ मस्थयोरशुभयोः सौम्यग्रहादृष्टयो

द्रष्टाणामसमर्पणनिगडेः छिद्रस्थितैर्वधने कन्यायामशुभान्वितेस्तमयगेचं
प्रेसितेमेघगेसूर्ये लग्नगतेच विद्धिमरणं स्त्रीहेतुकं मंदिरे ४ बंधादिति सोम्याद
ष्ट्येकरोयदिपंचमनवमौतदाबंधनेमृतिः अष्टमद्रेष्ठाणेषां सप्तनिगडयुतेवं
धनेनैवमृतिः कर्कद्वितीयांत्योदृष्टिकाद्यद्वितीयोऽंते सप्तपात्रद्रेष्ठाणामक रा
मानांत्यो निगडद्रेः काणोमाने लग्नगते सप्तमे कन्यास्थे चंद्रशुभयुते शुक्रमेघग
ते रवौ लग्नगते स्वर्गदेस्त्रीनिमित्तान्मृतिः शूलोद्धिन्ततनुः सखेवति सते सूर्यपि
वाखेयमे सप्रक्ष्माणं हीमांशुभिश्च युगपत्पापैस्त्रिकोणशूरेः बंधस्थे चरवौ वियत्प
वनिजेक्षीणंदुसंबीक्ष्यते काष्ठेनाभिदत्तः प्रयाति मरणं सूर्यात्मजेनेक्षिते ५ नृ
लेति कुजे सूर्ये चतुर्थे तु शानौ दंशमे शूलरोपितस्य मृतिः रविचंद्रक्ष्णाणकुजश

तुर्थः रविसप्तमः तदा खकादिना वह्निना वानृपक्रोधेन वामृतिः अनिदितायश्चंद्र
श्चतुर्थः कुजोदग्रामस्तदा वृणोत्पन्नैर्कर्मिभिर्मृतिः अन्ययोगान्ग्राहलविक्री
डितेनाह खस्येकेवेभिजेरसातलगतेयानप्रपातादधोयंत्रोत्पाडनतः कुजेस्तमय
गेक्ष्माणेंदुहिनाकुर्जमे विरामध्येरुधिरार्किज्ञातकिरणैर्युक्ताजसोरक्षगैर्यते
वर्गिलितेंदुसूर्यरुधिरैर्व्योमास्तबंधादिपान् ८ खस्यइति रविर्दशमः कुजश्च
तुर्थः तदारथाश्चादेवहिनात्पतनेनमृतिः कुजः सप्तमः क्ष्माणचंद्रार्कज्ञानयोर्लमे
तदातेलादियंत्रपीडयान्मृतिः तुलायांकुजः मेघेशनिः मकरकुंभान्पतमेचंदेत
दाविष्ट्यांमृतिः क्ष्माणेंदुर्दशमः सूर्यः सप्तमः कुजश्चतुर्थः वाग्राहणात्तदापिवेष्ट्या
यांमृतिः योगांतरैवेतालीयेनाह न्निवक्रवाक्ष्माणेंदोनिधनस्थितैर्कजे ग्रहो

नवरोगपीडायामृत्युः स्यात्कृमिग्रास्तदाहजः ॥ वीर्येति यत्र तत्र स्थो चंद्रो
 वलवता कुजेन दृष्टः शनिरष्टमः तदा गुह्योत्पन्नो रोगो भगंदरादिस्तथा ड
 या कृमिपतनेन वा ग्रास्तकर्मणा वा शिदादेन वा मृतिर्भवति योगंतरयसंत
 तिलकेनाह अस्तेरवोसरुधिरेनिधने कपुत्रे द्वाणेरसातलगते हिमगोख
 गांतः लयात्मजाष्टमतपरवीनभौममंदचंद्रेस्तत्रोलविखरात्रानिकुचपा
 तेः ॥ अस्तइति रविकुजौ समसौ शनिरष्टमः द्वाणेंद्रुश्चतुर्थः तदा पक्षि
 कृतान्मृतिः अग्निसंस्काराभाव इत्यर्थः लगेर्ककुजः पंचमः शनिरष्टमः चंद्रो
 नवमः तदा पर्वतायात्यतनेन वज्रपातेन भित्तिपातेन मृतिः ॥ अथ यस्यो
 क्तयोगानामभावः नचाष्टमं केन चिन्नुदृष्टं युतं वा तन्मृतिवैतालनेनाह ॥

छविंशः कल्पितस्तकारणं देष्काणे निधनस्पसरिभिः तस्माधिपुतिर्भयोपि
यानिर्याणं स्वगुणेः प्रयच्छति ११ छविंश इति लग्नदेष्काणतद्वाविंशो दे
ष्काणे मृतिर्देतुर्वधैस्तकः तस्येति तस्य छविंश देष्काणस्पस्वामीयद्वाभयोष्ट
माधोशोवा स्वगुणे रसंधायुधेत्पादिनोक्ते मृतिर्देदाति अयमर्थः छविंशो
देष्काणेष्टमराशो भवति यदि लग्नस्यादि देष्काणस्तदाष्टमे भवनस्यापि
प्रथमः लग्नस्य द्वितीयेष्टमस्यापि सव ए लग्नस्य तृतीयेष्टमस्यापि स एव सर्व
शितानि यमेव व्यवस्थितेन यस्योक्तयोगानामभावोष्टमे च ग्रहयोगश्च
नाभावस्तदा छविंश देष्काणधिपाष्टमे शोयोर्वलीतुक्तदोषेण मृतिः
मृतिश्च मिज्ञानं वसंततिलकेनाह होरा नवांशकययुक्तसमानभूमौ योगे

२४८

क्षणादिभिरतः परिकल्प्यमेतत् मोहस्तु मृत्युसमनुयेदितं शतुल्यः स्वेच्छादि
 ते द्विगुणितस्त्रिगुणः शुभैश्च १२ दोरेति लग्नस्य योमवांशस्तदीशो न युक्तो यो
 राशिः लग्ननवांशो यो यशो स्थितः तत्तुल्यभूमौ मृतीर्वाच्या तद्यथा लग्ननवां
 शाधिपेघटमिषुनस्ये गृहे मृतिः कर्ककन्यामकरमीना न्यतमस्येऽनूपे सिंहे स्थे
 उरणेतुला स्थेऽयभूमौ वृश्चिकस्थे गतैधनुस्थे स्वप्रचारभूमौ मेषस्थे जा वि
 प्रचारभूमौ वृश्चिकस्थे लग्ननवांशाधिपे गोप्रचारभूमौ मृतिरिति न केवलं नवांशा
 धिपाश्रितराशिवशो न भूर्वाच्या किंतु योगे क्षणादिभिर्दत्ते तत्कल्प्यं अयमर्थः
 लग्ननवांशाधिपो यशो स्थितस्तत्र चेदयमहस्ययोगो दर्शनवातदातद्गृह
 स्पभूमिर्देवांघनि विहारेत्यादि नोक्ता वाच्या वदु नो योगे दर्शने वा वलिनो भू

२४८

वीच्याः मोहइति लग्नस्य यावन्तोऽनुदितानवांशास्तेषां सृपेदितानां यावत्काल
स्तावत्कालमृत्तिसमये मोहज्ञानाभावो वाच्यः लग्ने स्वपतिदृष्टे स एव कालो मो
हो द्विगुणो वाच्यः सोमपदृष्टे सकालस्त्रिगुणो वाच्यः एवं स्वाभिना सोमपग्रहेण
दृष्टे सकालचतुर्गुणो मोहो वाच्यः मृतस्य शरीरपरिणामं मालिन्याद् दहन
जलविमिश्रेण भस्मसंज्ञे दग्धोर्ध्वे निर्धनभवनसंस्थे र्वा लवर्गे विदंतः इति श
वपरिणामश्चित्तनीयो यथोक्तः पृथुविरविरशास्त्राकृत्यनूकादिचिंत्य १२
दहनेति अष्टमभवनगतैर्दहनेर्जलविमिश्रेण देष्काणैः सवस्य क्रमात् सं
ज्ञे दग्धोपाः परिणामास्फः अयमर्थः लग्नदेष्काणतद्वा विंशो देः काणो य
दि दहनदेष्काणः पापाग्रहदेष्काणः तदा मृतदेहोऽभिना दहते भस्मरू

२४ए

पः परिणामः अयमेव हि जलदेष्काणो सोम्यग्रहदेष्काणः तदा संक्षेपः मृतदे
हो जलद्विष्यते यदि संमिश्रदेष्काणस्तदा शोषः न दृश्यते नापि जले द्विष्य
ते एवमेव शुष्पति सोम्यग्रहदेष्काणपापयुक्तो मिश्रः पापदेष्काणो वा सोम्य
युक्तो मिश्रः व्यालेति अष्टमस्येव्यालवर्गसर्पदेष्काणे विडंतः विष्णु एव
तः परिणामो यस्य सः समृतः श्वशृगलादिभिर्भक्ष्यते इत्यर्थः कर्काशं
द्वितीयो वृश्चिकाद्यद्वितीयो मीनांत्यश्च व्यालदेष्काणः तदुक्तं शशिगृह
पूर्वापरगोकीटस्य च मानयश्चिमो भागः निधने यस्य देष्काणस्तस्य मृतस्य मां
सानि भुजंति वायसाद्याः प्राणि समूहान्तचात्र संदेहः पापग्रहदेष्काणो य
स्याष्टमराशि संस्थितो भवति इह न प्राप्नोति नरो मृतमात्रो निश्चितं प्रवदे

२४ए

तु एवं सौम्येष्वाणो जलमध्ये क्षिप्यतो नरो मृतः सौम्येष्वाणः पोषेः पापदृका
णपि सौम्यसंयुक्तः यस्याष्टमभवनगतः श्रेष्ठप्राप्नोति मरणं तमिति एवं श
वस्य परिणामो यथोक्तविधित्वः गत्यनूकादिपृथुविस्तीर्णकृतं पञ्चस्रमि
दमेव तस्मादिचार्यमृतस्य का गतिर्भवत्यतीति गतिः कस्मात्लोकादयमाग
त इत्यनूकं अतीतजन्म आदिग्राह्यतत्र का दृगासादित्यदि तत्रानूकज्ञानं मा
लिन्याद गुरुदुपतिगुक्रौर्मुख्यभोमोयमज्ञो विबुधपितृतिरश्चो नारकी
यांश्च कुर्युः दिनकराग्निवायुधिष्ठिता अन्नानायात्प्रवरसमनि कृष्णस्तं
गङ्गासादनूके १४ गुरुरिति गुर्वादयो विबुधादिलोकगानूजनान् अनूके
प्राग्जन्मनिकुर्युः किं भूता गुर्वादयः दिनकरेति रविचंद्रयो र्यो वलातेनाश्रिता

यस्मिंशोदेष्काणस्तस्मिन्नायः स्वामिनः संत इत्यर्थः सूर्योर्मध्येवल्लिनाश्रिते
 देष्काणेशो गुरौ देवलोकादागतः इति वाच्यं चंद्रशुक्रयोरन्यतमे देष्काणे
 शोपितलोकादागतः रविकुजान्यतमे देष्काणेशो तिर्यग्लोकादागतः शनि
 बुधान्यतमे देष्काणेशो नरकादागत इति तत्रापि श्रेष्ठमध्यहीनत्वज्ञानमा
 ह प्रवरेति तुगाकासात्तु च स्यान्नचलनाक्रमेण प्रवरसमनिष्कृष्टानुत्त
 ममध्यहीनात्प्रहंपूर्वोक्ताः कुर्युः अयमर्थः यस्मिन्ग्रहस्य लोकादागतः स
 चेदुच्यस्यस्तदा लोके प्रधानासात् इति ज्ञेयं मृतस्य गतिमालिन्याह ग
 तिरिति रिपुरंध्रं शयाः षष्ठाष्टमे देष्काणेशो गतिप्रदः पूर्वाश्लोकोक्तांग
 तिंददातीत्यर्थः अयमर्थः यस्मिन् जन्मलगात् षष्ठाष्टमसप्तमानि शुभानि

तस्य तत्कालं षष्ठे योऽपेक्षा एव श्राष्टमेऽपेक्षा एव तयोर्था विधिपता तयोर्था चिल
वान्तस्य लोकोयः पूर्वोक्तः स एव तस्य गतिरिति तेन मृतेन तत्र गंतव्यमित्यर्थः ॥
स्तेति वा श्राष्टमर्थः सप्तमस्य चकारात् षष्ठाष्टमगश्च ग्रहो निजगतिं प्रदोभव
तियदि षष्ठासप्तमाष्टमानां मध्ये द्वे त्रीणि वा स ग्रहाणि अथ एकस्मिन् न पि
द्याद्योग्यहास्तदा स्तेषां यो वलीत द्वौ के मृतस्य गतिर्वाच्या तदुक्तं सरपित
तिर्यक नरकान् गुरुरिंदुसता वसुग्रविज्ञयमौरिपुरंध्रश्रंशकपानयंति वा
स्तारिनिधनस्यादिति मोक्षगतिमाह गुरुरिति कर्कस्यो गुरुः षष्ठस्यान
गः केंद्रगः अष्टमो वातदेको योगः मीनलग्नगते शुभग्रहनवांशगो गुरुः ॥
मेव लक्ष्मीस्तदा द्वितीयो योगः एतद्योगद्वये जातस्य मोक्षगतिः अमृयोगो

मृतकालेपिवर्तमानोमोक्षदोतुक्तंषष्णष्टमंकंटगोगुरुच्येवावसानलमे
 वात्रोभैरवलेर्जन्मनिमरणेवामोक्षगतिमाप्नुरिति १५॥ इति श्रीमहो धरकृते
 तिजान्तकविधरणेनिर्याणध्यायस्त्रयोविंशतिः॥ अथ नष्टजातकाध्यायः
 तत्रप्रसूतिकालमिंद्रवन्नयाह आधानजन्मापरिवोधकालेसंपृष्ठतो जन्मवदेद्विलगा
 त् पूर्वोपरार्धेभवनस्यविंद्याज्ञानाबुद्धिद्विगणेपसूतिं १ अधानेति यस्याधानका
 लोनज्ञायतेतस्याधानकालदेवजन्मोक्तं तत्कालमिंद्रुसहितेत्यादिनाजन्मका
 लेपिवारणातएवआधानजन्मकालयोरज्ञानेप्रमःप्रमःलग्नातजन्मप्रवदेतपृष्ठा
 लग्नग्रहानुक्त्वावक्ष्यमाणविधिनासर्वेवाच्यमित्यर्थः तत्रायनमाहपूर्वेतिपृष्ठा
 लग्नस्यपूर्वार्धपरार्धयोस्तयोत्तरदक्षिणयनयोर्जन्मवदेतअयमर्थः लग्नाद्यहो

रायां मकरादि राशिषट्कगते केतुत्तरायणे जन्मप्रवदेत् लग्नद्वितीयहोरायां कर्कादि
षट्कगते केदक्षिणायने जन्मप्रवदेत् १ वर्षचतुर्ज्ञानमुपजात्याह लग्नत्रिकोणेषु गुरु
स्त्रिभागेर्विकल्पवर्षाणि वयोनुमानात् ग्राष्मोर्कलग्ने कथितास्तु शेषे रत्याय
नर्त्तादृत्तुर्कचारात् २ लग्नत्रिकोणेति लग्नत्रिकोणेषु प्रश्नलग्नपंचमनवमे
षु त्रिभागेर्लग्ने द्वात्रिंशद्विंशत्येकैर्गुरुं कल्पयेत् अयमर्थः प्रथमलग्नस्य प्रथमद्विंशत्येकैर्द्वये
य एवं लग्नराशिस्तत्र स्थे गुरो जन्मवाच्यं लग्नद्वितीयद्विंशत्येकैर्द्वये लग्नतृतीय
पराश्रि स्थे गुरो जन्मवाच्यं लग्नतृतीयद्विंशत्येकैर्द्वये लग्नचतुर्थद्विंशत्येकैर्द्वये
गुरो जन्मवाच्यं यद्यपि सामान्येन गुरुवत् स्थानमुक्तं तथापि द्वात्रिंशत्क्रमे
ण प्रतिराशौ गुरुः संचारणायः यथा प्रश्नलग्नस्य प्रथमद्विंशत्येकैर्द्वये लग्न

राशिगोपुरोजातः द्वितीयदादशान्त्रोदये द्वितीयस्थे गुरोर्जातः एवं तृतीयादिष्व
 दश भागोदये तृतीयादिगुरुसूच्यविकल्पनेति एवं गुरोश्च स्थानज्ञात्वा त
 तस्य वयो न मानात् वर्षाणि कल्पयेत् अयमर्थः तस्या कृति मवेक्ष्य वयोनुमा
 नं कार्यं तत्र द्वादश वर्षे गुरोराशिवक्रभ्रमेण भवति तत्र पुरुषलक्षणैरेकं न द
 शदशा विभागेन द्वादशवार्षिकं दशान्त्रेषु परिकल्प्य क्षेत्रांगसंस्पर्शतव
 यज्ञानंतथोक्तं पुरुषलक्षणे पादौ सगुल्फो प्रथमं प्रदिष्टं जंघे द्वितीयं तु स्वजा
 नुवक्त्रे मेढोरुमुष्कंच तत्सूतो येनाभिः कटिश्चेति चतुर्थमाहुः १ उदरं कथ
 यंति पंचमं हृदयं षष्ठमप्यस्तनान्वितं अथ सप्तमं सञ्जुणं कथय दृष्टकंधरो
 २ नवमं नयने च सभूणि सकला दं दशमशिरस्तथा अशुभेष्वशुभं दशाफलं

चरणयेषु शुभेषु शोभनमिति ३ एवं विंशत्यधिकवर्षं ज्ञाते तीते वर्षे ज्ञानोपा
यो नास्ति एवं वर्षं ज्ञाने क्रतुज्ञानमाह ग्राष्म इति पृष्ठा लग्नगते केके देष्माणे वा
ग्राष्मो ज्ञेयः शेषेष्वंशे ये सप्त देष्माणे व लग्नगे कथिता क्रतवः पूर्वमुक्ता इत्यर्थः ॥
उक्तं च देः काणे शिशिरादयः शशुकुचज्ञादिषु दत्तवेति तद्यथा लग्न
गे ज्ञानोत देष्माणे वा शिशिरः एवं शुक्रैव शंतः कुजे ग्राष्मः चंद्रे वर्षा बुधे शरत
गुरौ हेमंतः वज्रसुलभे शुक्लिनः क्रतुः लग्नगग्रहाभावे देष्माणे क्रतुः अन्येति
अन्यस्मिन् नयनं अन्यस्मिन् क्रतोरविचारवशात् क्रतुर्ज्ञेयः अयमर्थः पूर्वा
परां भवनस्य विंशत्याज्ञाना बुद्ध्या दक्षिणे प्रसूतिमिति उक्तं तत्रोत्तरायणे यदा
ग्रहोक्तं क्रतुर्न संभवति तदा क्वचिद्विशेषो न क्रतुर्वाच्यः मकरादिगे रवौ शिशिरा

दिव्योच्यः इत्यर्थः २ अथ नव्यत्यये ग्रहपरिवर्तनाद्बुद्धज्ञानं मासतिष्ठिज्ञानं च
 इव ज्ञयाद् चंद्रज्ञायाः परिवर्तनायाः शुक्रारमंदैरयने विलोमे देष्काणभा
 ने प्रथमे तु पूर्वो मासो नुपात्ता च तिष्ठिर्विकल्पा ३ चेद्रे इति अथ न विलोमे
 विपरीते सति लग्नग्रहवशात् कस्तुज्ञाते यद्ययनं विपरीतं भवति तदा चंद्रबुधग
 रवः शुक्रकुजशनिभिः परिवर्त्याव्यत्यये न स्थाय्याः चंद्रः शुक्रेण बुधः कुजेन
 गुरुशनिना दे अथ मर्त्यः यद्युत्तरायणे वर्षाज्ञातः तदा वसंतो ज्ञेयः एवं चंद्रशु
 क्रेण परिवर्तितः अथ दक्षिणायने वसंतः तदा वर्षाज्ञेयः शुक्रं चंद्रेण परिव
 र्तितः अथोत्तरायणे शरत्तदा ग्राष्मः दक्षिणायने ग्राष्मे च सरत् इति बुध
 कुजावन्मोक्षं परिवर्तितौ उत्तरायणे हेमं ते शिशिरः दक्षिणायने शिशि

एव प्राप्ते हेमंत इति गुरुशनिपरिवर्तिनो इति एव मृतौ जाते मासज्ञानमाह हि
ष्काणेति प्रश्नलग्नदेष्काणस्पष्टपूर्वभागे पूर्वज्ञातौ पूर्वो मासः देष्काणोत्तरा
र्द्धतद्वतो द्वितीयो मासः इत्यर्कवस्थानेन मासज्ञानं तिथिज्ञानमाह अनुपा
दिति अनुपाताच्चेराशिका तिथिकल्पालग्नस्य षट्शतानि लिप्ता देष्का
णः तेन च क्रतुज्ञानं तद्वर्द्धलिप्ताशतत्रयेण तेन च मासज्ञानं अत्रानुपाता
तिथिलिप्तादशकेकाज्ञेया एवं तिथिरादित्यभागः एवमर्कस्य राशयो भा
गाश्च ज्ञेयाः मांसा राशयस्तिथयो भागाः ज्ञातवर्षे यथा प्रदर्शितांशकस्त
तिथ्योजनेति ज्ञेयं ३ चंद्रमासेन तिथिमाह अत्रापि होराषट्वो द्विजेंद्राः
सूर्योऽशुतुल्यां तिथिमुद्दिशंति रात्रिद्युसंज्ञेषु विलोमजन्मभागैश्च वेलाक्र

मन्त्रोविकल्पा ४ अत्रापि इति अत्रतिष्ठिज्ञाने होराशास्त्राशासुनयोर्कभागस
 मांतिथिवदंति प्रथमकाले तत्कालिकोर्केण यावन्तोशाभुक्तास्तावन्तशुक्लप्रति
 पदादिति ययोभुक्तावाच्याः अत्रचांद्मानेन मकर रात्रौ ज्ञाते माघमासो ज्ञेयः ए
 एवमन्येष्वपि मासकल्पनात्पुक्तं पृष्ठाकाले रविण यावन्तोशाः स्फुटेन संभुक्ताः
 रात्रौ स्तास्तिथयः स्फशुक्तादावर्कमासस्येति एवं दिने ज्ञाते रात्रिदिवा जन्मज्ञा
 नमाह रात्रौ ति रात्रिर्कसंज्ञारात्रयः पूर्वमुक्तागोनाश्चिदित्यादि नारात्रिदिनसं
 ज्ञेषु लग्नेषु विपरातं जन्मज्ञेयं अयमर्थः मेघद्युषमिथुनकर्कधनुर्मकरान्यतमे
 प्रश्नं लग्ने दिने जन्म अनेषु रात्राविति एवं दिनरात्रिश्चानयनवेला माह भागे
 रिति लग्नभागेः क्रमशः परिपाद्यावेला कल्पा जन्मसमयो ज्ञेयः अयमर्थः ज

नमदिनरविज्ञातस्तस्माद्दिनरात्रिप्रमाणमानाययदिदिवाजन्मनितदादिनप्रमा
णेनरात्रिजन्मनिरात्रिप्रमाणेतत्कालप्रश्नलग्नभुक्तपलानिसंगुणतस्यस्वदेश
राशुदयप्रमाणेनभागमाहृत्यावाप्तवेलातावतिकालेदिनस्यरात्रेर्वागतेजन्मवा
च्यं ४ मतांतरेणमासमाह केचिच्छ्राकाध्वषितान्नवाशाशुक्लांत्यसंज्ञक
पयंतिमासं लग्नत्रिकोणेत्तमवार्ययुक्तंभंप्रोच्यतेगलभनादिभिर्वा ५ केचि
दिति केचिच्चंद्रयुक्तान्नवांशात्शुक्लांत्यसंज्ञमासंवदंतिअयमर्थःप्रश्नका
लेयस्मिन्नवांशेचंद्रस्तमपिनवांशेनवधाकृत्वायस्मिन्नवांशानवमेष्टेचंद्रस्त
ज्जतंनक्षत्रंमवेष्ट्यंतन्नक्षत्रसंबन्धिनिशुक्लांत्यसंज्ञेमासिजन्मवाच्यंयथाकृ
तिकायुक्ताकायुक्तांशिकीपोणमासातयायुक्ताकार्तिकःएवंमागीदौयस्य

नक्षत्रस्य शुक्लां त्यसं शोभा सो नास्ति तस्य गुरुचरोक्तविधिना शुक्लां त्यसं शोभा सः
 कल्पः तयोक्तं नक्षत्रेण सहोदयमस्तवायातियेन सरस्वतीमैतत्संज्ञं वक्तव्यं वर्षमास
 क्रमेणैव १ वषाणिकात्तिकादक्षिणश्रेयास्तद्व्यातुयोगिनी क्रमशस्त्रिभंतुपे
 चममुपांत्य भंत्यचयद्वयं दृष्टि २ तत्र चंद्रोदयनवांशोत्तन्नवांशसप्तकस्पर्वाग्भ
 यत्तितदाकार्तिको ज्ञेयः १ वृषनवांशसप्तकोर्ध्वमिथुननवांशोत्तदंशयदूष्णा
 वाकतदामार्गशर्ष २ मिथुननवांशषट्कोर्ध्वकर्कनवांशोत्तन्नवांशपचकार्वाक
 योषः ३ कर्कनवांशपंचकोर्ध्वसिंहनवांशोत्तन्नवांशचतुष्टयावाकमाघ ४ सिं
 हतन्नवांशोत्तन्नवांशचतुष्टकोर्ध्वकन्यानवांशोत्तन्नवांशसप्तकावाकचंद्रेफास्तुले
 ५ कन्यानवांशोत्तन्नवांशसप्तकोर्ध्वतुलानवांशोत्तन्नवांशोषवाकचंद्रेचैत्रः ६ ॥

तुलानवांशेतन्तवांशषट्कोर्ध्वश्चिकनवांशेतन्तवांशपंचकार्वाकचंद्रवैसाखं ७
चिकनवांशेतन्तवांशपंचकोर्ध्वधनुर्नवांशेतन्तवांशचतुष्पार्वकचंद्रजेष्ठः ८
धनुर्नवांशेतन्तवांशचतुष्टयोर्ध्वमकरनवांशेतन्तवांशत्रयार्वाकचंद्रआषा
ढः ९ मकरनवांशेतदंशत्रयोर्ध्वकुंभनवांशेतन्तवांशद्वयोर्वाकचंद्रआवणः
१० कुंभनवांशेतदंशत्रयोर्ध्वमीननवांशेतन्तवांशपंचकार्वाकचंद्रभाद्रपदः ११
मीननवांशेतदंशपंचकोर्ध्वमेषनवांशेतन्तवांशष्टकार्वाकचंद्रआश्विनः
१२ अथमेषनवांशेतन्तवांशष्टकाहर्ध्वकार्तिकइतियस्मात्पूर्वोक्तविधना
कृतिकारोहिण्योकार्त्तिकः १ मृगश्रृंगः २ पुनर्वसुपुष्योषोषः ३ सार्वभौम
मघाः ४ पूर्वादित्रयफलुणः ५ विभंपंचममित्युक्तेचित्रास्वात्योवेतः ६ वि

श्रावणः १० श्रंततारादित्रयं भाद्रः ११ रेवत्यादित्रयं आश्विनः १२ उषां त्यक्तं
 चेतुक्ते शुक्लां त्यक्तं एते ते द्वापयत्तियत्तुक्तं पक्षांतो ये न नक्षत्रेण युक्तस्तदु
 स्तदुपलक्षितो मासो वाच्यः याथाशुक्लपक्षांतो कृत्तिका रोहिण्यतमेन युक्ते
 कार्तिको मासः एवमन्येऽपि पूर्वोक्तविधिना मासा ज्ञेया मासस्तत्कालमपक्षांत
 ॥ वमास्तदुक्तं यद्राशि संज्ञे श्रितां शुभप्रसक्तकालेन वांशके स्थितस्तद्राशियः
 पूर्णो यस्मिन् भवति चंद्रमाः जन्ममासः स निर्दिष्टपुरुषस्तुष्टतः कालमप
 क्षांतको मासो विज्ञेयोऽत्र विपश्चितेति मासज्ञाते राशिज्ञानमाह अनेति प्र
 मत्तग्रस्तस्मान्नवामपंचमयोश्च मध्यादुक्तमतोत्कृष्टवलेन युक्तं मंशं राशि

रुच्यते लग्नत्रिकोणेषु यो वलात प्राश्रितो चंद्रो जन्मवाच्यमित्यर्थः तदुक्तं होरा
दिवीयाधिकलनभाजिस्थानं त्रिकोणेश्च श्रितो वधार्यमिति पक्षांतरमाह
अंगिते अंगस्पर्शनादिभिर्वाराश्रितैः अयमर्थः कास्मांगनीत्यादिनाका
लनरुक्तः तत्र प्रष्टा प्रश्नकाले शिरादिये दंगं स्पृशति तदंगसंबन्धि चंद्रा
श्रितैः आदिश्रष्टाश्रितोक्तसत्त्वानां स्पर्शनश्रवणे गृह्यते प्रकारांतरेण
जन्मराशिशानमाह बुद्ध्यावकतः ज्ञातकरो विलग्नमाचंद्राददेतावतिज
न्मराशाः मानेदये मीनयुगं प्रदिष्टं भक्षाकृता कररुते अचिंत्यं द यावदिति प्र
ष्टालग्नमातृ चंद्रो यावकतः तावतिराशौ स्थितः तावतितावतीये राशौ चंद्रो ज्ञे
यः एवं चंद्रात् जन्मराशिवदेतु मानेति माने प्रष्टालग्नमानराशौ ज्ञेयो न पूर्वोक्तः

एवमनेकधारात्रोप्राप्तेविशेषमाह भक्ष्येति मक्ष्येण हरेण नाकारेण हस्तेन शब्देन
 चित्तं रात्रि विचार्यः अयमर्थः यदात्रोः संबंधिभक्ष्यप्रत्यंतत भक्ष्यप्रियो नरो दृश्य
 ते आनीयते वा तदा कारो वा दृश्यते तत्प्राणिशब्दो वा श्रूयते तदा त्रिगोचं देजातो
 क्षयः यथा माज्जोरादिदृशने सिंहः महिषादौ दृश्यत्वादिना जननरात्रो ज्ञाते लभ
 माह प्रश्नलये योनवांशुस्तुल्यं लग्नं वाच्यं प्रश्नलग्नं नवांशु रात्रिरेव जन्मल
 ग्नमित्यर्थः पक्षान्तरमाह लग्नादिति लग्नात्प्रसक्तं देष्काण दारभ्य यव नियतं
 र्वेदेष्काण रविस्थितस्तस्माच्च नातृतावतितत्संख्ये रात्रो प्रष्टुः प्रष्टुं तो जन्म
 निलग्नं वदेत् इति शालं वदति नमया कल्पितमुच्यत इत्यर्थः देष्काण गणन
 याद्यादन्नाधिके द्वादशभिर्भागि हत्वा शेषसंख्ये लग्नं वाच्यं तदुक्तं प्रश्नलग्न

नवांशस्य योराशिसंज्ञया समः तस्मिन् लग्नगते राशौ वक्तव्यं जन्मपृष्ठतः यावत्सं
ख्ये गतो लग्नात् द्वेष्काणो दिनस्ततः तावत्संख्ये गते राशौ प्रष्टुं न विनिर्दिष्टं
शेत् प्रकारांतरेण लग्नानयनमिदं वज्रयाह जन्मादिशेक्ष्यते वायव्ये वाष्प
मांगुलद्वेर्कशुद्धिश्चिष्टं आमानस्योत्थिततिष्ठता भंमाया स्यादशोदय
मं प्रष्टुं जन्मादिशेति लग्नगते ग्रहे वरूनां लग्नगते वलवतिलग्नत्वाभा
वे सर्वेषां वलवति ग्रहेष्वायं गुलद्वेसति धावा द्वाहते शेषं जन्मलग्नं प्रवदेत्
अथ मर्त्यः पृष्ठालग्नं तं ग्रहं तात्कालिकं स्पष्टं कृत्वा लिप्ता पिंडं कुर्यात्ततः स
मभूमौ द्वाहते गुलद्वेर्कं संस्थाप्य तस्य पृष्ठाया यावत्पंगुलानितै लिप्ता पिंडं संयु
एष द्वाहति भिर्भजेतूयावानं कोशौ वेष्टः तत्संख्यं मेषादि लग्नं ज्ञेयं जन्मना तिष्ठ

२५८

ये

कारांतरमाह आसनेति आशानसप्तोत्थिततिष्ठतिनांचतुर्गुणपृष्ठकानां क्र
मात् जायाकरवाज्ञोदयगंभंजनालग्नप्रदिष्टं अथमर्थः उपविष्टे पृष्ठतिष्ठ
लग्नादशमंजनालग्नं तिष्ठति पृष्ठके सति प्रश्नलग्नामेव तज्जनालग्नमिति
उक्तं च न तिष्ठतो विलग्नान् पृष्ठकस्य सर्वं धनं लग्नाच्च उपविष्टस्यास्तमये व्रज
तोमेषूरेण स्थानात् इति ८ प्रकारांतरेण सर्वं नष्टजाकं शार्ङ्गलवि क्रीडितेना
ह गोसिंहो जितुमाष्टको क्रियतु लेकन्यामृगौ च क्रमात्संवर्षादश १० काष्ठ
८ सप्त ७ विषमं ५ श्रेयाः ४ ए ११ १२ स्वसंख्येगुणः जीवारास्तु जिह्वा
वः प्रथमवः श्रेयाग्रहाः सोमवद्राशिनां नियतो विधिर्ग्रहयुतौ कार्या चतुर्गणः
ए गोसिंहविति गोसिंहादयः प्रमलमगताः लिप्तापिंडी कृता संतः क्रमाद्

२५८

शकादिभिरंकेसवर्गगुणनायाः शेषानुक्ताः स्वसंख्यागुणनायाः अयमर्थः शुभ
सिंहोपमालगतोस्यष्टोलिप्तापिंडी कृतोदशभिर्गुणयेत् मिथुनद्विष्टिकापिद्विष्टो
अष्टभिः मेघतुल्यसप्तभिः कत्यामकरोपंचभिः कर्कचतुर्भिः धनुर्नवभिः कुंभमेका
दशभिः मीनद्वादशभिरिति एवं राशानां विधिर्नियतः नक्तः ग्रहयुतेर्लगेस्तद्वर्ग
णग्रहगुणनाचकर्तव्यातामेवाह जीवेति गुरुकुजशुक्रबुधाप्रथमवत्तदशकादि
भिः क्रमाद्गुणनीयाः अयमर्थः गुरोर्लगतेतमेवलमंस्वगुणकारहतंदश
भिर्गुणयेत् कुजेष्टभिः शुक्रे सप्तभिः बुधे पंचभिः इति शेषारविचंद्रशनयः सौम्य
बुधवत्पंचभिर्गुणनाया इत्यर्थः बुधबुलसंगेषु सर्वेषां गुणकेर्गुणयेत् एवं गु
णितान्कंस्यापयेत् ए सप्ताहतं विद्यन २१ भाजितशेषमृदं दत्वाथ वानववि

२५ए

शोध्यनवापवास्मात् एवं कलत्रसहजात्मजशत्रुभेदः प्रहृष्टदेहदयराशि
वशोनतेषां १७ सप्ताहतमिति प्राक्स्थापितोक्तः सप्तगुणः कार्यः तत्र नवदेया
शोध्यवयाहानशोध्यनदेयादत्यर्थः चरलग्नगेन नवदेयास्थिरेन नवशोध्यद्विभक्त
भावेन देयानशोध्यकेषां चिन्मते लग्नप्रथमद्विष्काणेन नवदेयाद्वितीये शोध्यः तृ
तीयेनोभयमिति एवं कृत्वा त्रिघनेन सप्तविंशत्याभक्तेः वा सप्तत्यक्ताशोर्घाके अ
त्रिपत्यादिजन्मभंजेयंकेषां चिन्मते सप्तविंशतिभक्तानंतरं नवकदानवे शोध्यने
काये इति एवमिति प्रश्नलग्नमात्सप्रमादिराशिभ्यो लग्नवशोनपृष्टतेषां कलत्रादा
नां जन्मवदेत् अयमर्थः यदा भार्यायानष्टजातकं पृष्ठति तदा तात्कालिकल
ग्नैराशिषट्कंदेयं भानुः प्रश्नेराशिद्वयं पुत्रप्रश्ने चतुष्टयं रिपुनष्टजातकं प्रश्नेराशि

२५ए

यंचकेलमेदेयं एवं कृते तदेवोदयराशिप्रकल्पतदुक्तगुणकारेण संगुणतस्य
ग्रहगुणकारेणपिसंगुणनवकदानविशोधने कृत्वा सप्तविंशत्याविभज्यशेषं
कंतुल्यं भार्यादीनां जन्मनक्षत्रवाच्यं द्वादशमुपलक्षणं राशित्रयकृता तात्कालिक
लग्ना मित्रस्पापि जन्मभवाच्यं एवं नवयुतात्पितुरपि एवमन्यस्पापि १० वर्षाद्या
नयनं वंशंतिलकेनाह वर्षर्तुमासतिथयोक्तनिशान्कडूनिवेवलोदयर्शनव
भागविकल्पनास्तः भूयोदशादिगुणितस्वविकल्पभक्तावर्षादियोनवक
दानविशोधनाभ्यां १० वर्षर्तुमासेति एवं वर्षादियः पुनर्दशादिभिः गुणितान
वकदानविशोधनाभ्यांचयुतास्वविलेन भक्ताः संतो वर्षर्तुमासादयो जन्मा
निसुः अयमर्थः प्रामलर्गलिमिपिंडोक्ततराशिगुणका हतंसहस्रेत्वेग्रह

२६०

गुणकादन्तयत्स्यापितमस्तितत्स्थानचतुष्टयेसंस्थाप्यैकदशमिर्दितीयेष्ट
मिस्तृतीयेसप्तमिश्चतुर्थ्यर्पचमिर्गुणयेत्ततस्तस्मिन्त्रिचतुष्टयेपिनवक
दानविशोधनेप्राग्वत्कृत्वास्वविकल्पेर्भागमपहत्यवर्षादयोज्ञेयाइति ११
नदेववर्षाद्यानयनमनुष्टुभादत्रयेण विज्ञेयादश्राकेशः ४ द्वाक्रतुमासास्त
थेवच अष्टकेशपिमासार्धंस्तिथयश्चतथास्मृता १२ विज्ञेयइतिदश्राकशि
तिवज्रवचनं वज्रयोगित्वात्तवर्षक्रतुमासादश्राकेशुज्ञेयापक्षतिथयोष्टकेशु
ज्ञेया अयमर्थः दश्रागुणितंराशिंस्वविकल्पेनपरमायुषाविंशत्यधिकवर्ष
शतेनविभज्ययोकोऽवशिष्यतेतावन्तिष्ठुर्वर्षाणिज्ञेयानितमेवराशिंस्वक
ल्पक्रतुसंख्याविभज्यावशिष्टंक्रतुः क्रतुमपिद्विधाविभज्येकावत्रोष्टेक

२६०

तोः प्रथमो मासः अर्न्ये चेद्वितीयः एवं कृत्वा दशगुणो रात्रिरया सनीयः यो
सावष्टहो रात्रिस्तद्वाभ्यां विभज्येकावत्रोषे शुक्लः पक्षः अर्न्ये कृष्णपक्षः तमे
वरात्रिं तिथि संख्याया पंचदशभिर्विभज्यत्रोषांकसमाप्ति तिथिर्ज्ञेया एवमष्टगु
णो रात्रिरापत्रप १२ दिवारात्रिं प्रसूतिं च नक्षत्रानयनं तथा सप्तकेशपिवर्गेषु
नित्यमेवोपलक्षयेत् १३ दियेति समदते रात्रौ दिनरात्रिप्रसवं नक्षत्रं च ज्ञेयं त
द्यथा समदतरात्रिं द्वाभ्यां विभज्येकावत्रोषे दिने जन्म अर्न्ये रात्रौ तमेव समविं
शत्पाह्त्वा वक्रिष्टांकसमश्चिन्त्यादि नक्षत्रं वदन्त्योपयोगान्नक्षत्रं पुनरान
यनं १४ वेलाभयविलग्नं च होरांशकमेव च पंचकेषु विजानीयान् नष्टा
तसिद्धये १५ वेलासिति वेला लग्नहोरांशकान् पंचके विंश्यात् तद्यथाय

२६१

दिदिने जन्मज्ञाते रात्रौ वा तद्दिनरात्रिप्रमाणं कृत्वा तेन पर्यवाहतरात्रिं विभज्या
वशिष्टं कसमेदिनस्परत्रैर्विधिकादिकालगते जन्मज्ञेयं एवं काले ज्ञाते रा
त्र्यादिलभं कार्यं तस्य च होरादिप्रमाणानवांशद्वयं त्रिंशं शतं कार्यः तात्का
लिकाश्च ग्रहमयोक्तविधिना कार्योक्तविधिना दशादशाष्टकवर्गादि
निर्देशाश्च एवं नष्टजातकं साधयेत् १४ अथ प्रकारान्तरेण नक्षत्रानयनमा
र्याह संस्कारनाममात्रादिगुणप्रायांगुलेः समायुक्ताः शेषं नवकमत्त
नक्षत्रं तद्विनिष्ठादि १५ संस्कारेति संस्कारो नमकरणखः तत्कृतं यन्नर
स्य नाम तस्य यामात्राद्रसं एकमात्रः द्विमात्रो दीर्घः त्रिमात्रं रवं गणनया
नाम्नो मात्राः तादिगुणाः कृत्वा प्रश्नकालमीनघादशंगुलशंकुछायागुल

२६१

संख्यायुक्ताकार्याः त्रिनवकेन सप्तविंशत्यातामात्राविभज्यावशिष्टं कर्म
मंधनिष्ठादिनक्षत्रं ज्ञेयं १५ प्रकारांतरेण नक्षत्रमार्ययाद् द्वित्रिचतुर्दश १४
दश १० तिथि १५ सप्त ७ विगुणा २२ नवा ए ऋ ऋ चंद्राद्याः पंचादश
घातदिग्मुखान्विता मंधनिष्ठादि १६ द्वित्रिचतुरिति द्वात्रयः चतुर्दशदश
तिथयः पंचदशत्रिगुणाः सप्तैकविंशतिनवाष्टा एते चंद्राद्याः पूर्वाद्यादिना
मंकाज्ञेया अयमर्थः पूर्वाभिमुखे पृष्ठके पृष्ठे तिसृति द्वौ श्रंको स्यात्पौ एव मने
यादिमुखे आदयो काग्राद्याः एवं दिग्भिमुखं प्रष्टुं वशेनांकमादाय पंचदशगु
णितः कार्यः तद्दिग्मुखान्विताश्चेति तत्प्रदेशे तद्दिग्मुखाः प्रष्टव्यदिग्भिमु
खः तन्मुखान्वितो नराः तत्संख्यायुक्तश्च कार्यः एवं कृते योक्तस्तं सप्तविंश

त्याहत्वावशिष्टांकसमं धनिष्ठादितो जन्मनश्च त्रं वाच्य १६ नष्टजातकोपसंहारमा
 र्थ्याह इति नष्टजातकमिदं वक्तुं प्रकारं मया कथितं ग्राह्यमतः सच्छिष्यैः परीक्ष्य
 यत्नाद्यथाभवति १७ इष्टं नष्टेति इति श्रावमुपसंहारे एवं नष्टजातकमिदं ना
 नाविधमुक्तं समाचीनशिष्यैर्यत्नेन परीक्ष्य यथासत्तं वदंति तत्प्राप्तोऽस्मान्मदुक्ता
 ग्राह्यं १८ ॥ इति महाधरकृते जातकविधिराजं नष्टजातकाध्यायः ॥ २५ ॥ अथ
 कालाध्यायः ॥ तत्र मेवादि रूपं वैतालानां येनाह कदासितवस्त्ववेष्टितः कदाशा
 क्तश्चाभिरक्षितुं रौद्रपरशुं समुद्यतं धन्ते रक्तविलोचनः पुमान् १ कदासिति ज
 घ्नेनैव मंत्रां वेष्टितं येन सः स्पामवर्णः आभिमुखेन रक्षां कर्तुं समर्थ इव भीषणः
 लोहितनेत्रो नरः उष्ट्रितकुमारं धरति वैरो नरं देवाणः सायुधः कुजसक्तश्च २।

मषद्वितीयस्वरूपं चंद्रवज्रपाह रक्तांबरभूषणभक्ष्यचिंताकुंभाकृतिर्वाजिमुखी
यार्त्तः एकेनपादेनचमेषमध्येदेः कारणरूपंयवनोपदिष्टं २ रक्तांबरति लोहितव
स्त्रालंकारेभोज्येचमनोयस्याः साघटोदरी अश्ववदनापिपासिता एकचरणेनोपल
क्षिताअयंमेषप्रेक्षाणोद्वितीययवनैरुक्तः एषचतुष्पदप्रेक्षाणः स्त्रीप्रेक्षाणोर्क
सक्तश्च मेषतृतीयस्वरूपं चंद्रवज्रपाह क्रूरः कलाज्ञः कपिलः क्रियार्थी भगवत्
तोभ्युद्यतदंडहस्तः स्तानिवस्त्राणिविभर्त्तिचंडोमेषेतृतीयः कथितस्त्रिभागः
३ क्रूरइति विषमस्वभावः कलाचतुरः पिंगलः कर्माभिलाषुकः सवलितनि
यमः अमिमुखेनोद्धतोदंडः पाणोयस्पसः रक्तवस्त्रधरः क्रोधनः इन्द्रोमेषतृ
तीयः एषसायुधोनरप्रेक्षाणोजीवशाक्तश्च ३ दृष्यप्रप्यमंदोधकेनाह कुंचित

२६३

लूनकचाघटदेहादधपटातृषिताशनचित्ताभरणन्यभिवांछतिनीरीक्ष्यमि
यमिदं दृष्टमपेक्षमस्य ४ कुंचितेति कुंचिताः कल्पिताः केशायस्यासाकुंभोदरी
गधवस्त्रापिपास भोजनेचित्तंयस्यासौभूषणोष्ठः एषरत्ना एषरत्नादिष्काणः सा
मिकः शुक्रसक्तश्च ४ अथ दृष्टद्वितीयं स्वागतयाह क्षेत्रधान्यष्टदधेनुकला
ज्ञोलांगलेत्राशकटेकुशालश्च स्कंधमुद्धतिगोपतुल्यं कृत्परोजवदनोमलवा
सां ५ क्षेत्रेलिकेदेशेषु सात्यादिषु वेत्रमसकधनेयुत्तगातवादिषुकुशालः हलत्रा
कटयोः प्रवीणः दृष्टस्कंधः बुभुक्षः छागमुषेखः मलिनावरः एषचतुष्पदप्रेक्षा
णोबुधसक्तः ५ दृष्टतृतीयां भौतिकमालयाह द्विपसमकायः पांडुरदंष्ट्रः श
रभसमांक्षिः पिंगलमूर्तिः अधिष्ठालोचनव्याकुलचित्तो दृष्टभवनस्य प्रांगतो

२६३

यं ई द्विपेति महाद्वारः नतुहसि वपुष्वेतदंतः वृहत्यादः नत्वष्टापदधारणः क
पिलांगः अवातांमगानां लोभार्थव्ययचित्तंयस्यसः एषचतुष्पदद्रेष्काणः सनिस
क्तः ई मिथुनाद्यं वसंततिलकेनाह अस्याज्यं समभिवांक्षतिकर्मनाररूपा
निताभरणकार्यं कर्तृदराद्य हीनप्रयोषितभुजार्तुभतीतभागमाद्यंतृतीयभव
नस्पवदंतितज्ञाः ७ अर्च्येति सस्याजितकर्मसीवनक्रियातामिच्छति मध्ये
स्त्रीसरूपाभूषणकार्यं कृतप्रयत्ना अनयत्पादुर्धवाङ्गः राजस्वला एषस्त्रीद्रेष्का
णोबुधसक्तः ७ मिथुनद्वितीयमुपजात्याह उद्यान्नसंस्थः कवचीधनुष्मान्ना
रास्त्रधारीगरुडाननश्च क्रोडात्तजालंकरणार्थं चित्तां करोति मध्ये मिथुनस्य
रात्रोः ८ उद्यानेति उपवनस्यः वर्मभृत्चापहस्तः रणप्रियः शस्त्रधर्तारुड

२६४

वक्रः क्रीडायापुत्रेषुभूषणेष्वर्थेचचिंतयस्मण्यनयतायुधः खगेनरः शुक्रशक्तः ८ सि
धुनतृतीयं स्वागतयाह भूषितेवरुणवदरुतोरुतूणकवचः सधनुष्कः नृत्यवादिता
कलासुचविद्वान्काव्यकानिधुनराश्ववसाने ९ भूषितेतिः समुद्रवत्प्रभूतमणिः इध्व
रावर्गभृतचायधरः नृत्यवादित्रचित्रादिकलासुचप्रवाणः कविज्ञः एषनरदृष्टाणः सा
युधः अनिसक्तः १० कर्कशं स्वागतयाह यत्रमूलफलभूद्विपकायः काननेमलयगः श
रभाद्रिः क्रोडतुल्यवदंतोदयकंठः कर्कटेष्वथमरूपमुशंति १० पत्रेतिपत्राणिमूला
निफलानिधधरतीति गजशरीरः वनेचंदनं दृक्षगतः सरभुतुल्यपादः शूकरमुखः अ
श्वग्रीवः एषचतुष्पददृष्टाणेनरश्चंद्रसक्तः १० कर्कद्वितीयमिंद्रवज्रयाह यस्मार्चिता
मूर्धनिभोगियुक्तास्त्रीकर्कशरणपगताविरोति शायोपलाशत्रूपसमाश्रितोचमध

२६४

स्थिताकर्कटकस्पर्शः ११ पप्पेति नाराशिरसिकर्कसेपूजितासर्पयुताकठिनांगो
योवनायुतेत्यर्थः वने आक्रोशतिपलाशतस्तृणायात्राक्ताण्यस्त्रीव्यालदंष्ट्राणोभो
मसक्तः ११ कर्कटतृतीयवेतालीयेनाह भार्यारण्यमण्वनोस्योगच्छतिसर्पवै
ष्टितः हेमैश्चयुतोविभूषणेऽपिपटांगोत्पगतश्चकर्कटे १२ भार्येति जायायाश्च
लंकारनिर्मितसमुद्रेनाविगतः व्यालदृत्तांगोयातिकंणकाभरणवान्निपिटमुखः
एयनरोव्यालोणुस्तृक्तः सिंहद्वारयोश्चतयाह शात्मलेनपरिगृध्रजंयुकोवान
रश्चमलिनांवराचितः रौतिमातृपितृविद्रजोजितः सिंहरूपमिदमाद्यमुच्यते १३
शात्मलेति गृध्रपक्षाष्टगालः सारमेयः मलिनवस्त्रोजनकजननीविरहानश्च
शात्मलीतरूपंरिक्कोशतिण्यदृष्टाणनरचतुष्पदखगसंज्ञः सूर्यशक्तश्च १३

२६५

सिंहद्वितीयं वंशाख्येनाह दृष्टाकृतिः पादुरमात्यश्रेयोविभर्ति कृष्णजिनकंवलं
नरः पुरासदः सिंहद्वितीयं वंशाख्येनाह मृगराजमध्यमः १४ ह्येति तुर
गाकरः श्वेतपुष्पशिरानरः कृष्णमृगत्वचंद्राण्यधारयति केशरीवदुःसा
ध्याग्रहीतनुः धवमनाश्रिकाग्रयणनरश्चतुष्यददेकाणः सायुधोगुरुसक्तः
सिंहद्वितीयमुपजात्याह अक्षाननो वानरतुल्यचेष्टो विभर्ति दंडं फलमाप्ति
यंच कर्च्यीमनुष्यः कुलेटिलेश्वकेशोर्मेश्च परस्पांतगतस्त्रिभागः १५ अक्षे
ति भस्त्रकमुखः कपिस्वभावः आयुधमात्रादिफलमांसं चधारयति दीर्घग्र
श्रुः कुंचितकेशो रूपलक्षितः एषनरश्चतुष्यादः सायुधः कुजसक्तश्च १५ क
न्याद्यमुपजात्याह पुष्पप्रपूर्णेन घटेन कन्यामलप्रदिग्धांवरसं वृतां गीवला

२६५

र्यसंयोगमभीष्टमानागुरोः कुलगुणैककन्यकाद्याः १६ पुष्पेति कुसुमपूरि
तकुंभेनोपलक्षितः मलिनवस्त्रवेष्टिताशरीरावास्तोद्वयोसंबन्धमिच्छति
पुरुकुलेषिणिकन्याएवस्त्रीद्रेष्काणोबुधसक्तः १६ कन्याद्वितीयवेताल
येनाह पुरुषः प्रहृष्टलेखनित्रणमोवस्त्रशिराव्यवयायकृत विपुलंचवि
भर्तिकार्मुकरोमव्याप्ततनुश्चमध्यमः १७ पुरुषइति यथाक्षराणिलिख्यंतेले
खनीशृङ्गीतायेनकमवर्णः पटवेष्टितमस्तकः वधशिराः इतिपावेसंयतम्
क्षीधनस्यायव्ययगणकः विस्तीर्णधनुर्धारीलोमत्राः इदंशो नरः एषनरद्रेष्का
णः सायुधः कन्यास्तृतीयाश्रितिसक्तः कन्यातृतीयमुपजात्याह गौरसुधोताग्रदु
कलागुप्तासमुष्टिताकुंभकटछुहस्त द्वालयंस्त्रीप्रयताप्रवृत्तावर्द्धतिक

२६६

व

न्यांतगतं विभाग १२ गौरीतिगोरवर्णः प्रक्षालिता न्यग्रणिप्रान्तभागाय स्पेद
शेनदुक्लेनाछादितादुक्लहस्तेमियावः नव्याघटवतीयुतपाणि सरयुहं
गंतुमुच्यता समादिताइदृशानाराण्यस्त्रीऽदेष्काण्युक्कसक्तः तुलाद्य
वसंततिलकेनाह वीथ्यंतरायणगतः पुरुषस्तुलावाभुन्ननमानकुशलः
प्रतिमानहस्तः भांडंविचिंतयतिनस्पचमूल्यमेतद्रूपं वदंति यवनाः प्रथमं तुला
याः १७ वाथ्यंतरेति मार्गमध्वेपग्नूत्रापणंहदहंस्तत्रस्थितो घटसहितः
नक्तानिदुर्धुतुलाद्योतुर्यङ्गानेकुडवाद्येचप्रवीणः येनस्वर्णरत्नादिपरि
छिद्यतेतत्प्रतिमानंहस्तेयस्य भांडं क्रयद्रव्यंतस्पचमूल्यंचध्यायतिईदृशो
नरोस्तुलाद्योयंस्तव्यः ~~भा~~ नरदेष्काणः युक्कसक्तः १७ तुलादितीयं चो

२६६

टकेनाह कलशपरिग्रहविनिष्पत्तिर्तसमभासि तिग्रधुमुषः ~~यु~~रुषः कृषित
तृषितश्चकलत्रसक्तान्समुपैति तुलाधरमध्यगतः २० कलशमिति तुलामध्य
स्थोनरोयतः कृधातृयातोभार्यापुत्रांश्चमनसायातिस्मरति ततो द्युष्टमादायति
र्गतिमिच्छति ग्रधास्पः एष नरं देष्काणः खगः शनिशक्तः तुलानृतीयं वंशस्येना
ह विभीषयं सिष्णति रत्नचित्रितो वने मृगात्कांचनतूणवर्मभृत् धनुर्धरो वा
नररूपभृन्नररक्तलावसांतेयवने रुदाहृतः २१ विभीषयंतीति मणिभूषित
सर्वार्णेषु धारी धनुर्भृत् देवविशेषरूपः धारीवानरेति पात्रेकपिरूपधरो नरो वै
नेमृगान् विभीषणयन् सन्तिष्ठति एषवानराकारो नरश्चतुष्पदः सायुधो बुध
सक्तः हृषिकाद्यमुपजात्पाह वस्त्रैर्विहीनाभरणे वनारी महासमुद्रात्समुपै

तिकूलं स्थानमुतासर्पनिवृद्धपादामनोरमादृष्टिकरात्रिपूर्वः २२ वस्त्रैरि
 ति वासोभिर्भूषणैश्चरहितास्थानभ्रष्टाभुजगनियमितचरणसंदरीक्षीम
 हाक्षैर्मध्याविरभागछतिएषस्त्रीद्रेष्काणो बालः कुजसक्तः दृष्टिकद्विती
 यंक्षोभकेनाह स्थानसखान्यमिवांछतिनारीभर्तृकृतेभुजगादृतदेहा॥
 कछपकुंभसमानशरीरादृष्टिकमध्यमरूपमुशंति २३ स्थानेति सर्पाच्छा
 दितांगकर्मपृष्ठघटतुल्यदेहानारीपतिनिमित्तंस्थानं सखानिचेष्टितस्त्री
 बालद्रेष्काणोगुरुसक्तः दृष्टिकतृतीयं पुष्पिताग्रयाह पृथुलविषिटक
 र्मेतुल्यवक्रः ब्रवमृगवराहशृगालभाष्टकरो अवतिचमलयाकरप्रदेशं
 मृगप्रतिरंत्यगतश्चदृष्टिकस्य २४ पृथुलेति विस्तीर्णविषिटकछपसदृ

शमुखं यसासः सारमेयहरणि जुं वुकक्रोशनां यंकारे नरश्वंदनोत्पत्तिस्थानं रक्ष
तिसिंहाकारश्च एष नरश्चतुष्यद्रेष्काणश्चंद्रसक्तः धनुपूर्वमिंद्रवज्रयाह मनु
ष्यवक्रोश्च समानकायो धनुर्विगृह्यायदिति माश्रमस्यः क्रवपयोपानितपश्चिन
श्चरक्षत्पथाद्यो धनुषस्त्रिभागः २६ मनुष्येति नराननः नुरगसदृशदेहूप
श्चिनामाश्रमगतः ईदृशाश्चापंदीर्घमादाय यज्ञो यकरणं निस्कृत् कश्रुवाह
नितापसांश्च स्तपति एष नरचतुष्यद्रेष्काणः सायुधो गुरुसक्तः धनुर्द्वितीय
मुपजात्याह मनोरमा चंपकंदेहवर्णभद्रासने तिष्ठति मध्यरूपा समुद्ररत्ना
निविद्यदृश्यंति मध्यस्त्रिभागे धनुषः प्रतिष्ठः २७ मनोरमेति चित्तील्हादका
रा पंचकपुष्पैः कनकतुल्यकतिना तिष्ठो भनानाप्यशो भनासागरमणिंश्चा

२६८

नपतिस्त्रासिंहासनेतिष्ठति एषस्त्रोद्रेक्षाणः धनुर्तृतीयमुपजात्यह कर्च्यनिरो
हाटकचंपकाभोवरात्रनेदंडधरोनिधनः कोत्रोयकात्पुद्गलतो जिनंचतृती
यस्त्यंनवमस्वरात्रोः २८ कर्च्यति दीर्घश्रमश्रुः सवर्णयुष्मसमकांति सिंहा
सनस्योनरोदंडहस्तोदुकलमृगचर्मधारयति नरद्रेक्षाणः सयुधोर्कसक्तः।
मकराद्यंदोधकेनाह रोमचितोमकरोयमदंष्ट्रः शक्रकायसमानशरीरः।
योक्त्रपूजालकबंधनधारारौद्रमुखोमकरः प्रथमस्त २८ रोमचितइति लोम
जांगः मकरतुल्यदंष्ट्रः वाराहतुल्यदेहः योक्त्रं हृष्यो जनं जालकं पक्षिग्राह
कंधनं निगुडादि एतत्रयधरणशालः विक्रतामनः एषनरोद्रेक्षाणः सखिग
डः चतुष्पदः मंदासक्तः मकरद्वितीयमुपजात्या कलाखभिज्ञा ज्ञादलायमि

२६८

ताक्षीश्यामाविचित्राणिचमार्गमाण विभूषणलंकृतलोहकर्णयोयाप्र
दिष्टामकरस्यमध्ये २९ कलास्विति नृत्यादिकलाप्रवीणः यमनेत्रास्याम
वर्णनानावस्तुन्यन्वेषयति आभरणैः शोभितालोहाभरणयुक्तकर्णना
राण्यास्त्रीद्रेष्काणः शुक्रशक्तः मकरनृत्यायंरषोदतयाह किंनरोपमतनुं
सकंवलस्तुल्यवायकवचैसमन्वितः कुंभमुदहतिरत्नविचित्रितंस्कंधकेम
कराग्रिपश्चिमः ३० किंनरेति देवयोनि समगः कंवलयुतः द्युधनुर्वम
सहि तोन्नरोमणिभूषितामंसगतंघटंधारयति एवमरद्रेष्काणसायुधोवुधशक्तः।
कुंभायमषोदतयाह स्नेहमध्यजलभोजनागमव्याकुलीकृतमनाः सकंवलः।
कोद्राकारवसनोजिनान्वितोगृध्रतुल्यवदनोघटादिगः ३१ स्नेहेति तेलकर

२६९

पानायासनानांप्राप्ताव्याग्रचित्तंयस्यसः दुर्णयुतः दुर्कलवासः मृगचर्मयुतः ग
ध्रुपक्षीसमास्यः एषनारद्रेष्काणखगः शनिशक्तः कुम्भद्वितीयैवेतालोयेनाह
दग्धेशकंठेसन्नात्मनेलोहान्माहर्तंगनावने मलिनपटेनसंवृताभांडैर्मू
र्छिगंशेष्वमध्यमः दग्धेति मलीमसांवराभस्तकरोपितभांडावन्दिदग्धेश
ल्ललितहयुतशकटेस्थितास्वाश्ररणेलोहानिगृह्णाति एषस्त्रीद्रेष्काणे
सामिकोबुधसक्तः कुम्भतृतायमिंद्रवज्रयाह उपामः सरोमज्जवणः किरीटी
त्वक्त्रनिर्यासफलेर्विभर्ति भांडानिलोहवर्तिमिश्रितानिसंचारयत्यंतगतो
घटस्य उत्र उपामयति कृमवर्णेलोमशककणैश्चामोलियुतो नरः त्वक्
चर्मपत्राणिदलानिनिर्यासोदक्षरसोगुगुलादिफलमाम्रादि एतेमहलोहयु

२६९

तानिपत्राणिधारयति तानिचेतस्तस्तश्चालयति स्यान्नारैतेनयतीत्यर्थः एष नार
द्रिकाण्युक्तशक्तः मानायं द्रवज्याह स्वभांडमुक्तामणिशंखमिश्रैर्वा
हिसदस्तसविभूषश्च भार्याविभूषार्थमपानिधानं नावधवत्पादिगतोभूष
स्य ३४ शुभांडेति यज्ञोपकरणपात्रैर्मुक्ताफलेः रत्नैः शंखैश्चैकाकृतैर्मय
हस्तभराण्युतो नरः स्त्रीणां भूषाण निमित्तं नाकृत्वीसमुद्रंगच्छति एष नर
द्रिकाणोगुरुशक्तः मानाद्वितीयं वसंततिलकेनाह अश्वत्थिस्तध्वजपता
कमुपैतियोतंकलंप्रयाति जलधेः परिवारयुक्ता वर्णेन चंपकमुखा प्रमदति
भागो मानस्यैव ककपितो मुनिभिर्द्वितीयः ३५ अश्वत्थितेति वर्णेन कां
त्याचंपककुसुमं पुष्पातितिरस्कारेति चंपकावर्णसखीयुतास्त्राड्याध्वजा

पताकायत्रेहृन्पोतंनावय्यारोहभिसमुद्रस्यतटंप्रयातिचण्डसूत्रेष्टकाणश्च
 प्रयुक्तः मीनतृतीयंष्टकाणमिन्द्रवज्रयाह स्वर्वातिकेसयनिवेष्टितंगोवस्त्रे
 विहीनः परुखस्त्वष्ट्यांचोरानलव्याकुलितांतरात्माविक्रोशतेत्योपगतोऽथ
 स्पृष्ट स्वर्वातिकेति भुजगावृतदेहो नमस्तस्करः वन्दित्वाकुलचित्तो वनेग
 र्तसमीपेरोदति एषव्यालदृष्टकाणः कुजसक्तः दृष्टकाणस्वदृष्टस्यप्रयोजनं
 लेप्रोक्तंयात्रायंचक्षति दृष्टकाणकारवेष्टागुणसदृशफलंयोजयेद्दृष्टिदेतो
 दृष्टकाणैः सोमरूपेकुसुमफलयुतेरत्नभागान्वितेचसोमैर्दृष्टेजयस्यातप्रदा
 राणसहितेषपदृष्टेचभंगः सामौदाहोर्षबंधः समुजनिगडिपापयुक्तेपिपात्रा
 दितिप्रश्नेचोरज्ञानंचश्रंशकाज्ञायतेद्व्यंष्टकाणैस्तस्करासृताः ० रात्रि

भ्यः कालदिग्देशवयो ज्ञातिश्च लभ्यते ॥ इति महाधरकृतं ज्ञातकविवरणं
इष्टकाण्डध्यायः ॥ अथ उपसंहाराध्यायः ॥ तत्रादौ कविष्विनादिनामानि व
संततितनकेनाह आदित्यदासतनयस्तदवाप्तबोधः कांपील्यके सवितृ
लब्धवरप्रसादः अवंतिको मुनिमत्तान्यवलोक्य सम्पक होरां वराहमि
होरोरुचिरां चकार १ आदित्येति आदित्यदासनाम्नो विप्रस्य पुत्रस्तस्मा
दादित्यदासादेव प्राप्तज्ञानः कांपिलाख्ये ग्रामेयः सवितारविस्तदा राधनेन
तस्मात्प्राप्तो वररूपो प्रसादो येन सः अवंति उज्जयिनीवासी वराहमिहारा
चार्यो मुनिमत्तानि कृषिप्रणतास्त्रिसम्पकसत्यदाप्तयेन विचार्य शोभनो
होरां ज्ञातकज्ञास्त्रं कृतवान् १ राशिप्रभेदो ग्रहयोनिभेदो वियोनि जन्माप्य

निषेककालः जन्मायसद्योमरणंतथायुर्देविभागोऽष्टकवर्गसंज्ञा २ रात्रिभं
 प्रथमाध्यायः ग्रहयोनिभेदाद्वितीयः वियोनिजन्मातृतीयः निषेकाध्यायः श्रुत
 र्यः अन्ताध्यायपंचमः रिष्ठाध्यायषष्ठः आयुर्दाध्यायः सप्तमः दशाध्यायोऽष्टमः
 अष्टकवर्गाध्यायोनवमः शेषाणंसंज्ञाशालिन्याह कर्माजीवो राजयोग
 खयोगाश्चंद्रयोगाद्विग्रहाध्याययोगः प्रव्रज्याप्यो रात्रिशीलानिदृष्टिर्भा
 वस्तस्मादाश्रयोऽथप्रकारः ३ कर्मेति कर्माजीवो दशमः राजयोगाध्याय
 एकादशः नानसयोगाध्यायद्वादशः चंद्रयोगाध्यायत्रयोदशः द्विग्रहयोगा
 ध्यायश्चतुर्दशः प्रव्रज्याध्यायपंचदशः रात्रिशीलानाध्यायः षोडशः दृष्टिफला
 ध्यायः सप्तदशः भावाध्यायाष्टादशः आश्रयोयोगाध्यायएकोनविंशः प्रकी

एणाध्यायः विंशतिः स्त्रीजातकाध्यायः द्वाविंशतिः निर्याणध्यायस्त्रयोविंशतिः
नष्टजातकाध्यायचतुर्विंशतिः द्वाष्काणध्यायः पंधविंशतिः एवंजातके पं
चविंशतिरध्यायः इदानीयां त्रिकंयोगयात्रायां निवद्धमध्यायसंग्रहमहक
पयिष्ये तदेवोपजातित्रयेणाह प्रश्नास्तिथिर्भेदिवसः क्षणश्चंद्रोविल
ग्नत्वयभेदः शुद्धिः ग्रहाणामथवापवाशे विभिन्नकार्त्तनुवेपनंच ५ प्र
श्नइति प्रश्नाध्यायः तिथिवलाध्यायः नक्षत्राध्यायः दिवशोवारफलं मुह
ूर्त्ताध्यायः चंद्रवलं लग्ननिश्चयः लग्नभेदद्वेरादेष्काणहमः ग्रहाणं शुद्धिः
कुंडलिकाफलं अपवाशाध्यायः निष्प्रकाध्यायः अंगस्फुरणं ५ अतः परं गु
ह्यकपूजनं स्यात्स्वयंततस्नानविधिः प्रदिष्टः यक्षोग्रहाणामप्यनिर्गम

श्रुक्रमात्प्रदिष्टः शकुनोपदेशः ६ अतश्च गृह्यकार्त्तनं स्वप्नाध्यायः स्नान
 विधिः ग्रहयज्ञ प्रस्थानं शकुनाध्यायः विवाहकालः करणं ग्रहाणां प्रोक्तं
 पृथक् तद्विपुलाग्राखास्कंधैस्त्रिभिर्ज्योतिषमग्रहेभ्यं मया कृतो देवविदां
 हिताय ७ पृथुविरचितमन्यैः शास्त्रमेतत्समस्तं दनुलघुमये दंतत्पदेशा
 र्थमेव कृतमिदं हि समर्प्य धाविषाणाममनेयमयदिदं रुक्तं सज्जनैः क्ष
 म्यतां तत् ८ ग्रंथस्य त्रसरतो स्पविनागमेति लेख्या षड्भ्युत्तमुखाधिगम
 क्रमेण यद्वा मया कृतं तमल्पमिदं कृतं वा कार्यं यदत्र विदुषा परिहृत्य रा
 गं ९ दिनकरगुरुमुनिचारणप्रणिपातकृतप्रसादमतिनेदं शास्त्रमुपसं
 गृह्यते नमोस्तु पूर्वप्रणेतभ्यः विवादेति विवाहकालः ग्रहस्पष्टतामहकर

एतस्मिन्विस्तीर्णग्राह्या एवंज्योतिर्विदां हिताय त्रिभिः स्कंधैर्गणितद्वेरासंहि
तारैर्वैरयंमयाज्योतिषग्राह्यसंग्रहो रचितः संक्षेपकरणं मालिन्याह पृथिवीति
एतत्सकलंग्राह्यमन्येराचार्यैर्विस्तीर्णकृतं तदेतन्मया स्वल्पं कृतं कोटिश्रान्तस्य
देवार्थं तैराचार्यैरुपदिष्टा अर्था यत्र तथा धिषणविलसिते बुद्धिसंगणनि
र्मलीकरणेन मंडितं ग्रंथे मम यत् पुरुक्तं मनुक्तं तत्पंडितैः क्षम्यतां सर्व
प्रार्थनं वक्तुं तिलकेनाह ग्रंथेति प्रवरमाणस्यास्पृश्यं यत्तु हेरण्याद्वैरवक
दोषान्नपन्नपतियद्वात्रमयातेये यकुसितं कृतं अल्पं वा कृतं कर्तव्यं न कृतं
वा तत्तु वक्ष्युता नां पंडितानां मुखा यो धिगमो ज्ञानं तत्परिपाद्या विदुषामा
त्मर्ये विदुषा कार्यमर्ज्यो न नाशनायः शोधनीयश्चेत्यर्थः ग्राह्यवाग्मनेव

बृहज्जातकम् सर्ववर्णाम

82/10

82
10

२७३

82/10

शंततिलकेनाह॥ दिनकरेति॥ रेवेर्विशिष्टादिमुनीनामादित्यदात्रास्यचचर
एनत्माकृतः प्रसादोनेर्भल्पंयस्याईदृशा मतिर्यस्यतेनमयेदंशास्त्रंउपसंग
हीतंउपदिष्टंतस्मात्पूर्वार्थाप्रणेनत्पः पूर्वशास्त्रकर्त्तृभ्योनतिरस्त॥ १०॥ ई
तिश्रीमदीधरकृतं बृहज्जातकं विवर्णे उपसंग्रहाध्यायः षड्विंशः ॥ १०॥
शुभसक्त॥ संवत् ॥ १८६७॥ चैत्रसुद्धि ॥ १५॥ लखितं सिधवात्राक्ष एव्यासधृ
रामः ॥ भागनगरमध्ये ॥ यादृप्यं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृप्यं लखितं मया ॥ यदि शुद्धमशु
द्धं वा मम दोषो न दीयतां ॥ ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पत्तिमविदित्या तु यो नृणां ॥ श्रावयत्य
र्थलोभेन विनेयास्ते तु यत्नतः ॥ १॥ विनेयादं उनीया इत्यर्थः ॥ अथ यौगो लयोगफलं ॥
ग्रहाणामेकस्मिन् यदि भवति षष्ठः क्रमविधौ भवेद्दो लोयोगः प्रलयति धराश्रयति नदी ॥ १॥

२७३